

AKADEMOS

Revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă

- Necesitatea evaluării cercetării într-o societate bazată pe cunoaştere
- Problemele geneticii umane dezbătute la Chişinău
- Moldova – Dubna la 45 ani de colaborare
- Criza economică-financiară mondială şi consecinţele ei în Republica Moldova
- Constituţionalismul, democraţia şi libertatea – valori ale societăţii deschise
- Teatrul si credinţa
- Formarea statului medieval Ţara Moldovei: contribuţii istoriografice
- Medicina alternativă – integrarea cu medicina ştiinţifică
- Starea actuală şi perspectiva pomiculturii în Republica Moldova
- Ultimul mamut. *Adevărul ştiinţific despre descoperirea paleontologică recentă din Valea Morilor*
- Consideraţii privind locul semanticii în sintaxă
- Observaţii privind cultura populară a românilor de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului

Nr. 2 (13), 2009

AKADEMOS

Revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă

Înregistrată la Ministerul Justiţiei la 25.05.2005, nr. 189.

Acest număr este ilustrat cu lucrări de Glebus Sainciuc, Doctor Honoris Causa al AŞM

Adresa Redacţiei:
MD 2001
mun. Chişinău,
bd. Ştefan cel Mare 1
et. 4, birou 432
Tel.: (+373 22) 212381

www.akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
vcucereanu@yahoo.fr

ISSN 1857-0461

Editat la Tipografia AŞM

CUPRINS

Gheorghi PÂRVANOV, preşedintele Bulgariei, Doctor Honoris Causa al Academiei de Ştiințe a Moldovei

AŞM, 12 martie 2009. Acad. Gheorghe Duca, preşedintele AŞM; Gheorghi Pârvanov, preşedintele Bulgariei

NECESITATEA EVALUĂRII CERCETĂRII ÎNTR-O SOCIETATE BAZATĂ PE CUNOAŞTERE

Acad. ***Gheorghe DUCA,***
preşedintele AŞM

THE NECESSITY OF RESEARCH EVALUATION IN A KNOOWLEDGE BASED SOCIETY

The role of S&T in a knowledge based society is crucial. The responsibility of science in relation with the society represents an essential element of science communication process. In this way, evaluating research is important both, for the society and for the scientific community itself. Evaluation should be seen as a prerequisite for setting up future scientific priorities and as a basis for development.

A cunoaşte nu este de ajuns; trebuie să aplici
Goethe

În condiţiile în care lumea contemporană este orientată spre o societate bazată pe cunoaştere, investiţiile în valori intangibile, prin realizări ştiinţifice şi activităţi inovaţionale, devin din ce în ce mai importante şi determină în mare măsură starea economiei şi bunăstarea socială.

Astfel, politicile în domeniul ştiinţei şi educaţiei suscită interesul general, fiind incluse în strategiile de dezvoltare ale statelor. În cadrul societăţii bazate pe cunoaştere, ştiinţa dispune de următoarele funcţii: producerea cunoştinţelor – crearea şi furnizarea noilor cunoştinţe; transmiterea cunoştinţelor – educarea şi consolidarea resurselor umane; transferul cunoştinţelor – diseminarea cunoştinţelor şi oferirea soluţiilor pentru problemele cu care se confruntă societatea. Activitatea ştiinţifică este una creativă, iar resursele umane implicate trebuie dezvoltate, formate şi motivate continuu, într-un mediu organizaţional favorabil.

Deşi rolul ştiinţei în asigurarea dezvoltării durabile pe termen lung şi mediu este pe deplin conştientizat, relevanţa acesteia pentru setul de măsuri anticriză, adoptat pe termen scurt, depinde în mare parte de succesul dialogului dintre ştiinţă şi societate. În contextul dat, a crescut vădit şi interesul faţă de procesul de evaluare a cercetării, atât din partea societăţii şi a factorilor decizionali, cât şi din partea comunităţii ştiinţifice.

Sistemul de evaluare a eficienţei ştiinţifice are drept scop orientarea activităţii organizaţiilor din sfera ştiinţei şi inovării spre realizarea priorităţilor de cercetare stabilite anterior. Procesul de evaluare a cercetării nu reprezintă, desigur, unul din conceptele general acceptate în cadrul comunităţii ştiinţifice. Totuşi, evaluarea cercetării ţine de eficacitatea resurselor investite. Scopul acesteia nu este doar să-i susţină pe liderii capabili să producă *salturi* tehnico-ştiinţifice, dar şi să motiveze entităţile care se confruntă cu anumite probleme. Procesul de evaluare este o prerogativă a comunităţii ştiinţifice şi exclude utilizarea acesteia în calitate de instrument de control sau imixtiuni administrative din afara sferei de cercetare. Evaluarea nu trebuie să favorizeze aspectul cantitativ în detrimentul celui calitativ, ci trebuie să identifice şi să neutralizeze superficialitatea şi pseudoştiinţa.

Procesul de reformare şi optimizare a sferei de cercetare din ţara noastră a ajuns la etapa în care sunt necesare acţiuni la nivelul unităţilor primare de cercetare (laboratoare-centre), în vederea creării condiţiilor pentru afirmarea creativităţii şi spiritului inovator al fiecărui cercetător în parte. Menţinerea şi dezvoltarea potenţialului uman în cercetare, precum şi promovarea acestuia în baza performanţei ştiinţifice, reprezintă elemente importante ale politicii în sfera de cercetare-inovare.

Promovarea performanţei ştiinţifice şi a excelenţei în cercetare trebuie să constituie premise ale procesului de evaluare. Performanţa ştiinţifică demonstrată de către cercetător prin articole incluse în circuitul ştiinţific internaţional, lucrări citate, brevete, comunicări la conferinţe internaţionale, proiecte internaţionale obţinute trebuie să se întemeieze pe o capacitate instituţională consolidată a unităţii de cercetare în care activează, capabilă să-i ofere mediul şi infrastructura adecvată. Sub aspect individual, evaluarea semnifică nu doar un mod de estimare a activităţii, dar şi o modalitate de motivare a performanţei.

La nivelul Uniunii Europene a fost emisă Recomandarea Comisiei Europene 251/11.03.05, care descrie procedura de evaluare, recomandată statelor membre, în felul următor: *Angajatorii şi/sau finanţatorii vor introduce pentru toţi cercetătorii sisteme care să permită evaluarea şi aprecierea performanţelor lor într-o manieră sistematică, transparentă, realizată de un comitet independent. O astfel de procedură de evaluare şi apreciere trebuie să fie globală şi să ia în considerare atât creativitatea, cât şi rezultatele cercetării, precum*

publicațiile, brevetele, managementul cercetării, implicarea în educație, colaborările naționale sau internaționale.... În Franța, în baza evaluării efectuate de Centrul Național pentru Cercetări Științifice (CNRS), laboratoarele de cercetare care înregistrează rezultate insuficiente nu sunt lichidate, fiind pur şi simplu lipsite de acest statut, fapt care are repercusiuni financiare şi de prestigiu colosale.

Este de remarcat şi rolul *sistemului ISI* (Institutul pentru Știința Informării-Philadelphia) în procedurile de evaluare națională a multor state. Inițial, sistemul ISI a avut drept preocupare o clasificare a revistelor de specialitate, în funcție de impactul pe care-l au în lumea ştiințifică. Odată cu dezvoltarea bazei de date, ISI a început să efectueze clasificări ale oamenilor de ştiință, universităților sau chiar țărilor, în funcție de articolele publicate şi mai ales de numărul total de citări ale articolelor dintr-un anumit domeniu. Pentru a compara nivelul de activitate ştiințifică a națiunilor este utilizat indicele de eficiență ştiințifică care exprimă numărul de articole provenite dintr-o populație raportat la această populație.

Practica internațională demonstrează că, dacă pentru organizațiile din sfera de cercetare-inovare de stat evaluarea reprezintă o condiție vitală pentru existență, dezvoltare şi susținere financiară, atunci pentru cele private serveşte drept argument în relațiile cu concurenții.

Trebuie să recunoaştem că fiecare domeniu de cercetare are o cale exclusivă de dezvoltare şi un aparat metodologic propriu, iar impunerea unui şir de indicatori care nu ar lua în calcul specificul unui sau altui domeniu ştiințific va determina apariția unor percepții eronate. Acelaşi lucru se poate spune şi despre aplicarea metodologiei internaționale fără luarea în calcul a traiectoriei dezvoltării ştiinței naționale.

Revenind la necesitatea evaluării cercetării ştiințifice, am putea menționa două dimensiuni. În primul rând, utilizarea resurselor publice pentru finanțarea cercetărilor ştiințifice implică un grad înalt de transparență în distribuirea şi utilizarea acestor resurse. În al doilea rând, rezultatele evaluării sunt necesare comunității ştiințifice în vederea estimării potențialului său, dar şi pentru elaborarea strategiilor ulterioare de dezvoltare.

În condițiile statelor ce dispun de comunități ştiințifice de dimensiuni reduse, procesul de evaluare a cercetării este un exercițiu, în acelaşi timp, simplu şi complicat. Simplu, deoarece este prezent un număr relativ mic de instituții şi o comunitate omogenă de cercetători. Concomitent, evaluarea presupune existența unui corp de experți obiectivi şi neutri, fapt ce uneori este dificil de asigurat.

În țara noastră, inițierea unui proces calitativ nou de evaluare a cercetării este o continuare logică a reformei în sfera de cercetare-inovare. Rezultatele evaluării vor permite introducerea criteriului performanței ştiințifice drept unitate de măsură a activității cercetătorului, totodată oferindu-ne posibilitatea de a ne expune asupra prestanței manageriale în cadrul instituțiilor de cercetare. Sistemul complex de indicatori, care şi-a demonstrat viabilitatea în cadrul procedurii de acreditare a instituțiilor de cercetare, va oferi soluții şi în domenii precum finanțarea ştiinței, dezvoltarea capacității inovaționale, pregătirea cadrelor etc. De asemenea, este importantă racordarea acestor indicatori la cei internaționali (OECD, UNESCO) şi dezvoltarea unui sistem statistic viabil în sfera de cercetare - inovare.

Glebus Sainciuc. *Rai. Din seria BAGATELE*

RACORDAREA EVALUĂRII STATISTICE A ACTIVITĂȚII ŞTIINȚIFICE LA STANDARDELE EUROPENE

Conf. univ., dr. ***Aurelia ȚURCAN***

CONFORMATION OF THE STATISTICAL EVALUATION OF THE SCIENTIFIC ACTIVITY TO THE EUROPEEN STANDARDS

The evaluation of the science, innovation and comparability of statistical indicators on international background reflects country competitiveness and it position regarding field of science, innovation and distribution of new technologies. Better comprehensions of the factors that contribute to the success in these fields are helped by using proper indicators like instruments of identification of the best practice.

The existent statistics in the Republic of Moldova is much fragmentized. Also we can mention the lack of information regarding innovation.

Such a system should be viable and comparable, have to base on the relevant statistic indicators both for reflecting the situation at the national level and international comparability.

Evaluarea activităţii ştiinţifice şi inovaţionale, precum şi comparabilitatea indicatorilor statistici pe plan internaţional, reflectă competitivitatea ţării şi poziţia ei în acest domeniu important. O mai bună înţelegere a factorilor care contribuie la activităţi de succes în acest domeniu este facilitată de folosirea indicatorilor de referinţă, ca instrument de identificare a celor mai performante practici. Altfel spus, efectuarea unui monitoring al activităţii ştiinţifice şi inovaţionale este posibilă doar dispunând de un sistem statistic bine structurat, compatibil cu sistemele statistice internaţionale. Sistemul dat trebuie să ia în consideraţie o multitudine de factori, ţinând cont de specificul şi particularităţile naţionale.

Aceasta este o problemă deloc uşoară. EUROSTAT, OECD[1] şi UNESCO[2] deja de peste 50 de ani întreprind măsuri concrete pentru dezvoltarea evaluărilor sistematice ale activităţii bazate pe ştiinţă şi tehnologie, culegerea şi difuzarea indicatorilor statistici interstatali. Ca urmare, actualmente în toate ţările Uniunii Europene, precum şi în majoritatea statelor puternic industrializate este disponibilă informaţia statistică interstatală în domeniul ştiinţei şi tehnologiei. Această informaţie statistică este colectată în ţările interesate în baza concepţiilor şi principiilor metodologice formulate de OECD în *Manualul Frascati, Manualul Oslo* şi *Manualul Canberra*.

Trebuie de menţionat că actualmente majoritatea principiilor metodologice internaţionale sunt elaborate în conformitate cu necesităţile ţărilor puternic industrializate şi uneori nu sunt valabile pentru ţările cu economii în dezvoltare. În plan internaţional, principiile metodologice, utilizate pentru evaluarea statistică a indicatorilor din domeniul ştiinţei şi tehnologiei, dau posibilitate de a prezenta un tablou global amplu. Ceea ce este şi mai valoros, acest sistem constituie un reper pentru determinarea politicilor şi managementului în domeniul ştiinţei şi tehnologiei în fiecare ţară aparte, oferind posibilitatea realizării unor comparaţii internaţionale corecte.

Astfel, o atenţie primordială trebuie să se acorde problemei veridicităţii evaluării. De aceea, înainte de a începe evaluarea, în ţările cu o economie în dezvoltare este nevoie să se determine dacă există posibilităţi şi condiţii pentru efectuarea evaluărilor cu un grad de veridicitate maximă. Iar formularea concretă a concepţiilor şi ideilor cercetărilor ştiinţifice şi dezvoltării tehnologice ar permite de a identifica nu numai principiile metodologice, dar şi metodele de obţinere a informaţiei.

În România, Rusia, Ucraina perfecţionarea sistemului statistic în domeniul ştiinţei şi inovării a început în anii 1992-1994. Aceste ţări au recurs la sprijinul organizaţiilor internaţionale EUROSTAT, OECD, UNESCO care le-au asigurat asistenţa metodologică adecvată (elaborarea şi ajustarea metodologiilor internaţionale la specificul naţional, pregătirea experţilor naţionali etc.). Ele au dezvoltat

[1] Manualul Frascati: Standardele Practice Propuse pentru Anchetele în Cercetare şi Dezvoltare Experimentală (Ediţia 6, 2002); Ghidul pentru Colectarea şi Interpretarea Datelor privind Inovaţiile Tehnologice propus de OECD – Manualul Oslo (OECD, Ediţia 2,1997); Manualul Canberra OECD/GD(95)77.

[2] Manualul pentru Statistica Activităţilor Ştiinţifice şi Tehnologice, UNESCO, 1984.

treptat sistemul respectiv, introducând permanent noi indicatori relevanţi. Însă şi astăzi problemă evaluării statistice a activităţii ştiinţifice şi inovaţionale rămâne în vizorul acestor ţări.

Ideea integrării în Uniunea Europeană a Republicii Moldova ne pune şi pe noi în faţa unei competiţii severe. Pentru a putea efectua evaluarea performanţelor în domeniul ştiinţei şi tehnologiei este necesar, în primul rând de a avea un sistem statistic viabil. În Republica Moldova situaţia în statistica oficială în domeniul ştiinţei şi tehnologiei este deplorabilă, deoarece cercul de indicatori care ar reflecta sfera cercetării este foarte restrâns şi dispersat, iar statistica oficială privind inovarea lipseşte totalmente.

Indicatorii statistici actuali în domeniul ştiinţei şi tehnologiei în primul rând trebuie delimitaţi conform metodologiei OECD (*diagrama 1*).

Aceasta înseamnă că sistemul statistic urmează să fie format din două componente:

- indicatori ce vor reflecta ansamblul de activităţi ştiinţifice şi tehnologice (indicatori privind ştiinţa);
- indicatori ce vor estima procesele de inovaţie ştiinţifică şi tehnologică.

Ne vom opri mai detaliat la prima componentă a acestui sistem statistic – sistemul de indicatori privind activitatea ştiinţifică.

În procesul cercetărilor efectuate în cadrul proiectului iniţiat de preşedintele AŞM, acad. Gh. Duca *Crearea sistemului statistic în domeniul ştiinţei, inovării şi transferului tehnologic* (2007) a fost elaborat un sistem de indicatori ai ştiinţei, racordat la cerinţele internaţionale, ţinând cont de particularităţile naţionale (*diagrama 2*).

Din sistemul de indicatori propus se pot constitui seturi specifice de analiză, în funcţie de obiectivele vizate sau de componentele sistemului luat în consideraţie. Succesul în ceea ce priveşte elaborarea indicatorilor va depinde parţial de abilitatea de a îmbunătăţi informaţiile disponibile. Cazul utilizării simultane a tuturor indicatorilor din sistemul propus este mai degrabă teoretic. Menţionăm că acest sistem, în funcţie de necesitate, poate fi extins. În baza acestui sistem de indicatori au fost modificate rapoartele interne ale AŞM privind activitatea ştiinţifică şi inovaţională (2008, 2009).

În vederea îmbunătăţirii informaţiei statistice şi corelării cu statisticile oficiale existente, precum şi pentru excluderea dublării informaţiei, au fost înaintate propuneri pentru modificarea raportului statistic (anual) Nr. 1-ştiinţa (Activitatea de cercetare-dezvoltare în anul 2009).

În continuare a fost identificată modalitatea colectării datelor din surse administrative şi statistice, inclusiv prin fortificarea capacităţilor de furnizare a datelor administrative calitative şi cercetărilor statistice (elaborarea formularului sau formularelor statistice şi instrucţiunilor de completare a acestora, determinarea cercului unităţilor raportoare, testarea şi implementarea în practică).

Diagrama 1

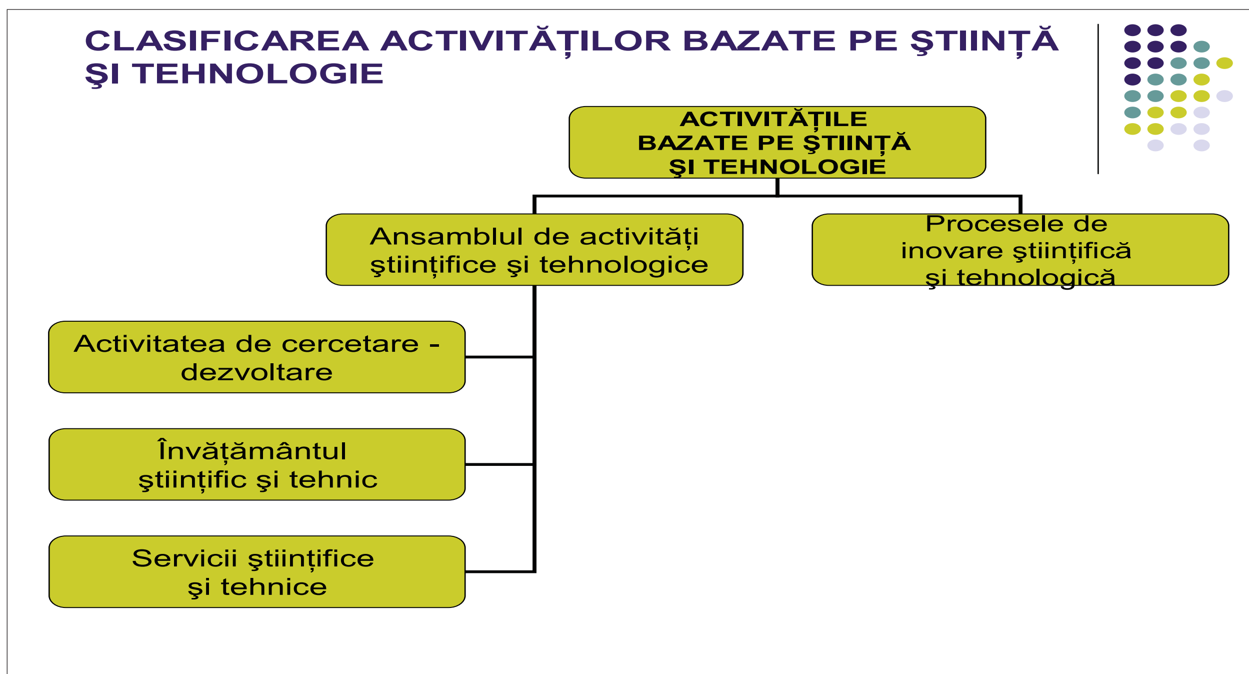
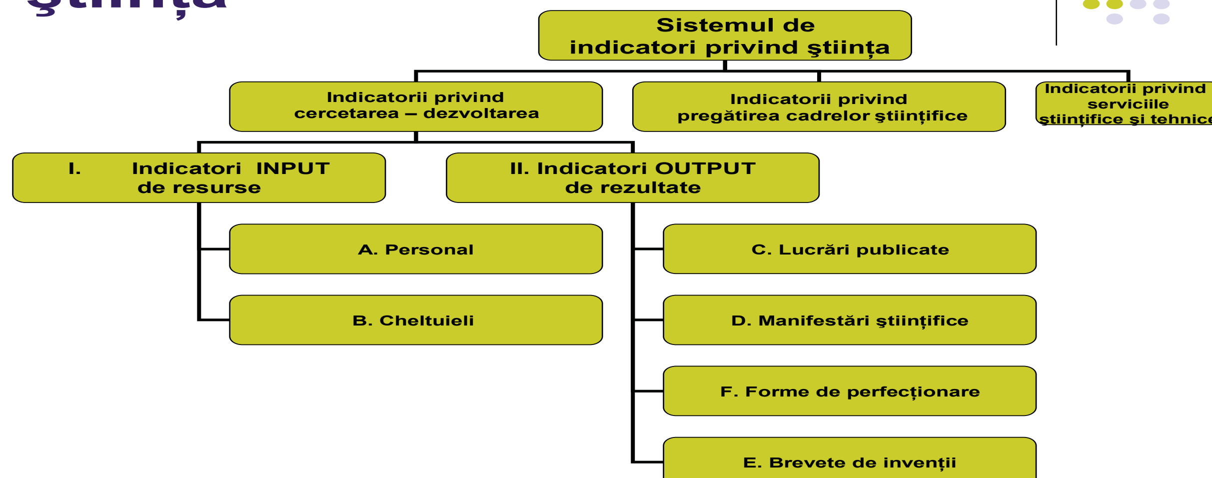

Diagrama 2

Sistemul de indicatori privind ştiinţa

Cercetările efectuate s-au soldat cu încheierea contractului de colaborare între BNS şi AŞM în scopul îmbunătăţirii informaţiei statistice şi cu introducerea modificărilor în raportul anual statistic Nr. 1-ştiinţa (Activitatea de cercetare-dezvoltare în anul 2009). Este un pas important în vederea îmbunătăţirii statisticii naţionale consacrate activităţii ştiinţifice, deoarece fără o statistică oficială performantă nu este posibilă evaluarea corectă a impactului ştiinţei asupra dezvoltării societăţii atât pe plan naţional, cât şi pe plan internaţional.

Reieşind din cele menţionate, necesitatea obţinerii datelor statistice calitative asupra activităţilor în ştiinţă şi tehnologie este posibilă doar cu ajutorul unui sistem statistic amplu, elaborat în baza metodologiilor internaţionale.

În contextul integrării europene, această problemă capătă o valenţă foarte înaltă pentru Republica Moldova, deoarece un asemenea volum vast de lucru nu este posibil fără a se recurge la ajutorul organizaţiilor internaţionale (EUROSTAT, OECD, UNESCO) şi pregătirea propriilor experţi în domeniu. Toate acestea sunt necesare în vederea reformării complexe în continuare a sistemului statisticii oficiale al Republicii Moldova, în scopul asigurării administraţiei publice, agenţilor economici, publicului larg cu informaţie statistică calitativă, precum şi posibilităţii de a efectua comparaţii internaţionale. Pentru atingerea obiectivelor urmărite, sunt necesare investiţii suplimentare în domeniul statisticii naţionale. De asemenea, este necesară atragerea unor specialişti notorii în domeniul ştiinţei şi inovării care ar dezvolta strategii şi metodologii statistice în domeniul respectiv.

Pentru funcţionarea unui sistem statistic bazat pe principiile de continuitate, operativitate şi racordat la standardele internaţionale este nevoie de o bază juridică ce ar coordona relaţiile dintre diferite ministere şi instituţii responsabile. Trebuie instituit printr-un act normativ acel sistem de indicatori corelaţi, atât la nivel de sistem, cât şi la nivel de instituţie, prin care să se estimeze transparent performanţele.

Bibliografie

1. Legea Republicii Moldova. Codul cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova Nr. 259-XV din 15.07.2004 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova.-2004.- Nr. 125-129.
2. Legea Republicii Moldova privind politica de stat în sfera cercetare–dezvoltare Nr. 557-XIV din 29.07.99 // Monitor Oficial al Republicii Moldova. – 1999. – Nr. 124–125.
3. Legea Republicii Moldova cu privire la statistica oficială Nr. 412-XV din 9 decembrie 2004.
4. Legea învăţământului Nr.547-XIII din 21.07.95.
5. Manualul Oslo - Ghidul pentru Colectarea şi Interpretarea Datelor privind Inovaţiile Tehnologice propus de OECD – (OECD, Ediţia 2, 1997).
6. Manualul Frascati: Standardele Practice Propuse pentru Anchetele în Cercetare şi Dezvoltare Experimentală (Ediţia 6, 2002).
7. Manualul Canberra OECD/GD (95)77.
8. Manualul pentru Statistica Activităţilor Ştiinţifice şi Tehnologice, UNESCO, 1984.
9. Recomandări referitoare la Standardizarea Internaţională a Statisticilor privind Ştiinţa şi Tehnologia" (UNESCO, 1978).

MODERNIZAREA SISTEMULUI NAȚIONAL PENTRU ACREDITARE ORIENTAT LA SPORIREA EFICIENȚEI ŞI CALITĂȚII CERCETĂRII

Acad. ***Valeriu CANȚER***
dr.hab. ***Vitalie MINCIUNĂ***
acad. ***Simion TOMA***

MODERNIZATION OF THE NATIONAL SYSTEM OF SCIENTIFIC ACCREDITTATION FOR IMROVING RESEARCH QUALITY AND EFFICIENCY

The paper includes several ideas, proposals and sugestions regarding modernization and development of the National System for Acreditation of research organizations of R. Moldova following the recommendations of Lisbon Strategy and Bologna Cart. The aspects of upgrading and modernization of the normative basis of the scientific evaluation methodology are discussed. The scheme of quantitative criteria and indicators of the organization evaluation in the framework of three main areas – institutional research capacity, research results and efficiency, administration and management of the research are proposed. This basis and scheme is proposed to be used for research organization acredittation in four categories.

Prin acțiuni sistemice de reconfigurare a cercetării şi învățământului universitar, stimulate de Strategia Lisabona şi Carta de la Bologna, Uniunea Europeană şi-a trasat obiectivul major de a dezvolta cea mai competitivă şi dinamică economie a lumii, bazată pe cunoaştere. Pentru aceasta Uniunea Europeană îşi impune înainte de orice să realizeze parametrii calitativi de vârf în ştiință, cultură şi învățământ, să formeze un areal comun al cercetării şi educației cu standarde de calitate şi eficiență. Astfel, identificarea, omologarea şi promovarea înaltei calități şi a bunelor practici în domeniul eficientizării ştiinței şi educației se află în centrul atenției tuturor organismelor europene antrenate în managementul şi monitorizarea cercetării şi învățământului.

Pornind de la dezideratul integrării europene, prin semnarea acordului de la Bologna, prin promovarea Acordului de asociere la Programul Cadru 7, Republica Moldova se raliază la acest proces european de sporire a calității învățământului şi cercetării. În acest proces de modernizare a ştiinței şi învățământului un rol semnificativ îi revine Consiliului Național pentru Acreditare şi Atestare (CNAA), de rând cu Academia de Ştiințe a Moldovei şi Ministerul Educației şi Tineretului.

CNAA a fost constituit în ianuarie 2005 prin reorganizarea Comisiei Supreme de Atestare (CSA) în baza Codului *cu privire la ştiință şi inovare al Republicii Moldova,* şi este instituția publică a țării care selectează, promovează şi aranjează valorile ei intelectuale pe linia atestării şi identifică capacitățile de cercetare ale unităților ştiințifice pe linia de acreditare. Astfel, activitatea de ansamblu a CNAA se axează pe trei direcții de bază: a) evaluarea şi acreditarea organizațiilor din sfera ştiinței şi inovării; b) monitorizarea pregătirii cadrelor ştiințifice de înaltă calificare; c) atestarea personalului ştiințific şi ştiințifico-didactic.

Pe parcursul a 13 ani de activitate a Comisiei Supreme de Atestare (CSA), şi mai apoi în ultimii 4 ani a CNNA, s-a constituit carcasa structurală a sistemului de atestare a cadrelor ştiințifice şi de acreditare a organizațiilor din sfera de cercetare-inovare. La organizarea şi dezvoltarea CSA pe parcursul a 10 ani a contribuit semnificativ acad. Boris Melnic, primul preşedinte al CSA. Reconfigurarea sistemului de atestare a cadrelor ştiințifice şi formarea din start a sistemului de acreditare a instituțiilor de cercetare în ultimii 6 ani s-a efectuat sub conducerea membrului corespondent Constantin Gaindric, preşedintele precedent al CNAA, care a implementat prevederile esențiale ale Codului pentru ştiință şi inovare, punând bazele Sistemului național de acreditare şi acreditare. Pornind de la această bază CNNA în formula şi componența nouă se va ține de principiul continuității, bazat pe tradiții deja constituite, dar completate cu schimbări echilibrate. În contextul dat călăuză în activitate ar fi afirmația lui Edmund Burke: ***Tradiția fără schimbare este o fundătură, iar schimbarea fără tradiție este o nebunie.***

Pornind de la atribuțiile fundamentale, CNNA trebuie să funcționeze în sistem de rețea națională prin parteneriat exigent şi conlucrare constructivă cu Institutele de cercetare şi Universitățile, având pe de o parte obiectivele în formarea academică de specialişti cu competențe şi abilități pe potriva provocărilor mileniului XXI pentru învățământ, ştiință, cultură şi activitate social-economică, iar pe de alta – obiectivele în crearea şi implementarea

stimulentelor spre formarea de capacităţi de cercetare competitivă, raliată la standarde europene. Realizarea acestor scopuri impuse de rigorile mileniului XXI este fezabilă doar în condiţiile funcţionării Sistemului Naţional de Atestare şi Acreditare ca un tot întreg, pornind de la laborator, catedră, instituţii universitare şi de cercetare şi ajungând la comisiile naţionale CNAA. Genericul în activitate la toate aceste nivele ar fi: COMPETENŢĂ, CALITATE, COMPETITIVITATE, CREATIVITATE, bazate pe parteneriat exigent.

La temelia acestui parteneriat urmează să fie puse principiile fundamentale de abordare a calităţii şi eficienţei în cercetare, calităţii şi competenţei în educaţie, care cuprind:

– *Referirea permanentă* la nivelurile de calitate ale cercetării ştiinţifice şi sistemului de educaţie europene şi la cerinţele dezvoltării durabile a Republicii Moldova şi perspectivei de integrare în UE.

– *Responsabilitatea* instituţională şi individuală (universitate, institute, facultate, catedre, centre şi colective de cercetare, fiecare cercetător şi cadru didactic).

– *Aprofundarea şi specializarea* pe anumite domenii, probleme, obiective etc. în care cercetătorul cadrul didactic să fie recunoscut pe plan naţional şi european.

– *Identitate individuală şi instituţională* (la nivel de institut, centru, catedră, facultate etc.) marcate de rezultate şi performanţe în cercetare şi educaţie pe anumite domenii, probleme, consultanţă etc.

– *Cooperarea* intradisciplinară şi interdisciplinară în cadrul instituţiei, cu alte instituţii şi specialişti din ţară şi pe plan internaţional, prin diferite tipuri de contracte sau acorduri.

– Îmbunătăţirea permanentă a *managementului şi calităţii* cercetării ştiinţifice, învăţământului la nivel de catedre, facultăţi şi universitate, institut cu accent pe formarea unei culturi a calităţii.

În contextul celor expuse, în continuare ne propunem să abordăm unele aspecte ale activităţii viitoare a CNAA, care ţine de modernizarea Sistemului Naţional de Evaluare şi Acreditare a instituţiilor de cercetare.

La modul general, una din definiţiile *evaluării se axează pe identificarea sistematică a meritelor sau calităţilor unui obiect sau subiect,* care pot fi programe, tehnologii, persoane, instituţii etc. *O altă definiţie mai avansată cuprinde procesul evaluării în dinamică cu includerea funcţiilor de legătură inversă* (*feedback functions*), conturându-se în felul următor: evaluarea este o colectare şi o analiză **a informaţiei despre obiect sau subiect, care (evaluarea) este orientată să asigure o legătură inversă utilă în evoluţia stării obiectului sau subiectului.** Această ultimă definiţie cuprinde atât caracterul retrospectiv, cât şi cel de perspectivă.

Potrivit Codului pentru ştiinţă şi inovare, regulamentului privind activitatea comisiilor specializate de evaluare a organizaţiilor din sfera ştiinţei şi inovării, procesul de acreditare ştiinţifică în Republica Moldova, desfăşurat până în prezent pe parcursul a patru ani, a inclus: autoevaluarea, evaluarea, emiterea deciziei în formula primei definiţii a evaluării mai mult cu caracter retrospectiv şi de apreciere a capacităţii de cercetare pe segmentul corespunzător. În contextul paradigmei mult mai extinse a definiţiei a doua a evaluării, obiectivul ei major constă în evidenţierea pârghiilor de impact asupra dezvoltării organizaţiei, stabilind canalele de influenţă inclusiv prin factorul managerial şi luarea deciziilor corespunzătoare (*decision-making or policy formulation*) pentru evoluţia de viitor *în baza analizei de perspectivă a unităţii de cercetare.* Astfel, de rând cu redimensionarea procesului de evaluare retrospectivă printr-o analiză mai consistentă a eficienţei cercetării şi a managementului ei, se impune implementarea procesului de evaluare de perspectivă.

Alt aspect important al modernizării sistemului de acreditare ţine *de instrumentarul şi mecanismele evaluării.* Datorită situaţiei actuale, în care CNNA nu a reuşit implicarea experţilor internaţionali în evaluările din Republica Moldova, iar evaluările făcute de corpul actual de evaluatori al CNAA suferă de un grad ridicat de subiectivitate, este preferabilă efectuarea unei evaluări interne mai mult pe bază de criterii cantitative, deoarece gradul de obiectivitate va fi mai mare. Indicatorii cantitativi trebuie însă să reflecte rezultate de cercetare-dezvoltare a căror relevanţă sau valoare a fost validată de către entităţi externe instituţiei validate. Validarea rezultatelor de cercetare şi estimarea relevanţei acestora pot fi realizate prin analiza exigentă făcută de experţi din domeniul ştiinţific respectiv. Deoarece comunitatea ştiinţifică din Republica Moldova este relativ mică, analiza colegială poate fi considerată obiectivă doar în cazul în care ea implică experţi internaţionali, cu excepţia domeniilor ştiinţifice cu specific naţional.

Pornind de la reconfigurarea cadrului evaluării şi acreditării complementat de instrumentarul de indicatori şi criterii cantitative corespunzătoare se conturează şi necesitatea revizuirii finalităţii actului de evaluare şi acreditare a organizaţiilor din sfera ştiinţei şi inovării prin ierarhizarea lor după categorii cu stabilirea modului de finanţare corespunzător.

Astfel, se cere o inventariere a procesului

de acreditare derulat, actualizarea şi înnoirea cadrului regulator nou al acreditării care ar ţine cont de dinamica evoluţiei instituţiilor de cercetare şi schimbările produse. În permanenţă au loc schimbări ale cadrului instituţional, de exemplu, iar procedura de acreditare trebuie să urmărească acest proces. Alt exemplu ar fi proiectele şi programele de cercetare, care s-au derulat în baza acreditării. Dar corespunderea proiectelor cu profilurile de acreditare nu s-a verificat. Probabil că împreună cu CSŞDT al AŞM este necesară analiza preliminară a proiectelor privind corespunderea la profilul respectiv. Se impune Modernizarea Sistemului Naţional de Asigurare şi Monitorizare a calităţii Cercetării şi Acreditării Organizaţiilor de Cercetare şi Inovare, care ar cuprinde:

• Formarea împreună cu CSŞDT a Sistemului Funcţional de Asigurare şi Monitorizare a Calităţii şi Eficienţei Cercetării prin:

- *Elaborarea şi implementarea Standardelor de Calitate în cercetare;*
- *Formarea împreună cu CSŞDT a reţelei de monitorizare a calităţii cercetării şi evaluare a rezultatelor;*
- *Ierarhizarea Instituţiilor după categorii şi diferenţierea finanţării;*
- *Modernizarea managementului şi infrastructurii informaţionale;*
- *Elaborarea şi Implementarea mecanismelor şi indicatorilor de evaluare a laboratoarelor şi de atestare a cercetătorilor.*

• Modernizarea sistemului de evaluare şi acreditare prin elaborarea unei metodologii şi regulamentelor noi de acreditare bazate pe analiza cantitativă şi calitativă a trei domenii de bază:

A. Capacitatea instituţională de cercetare (organizare coerentă, cadru instituţional şi tematic adecvat, bază materială şi resurse umane, toate realizate în funcţie de misiunea şi obiectivele asumate) cu subdomeniile de evaluare:

- Cadrul instituţional de organizare a cercetării
- Cadrul tematicii de cercetare
- Resursele umane
- Resursele economico-financiare
- Infrastructura de cercetare
- Suportul tehnologiilor informaţionale
- Potenţialul logistic

• (punctaj prevăzut după indicatori – 30 la sută din total)

B. Rezultatele şi Eficacitatea cercetării (evaluarea rezultatelor activităţii de **cercetare fundamentală** în acord cu bunele practici internaţionale, pe baza criteriilor şi indicatorilor recunoscuţi de comunitatea ştiinţifică internaţională; evaluarea rezultatelor activităţii de **cercetare aplicativă** în baza realizărilor practice reale şi certificate prin implementări ale elaborărilor, recomandărilor, transfer de cunoştinţe şi metodologii în activitatea economico-socială, transfer tehnologic în sectorul real) cu subdomeniile de evaluare:

- Productivitatea
- Relevanţa ştiinţifică
- Relevanţa social-economică
- Impactul şi valoarea
- Calitatea şi eficacitatea elaborărilor
- Rezultatele cercetărilor în laboratoare
- Diseminarea şi promovarea rezultatelor cercetării
- Antrenarea în activităţile de elaborare a cadrului legislativ şi normativ

• (punctaj prevăzut după indicatori – 50 la sută din total)

C. Administrarea şi Managementul cercetării (conducere şi administrare eficientă, modalităţi de management modern, strategii, obiective, planuri de cercetare, tehnici, sisteme de informaţii în cercetare, monitorizarea cercetării) cu subdomeniile de evaluare:

- Managementul şi administrarea generală
- Monitorizarea cercetării şi asigurarea calităţii
- Managementul resurselor umane
- Pregătirea şi antrenarea în cercetare a tinerilor
- Gestionarea resurselor materiale
- Dezvoltarea infrastructurii de cercetare
-Managementul economico-financiar
-Organizarea promovării proiectelor de cercetare
-Organizarea şi Managementul cooperării internaţionale
-Organizarea şi promovarea activităţilor de inovare
-Conlucrarea cu instituţiile autorităţilor publice centrale

• (punctaj prevăzut după indicatori – 20 la sută din total).

La baza metodologiei de evaluare se impune aplicarea sistemului de indicatori şi criterii, selectate în baza următoarelor principii acceptate de practica mondială:

• Criteriile trebuie să reflecte rezultatele

activităţii de cercetare-inovare, şi nu resurse şi mijloace care au doar potenţialul de a duce la rezultate în cercetare.

• Indicatorii cantitativi trebuie să reflecte rezultatele de cercetare-inovare a căror relevanţă sau valoare a fost validată de către unităţi externe instituţiei evaluate.

• Indicatorii trebuie să poată fi verificaţi, în mod independent, de instituţia evaluată, de comisia de evaluare şi de alte terţe părţi.

• Ponderea acordată indicatorilor trebuie să reflecte gradul de relevanţă sau valoare a rezultatelor respective.

• Evaluările făcute pe baza unor criterii cantitative trebuie combinate cu cele prin *peer review* de către experţi independenţi, inclusiv de peste hotare.

Astfel, un exemplu de indicatori ai relevanţei ştiinţifice a **rezultatelor ar fi analiza prin:**

• Clasificarea rezultatelor în 3 categorii: rezultate peste nivelul mondial, la nivel mondial şi sub nivelul mondial;

• Identificarea anvergurii cercetărilor: cercetări finalizate cu soluţionarea unei probleme ştiinţifice-cheie care permite soluţionarea altor probleme sau trecerea la elaborări practice; cercetări în urma cărora s-a soluţionat o problemă auxiliară celei-cheie; cercetări fragmentare legate de soluţionarea unei probleme auxiliare;

• Identificarea impactului ştiinţific şi social-economic al rezultatelor: rezultatele cercetării au condus la transfer tehnologic sau implementări ca metodologii în sfera socială; rezultatele cercetării sunt baza pentru demararea unor elaborări sau metodologii; rezultatele cercetării impulsionează dezvoltarea altor cercetări fundamentale.

În continuare să facem o analiza succintă a modalităţii cantitative de evaluare a instituţiilor de cercetare în baza segmentelor de evaluare propusă.

A. Capacitatea instituţională de cercetare

A1. Cadrul instituţional de organizare a cercetării **se propune de evaluat în baza indicatorului**

$$I_{11}=\frac{N_C}{N_{CM}}*0,2+\frac{V_S}{V_{SM}}*0,2+\frac{V_S}{V_{ST}}*0,3+\frac{N_{LA}}{N_{LT}}*0,3,$$

unde:

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizaţiei;

N_{CM} – numărul mediu de cercetători în cadrul sferei ştiinţei şi inovării la 01.01. a ultimului an evaluat;

N_{LA} – numărul de laboratoare acreditate în cadrul organizaţiei;

N_{LT} – numărul total de laboratoare în cadrul organizaţiei;

V_S – volumul mijloacelor financiare destinate activităţilor ştiinţifice ale organizaţiei;

V_{SM} – volumul mediu al mijloacelor financiare ce au revenit unei organizaţii ştiinţifice pe durata ultimului an evaluat;

V_{ST} – volumul total al mijloacelor financiare de care a dispus organizaţia.

A2. Cadrul tematic de analiză **are ca bază indicatorul**

$$I_{12}=\frac{N_1}{N_T}*0,1+\frac{N_2}{N_T}*0,2+\frac{N_3}{N_T}*0,4+\frac{N_4}{N_T}*0,3,$$

unde:

N_1 – numărul de teme instituţionale;

N_2 – numărul de proiecte naţionale;

N_3 – numărul de proiecte internaţionale;

N_4 – numărul de contracte economice;

N_T – numărul total de teme/proiecte/contracte realizate în cadrul organizaţiei.

A3. Evaluarea resurselor umane **se poate integra în indicatorul**

$$I_{13}=\frac{Nc}{N_1}*0,1+\frac{N_2}{N_C}*0,1+\frac{N_3}{N_C}*0,2+\frac{N_4}{N_1}*0,3+\frac{N_5}{N_C}*0,3,$$

unde:

N_1 – numărul de angajaţi;

N_2 – numărul de doctori in ştiinţe;

N_3 – numărul de doctori habilitaţi;

N_4 – numărul de angajaţi cu vârsta <35 ani ;

N_5 – numărul colaboratorilor organizaţiei membri ai organismelor internaţionale, colegiilor de redacţie ale ediţiilor ştiinţifice din străinătate, experţi, consultanţi ai organizaţiilor ştiinţifice internaţionale, experţi ai revistelor ştiinţifice de peste hotare.

N_C – numărul de cercetări în cadrul organizaţiei.

A4. **Un indicator integrat important este** ***capacitatea de reproducere a personalului uman***

$$I_{14}=\frac{N_1}{N_C}*0,1+\frac{N_2}{N_C}*0,2+\frac{N_3}{N_4}*0,4+\frac{N_5}{N_2}*0,1+\frac{N_6}{N_C}*0,2$$

unde:

N_1 – numărul de persoane abilitate cu dreptul de conducător al tezelor de doctorat;

N_2 – numărul mediu de doctoranzi şi competitori pe durata evaluată;

N_3 – numărul de doctoranzi ce au finisat studiile pe durata evaluată;

N_4 – numărul de doctoranzi ce au finisat studiile pe durata evaluată cu susţinerea tezelor;

N_5 – numărul de teze susţinute;

N_6 – numărul de cercetători cu vârsta <35 ani;

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizaţiei.

A5. Ținând cont de extinderea posibilităților de participare la diferite concursuri de proiecte considrăm important indicatorul integrat legat de *capacitatea de atragere a fondurilor*

$$I_{15}=\frac{V_1}{N_C}*0,3+\frac{V_2}{N_C}*0,1+\frac{V_3}{N_C}*0,3+\frac{V_4}{N_C}*0,3,$$

unde:

V_1– volumul mijloacelor financiare obținute în baza granturilor internaționale;

V_2 – volumul mijloacelor financiare obținute în baza granturilor naționale;

V_3 – volumul mijloacelor financiare obținute în baza contractelor cu agenți economici;

V_4 – volumul mijloacelor financiare obținute în baza prestării serviciilor şi a cofinanțării proiectelor de transfer tehnologic (din surse nebugetare), precum şi a altor proiecte de acest gen;

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizației.

A6. *Potențialul logistic al organizației* se poate cuantifica prin indicatorul

$$I_{16}=\frac{C_1}{C_S}*0,4+\frac{C_2}{C_S}*0,2+\frac{C_3}{C_S}*0,1+\frac{N_1}{N_2}*0,3,$$

unde:

C_1 – costul utilajului procurat pe durata ultimilor 5 ani;

C_2 – costul echipamentului cu uzura de 5-10 ani;

C_3 – costul echipamentului cu uzura de peste 10 ani;

C_S – costul sumar al echipamentului;

N_1 – numărul de calculatoare;

N_2 – numărul de angajați.

***B. Rezultatele şi eficacitatea cercetării* se încadrează în următoarea schemă de indicatori integrați:**

B1. Indicatorul de *Productivitate ştiințifică*

B1.1. *Publicații în țară*:

$$I_{211}=\frac{N_1}{N_C}*0,4+\frac{N_2}{N_C}*0,2+\frac{N_3}{N_C}*0,1+\frac{N_4}{N_C}*0,2+\frac{N_5}{N_C}*0,1,$$

unde:

N_1 – numărul de articole în reviste de tip A;

N_2 – numărul de articole în reviste de tip B;

N_3 – numărul de articole în reviste de tip C;

N_4 – numărul de cărți (monografii, manuale, ghiduri) publicate în țară;

N_5 – numărul de rezumate la conferințe naționale;

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizației.

B1.1. *Publicații peste hotare*:

$$I_{212}=\frac{N_1}{N_C}*0,4+\frac{N_2}{N_C}*0,3+\frac{N_3}{N_C}*0,2+\frac{N_4}{N_C}*0,1$$

unde:

N_1 – numărul de articole în reviste cotate ISI;

N_2 – numărul de articole în alte reviste editate peste hotare;

N_3 – numărul de cărți (monografii, manuale, ghiduri) publicate peste hotare;

N_4 – numărul de rezumate la conferințe internaționale;

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizației.

B2. *Performanța şi vizibilitatea internațională a rezultatelor cercetării* se poate încadra în baza indicatorului

$$I_{22}=\frac{N_1 * F_{im}}{N_C}*0,4+\frac{N_2}{N_C}*0,2+\frac{N_3}{N_C}*0,2+\frac{N_4}{N_C}*0,2,$$

unde:

N_1 – numărul de publicații în reviste ştiințifice incluse în baze de date internaționale, cotate ISI;

F_{im} – factorul de impact mediu;

N_2 – numărul de publicații incluse în alte baze de date internaționale;

N_3 – numărul brevetelor obținute în UE, SUA, Japonia etc.;

N_4 – numărul de medalii obținute la saloane ştiințifice internaționale;

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizației.

B3. Un indicator important este legat de *relevanța social-economică a cercetărilor* care se propune să fie analizată prin prisma a doi indicatori:

B3.1. *Relevanța economică*:

$$I_{231}=\frac{N_1}{N_C}*0,1+\frac{N_2}{N_C}*0,3+\frac{N_3}{N_C}*0,2+\frac{N_4}{N_C}*0,4,$$

unde:

N_1 – numărul proiecte de transfer tehnologic;

N_2 – numărul elaborărilor (tehnologii, materiale noi, mostre de maşini, linii, hibrizi, tulpini);

N_3 – numărul brevetelor obținute în țară;

N_4 – numărul elaborărilor implementate;

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizației.

B3.2. *Relevanța socială*:

$$I_{232}=\frac{N_1}{N_C}*0,2+\frac{N_c}{N_2}*0,2+\frac{N_3}{N_C}*0,2+\frac{N_4}{N_C}*0,2+\frac{N_5}{N_C}*0,2,$$

unde:

N_1 – numărul manifestărilor ştiințifice şi ştiințifico-practice organizate;

N_2 – numărul elaborărilor (acte normative, documente de politici, metode, Soft-uri etc.);

N_3 – numărul materialelor didactice elaborate pentru instituțiile de învățământ superior;

N_4 – numărul cursurilor şi prelegerilor ținute;

N_5 – numărul lucrărilor de masterat şi licență elaborate sub îndrumarea cercetătorilor ştiințifici;

N_C – numărul de cercetători în cadrul organizației.

C. Administrarea şi managementul cercetării se pot analiza prin următorul set de indicatori:

C1. ***Managementul general şi al resurselor umane***

$$I_{31}=\frac{N_1}{N_C}*0,2+\frac{N_C}{N_2}*0,2+\frac{N_3}{N_C}*0,2+\frac{N_4}{N_C}*0,2+\frac{N_5}{N_C}*0,2,$$

unde:

N_1 – numărul posturilor conform statelor de funcţii;

N_2 – numărul mediu anual al persoanelor ce au părăsit organizaţia;

N_3 – numărul cercetătorilor cu funcţia de bază în cadrul organizaţiei;

N_4 – numărul lunilor-stagii în centre ştiinţifice peste hotare;

N_5 – numărul doctoranzilor ce-şi fac studii în centre ştiinţifice peste hotare şi al angajaţilor ce au obţinut grade ştiinţifice în cadrul instituţiilor respective; N_C – numărul total de cercetători în cadrul organizaţiei.

C2. ***Managementul resurselor financiare şi logistice***

$$I_{32}=\frac{V_1}{V_2}*0,2+\frac{V_3}{V_4}*0,3+\frac{S_1}{S_2}*0,2+\frac{P_1}{P_2}*0,3$$

unde:

V_1 – volumul total al mijloacelor financiare în ultimul an evaluat;

V_2 – volumul total al mijloacelor financiare în primul an evaluat;

V_3 – volumul mijloacelor financiare obţinute în bază de concurs în ultimul an evaluat;

V_4 – volumul mijloacelor financiare obţinute în bază de concurs în primul an evaluat;

S_1 – costul utilajului în ultimul an evaluat;

S_2 – costul utilajului în primul an evaluat;

P_1 – ponderea utilajului cu uzura < 5 ani în ultimul an evaluat;

P_2 – ponderea utilajului cu uzura < 5 ani în primul an evaluat.

Alt aspect al evaluării şi acreditării în schemele menţionate ţine de extinderea evaluării şi la nivel de laboratoare, care este unitatea principală în cercetare. Astfel, acreditarea globală a instituţiei urmează să fie completată cu acreditarea subdiviziunilor de cercetare şi prin aceasta profilul acreditării să fie specificat la concret pe subprofilurile corespunzătoare.

În baza acestor seturi de indicatori integraţi pe domenii de evaluare – *Capacitatea instituţională de cercetare (1), Rezultatele şi eficacitatea cercetării (2), Administrarea şi managementul cercetării (3)* - **se pot calcula indicatorii generali sau terţiari pe compartimentele de evaluare retrospectivă:**

1) $\sum_1 = I_{11}*0,1 + I_{12}*0,2 + I_{13}*0,3 + I_{14}*0,2 + I_{15}*0,3,$

unde:

I_{11} – indicatorul secundar ce reflectă ***cadrul instituţional de organizare a cercetării*;**

I_{12} – indicatorul secundar ce reflectă ***cadrul tematic*;**

I_{13} – indicatorul secundar ce reflectă ***resursele umane*;**

I_{14} – indicatorul secundar ce reflectă ***capacitatea de reproducere*;**

I_{15} – indicatorul secundar ce reflectă ***capacitatea de atragere a fondurilor;***

2) $\sum_2 = I_{211}*0,1 + I_{212}*0,2 + I_{22}*0,3 + I_{231}*0,2 + I_{232}*0,2,$

unde:

I_{211} – indicatorul secundar ce reflectă ***productivitatea ştiinţifică (publicaţii în ţară)*;**

I_{212} – indicatorul secundar ce reflectă ***productivitatea ştiinţifică (publicaţii peste hotare)*;**

I_{22} – indicatorul secundar ce reflectă ***performanţa şi vizibilitatea internaţională;***

I_{231} – indicatorul secundar ce reflectă ***relevanţa economică*;**

I_{232} – indicatorul secundar ce reflectă ***relevanţa socială;***

3) $\sum_3 = I_{31}*0,4 + I_{32}*0,6,$

unde:

I_{31} – indicatorul secundar ce reflectă managementul general şi resursele umane;

I_{32} – indicatorul secundar ce reflectă resursele financiare şi logistice.

Nota Bene: coeficienţii ce reflectă ponderea subcompartimentelor se vor preciza în fiecare caz în parte, reieşind din specificul organizaţiei evaluate.

Astfel, ca rezultat final, se poate calcula indicatorul global sau de ansamblu al organizaţiei:

$I = \sum_1 *0,3 + \sum_2 *0,5 + \sum_3 *0,2,$

unde:

$\sum_1$ – indicatorul sumar pentru compartimentul *Capacitatea instituţională de cercetare*;

$\sum_2$ – indicatorul sumar pentru compartimentul *Rezultatele şi eficacitatea cercetării*;

$\sum_3$ – indicatorul sumar pentru compartimentul *Administrarea şi managementul cercetării.*

Folosind aceasta, în continuare se pot propune calificativele de evaluare retrospectivă. Astfel, când:

I - ≥9 – "excelent"; I -7-8,9 – "foarte bine";

I - 5-6,9 – "bine"; I – 3-4,9 – "satisfăcător".

În acest temei ca rezultat se poate forma baza desemnării categoriei instituţiei:

"excelent" - categoria A; "foarte bine" - categoria B; "bine" – categoria C;

"suficient – categoria D".

Ca bază a indicatorilor şi criteriilor în evaluarea perspectivelor dezvoltării cercetărilor organizaţiei din sfera ştiinţei şi inovării şi elaborării planurilor

de acțiuni în vederea eficientizării activității lor se pot lua:

• modul de **corelare cu domeniile și obiectivele promovate în cercetarea europeană,** în scopul integrării dinamice în spațiul european de cercetare;

• modul de **corelare a cercetării de profil cu direcțiile majore de dezvoltare** din sectoarele economice conexe;

• estimarea direcțiilor și obiectivelor de cercetare și dezvoltare tehnologică concrete, **care pot asigura avantaje competitive pentru** Republica Moldova

c1) stabilirea **categoriilor de produse/ tehnologii ș**i, respectiv, a **produselor/ tehnologiilor specifice**, care pot constitui ținte realiste de dezvoltare și producere în tara noastră;

c2) stabilirea **categoriilor de produse/ tehnologii** si, respectiv, a **produselor/ tehnologiilor specifice**, la dezvoltarea si producerea cărora țara noastră poate participa ca partener, în cadrul unor programe/ alianțe tehnologice internaționale

• estimarea nișelor de colaborare și **integrare tehnologică la nivel internațional**, în special în domeniile de înaltă tehnologie

• propuneri de **elemente de strategie politică și/ sau economică** generală sau la nivel sectorial.

Un element cheie în modernizarea sistemului de evaluare și acreditare îl constituie ierarhizarea **organizațiilor din sfera cercetare-inovare după categorii.**

• Categoria A (1) – organizații cu recunoaștere internațională și cu indicatori excelenți de activitate;

• Categoria B (2) – organizații cu cercetare competitivă pe plan internațional și cu indicatori foarte buni de activitate;

• Categoria C (3) – organizații cu cercetare competitivă la nivel național și cu indicatori buni de activitate;

• Categoria D (4) – organizații cu cercetare importantă la nivel național și cu indicatori satisfăcători de activitate pe majoritatea direcțiilor de cercetare.

O primă schemă de stabilire a categoriilor ar cuprinde:

• Categoria A – organizații cu recunoaștere internațională, **organizații-lideri ce dispun de indicatori excelenți la nivelul parametrilor statistici internaționali, care corespund integral standardelor cantitative de asigurare a calității în cercetare, aprobate pentru domeniile științifice la care acestea sunt atribuite și la nivelul >90 la sută – standardelor calitative, adică un indicator global excelent.**

• Categoria B – organizații cu cercetare competitivă pe plan internațional, **organizații din sfera științei și inovării ai căror indicatori de activitate sunt foarte buni și corespund la nivelul >90 la sută standardelor cantitative de asigurare a calității în cercetare și la nivelul >80 la sută - standardelor calitative, adică un indicator global foarte bun.**

• Categoria C – organizații cu cercetare competitivă la nivel național, **organizații din sfera științei și inovării cu indicatori buni de activitate, dar care satisfac doar parțial rigorile în vigoare, nivelul de corespundere a acestora standardelor cantitative de asigurare a calității în cercetare fiind de 60- 89 la sută, iar standardelor calitative – de 40-79 la sută, adică un indicator global bun.**

• Categoria D – organizații cu cercetare importantă la nivel național, **organizații din sfera științei și inovării cu indicatori satisfăcători de activitate, pentru care nivelul de corespundere standardelor cantitative, având indicatorul global satisfăcător, și calitative de asigurare a calității în cercetare este, respectiv, sub 50 la sută și 40 la sută.**

Instrumentul și stimulentul primordial în sporirea calității și eficienții cercetării prin stabilirea categoriilor instituțiilor din cercetare îl constituie diferențierea finanțării publice. Ca variantă de analiză se propune:

• Mijloace financiare alocate *per cercetător* (coeficienții sunt raportați la volumul stabilit pentru categoria D)

- Categoria A – **2**
- Categoria B –**1,6**
- Categoria C –**1,3**

Salariile de funcție ale cercetătorilor științifici vor depăși cele stabilite pentru categoriile similare din cadrul organizațiilor de categoria D cu:

- **Categoria A – 80 la sută**
- **Categoria B – 40 la sută**
- **Categoria C – 20 la sută**

Astfel se propune acreditarea organizațiilor din sfera științei și inovării după categorii.

Acestea sunt niște sugestii succinte în albia reconfigurării Sistemului Național de Acreditare, care pe viitor se cer dezvoltate într-o platformă de activitate a CNAA, orientată spre formarea Rețelei naționale corespunzătoare, prin conlucrare constructivă cu CSȘDT al AȘM, universitățile, organizațiile din sfera de cercetare și inovare.

MODALITĂŢI DE ESTIMARE A ACTIVITĂŢII ŞTIINŢIFICE

Prof.univ., dr.hab. ***Vasile MARINA***

ON MODALITIES OF THE ESTIMATION OF THE SCIENTIFIC ACTIVITY

The notion of the relative performance index is defined on the bases of the notions of standard, reference standard and performance index. The evolution correlation for the indexes of the institution in time is described by a matrix function. In addition the methodology of estimation of the influence of the administrative structure to the scientific units substructures (laboratory, section, scientific group) is elaborated on the basis of the fundamental properties of the matrix function. A common index for all type of publications is defined.

Posibilitatea de estimare cantitativă a activităţii ştiinţifice şi fundamentarea în baza ei a deciziilor adoptate stârneşte unele îndoieli şi suspiciuni. În astfel de condiţii este raţional să apelăm la metode flexibile care impun, pe de o parte, accente nu numai pe conformarea unei instituţii la un set predominat de condiţii cantitative şi calitative, ci şi pe angajarea deliberată, voluntară a instituţiei în realizarea anumitor performanţe demonstrabile prin rezultate efective, iar, pe de altă parte, utilizarea unor mărimi prin intermediul cărora se pot exprima obiecte de orice natură. În acest scop pot fi utilizate concepte şi instrumente de lucru cunoscute, precum sisteme de criterii, standarde şi indicatori de performanţă şi obiecte matematice prin intermediul cărora pot fi conversate multiple surse de informaţii.

Standardele se formulează în termeni de reguli sau rezultate, definesc nivelul minim obligatoriu de realizare a unei activităţi în cercetare/educaţie şi le vom nota prin *S*. Standardele sunt diferenţiate pe criterii şi domenii. *Standardele de referinţă*, notate prin *SR*, sunt acele standarde care definesc un nivel optim de realizare a unei activităţi de către o organizaţie furnizoare de cercetare/educaţie, pe baza bunelor practici existente la nivel naţional, european sau mondial. Standardele de referinţă pot varia de la o instituţie la alta şi există posibilitatea ca, în timp, instituţiile să-şi formuleze standarde de referinţă la niveluri naţional şi european cât mai înalte şi competitive. Opţiunea pentru un nivel al standardului de referinţă se face prin raportare la un standard, iar în cadrul acestuia prin raportare la niveluri opţionale ale indicatorilor de performanţă. *Indicatorul de performanţă* reprezintă un instrument de măsurare a gradului de realizare a unei activităţi desfăşurate de o organizaţie furnizoare de cercetare/educaţie prin raportare la un standard. Indicatorii de performanţă identifică acele rezultate care variază de la un *nivel minim acceptabil* până la un *nivel maxim identificabil* şi îl vom nota prin *I*.

Deoarece sistemele de standarde şi indicatori reprezintă obiecte de diferită natură aflate în raporturi neîntâmplătoare şi care interacţionează în vederea realizării unui obiectiv comun, este raţional să le prezentăm sub formă matricială

$$S = \begin{bmatrix} s_{11} & s_{12} & \dots & s_{1n} \\ s_{21} & s_{22} & \dots & s_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ s_{m1} & s_{m1} & \dots & s_{mn} \end{bmatrix},$$

$$SR = \begin{bmatrix} sr_{11} & sr_{12} & \dots & sr_{1n} \\ sr_{21} & sr_{22} & \dots & sr_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ sr_{m1} & sr_{m1} & \dots & sr_{mn} \end{bmatrix},$$

$$I = \begin{bmatrix} i_{11} & i_{12} & \dots & i_{1n} \\ i_{21} & i_{22} & \dots & i_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ i_{m1} & i_{m1} & \dots & i_{mn} \end{bmatrix}.$$

Sistemele de standarde şi indicatori de performanţă desemnează o realitate oarecare sau un ansamblu de activităţi constituit din entităţi sau părţile componente între care există anumite conexiuni.

Corespondenţa între cele două tipuri de standarde şi indicatori de performanţă se va reflecta printr-o mărime adimensională, care variază în intervalul $0 \div 1$, definită prin relaţia

$$e_{pq} = \begin{cases} 0, i_{pq} \le s_{pq} \\ \dfrac{i_{pq} - s_{pq}}{sr_{pq} - s_{pq}}, i_{pq} < s_{pq} \end{cases}, \qquad (1)$$

$$p = 1,2,\dots,m; q = 1,2,\dots,n.$$

În cele ce urmează componentele matricei $E = \lfloor e_{pq} \rfloor_{n \times m}$ o să le numim *indicatori relativi de performanţă.* Avantajele introducerii în analiză a matricei adimensionale *E* constau nu numai în posibilitatea de a estima sistemul de criterii sub forma unei singure cifre, dar ce este şi mai important – de a examina funcţii care reflectă interconexiunea indicatorilor asupra evoluţiei instituţiei sau asupra unui rezultat final.

Fie E matricea resurselor umane, financiare, informaționale, etc., care corespund eforturilor depuse, şi F – matricea efectelor obținute ca urmare a transformării cercetării în bunuri. Atunci activitatea desfăşurată se poate considera eficientă numai dacă funcția matricială

$$F = f(E,t) \quad (2)$$

este crescătoare, unde prin t este notat timpul desfăşurării activității de cercetare.

Prin relația eforturi depuse – efecte obținute sunt anticipate stările viitoare pornind de la informații sau cunoştințe disponibile despre trecut şi prezent. Structura funcției poate fi concretizată în baza unui ansamblu coerent de principii, metode şi tehnici specifice, cu ajutorul cărora se exploatează şi cunoaşte viitorul.

În cazul legii cauzale (2) se admite că funcționarea instituției depinde de starea inițială, reflectată prin sistemul de indicatori, adică $(e \to f)$. În eventualitatea în care acestei legități cauzale, fundamentale pentru orice sistem, i se adaugă o nouă lege, ceea ce face ca şi intrările să fie influențate de ieşiri, atunci apare conexiunea inversă, cunoscută sub denumirea de *feedback*. În funcție de natura efectelor pe care le produce, conexiunea inversă poate fi pozitivă (ieşirea influențează intrarea, în sensul accentuării cauzalității între cele două mulțimi) şi negativă – conexiunea inversă îndeplineşte funcția de echilibrare a mărimilor, limitând cauzalitatea intrare-ieşire. Este evident că modificarea relațiilor dintre elementele componente atrage după sine şi schimbarea stării *(Z)* instituției, exprimând transformarea resurselor cu ajutorul colaboratorilor şi al tehnologiilor, în bunuri şi servicii. Din punct de vedere practic, prezintă interes modificarea stării, produsă în anumit scop, exprimată prin *(ΔX)*, în acest caz acționează mecanismul de autoreglare de tip cibernetic

$$F = f(E,t), E = \varphi(F,Z,t).$$

Se pot indica şi alte tipuri de relații efort-efect. Este important ca ansamblul instituției, percepută ca întreg, să fie formalizat în limbaj matematic. Problema complexă ce ține de abordările funcționale, clasificarea criteriilor şi indicatorilor de performanță se află în afara obiectivului lucrării.

Din punct de vedere matematic, indicatorii e_{nm} pot fi clasificați în trei categorii: variabile care influențează alte variabile, fără a fi influențate, la rândul lor, de către acestea; variabile care influențează şi sunt influențate de alte variabile; variabile care sunt influențate, dar nu influențează alte variabile. Astfel de relații cauzale pot fi reflectate prin intermediul unor relații matriciale.

Pentru a familiariza un spectru mai larg de specialişti cu particularitățile funcțiilor matriciale, vom menționa câteva noțiuni şi proprietăți fundamentale din calculul matricial, necesare la modelarea efort-efect. Orice matrice are valori proprii care se exprimă printr-o matrice diagonală Λ şi direcții proprii exprimate prin matricea modală H, adică

$$E = H \Lambda H^{-1} \quad (3)$$

unde prin H^{-1} este notată inversa matricei modale. Valorile proprii se determină din ecuația caracteristică

$$\det|E - \lambda I| = 0 \quad (4)$$

numită şi ecuație seculară (denumirea provine de la importanța extrem de mare a acestei relații). Menționăm că prin I, în ecuația seculară, este notată matricea unitară.

În baza expresiei (3) se defineşte noțiunea de funcție matricială

$$f(E) = H \begin{bmatrix} f(\lambda_1) & 0 & \ldots & 0 \\ 0 & f(\lambda_2) & \ldots & 0 \\ 0 & 0 & \ldots & 0 \\ 0 & 0 & 0 & f(\lambda_n) \end{bmatrix} H^{-1} \quad (5)$$

unde prin $\lambda_1, \lambda_2, ..., \lambda_n$ sunt notate valorile proprii ale matricei E, care se obțin din ecuația seculară (4).

Orice funcție matricială poate fi determinată şi în cazul în care matricea modală H este necunoscută; în acest scop se poate utiliza formula lui Lagrange – Sylvester

$$f(E) = \sum_{k=1}^{n} \frac{f(\lambda_k)}{\prod_{i \neq k} (\lambda_k - \lambda_i)} \prod_{i \neq k} (E - \lambda_i I) \quad (6)$$

Modul, în care sunt influențate componentele funcției matriciale de către componentele matricei argument, îl vom ilustra pornind de la funcția matricială elementară $Y = \sin X$, în care X şi Y sunt matrice pătrate. În acest scop, vom calcula valoarea funcției sin X pentru două argumente $(X)_{3\times3}$, care se deosebesc unul de altul numai prin componenta x_{21} (calculele se efectuează în baza formulei lui Lagrange – Sylvester)

$$\sin \begin{bmatrix} 0{,}5 & 0{,}4 & 0{,}2 \\ 0{,}6 & 0{,}7 & 0{,}2 \\ 0{,}3 & 0{,}7 & 0{,}6 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0{,}388 & 0{,}269 & 0{,}137 \\ 0{,}444 & 0{,}520 & 0{,}116 \\ 0{,}125 & 0{,}486 & 0{,}495 \end{bmatrix},$$

$$\sin\begin{bmatrix}0{,}5 & 0{,}4 & 0{,}2\\ 0{,}1 & 0{,}7 & 0{,}2\\ 0{,}3 & 0{,}7 & 0{,}6\end{bmatrix}=\begin{bmatrix}0{,}449 & 0{,}278 & 0{,}142\\ 0{,}063 & 0{,}585 & 0{,}147\\ 0{,}227 & 0{,}502 & 0{,}503\end{bmatrix}.$$

Se observă că schimbarea valorii unei singure componente în matricea argument conduce la modificarea tuturor componentelor funcţiei. De astfel de proprietăţi se bucură oricare altă funcţie matricială. Menţionăm că gradul de influenţă a variaţiilor funcţiei matriciale depinde nu numai de valoarea modificării componentei, dar şi de poziţia pe care o ocupă în matricea argument. În cazul unei matrice diagonale se realizează numai influenţe individuale. Elementele matricelor se pot aranja în aşa mod încât numai unele componente să se influenţeze reciproc. Anume din aceasta cauză, cu ajutorul funcţiilor matriciale se pot modela procese şi fenomene de orice complexitate.

După cum am menţionat, abordările cantitative ale activităţilor ştiinţifice, şi mai ales, cele ce ţin de calitatea conducerii, managementului, strategia institutului, resursele umane, infrastructura sunt privite cu o bună doză de scepticism. Cu toate că o problemă mai complicată decât cea enunţată este greu de imaginat, totuşi, în prima aproximaţie, vom indica unele estimări cantitative. O simplificare esenţială a problemei se obţine prin trecerea naturală din domeniul mărimilor scalare şi al algebrei accesibile către mărimi cu mult mai interesante ale lumii reale (matrice/tensori), în care pot convieţui obiecte de orice natură, înzestrate cu proprietăţi specifice.

Pentru că valorile şi direcţiile proprii au aplicaţii în toate domeniile ştiinţelor naturii, merită să fie examinată şi posibilitatea extinderii în domeniul estimării cantitative a influenţei managementului conducerii unei instituţii de cercetare sau a altei activităţi ce ţine de cercetare, asupra rezultatelor obţinute de unităţile primare.

Să admitem că în matricea E componentele diagonale exprimă performanţele laboratoarelor, iar cele nediagonale se referă la structurile administrative şi auxiliare. În acest context se impune clarificarea rostului componentelor nediagonale, care nu ţin nemijlocit de cercetare. Prezintă interes interpretarea care poate fi făcută pornind de la două proprietăţi fundamentale: 1) orice matrice poate fi adusă la formă diagonală; 2) suma componentelor diagonale rămâne invariantă după orice transformare

$$e_{11}+e_{22}+...+e_{nn}=\lambda_1+\lambda_2+...+\lambda_n, \qquad (7)$$

unde indicii de pe lângă valorile proprii se aleg în aşa mod ca să fie satisfăcută inegalitatea $\lambda_1>\lambda_2>...>\lambda_n$.

Din aceste proprietăţi rezultă că acelaşi efect al instituţiei poate fi obţinut şi în lipsa aparatului administrativ. Însă proprietăţile indică o nuanţă fundamentală: $\lambda_1>\max(e_{11},e_{22},...,e_{nn})=\hat{e}$ $\lambda_n<\min(e_{11},e_{22},...,e_{nn})=\breve{e}$, Adică în cazul variantei funcţionării izolate a laboratoarelor se impune existenţa unui laborator mai performant decât cel mai performant din cadrul instituţiei, furnizoare de cercetare. Din a doua inegalitate rezultă că în cazul laboratoarelor autonome, în mod automat vom depista laboratoare „parazite”. Astfel, din analiza proprietăţilor generale ale unei matrice pătratice, concludem că factorii de organizare şi administrare a laboratoarelor au menirea de omogenizare a performanţelor, adică excluderea variantei în care unele laboratoare parazitează pe contul laboratoarelor performante. Concluzia făcută este naturală şi, prin urmare, varianta matricială de estimare a activităţii ştiinţifice exprimă în mod logic fenomenul de organizare. În continuare vom examina un exemplu numeric. Presupunem că activitatea de cercetare a instituţiei examinate este reflectată prin intermediul următoarei matrice simetrice a indicatorilor relativi de performanţă

$$E=\begin{bmatrix}0{,}6 & 0{,}3 & 0{,}2 & 0{,}3\\ 0{,}3 & 0{,}7 & 0{,}2 & 0{,}3\\ 0{,}2 & 0{,}2 & 0{,}5 & 0{,}4\\ 0{,}3 & 0{,}3 & 0{,}4 & 0{,}8\end{bmatrix}.$$

Cu ajutorul relaţiei (4) se obţin următoarele valori proprii: $\lambda_1=1{,}528$; $\lambda_2=0{,}509$; $\lambda_3=0{,}34$; $\lambda_4=0{,}223$. Din calcule rezultă că pentru a asigura acelaşi efect în sistemul de laboratoare autonome este nevoie de un laborator cu mult mai performant ($\lambda_1=1{,}528;$) decât laboratorul cel mai performant din cadrul instituţiei examinate ($\hat{e}=0.8$). Deoarece performanţa $\lambda_1>1$ nu poate fi realizată (este în contrazicere cu expresia (1)), rezultă că efectul scontat nu poate să fie obţinut în cadrul unei activităţi pur individuale a laboratorului.

În calcul matricial se demonstrează că valorile proprii pentru orice matrice simetrică $e_{ij}=e_{ji}$ sunt mărimi reale. În cazul matricelor asimetrice se pot obţine valori proprii imaginare, lipsite de sens (în contextul problemei studiate). Astfel conceptul de simetrie trebuie să joace un rol important în administraţie.

În baza mărimilor ($\lambda_1,\lambda_n;\ \hat{e},\breve{e}$) se pot formula criterii măsurabile de apreciere a activităţilor ce ţin de calitatea conducerii, managementului, strategia institutului, infrastructura, etc. Fie $a=a(\lambda_1,\lambda_n;\ \hat{e},\breve{e})$ indicatorul de performanţă prin intermediul căruia se apreciază influenţa structurilor administrative asupra rezultatelor obţinute de o instituţie furnizoare de cercetare. La stabilirea structurii funcţiei de patru variabile $a(\lambda_1,\lambda_n;\hat{e},\breve{e})$, se pot aduce argumente în favoarea unei structuri în care variabilele figurează numai în combinaţiile $\hat{e}+\breve{e}$, $\frac{\hat{e}-\breve{e}}{\lambda_1-\lambda_n}$. Merită interes următoarea structură elementară

$$a = k\sqrt{\frac{\hat{e}+\breve{e}}{2}}\left[1-\frac{\hat{e}-\breve{e}}{\lambda_1-\lambda_n}\right], \qquad (8)$$

unde k este o constantă. Ţinând seama de valorile calculate ale mărimilor $(\lambda_1, \lambda_n; \hat{e}, \breve{e})$, în expresia (8), pentru $k = 2$, vom obţine, a 0 0,708.

În cazul unei matrice simetrice 2×2, adică $E = \begin{bmatrix} e_{11} & e_{12} \\ e_{12} & e_{22} \end{bmatrix}$, indicatorul a poate fi direct exprimat, sub formă analitică, prin componentele e_{ij}; se obţine relaţia

$$a(e_{11}, e_{22}, e_{12}) = \sqrt{\frac{e_{11}+e_{22}}{2}}\left(1-\frac{|e_{11}-e_{22}|}{\sqrt{(e_{11}-e_{22})^2+4e_{12}^2}}\right). \qquad (9)$$

Variaţia lui a în funcţie de componentele e_{12}, e_{22} în cazul $e_{11}+e_{22}=1{,}4$ este prezentată în *fig.1*

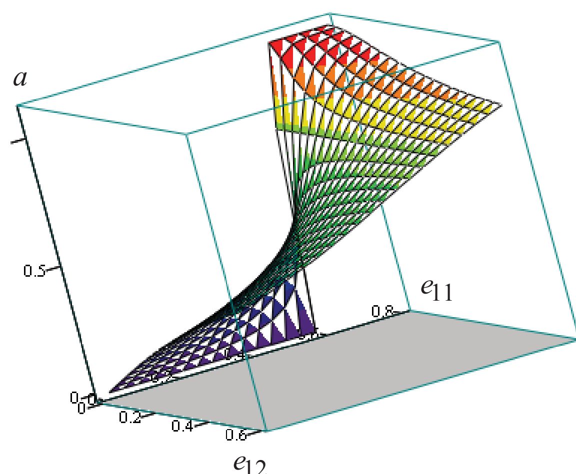

Fig.1

Pentru matrice de dimensiuni arbitrare nu sunt posibile reprezentări geometrice, însă legităţile de natură calitativă, evidenţiate în *fig. 1*, se păstrează.

A doua problemă fundamentală se referă la unificarea indicatorilor care aparţin unui domeniu oarecare. Orice indicator unificat trebuie să reprezinte o imagine comprehensivă a performanţei unui institut sau grup de cercetare; el poate să fie similar pentru instituţiile de cercetare, dar să difere ca scop şi profunzime. În cele ce urmează o să analizăm indicatorul prin intermediul căruia se estimează publicaţiile ştiinţifice.

La definirea indicatorului publicaţiilor ştiinţifice trebuie să se ţină seama de cel puţin trei factori: numărul publicaţiilor notat prin *n,* numărul colilor de tipar – *c*, popularitatea revistei sau editurii în care a fost publicată lucrarea –*p* (o lucrare publicată într-o revistă de prestigiu oferă mai multă informaţie despre valoarea lucrării decât una publicată, de exemplu, în revistă nerecensată). Astfel, indicatorul ce ţine de publicaţiile rezultatelor ştiinţifice poate fi exprimat prin teri variabile independente $e_p = \varphi(n,c,p)$.

Structura cea mai simplă a funcţiei *φ(n,c,p,)* se obţine, dacă admitem că factorul de prestigiu *p* se echivalează cu ponderea publicaţiei, adică $\varphi(n,c,p) = \varphi_1(p)\varphi_2(n,c)$, iar funcţia $\varphi_2(n,c)$ se precizează în aproximaţie liniară. În astfel de condiţii avem

$$e_p = \psi(k_1 n + k_2 c), \qquad (10)$$

unde prin $\psi = \varphi_1(p)$ este notată ponderea publicaţiei, iar prin k_1 şi k_2 constante care pot să difere de la un domeniu la altul. Dacă admitem că $k_1 = 0{,}5$, iar $k_2 = 0{,}083$, atunci o monografie ce cuprinde, de exemplu, 354p. va fi echivalentă după valoare cu 30 de articole expuse pe 180 de pagini sau cu 60 de articole publicate pe 120p. Relaţia (10) se referă la condiţii omogene. Dacă instituţia a publicat articole, monografii şi manuale în edituri estimate cu pondere diferită, atunci relaţia (10) se va scrie sub forma

$$e_p = \sum_{i=1}^{k}\psi_i(k_1 n_i + k_2 c_i), \qquad (11)$$

unde prin i este notată categoria editurii sau a revistei. În acest context ψ_i reprezintă ponderea revistei sau editurii „*i*”; n_i, c_i – respectiv numerele de publicaţii şi coli de tipar în reviste sau edituri de tip „*i*”. Probabil, prin intermediul expresiei (11) se poate estima, cu suficientă precizie, activitatea editorială a instituţiei. Problema constă în modul de cuantificare a mărimilor ψ_i k_1, k_2. La prima etapă ar fi raţional ca instituţiile să îşi cuantifice în mod individual parametrii ψ_i k_1, k_2. În baza mai multor variante se vor putea defini standarde acceptabile pentru toată comunitatea ştiinţifică.

Cu ajutorul indicatorului e_p vom reuşi să trecem de la sisteme de cifre, prin intermediul cărora se reflectă activităţile editoriale ale instituţiilor, la mărimi scalare, care permit comparaţii cantitative obiective şi univoce ale rezultatelor obţinute.

Bibliografie

1. Popescu I., Comşa M., Ungureanu L., Previziunea – premisă a dezvoltării durabile. Bucureşti, 2003, 268p.

2. Metodologia de evaluare, standarde, standarde de referinţă şi lista indicatorilor de performanţă a Agenţiei Române de Asigurare a Calităţii în Învăţământul Superior, Bucureşti, 2006, 71p.

SISTEMUL DE EVALUARE A CAPACITĂȚII DE INOVARE A INSTITUȚIILOR DE CERCETARE

Conf. univ., dr. ***Eduard HÎRBU,*** *ASEM*
dr. ***Ghenadie CERNEI,*** *director general AITT*

YSTEM OF MEASUREMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS

Promotion of innovation represents an opportunity for the emerging markets. An important role is played by research institutions. Currently, the Republic of Moldova does not have a statistical system that records and analyze innovations. Under the circumstances the problem of creation such a system is presented as a major. This paper is dedicated to identify solutions for this problem challenge.

Criza economică de proporții, demarată la sfârşitul anului 2008, presează, din ce în ce mai mult, piețele financiare şi cele de bunuri şi servicii ale lumii. Nu există opinii clare ale experților privind evoluțiile viitoare ale crizei care a afectat o bună parte din țările lumii, după cum nu există nici estimări incontestabile privind profunzimea şi faza la care a ajuns aceasta. Cert este faptul că criza continuă să se aprofundeze măcinând, rând pe rând, companiile transnaționale, care mai ieri se aflau în situații net profitabile.

În aceste condiții, şi ținând cont de caracterul extrem de deschis al economiei naționale a Republicii Moldova, ar fi firesc să ne implicăm în faza care impune formularea unei serii de întrebări şi identificarea unor răspunsuri vis-à-vis de capacitatea de finanțare a republicii, în general, şi a diverselor activități social-economice, în special. În acest context, o problemă aparte pare a fi şi problema finanțării ştiinței şi dezvoltării sau posibilitatea de identificare a efectelor unor eforturi financiare realizate în domeniul dat.

Este firesc faptul ca rezultatul final al cercetării să fie noutatea, or, într-o economie bazată pe cunoaştere, lanțul constituit din cele trei verigi (educație – cercetare – inovare) va funcționa numai în condițiile în care nu va lipsi niciuna dintre ele. Prin urmare, inovarea reprezintă finalitatea procesului de cunoaştere sau materializarea efortului ştiințific.

Proiectul cu genericul *Elaborarea şi implementarea indicatorilor de evaluare a capacității de inovare, în baza Institutului de Fizică Aplicată,* şi-a propus ca obiectiv măsurarea performanțelor inovaționale ale unei instituții din cadrul AŞM, estimându-se, pe această cale, gradul de materializare în produse şi servicii inovaționale a activităților de cercetare a unei instituții de profil ştiințific, dar şi maturitatea proceselor de transformare a invențiilor în inovații.

La prima vedere, măsurarea inovării reprezintă prin sine un obiectiv specific pur statistic. În realitate, problemele urmărite şi care au şanse de a fi descoperite sunt mult mai vaste, presupunându-se, astfel, pătrunderea (înțelegerea) în esența proceselor de inovare şi a fenomenelor conexe. Printre cele din urmă enunțate pot fi puse în evidență fenomenele care configurează anumite condiții pentru activitățile de inovare, fenomenele de inovare propriu-zise, şi cele care se produc sub incidența actului de inovare.

Activitățile inițiate s-au bazat pe o logică destul de simplă şi evidentă, care presupune o etapă preliminară a măsurării fenomenului inovării şi a transferului tehnologic, cunoaşterea temeinică a acestuia prin pătrunderea în esența lui. Realizarea acestor obiective se dovedeşte a fi un lucru complex şi dificil, ceea ce a solicitat şi va solicita, în continuare, un efort substanțial.

Din capul locului, se vor enunța doar câteva dintre multiplele dificultăți ale procesului de înregistrare şi analiză a inovării în instituțiile ştiințifice, care urmează a fi depăşite în scopul unei cunoaşteri coerente a procesului inovațional, derulat într-o instituție ştiințifică.

Multitudinea şi diversitatea opiniilor privind noțiunile fundamentale, problemele de conținut ale inovării şi instrumentele de înregistrare/măsurare a acesteia creează dificultăți inerente pentru înțelegerea exactă a conceptelor, ceea ce afectează, printr-o doză de neîncredere, subiecții observării şi diluarea eforturilor necesare cunoaşterii, motiv pentru care acumularea de informații privind inovarea şi transferul tehnologic într-o instituție ştiințifică devine frecvent un proces anevoios şi puțin eficient. Aceste situații determină necesitatea concentrării eforturilor asupra stabilirii unor concepte aferente procesului de cunoaştere a inovării în instituțiile de profil ştiințific. În acest context se solicită şi o adaptare a noțiunilor fundamentale ale inovării la posibilitățile reale de înregistrare a activităților inovaționale.

Dificultatea observării şi analizei activităților inovaționale a unei instituții de cercetare este asociată şi cu suportul informațional insuficient. Marea majoritate a instrumentelor privind evidența şi analiza inovării, tratate în sursele bibliografice, se referă la întreprinderile din sfera producției, ale căror activitate de bază se concentrează asupra producerii de bunuri şi servicii. Astfel, activitățile inovaționale, desfăşurate în cadrul acestora, apar drept activități specifice, izolate (inclusiv cercetările

ştiinţifice). Rezultatul lor constă, de regulă, în bunurile şi serviciile inovaţionale care pătrund rapid pe piaţă, asigurând astfel recuperarea investiţiilor prin încasări.

În aceste condiţii, elaborarea unui sistem metodologic privind acumularea de informaţii şi analiza activităţilor inovaţionale, în cadrul instituţiilor de cercetare, sperăm să fie un pas spre clarificarea unor procedee, în baza cărora va fi posibilă instituirea unui sistem de evidenţă şi analiză a efectelor activităţii de cercetare a instituţiilor subordonate AŞM.

În plus la cele menţionate, ideea elaborării unui sistem coerent de evidenţă şi analiză a activităţilor inovaţionale şi de transfer tehnologic survine şi din alte considerente, axate pe urmărirea şi realizarea unor obiective de ordin metodologic, economic şi organizaţional, printre care:

- stabilirea cadrului conceptual cu care s-a operat în studiul de evaluare a capacităţii de inovare şi transfer tehnologic;
- elaborarea unui sistem de indicatori de evaluare a capacităţii de inovare a institutului;
- fundamentarea principiilor de colectare şi de prelucrare a informaţiei;
- implementarea sistemului indicatorilor de evaluare a capacităţii de inovare în cadrul subdiviziunilor AŞM;
- posibilitatea estimării performanţei inovaţionale propriu-zise;
- stabilirea unui top al instituţiilor din cadrul AŞM conform performanţei inovaţionale;
- identificarea sistemelor de gestiune a inovării şi a transferului tehnologic existente;
- instaurarea unui sistem eficient de gestiune a inovării;
- stabilirea tipologiei după diverse criterii a activităţilor inovaţionale desfăşurate în cadrul instituţiilor;
- punerea în evidenţă a unor abordări ştiinţifice cu o utilitate sporită de piaţă;
- determinarea eficienţei activităţilor inovaţionale;
- stabilirea unei liste de impedimente în vederea eliminării acestora;
- posibilităţile de orientare a unor fluxuri financiare spre activităţile ştiinţifice cu un caracter comercial evident etc.

Prin realizarea acestor obiective, se urmăreşte elaborarea şi instituirea unui cadru metodologic fundamentat, care va permite evaluarea situaţiei în domeniul inovării şi transferului tehnologic la Institutul de Fizică Aplicată, în special, şi la AŞM, în general.

Concluziile formulate în baza analizelor vor asigura un suport considerabil pentru gestiunea mai eficientă a activităţilor inovaţionale şi de transfer tehnologic. În baza acestora, vor fi fortificate politicile AŞM în domeniul inovării şi transferului tehnologic, asigurându-se, astfel, o activitate a instituţiilor AŞM, orientată spre creşterea competitivităţii activităţilor inovaţionale şi valorificarea mai eficientă a potenţialului inovaţional.

În plus, rezultatele unei astfel de cercetări pot fi utilizate cu succes în managementul operaţional al AŞM, atâta timp cât potenţialul inovaţional al subdiviziunilor subordonate reprezintă un factor important pentru atragerea unor surse financiare suplimentare necesare, la rândul lor, procesului de extindere a bazei tehnico-materiale, precum şi a unor instrumente de stimulare a activităţilor inovaţionale.

Conform definiţiilor operate în diverse surse, precum OECD şi Eurostat[1]: *Activitatea inovaţională reprezintă ansamblul de activităţi ştiinţifice, tehnologice, organizaţionale, financiare şi comerciale, care conduc real la realizarea inovării sau cele întreprinse în acest scop. ... Activitatea inovaţională include, de asemenea, cercetările şi elaborările care nu depind direct de inaugurarea unei inovări specifice*. În acest sens, exclusiv toate activităţile întreprinse într-o instituţie de cercetare pot fi calificate drept activităţi de inovare. Studiul realizat şi-a propus identificarea activităţilor inovaţionale după o definiţie mai adaptată specificului subiecţilor activităţilor ştiinţifice, care este apropiată de definiţia operată în articolul 20 al Codului Republicii Moldova cu privire la ştiinţă şi inovare[2]: *Inovare – aplicare a rezultatului final, nou sau perfecţionat, al activităţii din domeniul cercetării ştiinţifice şi transferului tehnologic, realizat în formă de cunoaştere, produs, serviciu, procese competitive, noi sau perfecţionate, utilizate în activitatea practică şi/sau comercializate pe piaţă*. Astfel, în abordarea instituţiei ştiinţifice, accentul s-a plasat pe implementarea rezultatelor activităţilor prin utilizare sau comercializare, sau, cu alte cuvinte, promovarea pe piaţă a produselor ştiinţei.

Urmărind elaborarea unui sistem complex de indicatori în baza cărora se va deduce un indice/ coeficient al capacităţii inovaţionale şi de transfer tehnologic a unui subiect din sfera ştiinţei (în cazul de faţă Institutul de Fizică Aplicată), au fost constatate mai multe aspecte, necesare evaluării, dintre care unele cuantificabile şi altele mai puţin cuantificabile, cu toate că există şi categorii care nu se pretează măsurării. În aceste condiţii, s-a încercat deducerea unor indicatori de o relevanţă majoră, cu ajutorul cărora s-a stabilit capacitatea inovaţională a Institutului de Fizică Aplicată.

[1] Manuel d'Oslo: Principes directeurs pour le recueil et l'interprétation des données sur l'innovation, 3e édition, OECD/EC, 2005, p.55.

[2] Codul cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova, nr. 259-XV din 15.07.2004, articolul 20.

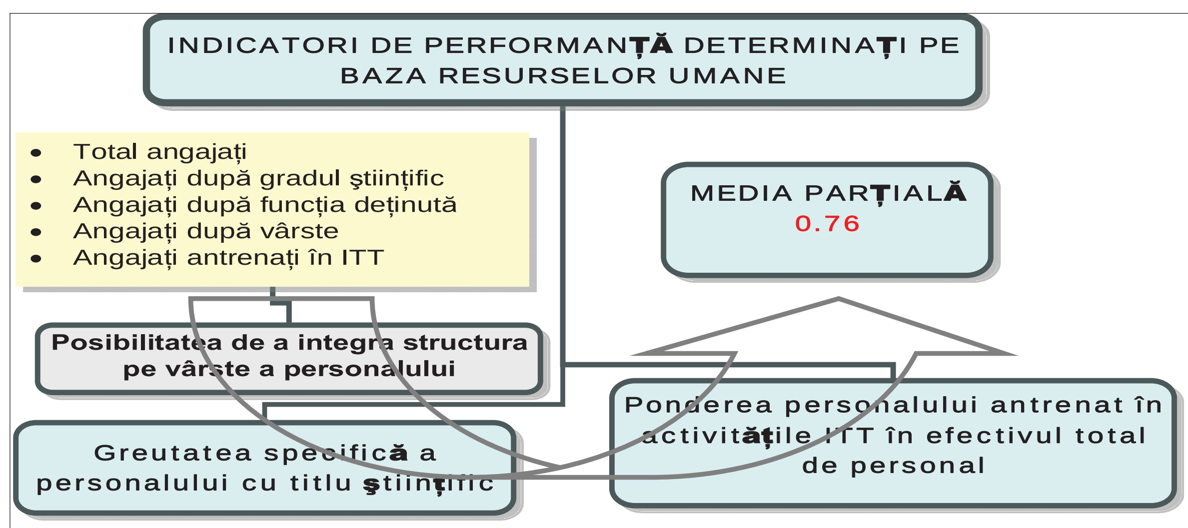

Figura 1. **Indicatorii potenţialului uman implicat în ITT**

După cum s-a menţionat anterior, există trei aspecte distincte ale procesului de inovare, printre care aspectele de asigurare a condiţiilor pentru desfăşurarea unui proces de inovare, aspectele procesului de inovare propriu-zis şi aspectele generate de efectele provocate de promovarea inovării într-o instituţie. Acestor aspecte le pot fi atribuite o serie de indicatori în vederea pregătirii procesului de inovare, desfăşurarea lui şi valorificarea rezultatelor unui proces de inovare.

Ţinând cont de faptul că inovarea într-o instituţie se află, iniţial, sub incidenţa unor situaţii menite să creeze condiţii favorabile, în prima fază, s-a încercat punerea în evidenţă a unor indicatori prin intermediul cărora se va măsura potenţialul inovaţional. Astfel, resursele umane şi cele financiare antrenate în activităţile instituţiei şi contribuţia pe care o au acestea asupra potenţialului inovaţional, au determinat estimarea unor serii de indicatori concentraţi în două capitole:

- indicatorii de performanţă determinaţi pe baza resurselor umane;
- indicatorii de performanţă determinaţi pe baza finanţării activităţilor de cercetare.

Logica abordării indicatorilor de resurse umane, antrenate în activităţile institutului, pe poziţia unor factori capabili să impulsioneze activităţile de inovare se prezintă schematic în *figura 1*. Informaţiile primare privind potenţialul uman, capabil să fie implicat în activităţile de inovare şi transfer tehnologic (ITT), s-au referit la dimensiunea personalului şi structura acestuia după diverse caracteristici calitative, printre care gradul ştiinţific, funcţia deţinută şi măsura în care acesta a fost implicat în activităţile de inovare şi transfer tehnologic (AITT). O detaliere a informaţiilor primare după criteriul vârstă şi combinarea acestuia cu alte criterii va configura o posibilitate de extindere a analizelor capacităţii inovaţionale în funcţie de experienţa acumulată prin vechimea în domeniu. Un alt criteriu apt să scoată în evidenţă valenţele structurale ale procesului de inovare rezidă în structura personalului după subdiviziunile instituţiei. În acest scop, se impune separarea personalului antrenat în activităţile de inovare după laboratoarele institutului, aspect dificil de realizat din motivul participării la diverse proiecte de inovare a unor colective mixte, constituite din reprezentanţi ai diferitelor subdiviziuni/laboratoare. O astfel de optică de abordare va permite descoperirea unei diversităţi de aspecte calitative ale capacităţii inovaţionale, tratate prin prisma capitalului uman disponibil şi a celui deja implicat în activităţile de inovare şi de transfer tehnologic.

Determinarea mediei parţiale care, ulterior, va reprezenta o secvenţă din media generală (indicele de performanţă inovaţională), s-a realizat pe baza a trei indicatori relativi de structură, printre care:

- greutatea specifică a personalului cu grad ştiinţific (0.67);
- ponderea personalului antrenat în activitatea de inovare şi de transfer tehnologic în efectivul de angajaţi ai institutului (0.75);
- ponderea persoanelor chestionate care, în baza definiţiei operate, au susţinut că au promovat în perioada de referinţă activităţi inovaţionale (0.86).

Astfel, media parţială, determinată în baza indicatorilor potenţialului uman, a fost de 0.76, plasându-se pe o poziţie destul de semnificativă.

Într-o etapă ulterioară au fost colectate şi concentrate informaţiile privind cercetarea şi finanţarea activităţilor de cercetare, considerate şi acestea drept premise pentru iniţierea şi desfăşurarea unor procese de inovare şi transfer tehnologic.

Prin intermediul unor chestionare, lansate atât la nivel de unitate simplă (persoană), cât şi la nivel de unităţi complexe (subdiviziune/laborator), au fost acumulate informaţii primare privind categoriile de

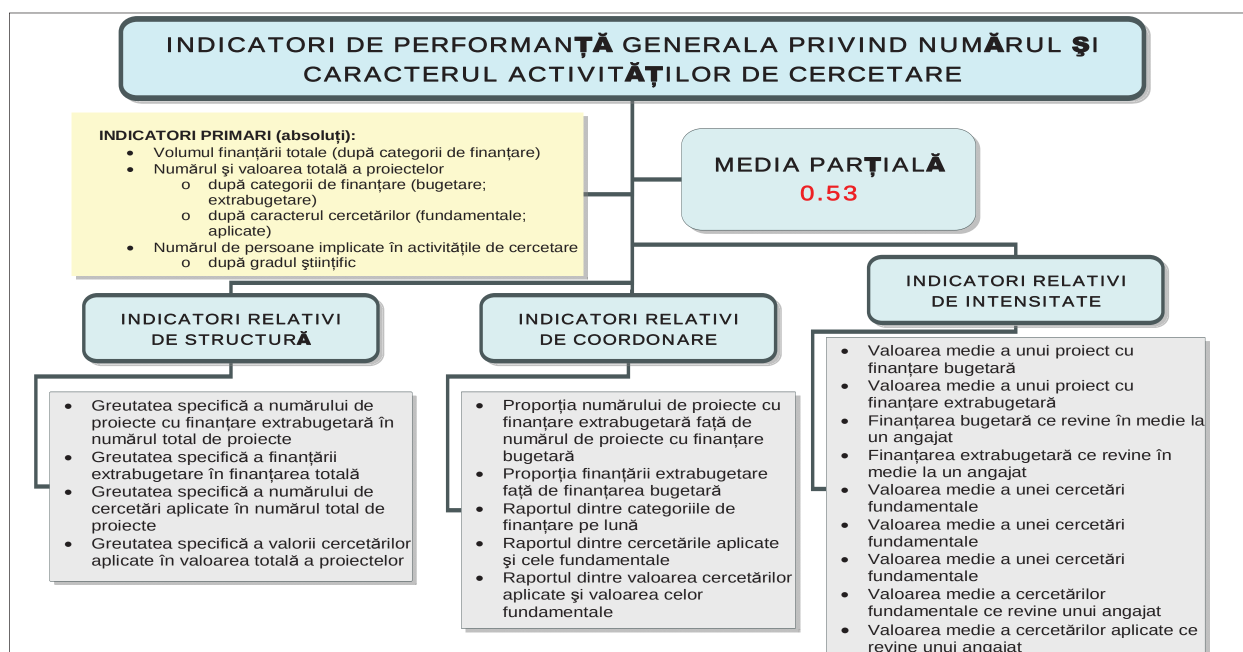

Figura 2. **Indicatorii activităţilor de cercetare şi finanţare a acestora**

cercetare, volumul şi categoriile de finanţare a acestora şi personalul cuprins în activităţile de cercetare. Cu ajutorul informaţiilor respective, au fost determinaţi indicatorii incluşi în capitolul de abordare a performanţei, estimate pe baza activităţilor de cercetare şi a finanţării acestora. Printre indicatorii la acest capitol a figurat un spectru mai larg de indicatori relativi, printre care indicatorii relativi de structură, de coordonare şi de intensitate. Astfel, media parţială a fost dedusă în baza indicatorilor prezentaţi prin intermediul schemei din *figura 2*.

Astfel, din seria tuturor indicatorilor incluşi în schema de deducere a mediei parţiale care pot fi generaţi în baza informaţiilor primare au fost selectaţi, conform opiniei unui grup de experţi, cei mai relevanţi. În baza acestora s-a realizat estimarea unei medii parţiale – indicele de performanţă inovaţională. O operaţie suplimentară, care va face posibilă încadrarea indicelui mediu în limite unitare, a fost aşa-zisa standardizare a indicatorilor valorici care depăşesc valoarea unitară. Astfel, valoarea totală de finanţare a fost plafonată la 15 mil. MDL, finanţarea bugetară per angajat maximum posibilă a fost plasată la nivelul a 100 mii lei, iar finanţarea extrabugetară ce revine unui angajat e standardizată la 5 mii lei. În aceste condiţii, cele mai avansate cote au fost înregistrate de ponderea finanţării externe în finanţarea totală extrabugetară (1.0) şi de raportul dintre valoarea cercetărilor aplicate şi valoarea celor fundamentale (0.8). Celelalte poziţii s-au concentrat în jurul valorii de 0.5, cu excepţia indicatorilor ce exprimă raportul dintre finanţarea bugetară şi cea extrabugetară (0.04), care denotă o proporţie infim de mică a volumului de finanţare extrabugetară de cca. 4 la sută, în finanţarea totală a instituţiei (*tabelul 1*).

Tabelul 1

Indicatorii performanţei deduşi din volumul de finanţare a institutului

Factorul de ponderare în media generală	#	Indicatorii	Valoarea	Sensul contribuţiei	Baze de standardizare	Indicatori finali de estimare
0.2		INDICATORII DE PERFORMANŢĂ PRIVIND FIINANŢAREA ACTIVITĂŢILOR DE CERCETARE				
		Valoarea totală de finanţare	12074		15000	0.80
		Ponderea finanţării extrabugetare în finanţarea totală	0.042	+		0.04
		Ponderea finanţării externe în finanţarea totală extrabugetară	1.000	+		1.00
		Proporţia finanţării extrabugetare faţă de finanţarea bugetară	0.044	-		0.04
		Finanţarea bugetară ce revine, în medie, unui angajat	58.418	+	100	0.58
		Finanţarea extrabugetară ce revine, în medie, unui angajat	2.562	+	5	0.51
		Greutatea specifică a valorii cercetărilor aplicate în valoarea totală a proiectelor	0.445	+		0.44
		Raportul dintre valoarea cercetărilor aplicate şi valoarea celor fundamentale	0.801	+	1	0.80
		MEDIA PARŢIALĂ				0.53

Din cele expuse anterior, pot fi desprinse mai multe situaţii calitative, dar acestea vor face obiectul unor abordări ulterioare.

Etapa următoare de estimare a performanţei de inovare şi transfer tehnologic a Institutului de Fizică Aplicată a presupus măsurarea unor activităţi direct legate de activitatea de inovare desfăşurată pe parcursul ultimului an. Astfel, au fost înregistrate informaţii primare în baza cărora au fost elaboraţi o serie de indicatori ce reies din activităţile de cercetare cu finalitate de piaţă, precum şi cele legate de intenţii directe de promovare pe piaţă a unor rezultate ale cercetării ştiinţifice. În baza poziţiilor tratate, au fost emişi indicatorii incluşi în capitolul „Indicatori primari de performanţă inovaţională şi de transfer tehnologic”. Schematic, lanţul logic de abordare şi deducere a indicatorilor de estimare a activităţilor de inovare propriu-zise este prezentat în figura 3.

Pornind de la indicatorii absoluţi înregistraţi prin observarea statistică după schemele prezentate anterior, au fost calculaţi o serie de indicatori relativi de structură, de coordonare şi de intensitate care permit, prin confruntarea diverşilor indicatori absoluţi, descoperirea unor aspecte calitative comparabile din punct de vedere al spaţiului. O astfel de abordare face posibilă asigurarea unor estimări în baza unor scale unitare şi, deci, o extindere a măsurării capacităţii de inovare la nivelul altor subiecţi instituţionali din domeniul cercetării.

Printre indicatorii cu valori majore, şi care au determinat o tendinţă de majorare a indicelui parţial al performanţei (media parţială = 0.40), calculată în baza criteriilor primare, se înscriu:

• Ponderea valorii ITT finanţate extrabugetar în valoarea totală a finanţării extrabugetare	0.95
• Ponderea valorii ITT finanţate din buget în valoarea totală a ITT	0.90
• Raportul dintre valoarea medie a ITT bugetare şi a celor extrabugetare	0.95
• Ponderea valorii ITT comercializate în străinătate în valoarea totală a ITT comercializate	0.75

Indicatorii care au influenţat diminuarea indicelui parţial de performanţă inovaţională sunt legaţi de raporturile care se stabilesc între finanţarea activităţilor de inovare, acoperirea finanţării prin încasări din comercializarea inovărilor, precum şi promovarea pe piaţă a inovărilor (inclusiv pe pieţele externe). Printre aceştia, pot fi nominalizaţi următorii indicatori:

• Ponderea valorii ITT cu finanţare extrabugetară în valoarea totală a ITT	0.10
• Raportul valoric al ITT cu finanţare extrabugetară şi ITT cu finanţare bugetară	0.11
• Gradul de acoperire a finanţării prin încasări din comercializarea ITT	0.03
• Ponderea valorii ITT comercializate în RM în valoarea totală a ITT	0.02
• Ponderea valorii ITT comercializate în străinătate în valoarea totală a ITT	0.06
• Ponderea valorii ITT comercializate în RM în valoarea totală a ITT comercializate	0.25
• Gradul de penetrare a pieţelor internaţionale	0.03

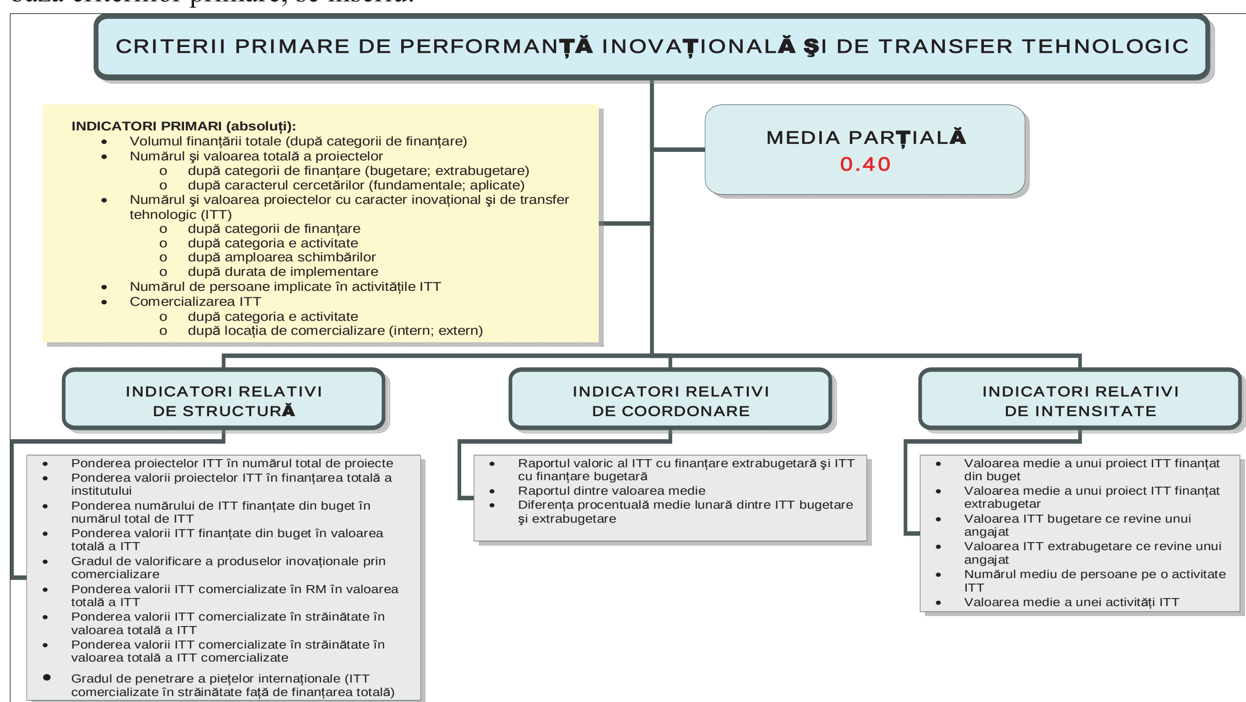

Figura 3. **Indicatorii performanţei inovaţionale şi de transfer tehnologic estimaţi în baza criteriilor primare de inovare**

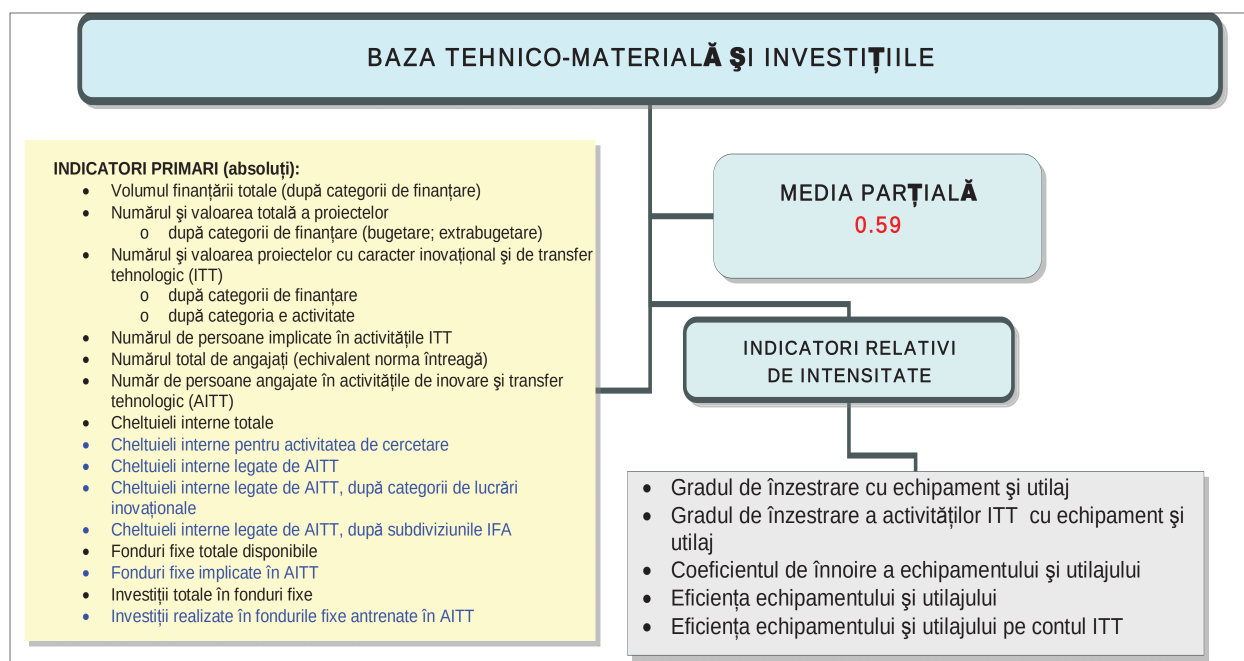

Figura 4. **Indicatorii bazei tehnico-materiale, a cheltuielilor şi a investiţiilor**

Astfel, indicele parţial specific acestui capitol de indicatori, determinat ca o medie simplă, a angajat valoarea de cca. 0.40 din valoarea unitară maximal posibilă.

Un aspect separat destul de important al problemei de estimare a performanţei inovaţionale a unei instituţii de cercetare, de fapt, general valabilă pentru orice subiect economic, este cel legat de asigurarea bazei tehnico-materiale a activităţilor de inovare şi a celor de transfer tehnologic. Măsura în care o instituţie de cercetare dispune de echipament specializat pentru un exerciţiu inovaţional denotă o oarecare capacitate potenţială pentru inovare. De asemenea, cheltuielile şi investiţiile realizate în echipamentele necesare activităţilor de inovare reprezintă un factor de fortificare sau unul de blocare a iniţiativelor investiţionale. Deseori, în statisticile statelor care practică deja sisteme de evidenţă şi analize ale inovării, factorul de asigurare a activităţii de inovare cu echipament iese mai frecvent în prim-plan drept factor care împiedică activitatea de inovare.

Dubla ipostază în care se plasează indicatorii dotării cu utilaje şi echipament permit, pe lângă desemnarea unor condiţii pentru activităţile de inovare, caracterizarea efectelor activităţilor de inovare prin abordarea unor indicatori relativi de intensitate, trataţi frecvent drept indicatori relativi de eficienţă şi interpretaţi de pe poziţia efectului ce revine la o unitate de efort.

O prezentare schematică a indicatorilor absoluţi, în baza cărora s-a estimat indicele parţial al performanţei inovaţionale a Institutului de Fizică Aplicată, se conţine în *figura 4*.

Pentru estimarea indicelui parţial al performanţei inovaţionale prin care se urmăreşte estimarea aportului înzestrării cu utilaj şi echipamente, precum şi reînnoirea acestora au fost calculaţi indicatorii incluşi în *tabelul 2*.

Tabelul 2

Indicatorii de performanţă inovaţională determinaţi de baza tehnico-materială, de cheltuieli şi de investiţii

Factorul de ponderare în media generală	#	Indicatorii	Valoarea	Sensul contribuţiei	Baze de standardizare	Indicatori finali de estimare
0.1		BAZA TEHNICO-MATERIALĂ, CHELTUIELILE ŞI INVESTIŢIILE				
		Gradul general de înzestrare cu echipament şi utilaj	66.123	+	100	0.66
		Gradul de înzestrare a activităţilor ITT cu echipament şi utilaj	87.868	+	100	0.88
		Rata de înnoire a echipamentului şi utilajului	0.108	+		0.11
		Eficienţa echipamentului şi utilajului	0.922	+		0.92
		Eficienţa echipamentului şi utilajului pe contul ITT	0.387	+		0.39
		MEDIA PARŢIALĂ				0.59

Prin urmare, un aport esenţial la formarea capacităţii inovaţionale a Institutului de Fizică Aplicată l-a avut eficienţa generală a echipamentului şi utilajului (0.92). Volumul total de încasări generate de activităţile de inovare şi de transfer tehnologic a avut o contribuţie mai moderată (0.39), iar rata de înnoire a echipamentului şi utilajului utilizat în activităţile de cercetare în ultimul an a fost de cca. 11 la sută, ceea ce denotă un proces destul de intens de substituire a acestuia.

Estimarea capacităţii de inovare şi transfer tehnologic a Institutului de Fizică Aplicată s-a realizat prin antrenarea celor patru medii parţiale, influenţa acestora fiind tratată diferenţiat prin recurgerea la un sistem de ponderare (*tabelul 3*). Astfel, celui mai important şi mai major set de indicatori, constituit în baza criteriilor primare de performanţă inovaţională şi de transfer tehnologic, i s-a atribuit ponderea 0.6, indicatorilor legaţi de categoriile de cercetare şi volumul de finanţare a acestora li s-a conferit ponderea de 0.2, iar celelalte două seturi de indicatori au obţinut, respectiv, ponderile de 0.1.

În scopul calificării Institutului de Fizică Aplicată după capacitatea de inovare şi transfer tehnologic s-a utilizat o scală de performanţă cu cinci nivele de semnificaţie (*figura 5*).

Tabelul 3

Mediile parţiale, sistemul de ponderare şi media generală calculate pentru Institutul de Fizică Aplicată

Factorul de ponderare	Criterii de estimare	Media parţială
0.1	INDICATORII DE PERFORMANŢĂ DETERMINAŢI PE BAZA RESURSELOR UMANE	0.76
0.2	INDICATORII GENERALI DE PERFORMANŢĂ DUPĂ CARACTERUL ACTIVITĂŢILOR DE CERCETARE ŞI FINANŢAREA LOR	0.53
0.6	CRITERIILE PRIMARE DE PERFORMANŢĂ INOVAŢIONALĂ ŞI DE TRANSFER TEHNOLOGIC	0.40
0.1	INDICATORI AI BAZEI TEHNICO-MATERIALE, CHELTUIELI ŞI INVESTIŢII	0.59
	MEDIA GENERALĂ PONDERATĂ	0.48

SCALA DE PERFORMANŢĂ INOVAŢIONALĂ ŞI DE TRANSFER TEHNOLOGIC

0 0,25 0,5 0,75 1,0

Nivelul de performanţă inovaţională şi de transfer tehnologic = 0,48

Calificativul	Nivelul de performanţă
0	Nu se practică activităţi de inovare şi transfer tehnologic
0,25	Performanţă insuficientă
0,5	Performanţă medie
0,75	Performanţă sporită
1,0	Performanţă funcţională

Figura 5. **Scala de performanţă inovaţională şi nivelele ei de semnificaţie**

Prin urmare, Institutul de Fizică Aplicată a angajat un indice general al performanţei inovaţionale şi de transfer tehnologic apropiat de nivelul mediu, de cca. 0.48, faţă de valoarea maximală posibilă unitară. Deşi Institutul de Fizică Aplicată dispune de competenţe sporite în domeniul promovării unor rezultate ale activităţilor de cercetare spre utilizatorul concret, în opinia administraţiei acestui institut, indicele de performanţă determinat este unul apropiat de situaţia reală.

Bibliografie

1. European Innovation Scoreboard 2006. COMPARATIVE ANALYSIS OF INNOVATION PERFORMANCE, http://www.proinno-europe.eu/innometrics.html

2. European Innovation Scoreboard 2003, Chapters C-D-based vs. diffusion based innovation and Innovation in services, http://trendchart.cordis.lu/scoreboard/2003/html/inno_paths

3. Planul Naţional de Cercetare, Dezvoltare, Inovare pe perioada 1999-2005, MER, Bucureşti 1999

4. STATUTUL ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A MOLDOVEI, http://www.asm.md

5. CODUL cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova, nr. 259-XV din 15.07.2004

6. LEGEA cu privire la parcurile ştiinţifico-tehnologice şi incubatoarele de inovare, nr. 138-XVI din 21.06.2007

ASPECTE SINERGETICE ALE INDICATORILOR DE EVALUARE A PERFORMANŢELOR ŞTIINŢIFICE, DEZVOLTĂRII TENHOLOGICE ŞI INOVĂRII

Prof. univ., dr. hab. ***Anatol ROTARU***

SYNERGETIC ASPECTS OF THE EVALUATION INDICATORS FOR SCIENTIFIC PERFORMANCE, TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT AND INNOVATION.

In this paper are discussed the issues regarding the evaluation theory of scientific performance indicators. It is proposed a new paradigm used in indicator studies, interpreted as a synergetic system. It is shown that the system of scientific indicators is complex, non-linear, open and far from equillibrium. The authors underline a series of indicators that determine the scientific potential.

Sinergetica, fiind o nouă metaştiinţă, o nouă sinteză a ştiinţei moderne, are ca obiect principal de studiu autoorganizarea sistemelor ierarhice complexe de orice natură. Autoorganizarea se datorează interacţiunii neliniare şi cooperării elementelor primare, în urma căreia are loc o structurare macroscopică a sistemului. Această autoorganizare poate avea loc numai în sisteme deschise, care fac schimb de substanţă, energie şi informaţie cu mediul înconjurător şi se află departe de echilibru. În plus, microelementele sistemului interacţionează neliniar.

Câmpul de investigaţii ale sinergeticii creşte vertiginos. Apărută în fizică la studierea teoriei laserului, supraconductibilităţii, teoriei tranziţiei de fază, teoriei bistabilităţii ş.a., sinergetica foarte repede s-a extins în chimie (reacţia Belousov-Zhabotinschi), evoluţia prebiologică (morfogeneza), medicină (metabolism celular), ecologie, geneza şi dinamica populaţiei, dar şi în ştiinţele lingvistice, sociologice, politice, economice etc.

Actualmente practic nu există domeniu de cercetare care nu ar utiliza metodologia şi aparatul sinergeticii pentru studierea proceselor complexe de cooperare, coerenţă, stabilitate a părţilor individuale şi autoorganizării la scară macroscopică a structurilor temporale, spaţiale, temporal-spaţiale sau funcţionale. Sinergetica utilizează în investigaţiile sale şi un aparat matematic specific: teoria ecuaţiilor diferenţiale neliniare deterministe şi stohastice, teoria stabilităţii, teoria bifurcaţiilor, teoria catastrofelor, teoria riscurilor, teoria fractalilor, teoria haosului dinamic şi alte teorii.

Vom menţiona, că utilizarea întregului complex de idei al sinergeticii în ştiinţele social-economice şi umanistice are specificul său. Subsistemele ştiinţelor respective sunt de asemenea deschise, neliniare, conţin surse şi scurgeri informaţionale, acestea din urmă creând şi dispersând neuniformităţi în mediile social-economice. Prin urmare, sistemele social-economice şi umanistice sunt sisteme sinergetice. Specificul lor constă în faptul că procesele de autoorganizare în sistemele social-economice sunt completate substanţial cu procesele de organizare, în toate acestea acţionând actori înzestraţi cu diferite calităţi individuale, conştiinţă, care au anumite scopuri, diferit grad de pasionaritate ş.a.m.d.

În sistemele sinergetice social-economice şi umanistice potenţial există spectre-atractori unde aceste sisteme pe parcursul evoluţiei lor tind să ajungă. În care anume atractor va ajunge sistemul depinde în primul rând de proprietăţile lui interne. Spectrul structuri atractoare este realmente un spectru al posibilităţilor, şi anume al posibilităţilor finite ca număr.

Din punctul de vedere al sinergeticii, organizarea în sistemele social-economice şi umanistice se manifestă ca un sistem deschis, sinergetic, capabil de autoorganizare. Fiind un sistem sinergetic, organizării nu i se pot impune căile de dezvoltare. De aceea, intensitatea acţiunii în procesul de dirijare cu sistemele social-economice complexe nu conduce la rezultatul dorit. Mult mai important este de a evidenţia tendinţele autodezvoltării sistemelor şi de a acţiona rezonant în direcţia necesară pentru a obţine rezultatul scontat efectiv.

Sistemul de cercetare-dezvoltare este eminamente unul sinergetic, el fiind un sistem complex, neliniar, deschis, departe de echilibru şi deci potenţial capabil să se autoorganizeze. Sistemul de

cercetare-dezvoltare este studiat de mai multe ştiinţe: filozofie, sociologie, economie, psihologie socială, scientologie, istorie ş.a.

Ţinând cont de rolul nou al cercetării ştiinţifice la etapa actuală, de importanţa ei fundamentală pentru dezvoltarea sistemelor social-economice, învăţământului, culturii etc., după părerea noastră, este necesară elaborarea bazelor pentru crearea unei noi ştiinţe care să studieze sistemul de cercetare-dezvoltare-inovare şi anume **scientologia sinergetică**. Aceasta ar urma să utilizeze metodele noi ale sinergeticii, ştiinţei despre complexitate şi ştiinţei neliniare.

În articolul respectiv vom încerca să abordăm, sub aspect sinergetic, una din problemele de acută şi primordială importanţă în scientologie – indicatorii de evaluare a performanţei cercetării ştiinţifice, dezvoltării tehnologice şi inovării.

Identificarea şi studierea indicatorilor de performanţă a ştiinţei şi tehnicii au o istorie de peste 50 ani. Acestei probleme îi sunt consacrate multiple manifestări ştiinţifice (forumuri, conferinţe etc.). Peste hotare se fac cercetări ştiinţifice continue în domeniul statisticii ştiinţei şi teoriei indicatorilor. În general, statistica ştiinţei s-a transformat într-un domeniu distinct al statisticilor naţionale. În SUA, bunăoară, odată la doi ani Sectorul de studiere a resurselor ştiinţei din cadrul Fondului Naţional de Cercetare prezintă legislatorilor americani *Science and Engineerings Indicators* (Indicatorii Ştiinţei şi Tehnicii).

Deşi statistica ştiinţei este permanent în vizorul cercetătorilor, până în prezent nu există o teorie unitară şi necontradictorie a indicatorilor de evaluare a performanţei ştiinţei, dezvoltării tehnologice şi inovării. Aceasta se datorează în primul rând faptului că ştiinţa ca sistem este foarte specifică, multidimensională, procesele ce au loc în interiorul sistemului sunt extrem de complexe, interacţiunea cu mediul înconjurător este de asemenea foarte complicată, iar pe de altă parte, lipseşte o metodologie relevantă, obiectivă, care ar prezenta indicatorii cercetării ştiinţifice în toată complexitatea şi interacţiunea lor, bazată pe sinergetica modernă.

Este necesară elaborarea sinergetică a teoriei indicatorilor ştiinţei, studierea interacţiunii neliniare a acestora, studierea dinamicii, determinarea atractorilor ca structuri spre care evoluează ştiinţa în funcţie de multitudinea de factori materiali, de volumul şi calitatea cunoştinţelor şi ideilor, *feedbackul* interacţiunii sistemului de cercetare şi celui social-economic, cultural, politic, psihologic etc.

Într-o paradigmă ştiinţa poate fi prezentată ca o totalitate de parametri care, la rândul lor, formează un sistem ierarhic complex, neliniar, cu multe nivele, sistem deschis, departe de echilibru. Prin urmare, sistemul de indicatori poate fi considerat un sistem sinergetic.

Numărul de indicatori poate varia de la caz la caz în funcţie de problemele care necesită soluţionare eficientă. Indicatorii trebuie să fie obiectivi, să reflecte în cea mai mare măsură starea ştiinţei şi dinamica ei în toată complexitatea. După ponderea şi relevanţa lor, indicatorii sunt plasaţi într-o mulţime de nivele ierarhizate. Este importantă clasarea lor de jos în sus şi determinarea interacţiunii între indicatori atât pe orizontală, cât şi pe verticală, precum şi în raport cu mediul înconjurător.

În multitudinea de indicatori care se deosebesc şi după încărcătura informaţională, şi după relevanţă, este important de a evidenţia indicatorii de bază care formează o mulţime minimă, dar suficientă pentru soluţionarea diverselor probleme ale politicii tehnico-ştiinţifice. Aceşti indicatori-cheie, cu o mare pondere informaţională, în conformitate cu legile sinergetice îi vom numi parametri de ordine ai cercetării-dezvoltării-inovării, care determină suficient starea şi dinamica potenţialului tehnico-ştiinţific.

În complexitatea lor, indicatorii sunt clasificaţi după anumite criterii: indicatori financiari, de cadre, materiali, direcţi, indirecţi, cantitativi, calitativi, simpli, complecşi, absoluţi, relativi ş.a.

Drept exemplificare a indicatorilor individuali relevanţi care determină calitatea, în special, a cercetărilor fundamentale, pot servi numărul de articole publicate în reviste cotate Thomson ISI, numărul de articole publicate în reviste naţionale pe categorii, numărul de monografii publicate în edituri internaţionale şi naţionale, numărul de participări şi comunicări la conferinţe prestigioase internaţionale şi naţionale etc. Dintre indicatorii ce determină recunoaşterea internaţională şi naţională a cercetătorului pot fi numiţi: numărul de granturi obţinute prin competiţie de la organizaţiile internaţionale şi naţionale, numărul de medalii la expoziţii internaţionale şi naţionale, diplome, premii etc.

Pentru cercetarea aplicativă, dezvoltarea tehnologică şi inovare sunt relevanţi următorii

indicatori: cereri de brevet de invenţie depuse în ţară şi în străinătate, numărul de hotărâri de acordare a brevetului de invenţie în ţară şi peste hotare, numărul de brevete obţinute în ţară şi în străinătate, numărul de brevete implementate, produse şi tehnologii noi rezultate din activitatea de cercetare, numărul de produse şi tehnologii noi realizate şi valorificate la agenţi economici etc.

Există indicatori care determină relevanţele profesionale ştiinţifice de tipul: titlul de academician, titlul de conducător al unei reviste de specialitate cotate ISI, titlul de conducător al Programelor de stat, titlul de conducător al Programelor şi Proiectelor internaţionale, titlul de preşedinte la manifestări ştiinţifice internaţionale de presigiu, titlul de expert internaţional sau naţional etc.

Indicatorii instituţionali (laborator, centru ştiinţific, institut de cercetare ştiinţifică) se compun de regulă din indicatorii individuali. Pe lângă relevanţele absolute, indicatorii instituţionali se caracterizează prin eficienţa lor sau indicatorii relativi precum: numărul de articole în reviste cotate ISI per cercetător, alocaţii financiare totale per cercetător, numărul de cercetători ştiinţifici până la 35 ani raportat la numărul total de cercetători ai instituţiei, numărul de doctoranzi raportat la personalul total antrenat în cercetare ş.a. Dintre indicatorii sintetici, vom menţiona numărul de cercetători ce revin la 100 000 locuitori din ţară, cuantumul de finanţare exprimat în procente din PIB pentru cercetarea ştiinţifică, numărul de publicaţii ştiinţifice la 100 000 locuitori; cheltuielile financiare pentru un cercetător, numărul de citări, raportate la 100 000 de locuitori ş.a.

Pe lângă indicatorii cantitativi, statistici, există şi aşa numiţii indicatori complecşi, care utilizează pe larg părerea experţilor pentru determinarea performanţelor de cercetare-dezvoltare. Pentru evitarea subiectivităţii, în special pentru ţările mici, este preferabilă analiza colegială a performanţelor de cercetare-dezvoltare efectuată de experţi internaţionali.

Numărul de indicatori nu este unul invariant ce se schimbă în funcţie de caracterul interacţiunii dintre sistemul de cercetare-dezvoltare cu sistemul social-economic, cu industria, învăţământul, sistemul inovaţional, cu apariţia unor noi direcţii interdisciplinare, cu alte sisteme şi subsisteme interne şi externe.

Este necesară estimarea criteriilor de evaluare a personalului tehnico-ştiinţific şi de evaluare instituţională la nivel de grup structural: laborator, centru, instituţie de cercetare-dezvoltare, instituţie universitară în funcţie de tipul de cercetare-dezvoltare. Criteriile trebuie să fie distincte pentru cercetarea fundamentală, cercetarea aplicativă, activitatea de inovare şi transfer tehnologic. Este important să se depăşească bariera psihologică şi să se conştientizeze necesitatea introducerii în evaluarea performanţelor de cercetare-dezvoltare a unor criterii cu relevanţă internaţională, exceptând evaluarea ştiinţelor cu caracter pur naţional. Aceasta este cu atât mai necesar, cu cât intrăm într-o competiţie fără precedent la nivel mondial în domeniul cercetării ştiinţifice, dezvoltării tehnologice şi inovării, precum şi celei economice.

Criteriile de evaluare trebuie să reflecte preponderent rezultatele activităţii de cercetare-dezvoltare-inovare şi mai puţin resursele şi mijloacele pentru aceste activităţi.

Indicatorii de evaluare a cercetării-dezvoltării-inovării sunt necesari pentru reglementarea şi gestionarea ştiinţei, reflectarea stării şi calităţii potenţialului ştiinţific, estimarea rezultatelor activităţilor de cercetare-dezvoltare şi influenţei lor asupra dezvoltării social-economice şi culturale a societăţii, pentru evaluarea personalului de cercetare şi a unităţilor de cercetare, pentru acreditarea instituţiilor de cercetare-dezvoltare-inovare, crearea unui model de finanţare diferenţiată atât la nivel individual cât şi instituţional, alcătuirea topului ierarhic al instituţiilor de cercetare şi evidenţierea centrelor de excelenţă.

În încheiere, vom menţiona că actualmente un grup de cercetători lucrează la definitivarea sistemului de indicatori ai performanţei ştiinţifice în Republica Moldova, ţinând cont şi de propunerile parvenite de la instituţiile de cercetare şi de la cercetători în particular.

Ţinem să accentuăm, că abordarea sinergetică a indicatorilor de performanţă ştiinţifică este la început de cale şi pe viitor necesită un studiu serios şi calificat. Acesta trebuie să conducă la lărgirea şi trecerea la un nivel calitativ nou al scientologiei în general şi al teoriei indicatorilor în particular, care va contribui semnificativ la îmbunătăţirea evaluării cercetării ştiinţifice şi al conectării ştiinţei din Republica Moldova la circuitul de evaluare internaţional.

PROBLEMELE GENETICII UMANE DEZBĂTUTE LA CHIŞINĂU

Academia de Ştiinţe a Moldovei, de comun acord cu Comisia Europeană şi Centrul Internaţional pentru Studii la Marea Neagră din Grecia, a găzduit la 28-29 aprilie curent Simpozionul internaţional cu tema *Avansarea cooperării dintre statele membre ale UE, cele din spaţiul Europei de Est şi Asiei Centrale în domeniul geneticii umane*. Această manifestare ştiinţifică şi-a propus drept scop identificarea temelor de cercetare de interes comun pentru ţările respective şi includerea lor în Acţiunile Specifice de Cooperare Internaţională ale Programului Cadru 7 (PC7) pentru cercetare şi dezvoltare tehnologică al UE.

În debutul Simpozionului au fost prezentate oportunităţile oferite de Programul Cadru 7 al UE pentru cercetările în domeniul ştiinţelor medicale de către reprezentantul Directoratului General pentru Cercetare al Comisiei Europene. Evenimentul, de importanţă regională, corespunde eforturilor comunităţii ştiinţifice autohtone de integrare în spaţiul european de cercetare. Savanţii moldoveni au avut posibilitatea să lanseze în premieră subiecte ştiinţifice de interes în cadrul programelor europene. Simpozionul a avut loc în cadrul proiectului european IncoNet EECA *Reţea de cooperare internaţională în domeniul ştiinţei şi tehnologiei pentru ţările Europei de Est şi din Asia Centrală*, finanţat de Comisia Europeană prin intermediul PC7.

Interviu cu Patrik KOLAR,
director al Unităţii Genomica şi Biologia Sistemelor a Comisiei Europene

-Dle Patrik Kolar, cum aţi ajuns în această importantă funcţie de director al Unităţii Genomica şi Biologia Sistemelor a Comisiei Europene?

- Sunt de profesie chimist, mi-am luat doctoratul la Universitatea din Ljubljana (Slovenia), în 1995. După aceasta, mi-am făcut studiile postuniversitare în domeniul chimiei organice în cadrul Universităţii Karlsruhe din Germania în perioada 1997 – 1998. Apoi m-am întors în Slovenia. La începutul anului 2000, Slovenia a deschis un oficiu al Asociaţiei nonguvernamentale de business şi cercetare în Bruxelles. Acesta fusese fondat în urma asocierii Sloveniei la diverse programe europene şi începerii negocierilor pentru integrarea în Uniunea Europeană. Am lucrat aici în calitate de consultant ştiinţific şi am promovat legătura dintre comunitatea ştiinţifică din Slovenia şi Comisia Europeană pentru

Patrik Kolar

Programele Cadru 5 şi 6 de atunci. În 2004 mi-am schimbat serviciul şi am fost angajat de Ministerul Afacerilor Externe al Sloveniei, iar după trei luni, m-am întors la Bruxelles în calitate de ataşat ştiinţific în cadrul reprezentanţei permanente a Sloveniei pe lângă UE. Astfel, am fost implicat mai mult de doi ani în procesul de pregătire al actualului Program Cadru 7 pentru cercetare şi dezvoltare tehnologică. În februarie 2007 am fost numit şef al Unităţii pentru Genomica şi Biologia Sistemelor din cadrul Directoratului General pentru Cercetare al Comisiei Europene.

- ***Care sunt cele mai semnificative realizări ale geneticii pe care le consideraţi vitale pentru umanitate?***

- E un domeniu de cercetare cu un larg potenţial nu doar în ştiinţele medicale, dar şi în sensul mai larg al ştiinţei, cea a plantelor, de exemplu. Însă importanţa geneticii pentru sănătate, în special după încheierea *proiectului Genomului Uman* în 2001, a determinat includerea acestei teme în programul Sănătate al PC7. Astfel, căutăm să susţinem cercetarea ce ajută la elucidarea funcţiilor genomului uman şi identificarea legăturii acestuia cu diverse boli existente.

După cum am arătat anterior, finalizarea secvenţializării genomului uman a declanşat o serie de cercetări în acest domeniu, dat fiind faptul că genomica presupune determinarea funcţiei fiecărei gene. După cum cunoaşteţi, acum cercetătorii ştiinţifici caută să identifice genele funcţionale prin diverse metode, mai ales cele ce au o corelaţie strânsă cu diferite boli, de exemplu, monogenice - surditatea, precum şi boli mult mai complexe cum ar fi cancerul.

- Ce obiective îşi propune Programul Cadru 7 în domeniul respectiv?

- Programele noastre de cercetare sunt centrate pe studierea nu doar a genomului, ci şi a părţilor sale componente, cum ar fi genele, ADN-ul, iar în urma translaţiei acestuia, proteinele. Toate aceste cercetări contribuie la dezvoltarea medicinei personalizate bazată pe profilul genetic al individului. Pentru că toţi oamenii sunt diferiţi din punct de vedere al genotipului uman, diversitatea de proprietăţi explică calităţile personale şi bolile fiecăruia. Dacă vom înţelege aceste proprietăţi, vom putea propune pacientului un mod de tratament individualizat şi personalizat.

- ***Prin ce este important Simpozionul internaţional „Avansarea cooperării dintre statele membre UE şi cele din spaţiul Europei de Est şi Asiei Centrale în domeniul geneticii umane?", găzduit de AŞM?***

- Acest simpozion este foarte valoros şi scopul lui e să întrunească cercetători din domeniul geneticii umane din Asia Centrală şi de Est, pe de o parte, şi Europa, pe de altă parte. Împreună au propus un şir de teme pentru o cercetare comună în viitorul apropiat. Cele care vor trezi interesul ambelor grupe de ţări, vor reprezenta rezultatul simpozionului – un raport despre temele de maximă importanţă. Acesta va fi propus spre examinare Comisiei Europene care va decide care din ele vor fi publicate şi realizate conform programului PC7. Temele discutate sunt maladiile monogenetice, virusul hepatitei C, boala Parkinson, biobăncile, cancerul etc.

- Cu ce ar putea contribui cercetătorii Republicii Moldova la dezvoltarea geneticii, cât de pregătiţi sunt?

- Cercetătorii au depistat singuri câteva teme pe care le-au dezvoltat la întrunire. Acestea trebuiau să respecte o serie de condiţii. Astfel, orice propunere urma să prezinte interes pentru ambele grupe de ţări. Bugetul proiectului este de 3 milioane euro pentru patru ani, deci, nu se puteau lansa nişte iniţiative de ordin general, ci cât mai specifice.

Ţin să menţionez că organizarea seminarului a fost excelentă. E bine că Moldova este inclusă în reţeaua de puncte naţionale de contact a PC7, are reprezentantul său avizat ce realizează legătura cercetătorilor cu Comisia Europeană şi acest lucru e important pentru implicarea în cercetare pe viitor. Potenţialul ştiinţific moldovenesc va permite implicarea lui cu succes în implementarea respectivelor proiecte.

A intervievat Viorica Cucereanu

MOLDOVA–DUBNA LA 45 ANI DE COLABORARE

Dr. hab. ***Konstantin GUDIMA***

Între 14 şi 15 mai a.c., la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare (IUCN) din Dubna au avut loc manifestări cu prilejul *Zilelor ştiinţei moldoveneşti*. Evenimentul s-a produs cu participarea unei numeroase delegaţii oficiale în frunte cu prim-vicepreşedintele Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, academicianul Teodor Furdui şi Reprezentantul Plenipotenţiar al Republicii Moldova la IUCN, vicepreşedintele AŞM, membru corespondent Ion Tighineanu. Au fost prezenţi, de asemenea, colaboratorii Institutului de Fizică Aplicată al AŞM, aflaţi în misiune pe termen lung la Dubna, în frunte cu academicianul Vsevolod Moscalenco, iniţiatorul colaborării savanţilor moldoveni cu acest prestigios centru ştiinţific internaţional.

Lansarea şi promovarea în Moldova a cercetărilor din domeniile legate de studierea proprietăţilor fundamentale ale materiei, aflate în avanpostul fizicii contemporane şi esenţiale pentru progresul societăţii, se datorează în mare măsură IUCN de la Dubna. Mai bine de 45 ani IUCN acordă asistenţă ştiinţifică la pregătirea specialiştilor de înaltă calificare şi organizarea investigaţiilor în domeniile teoriei supraconductibilităţii, fizicii stării condensate, mecanicii statistice, teoriei nucleului atomic şi particulelor elementare, reacţiilor nucleare.

Tematica ştiinţifică a cercetătorilor moldoveni a fost şi continuă în toţi aceşti ani să fie coordonată de planurile ştiinţifice ale IUCN, acestea, la rândul lor, fiind aprobate de Consiliul Ştiinţific Internaţional al instituţiei.

IUCN – centru internaţional, fusese creat în baza Convenţiei semnate de ţările fondatoare (printre care şi RSSM ca parte a URSS) în 1956. Statutul IUCN în redacţia nouă a fost semnat de Reprezentanţii Plenipotenţiari ai ţărilor membre ale institutului la 22 iunie 1992.

Republica Moldova a devenit ţară-membră cu drepturi depline conform cererii guvernului republicii la sesiunea din 17 martie 1992 a Comitetului Reprezentanţilor Plenipotenţiari şi deciziei (echivalentă cu ratificarea) guvernului semnată de prim-ministrul A. Sangheli la 26 august 1992. Parlamentul Republicii Moldova a ratificat participarea ţării noastre la IUCN prin legea nr. 508-XV din 12 decembrie 2003.

Conform concepţiei IUCN, instituţia se dezvoltă ca un centru ştiinţific internaţional multilateral, în care sunt integrate cercetările fundamentale ale fizicii contemporane, elaborarea şi implementarea celor mai avansate tehnologii şi pregătirea specialiştilor. În prezent, IUCN joacă un rol-cheie în coordonarea cercetărilor efectuate în 18 ţări membre şi în colaborarea ştiinţifică a acestor ţări cu cele mai însemnate centre de fizică şi organizaţii internaţionale din lume.

Este extrem de important, că în urma colaborării cu IUCN Moldova poate beneficia şi de multiplele performanţe ale acestei instituţii din domeniul fizicii nucleare aplicate, cum ar fi, bunăoară, elaborarea unui studiu monitoring, ce ar lua sub control situaţia radiologică din Moldova; fabricarea şi utilizarea izotopilor radioactivi cu durata de viaţă scurtă (I-123 si Tc-99 strict necesari pentru diagnosticul contemporan); organizarea unui control expres a roadelor de cereale şi selecţiei sorturilor cu cantitatea sporită de albumină în baza determinării cantităţii azotului prin metode elaborate în IUCN; utilizarea filtrelor nucleare în procesele de stabilizare a vinurilor şi sucurilor; utilizarea izotopilor în sectorul hidrologic cu scopul obţinerii datelor pentru dirijarea proceselor de cartografiere şi distribuire a surselor de apă; utilizarea tehnologiilor nucleare în industria prelucrătoare (iradierea produselor alimentare) şi agricultură (determinarea răspândirii şi concentraţiei celor mai importante microelemente în sol) etc.

Prin intermediul IUCN, savanţii din Moldova pot avea acces la instalaţii unice, la centrele de radiobiologie, de radiomedicină şi criogenic ale institutului, la bazele internaţionale de date, fondurile de literatură ştiinţifică mondială, resursele de calcul la computerele performante ale IUCN şi (prin sistemul GRID) ale altor centre internaţionale.

Datorită colaborării savanţilor moldoveni cu IUCN, în Republica Moldova au fost iniţiate şi se dezvoltă noi direcţii ştiinţifice în diverse domenii ale fizicii teoretice moderne. În prezent, avem posibilităţi promiţătoare de a iniţia cu ajutorul IUCN şi noi direcţii ale fizicii nucleare aplicate pentru implementarea celor mai avansate tehnologii în economia Moldovei. Unul din proiectele cele mai consistente, la care fuseseră invitaţi să participe fizicienii moldoveni, este cel denumit *NICA/MPD*, care prevede construirea până în 2013 a unui collider de tip LHC, cu energii mult mai mici, dar nu mai puţin interesant.

Cu prilejul *Zilelor ştiinţei moldoveneşti*, la IUCN au fost menţionate rezultatele colaborării savanţilor din Republica Moldova cu IUCN, trasate noi domenii de colaborare, s-a optat pentru lărgirea şi aprofundarea proiectelor ştiinţifice comune. Cu un discurs generalizator a participat la întrunire primul Reprezentant Plenipotenţiar al Republicii Moldova în IUCN, academicianul Vsevolod Moscalenco, recent investit cu titlul Doctor Honoris Causa al acestei prestigioase instituţii internaţionale.

Acad. Vsevolod Moscalenco onorat la Dubna

La 19 februarie a.c. ilustrului fizician, academicianului Vsevolod Moscalenco, i-a fost conferit titlul de Doctor Honoris Causa al Institutului Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna pentru realizări remarcabile în domeniul fizicii stării condensate şi colaborare îndelungată cu acest faimos centru ştiinţific.

Discipol al renumitului savant rus N.N. Bogoliubov, Vsevolod Moscalenco a fondat şcoala ştiinţifică în domeniul supraconductorilor cu mai multe benzi de energie şi al sistemelor electronice puternic corelate. În 1959 a lansat teoria supraconductivităţii sistemelor cu benzi energetice suprapuse, demonstrată experimental abia în 2001 în MgB_2. Astfel că aprecierea internaţională a venit după mai bine de trei decenii, acad. V. Moscalenco confirmându-i-se primatul acestei descoperiri.

În prezent, savantul moldovean activează în calitate de şef al Secţiei de fizică statistică a Institutului de Fizică Aplicată al AŞM şi colaborator ştiinţific principal în Laboratorul de fizică teoretică „N. Bogoliubov" din cadrul Institutului Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna. Timp de 14 ani (1990-2004) a fost Reprezentant Plenipotenţiar al Republicii Moldova la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna. În acest oraş, devenit sinonim al performanţei ştiinţifice, şi-a găsit rostul vieţii şi fiica acad. Vsevolod Moscalenco, doctorul în ştiinţe fizico-matematice Tatiana Moscalenco, rector al Filialei Universităţii de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova la Dubna.

Directorul IUCN, academicianul Academiei Federaţiei Ruse Alexei Sisakyan, înmânează diploma DHC academicianului AŞM Vsevolod Moscalenco. 19 februarie 2009, or. Dubna, Federaţia Rusă.

CENTRUL PROIECTE INTERNAȚIONALE

*Dr. **Lidia ROMANCIUC,***
director CPI

Centrul Proiecte Internaționale este o instituție publică auxiliară a Academiei de Științe a Moldovei, creată în ianuarie 2009 conform art.79 al Codului pentru Știință și Inovare al Republicii Moldova. Deschiderea lui este condiționată de interesul sporit al partenerilor de peste hotare – numeroase organizații din sfera științei și inovării – în a extinde colaborarea bilaterală cu AȘM.

Scopul Centrului este:

- ➢ promovarea și administrarea programelor bilaterale și a proiectelor internaționale în sfera științei și inovării;
- ➢ oferirea asistenței manageriale, tehnice, financiare și juridice oamenilor de știință din Republica Moldova în formă de consultanță, seminare, traininguri și alte activități în cadrul proiectelor internaționale și bilaterale.

Centrul Proiecte Internaționale, împreună cu Direcția Integrare Europeană și Cooperare Internațională, sunt principalele structuri în promovarea relațiilor de cooperare internațională din cadrul Academiei de Științe a Moldovei.

Începând cu anul 2005, în baza Acordurilor științifice bilaterale, semnate între AȘM și instituții similare de peste hotare, au fost inițiate programe de granturi bilaterale cu următoarele instituții:

➢ **Fondul Republican de Cercetări Fundamentale din Belarus (FRCFB).**

În baza Acordului de cooperare dintre AȘM și FRCFB sunt implementate 16 proiecte de cercetare pentru perioada 2008-2009. A fost lansat un nou concurs de proiecte cu FRCFB pentru anul 2010.

➢ **Ministerul Federal al Educației și Cercetării din Germania (BMBF).**

În 2009, în baza Memorandumului de Intenții privind cooperarea științifică și tehnologică semnat între AȘM și BMBF în martie 2008, sunt în proces de implementare 10 proiecte de colaborare. A fost lansat un nou concurs de proiecte pentru anul 2010.

➢ **Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică din România (ANCS).**

În octombrie 2008, între AȘM și ANCS a fost semnat Programul de Colaborare Bilaterală în domeniul cercetării științifice, dezvoltării tehnologice și inovării. Prin colaborarea comună se vor finanța proiecte, desfășurarea seminarelor științifice și școlilor de vară. Se preconizează anunțarea concursului în viitorul apropiat.

➢ **Fondul de Cercetări Fundamentale din Rusia (FCFR).**

În baza Acordului bilateral de cooperare științifică și dezvoltare tehnologică dintre AȘM și FCFR au fost finanțate 44 proiecte în perioada 2006-2007 și altele 45 de proiecte sunt implementate în 2008-2009.

➢ **Fondul Științific Umanitar din Federația Rusă (FȘUFR).**

La 23 ianuarie 2009 a fost semnat un acord cu FȘUFR și în luna martie 2009 a fost anunțat concursul de proiecte. Până la 30 aprilie 2009 au fost recepționate 24 de proiecte, care au fost înaintate spre expertiză. Rezultatele vor fi anunțate în luna iunie 2009.

➢ **Ministerul Educației și Științei din Ucraina (MEȘU).**

La 2 decembrie 2008 AȘM a semnat Acordul de cooperare științifică cu MEȘU, în baza căruia a fost anunțat în ianuarie 2009 concursul de granturi bilaterale. Au fost acceptate 72 de proiecte, iar rezultatele vor fi anunțate în iunie 2009.

➢ **Fundația SUA de Cercetare și Dezvoltare Civilă (CRDF).**

Un suport important pentru dezvoltarea științei în Moldova este oferit de către Fundația SUA de Cercetare și Dezvoltare Civilă (CRDF) prin intermediul Asociației de Cercetare și Dezvoltare din Moldova (MRDA), care a fost creată în anul 2000 în cadrul Acordului de Cooperare între Guvernul Republicii Moldova și CRDF.

De asemenea, Centrul Proiecte Internaționale va fi implicat în promovarea relațiilor de cooperare cu fondurile din străinătate pentru a atrage mijloace financiare în scopul oferirii unui suport sectorului științei și inovării din Moldova, facilitând implementarea activităților acestora în Republica Moldova (programe, proiecte, diferite evenimente).

ECONOMIA CUNOAŞTERII: UNELE REALITĂŢI ŞI PERSPECTIVE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Membru corespondent al AŞM
Grigore BELOSTECINIC

KNOWLEDGE-BASED ECONOMY: REALITIES AND PERSPECTIVES FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In the paper are considered some important features of a knowledge-based economy in the context of developing competitivenesss; instruments used by the European Union in the field of innovation which may be useful for the Republic of Moldova; is substantiated the need in building a knowledge-based society in the Republic of Moldova and most important actions necessary to achieve this objective.

Este bine cunoscut faptul că ştiinţa, tehnica, inovarea, utilizarea cunoştinţelor, de-a lungul timpului au avut un rol important şi şi-au adus contribuţia lor unică la dezvoltarea social-economică a civilizaţiei umane, în susţinerea progresului economic la general. Totodată, societatea contemporană ajunge să fie tot mai mult o societate bazată pe cunoaştere şi informaţie, o societate a civilizaţiei globale, informaţia devenind, de fapt, o resursă strategică şi fundamentală, asemănătoare capitalului în societatea industrială, şi cu un impact hotărâtor asupra dezvoltării şi prosperităţii oricărei naţiuni. În statele cele mai avansate din punct de vedere economic, folosirea intensivă a cunoaşterii este recunoscută ca principal factor de progres.

Japonezii au fost primii care au înţeles acest lucru, la nivel naţional. **Toshivo Doko,** supranumit „împărat al succesului japonez", încă la sfârşitul anilor '60 declara: „Noi nu avem nici resurse naturale, nici putere militară. N-avem decât o singură resursă: capacitatea de invenţie a creierilor noştri. Ea este nelimitată şi trebuie să ne-o manifestăm. Trebuie să educăm, să specializăm, să echipăm. Această putere a minţii, prin forţa lucrurilor, va deveni, într-un viitor apropiat, bunul comun cel mai preţios, cel mai creativ al întregii omeniri" [1].

Nu a fost o simplă întâmplare nici obiectivul strategic stabilit la Lisabona în anul 2000 ca Uniunea Europeană să devină, către anul 2010, cea mai competitivă şi dinamică economie din lume, bazată pe cunoaştere, capabilă de creştere economică sustenabilă şi o mai mare coeziune socială. Chiar dacă, din mai multe considerente, acest obiectiv s-a dovedit a fi irealizabil, cel puţin deocamdată.

Odată cu lansarea *Strategiei Lisabona*, a devenit evidentă dorinţa de a clarifica, inclusiv sub aspect ştiinţific, conţinutul şi obiectivele ei, s-au intensificat preocupările din domeniul cercetării – dezvoltării – inovării etc.

Cu toate acestea, până în prezent nu a fost elaborată şi definitivată o teorie a acestui proces, existând şi mai multe denumiri ale fenomenului în cauză, precum societatea postindustrială, societatea postcapitalistă, societatea informaţională, economia digitală, noua economie, societatea bazată pe cunoaştere şi informaţii, economia bazată pe cunoaştere etc. Sunt modalităţi diferite prin care se încearcă identificarea schimbărilor ce au avut şi continuă să aibă loc în lume în contextul progresului tehnico-ştiinţific, globalizării, inovării, dezvoltării durabile etc., condiţii în care, alături de factorii tradiţionali, cunoaşterea se impune ca un factor cu un rol determinant în progresul economic, iar capacitatea unei ţări de a beneficia de pe urma cunoaşterii acumulate devine hotărâtoare pentru succesul economiei acestui stat.

Tranziţia de la societatea industrială la următoarea fază a dezvoltării economice nu înseamnă că, după epoca industriei, nu va mai exista industrie. Vechea economie şi noua economie coexistă umăr la umăr. Laureatul Premiului Nobel în domeniul economiei, Joseph E. Stiglit estimează că noua economie *digitală* deţine, deocamdată, mai puţin de 10 la sută din economia SUA. Noua industrie devine una automatizată şi robotizată, cibernetizată şi informatizată [2].

Vorbind despre trăsăturile principale ale economiei bazate pe cunoaştere, în contextul dezvoltării competitivităţii, de regulă se menţionează următoarele:

- ✓ competitivitatea unei firme din economia cunoaşterii este determinată în mare măsură de capacitatea acesteia de a dobândi, disemina şi valorifica cunoaşterea şi informaţia;
- ✓ are loc deplasarea dinspre omogenitatea produselor şi nediferenţiere către eterogenitatea extremă în vederea satisfacerii nevoilor specifice ale unor nişe ale pieţei;
- ✓ creşte rolul muncii creative şi flexibilităţii la angajarea în câmpul muncii;
- ✓ scade importanţa economiei la scară, ca avantaj

competitiv, şi valoarea economică ridicată a *scării reduse*;
- ✓ creşte importanţa descentralizării decizionale, creativităţii şi flexibilităţii în întreprinderi;
- ✓ necesitatea unei mai mari capacităţi de procesare a informaţiilor şi a unei mai bune coordonări a sistemelor de afaceri;
- ✓ schimburi permanente de informaţii în vederea promovării parteneriatelor în afaceri;
- ✓ creşte importanţa timpului (vitezei) ca factor al competitivităţii, în condiţiile în care concurenţa dintre firme se bazează tot mai mult pe timp şi rapiditatea reacţiilor.

Indiferent dacă sunt mari sau mici, puternice sau slabe, ţările sunt egale în faţa noilor reguli ale jocului schimburilor economice internaţionale. Trebuie să recunoaştem, în acest context, că teoria concurenţială şi cea a avantajelor competitive au fost elaborate în baza experienţei economiilor (statelor) mari şi în cu totul alte situaţii economice. Globalizarea economică, deschiderea economiilor, competiţia externă puternică au făcut ca sursele tradiţionale de avantaje, precum asimilarea tehnologiilor existente, producţia de masă generatoare de economie la scară, hegemonia unor corporaţii transnaţionale în industrie, pieţele stabile de desfacere să-şi piardă actualitatea şi eficienţa. Aceasta oferă noi şanse şi economiilor mici, precum este şi cea a Republicii Moldova.

Trebuie să recunosc aici, că marea parte a economiei noastre continuă să se bazeze pe utilizarea extensivă a factorilor de producţie. Tehnologiile noi se asimilează preponderent prin importuri şi investiţii străine. Există şi o parte a economiei care poate fi considerată ca aparţinând unei economii bazate pe investiţii, apar şi embrionii unei economii bazate pe inovare, în special în sectorul Tehnologiilor Informaţionale şi Comunicaţionale, domeniu cu un potenţial competitiv ridicat. În acest context, Republica Moldova continuă să prezinte serioase decalaje de competitivitate în raport cu majoritatea absolută a statelor europene, la nivelul tuturor elementelor care determină capacitatea competitivă, iar decalajul cel mai mare se manifestă, în primul rând, în ceea ce priveşte inovarea şi cercetarea-dezvoltarea, domeniul societăţii informaţionale. În acest context, pentru a fi competitivă, o economie trebuie să se bazeze pe populaţie educată şi calificată, infrastructură informaţională dezvoltată, un sistem inovativ eficient şi un sistem economic şi instituţional care să susţină ceea ce a fost indicat mai sus. Iată de ce, în situaţia în care creşterea competitivităţii economice reprezintă o prioritate, obiectivul de dezvoltare a unei economii inovative trebuie să fie la fel unul prioritar. Cu atât mai mult cu cât investigaţiile şi analizele pe care le-am efectuat demonstrează existenţa unei corelaţii reale între gradul de inovare a economiei şi produsul intern brut pe cap de locuitor sau productivitatea naţională, în sensul că, cu cât mai înalt este estimat gradul de inovare al unei economii, cu atât mai mare este şi valoarea acestor indicatori. Anume statele cu o pondere mai mare a cheltuielilor pentru cercetare-dezvoltare în PIB au şi o poziţie mai bună în clasamentele mondiale ale competitivităţii, ceea ce determină necesitatea creşterii investiţiilor în acest domeniu.

Trebuie să recunoaştem, că pe parcursul ultimilor ani cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare au înregistrat şi în Republica Moldova o creştere continuă, atât în valori absolute, cât şi raportate la PIB. Este apreciabil acest lucru. Şi chiar dacă, la acest capitol, mai avem de recuperat decalaje considerabile în raport cu statele europene dezvoltate, problema cea mare pentru Republica Moldova este că ponderea esenţială în cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare (respectiv, a personalului implicat în cercetare-dezvoltare) continuă să revină mijloacelor bugetare (sectorului public), constatându-se o implicare foarte redusă a sectorului privat în acest domeniu, tendinţă absolut contrară celei stabilite pe plan european şi mondial.

De menţionat că lipsa cercetării private (în întreprinderi) stopează dezvoltarea cererii în cadrul pieţei de cercetare, prin faptul că nu apare nevoia de asimilare a rezultatelor cercetării. O implicare mai consistentă a sectorului privat în activitatea de cercetare-dezvoltare-inovare poate fi atinsă şi prin susţinerea din partea statului, inclusiv prin granturi, subvenţionări sau credite fiscale. Să ne amintim de faptul, că şi Uniunea Europeană depune eforturi susţinute pentru recuperarea decalajelor de creştere economică faţă de Statele Unite şi Japonia, aşezând domeniul cercetare-dezvoltare la baza acestor demersuri. Revizuirea *Strategiei Lisabona* în anul 2005 a reconfirmat obiectivul stabilit la Barcelona de a aloca 3 la sută din PIB pentru cercetare-dezvoltare până în anul 2010, dar din acestea: 1 procent trebuie să revină cheltuielilor publice şi altele 2 procente sectorului privat.

Prezintă interes şi instrumentele mai importante aplicate de Uniunea Europeană în domeniul inovării, instrumente care pot fi utile şi pentru Republica Moldova atunci când este vorba despre ceea ce trebuie de făcut. Mă refer aici la:

1. **Crearea Institutului European de Tehnologie,** primele proiecte ale acestuia vizând măsuri de preîntâmpinare a schimbărilor climaterice şi dezvoltarea politicii energetice a UE.

2. **Crearea de clustere**, fiind evident faptul că performanţele economice sunt influenţate de capacitatea de cooperare în activitatea inovativă. Chiar dacă clusterele sunt, de regulă, aglomerări economice formate în mod spontan într-un spaţiu geografic bine determinat, statul poate încuraja crearea acestora, în mod deosebit când ele sunt organizate în jurul centrelor de cunoaştere (universităţi sau institute de cercetare).

3. Se elaborează propuneri de iniţiative pentru a **dezvolta zone cu mare potenţial de creştere economică şi valoare socială.** (Pentru Republica Moldova acestea ar putea fi: or. Bălţi, care are o infrastructură bine dezvoltată, potenţialul industrial parţial păstrat, forţa de muncă calificată; or. Ungheni, avantajat de apropierea sa de hotarele Uniunii Europene şi or. Iaşi; or. Cahul la fel avantajat de apropierea de Galaţi şi portul Giurgiuleşti).

4. Se încearcă **promovarea inovării** nu doar în industria producătoare, dar şi **în domeniul serviciilor,** urmând să fie create şi primele incubatoare inovative în sectorul serviciilor.

5. Se întreprind acţiuni în vederea îmbunătăţirii Sistemului European de Standardizare.

6. Se intensifică promovarea parteneriatului public şi privat pe tematici cum ar fi: industria nepoluantă şi eco-inovarea, politica de clustere, serviciile de inovare şi, desigur, IMM-urile inovative.

Este de remarcat şi faptul, că IMM-urile reprezintă o mare parte a economiei şi industriei Europei. Cele peste 23 milioane de IMM-uri din UE reprezintă 99 la sută din totalul afacerilor şi acoperă, în unele domenii (cum ar fi sectorul textil), până la 80 la sută din locurile de muncă.

Mai putem menţiona, în acest context, că producerea de cunoştinţe poate fi considerată ca un nou domeniu (subdomeniu) de activitate. Or, fiind rezultatul unei activităţi umane, de cercetare şi inovare, şi având o valoare de piaţă, cunoştinţele, ca orice bun economic, pot şi trebuie să fie comercializate în cadrul pieţei. În calitate de cumpărători pot fi atât firmele private, cât şi statul, ca reprezentant al intereselor şi necesităţilor sociale. Evident că acesta va aborda problema accesului liber şi gratuit la cunoştinţe, va solicita elaborarea unor noi **teorii economice**, noi scheme de **finanţare** a cercetării, noi probleme care ţin de **contabilizarea** activelor nemateriale etc.

Apare un nou domeniu al ştiinţei – **economia cunoaşterii.** Acesta presupune un nou stil de conducere – **managementul cunoaşterii** şi al **cunoştinţelor** – care utilizează conceptul de capital intelectual sub formă de bunuri şi active intangibile şi îşi propune să explice subiecte cheie, precum adaptarea organizaţională, creşterea competenţelor etc.

Cunoaşterea nu înseamnă doar producţia bunurilor care înglobează o mare cantitate de ştiinţă şi tehnologie, ci şi îmbunătăţirea produselor existente, capacitatea de a obţine în timp real informaţii despre pieţe, canale de distribuţie, preferinţele consumatorilor, găsirea de noi grupuri de clienţi sau intrarea pe noi pieţe, creşterea importanţei mărcilor comerciale – sunt sarcini noi în faţa **ştiinţei marketingului,** nemaivorbind despre faptul că însăşi activitatea de cercetare-dezvoltare-inovare trebuie să fie organizată pornind de la nevoile consumatorilor. Aceasta impune necesitatea promovării unor cooperări şi parteneriate dintre economie şi ştiinţă, indiferent de originea sursei de finanţare, iar implementarea funcţiei de marketing presupune nu altceva decât orientarea activităţii de cercetare spre nevoile potenţialilor clienţi, adaptarea activităţii instituţiilor de cercetare la necesităţile pieţei.

Economia bazată pe cunoaştere reclamă şi un rol mai mare al **universităţilor** în societate. În primul rând, universităţile trebuie să-şi revadă misiunile sale. Pe lângă instruire şi furnizarea de cadre, ele trebuie să preconizeze impulsionarea activităţilor de cercetare şi comercializare a produselor cercetării, să se implice mai insistent în transferul de cunoştinţe şi tehnologii.

La fel, universităţile trebuie să conştientizeze, că studentul secolului XXI este diferit de studentul generaţiilor anterioare. El solicită relaţii de parteneriat cu profesorii, metode interactive de instruire, sisteme on-line de comunicare student-profesor. El trebuie să-şi formeze abilitatea de a înţelege şi de a accepta diferenţele culturale, de a gândi critic, de a aborda problemele dintr-o perspectivă globală, de a lucra în cooperare, de a fi capabil să-şi schimbe stilul de viaţă şi obiceiurile de consum, astfel încât să asigure şi protecţia mediului ambiant etc.

Universităţile urmează să conştientizeze şi faptul, că educaţia nu mai are frontiere. Ea devine una transnaţională. Iată de ce se impune şi necesitatea

promovării unor **universităţi inovative globale**, iar pentru a fi mai bune universităţile au nevoie de două lucruri. În primul rând, mai multă autonomie. Şi, în al doilea rând, mai mulţi bani, adică o finanţare mai bună.

În concluzie, putem menţiona:

1. Edificarea societăţii bazate pe cunoaştere a devenit un scop raţional pentru toate statele lumii, inclusiv pentru Republica Moldova. Aceasta reprezintă astăzi unica cale spre competitivitate şi prosperitate economică.

2. Republica Moldova are nevoie de constituirea unui mediu de afaceri favorabil inovării şi o politică clară şi realistă în domeniu, care să pornească de la stimularea activităţilor de cercetare-dezvoltare-inovare. Este nevoie de o abordare sistemică a inovării, în contextul relaţiilor şi intereselor tuturor actorilor participanţi la acest proces: universităţi, instituţii de cercetare, finanţatori şi, nu în ultimul rând, statul.

3. În ceea ce priveşte cercetarea şi dezvoltarea, este necesară deplasarea accentelor spre inovare şi transfer tehnologic, din nevoia de a transforma cât mai rapid rezultatele cercetării în produse pe piaţă. Astfel, probabil, în termen scurt, pentru Republica Moldova este mai importantă preluarea de tehnologii în raport cu crearea de tehnologii din perspectiva de creştere accelerată a productivităţii.

În acest context, devine importantă şi promovarea cooperării ştiinţifice şi tehnologice cu mari companii transnaţionale (din ţară şi din străinătate), ceea ce ar oferi acces la cercetarea avansată şi la înalte tehnologii.

4. Procesul de inovare va avea succes în Republica Moldova numai dacă cunoştinţele noi vor fi valorificate în economie, vor fi asimilate de întreprinderi. Din această perspectivă, drept motiv pentru susţinerea cercetării-dezvoltării-inovării trebuie să fie efectul economic stabilit în baza unor analize de eficienţă şi rentabilitate.

5. Vorbind despre integrarea efectivă a cercetării noastre în spaţiul european al cercetării, devine important să ne găsim locul şi rolul nostru în cercetarea ştiinţifică europeană, nişa noastră pe piaţa europeană a cercetării-dezvoltării-inovării. În acest sens, este necesară identificarea domeniilor prioritare în care ar fi concentrată activitatea de cercetare-dezvoltare-inovare, care ne-ar asigura un avantaj competitiv pe piaţa europeană a cercetărilor.

Bibliografie

1. Grigorie-Lăcriţă N. Standardele cunoaşterii // Tribuna Economică, 5 aprilie 2006, p.29-34.

2. Joseph E. Stiglitz, Carl E.Walsh. Economic. –Bucureşti, Editura Economica, 2005, - 783p.

Glebus Sainciuc. ***Lăptăresele. U/p, anul 1957***

CRIZA ECONOMICĂ-FINANCIARĂ MONDIALĂ ŞI CONSECINŢELE EI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dr. ***Sergiu CIOBANU****,*
director-adjunct
al Institutului de Economie, Finanţe şi Statistică, AŞM

WORLD FINANCIAL ECONOMIC CRISIS AND ITS CONSEQUENCES IN MOLDOVA.

Republic of Moldova being an open country, is affected by economic processes that take place at world level. Nowadays, world economic crisis seems to affect economy of Republic of Moldova if making a macroeconomic analyse of the main economic indicators. The impact of the crisis leads to social and economic negative results in the next period.

Economia mondială a intrat într-o eră a volatilităţii, fiind dificil de pronosticat evoluţia acesteia chiar şi pe termen scurt. Actuala criză mondială îşi are originea în sistemul financiar al ţărilor care se orientează masiv spre consum, inclusiv prin acordarea unor credite avantajoase, în special în domeniul ipotecar. Insolvabilitatea ulterioară a debitorilor a condus la probleme grave legate de rambursarea acestor credite şi a dobânzilor aferente.

De la un timp încoace se discută dacă economia Republicii Moldova este sau nu afectată de criza economică internaţională. Răspunsul la această întrebare poate fi găsit doar printr-o analiză amplă, multilaterală şi calitativă a proceselor economice care au loc în economia naţională a Republicii Moldova pe perioada anului 2008 – începutul anului 2009.

Din punct de vedere macroeconomic, economia Republicii Moldova este direct dependentă de doi factori: importuri şi remitenţele emigranţilor. Aceşti factori, la rândul lor, sunt şi ei interdependenţi. Creşterea volumului remitenţelor stimulează consumul şi în consecinţă se soldează cu creşterea importurilor.

Fiind la nivel de 36 la sută din PIB în 2007, dependenţa Moldovei de fluxurile transferurilor valutare provenite din activitatea cetăţenilor de peste hotare este printre cele mai mari din lume. Moldova se află, alături de Tadjikistan, printre primele ţări din lume după ponderea remitenţelor în PIB, potrivit raportului Băncii Mondiale. La momentul de faţă, impactul crizei internaţionale, prin prisma remitenţelor, începe a fi resimţit. Astfel, efectele se manifestă prin scăderea, începând cu luna octombrie a anului 2008, a volumului de remitenţe. Acestea au suferit schimbări ca volum, ceea ce ne face să constatăm că anume 2008 a fost anul cu cel mai înalt nivel de remitenţe în Republica Moldova – de circa 1,8 miliarde USD. Iar în 2009, după cum consideră experţii, ne-am putea aştepta, în cel mai bun caz, la 1,5 miliarde USD.

Ca urmare a scăderii volumului de remitenţe se va diminua consumul, respectiv se va reduce şi volumul importurilor, ceea ce va provoca, fără îndoiala, o scădere imediată a veniturilor bugetare, dependente în proporţie de circa 90 la sută de consum, situaţie care a şi început a fi simţită urmărind încasările bugetului public în luna ianuarie 2009.

Diminuarea remitenţelor afectează deja în mod direct ramurile economiei naţionale, în special cea a construcţiilor. Observăm că banii cetăţenilor moldoveni care muncesc peste hotare s-au retras de pe piaţa apartamentelor, în anul 2008 atestându-se o descreştere a volumul de vânzări în acest domeniu cu cca. 60 la sută, ceea ce a dus la stagnarea sectorului de construcţie a locuinţelor, prin diminuarea preţurilor pe 1 m. pătrat. Totodată, aceasta îi afectează atât pe producătorii de materiale de construcţii, cât şi pe cei ce acordă credite pentru procurarea imobilelor.

Un alt aspect esenţial reprezintă inflaţia, care în mod direct duce la scumpirea produselor moldoveneşti atât pe pieţele internaţionale, cât şi pe cele interne, în urma diminuării volumului producţiei fabricate şi scăderii cererii produselor autohtone pe alte pieţe, cauzată de criza mondială. Totodată, aceasta ar putea avea în 2009 consecinţe grave asupra pieţei forţei de muncă, când migranţii sunt puşi în faţa condiţiei de a reveni în ţară şi când statul prin politicile sale creează bariere în calea exporturilor prin aprecierea monedei naţionale.

În primul rând, acest lucru se întâmplă din motivul reducerii activităţilor în sectorul real al economiei, în special în industrie, unde creşterea salariilor de mai mulţi ani este mai joasă decât creşterea productivităţii, ceea ce s-a manifestat prin reducerea ofertelor de muncă. În general, situaţia se agravează din cauza scăderii cererii, atât pe pieţele externe, cât şi pe piaţa locală, la principalele bunuri industriale, aprecierii leului, ceea ce face marfa autohtonă să devină necompetitivă sub aspectul

prețului, precum şi accesul foarte limitat la credite şi prețul înalt al acestora. În asemenea condiții, populația va începe fie să-şi consume treptat rezervele pe care le ține sub formă de depozite în bănci, fie să-şi vândă activele sub diferite forme. În al doilea rând, va creşte presiunea pe piața forței de muncă din partea emigranților, care vor reveni la baştină în urma pierderii locurilor de muncă peste hotare.

Competitivitatea produselor autohtone, fiind artificial diminuată prin politicile aplicate de către stat, scade substanțial capacitatea agenților economici de a reinvesti. În această situație, în anul 2009 Republica Moldova va înregistra o descreştere considerabilă a producției industriale, nu în ultimul rând cauzată de reducerea creditelor acordate în economie care, în ultima perioadă, s-au micşorat şi au dus la creşterea ratei dobânzii. Totodată, diminuarea activităților în sectorul real va diminua, în mod automat, şi consumul de prestări servicii, cum ar fi transportul etc.

În ianuarie 2009, întreprinderile industriale de toate formele de proprietate au fabricat producție în valoare de 1607,9 mil. lei în prețuri curente, ceea ce a constituit 74,9 la sută în prețuri comparabile față de ianuarie 2008. Descreşterea volumului producției industriale a fost determinată de reducerea producției în întreprinderile din industria extractivă cu 62,1 la sută, industria alimentară şi a băuturilor – cu 20,0 la sută, sectorul energetic – cu 16,4 la sută, ceea ce a cauzat micşorarea volumului total de producție, respectiv, cu 0,6 procente, 20,2 procente şi 4,3 procente.

În acest context putem spune că sectorul real al economiei, şi anume cel industrial şi de export-import, este afectat de criză. Efectele crizei pentru Republica Moldova ar putea fi generalizate în următoarele:

1. afectarea sectorului real al economiei, şi în special creşterea vulnerabilității sectorului agrar;
2. scăderea puterii de cumpărare a populației, a importurilor, a veniturilor la buget, creşterea şomajului;
3. reducerea remitențelor;
4. deprecierea leului.

Nivelul investițiilor străine directe în economia Republicii Moldova în perioada anului 2008 a crescut, atingând nivelul similar al unor state la începutul procesului de tranziție spre UE. În nouă luni ale anului 2008, Republica Moldova a atras investiții străine directe în sumă de 489 milioane de USD, ceea ce reprezintă cu cca. 68 la sută mai mult decât în perioada respectivă a anului precedent. Acest fapt reflectă credibilitatea pe termen lung a afacerilor care sunt dezvoltate în Moldova. În paralel, a crescut şi numărul companiilor cu capital străin, astfel conform datelor Camerei Înregistrării de Stat, la începutul anului 2008, în Republica Moldova numărul lor era de 6300.

Totodată, pe parcursul ultimilor ani numărul întreprinderilor străine şi mixte industriale se menține la 15 procente din totalul întreprinderilor industriale. Poate fi remarcat şi faptul că, dacă în anul 2007, un procent al creşterii numărului angajaților în companiile străine şi mixte ducea la o majorare a ponderii produselor fabricate în PIB cu 2,25 la sută, atunci în anul 2008, creşterea cu un procent al numărului angajaților ducea la sporirea cu 3,15 la sută a producției industriale. Aceasta se datorează ridicării productivității muncii în firmele cu capital străin şi mixte.

Una din laturile negative ale ISD reprezintă faptul că fluxurile de capital intrate în economia națională au fost orientate spre sectoarele care nu participă la promovarea exporturilor şi constituie cca 60 la sută din totalul ISD. În ceea ce priveşte sectorul de activitate, investitorii străini preferă să investească în sectoarele cu ritm rapid de recuperare. În plus, un aspect esențial este că Republica Moldova, fiind o țară preponderent agricolă, cu avantaje competitive față de alte state, a primit cele mai puține fluxuri de capital în acest sector. Fenomenul dat se explică prin două aspecte: sau că politica promovată de Republica Moldova privind atragerea investițiilor directe în agricultură este precară, sau că investitorii străini nu văd sectorul agrar drept unul care ar crea o valoare adăugată esențială. Dată fiind importanța agriculturii în economia globală şi ponderea populației sărace din spațiul rural, îmbunătățirea performanței sectorului respectiv constituie o condiție primordială pentru accelerarea creşterii economice şi reducerea sărăciei pe termen mediu. Prin aceasta, creşterea exporturilor moldoveneşti va rămâne o problemă de lungă durată.

În ceea ce priveşte agricultura, anul 2008 este caracterizat de ritmuri avansate de creştere. Există însă un decalaj considerabil între sectorul vegetal şi cel animalier, ultimul fiind în decădere. Eşecurile anului 2008 se explică prin declinul pronunțat înregistrat în sectorul animalier, prăbuşirea prețurilor pe piața cerealelor şi în sectorul viticol. Principalele riscuri pentru agricultură în anul 2009 vor fi diminuarea producțiilor globale în sectorul vegetal, creşterea prețurilor la materia primă pentru agricultură, menținerea stagnării în sectorul animalier, finanțarea mai rigidă a

agriculturii, încetinirea exporturilor de produse agroalimentare.

Prin urmare, una din soluții ar fi ca remitențele emigranților să fie mobilizate direct drept investiții în business, în sectorul real al economiei sau, indirect, printr-o intermediere sporită în sistemul financiar formal. Probele internaționale dovedesc faptul că politicile şi aspirațiile de „canalizare” a transferurilor valutare din țară în investiții şi economii au avut, în cel mai bun caz, un succes aleator. Totuşi, este clar că politicile economice trebuie să favorizeze economiile şi investițiile pentru utilizarea marginală mai productivă a unora dintre aceste fluxuri. Băncile pot fi încurajate să extindă ofertele de produse şi să creeze noi instrumente pentru economii în vederea atragerii transferurilor provenite din activitatea cetățenilor peste hotare. Expansiunea instrumentelor desemnate în moneda străină pot ajuta la sporirea intermedierii financiare a fluxurilor de transferuri valutare din țară prin atragerea economiilor în sistemul bancar formal. Statul poate profita de aceste fluxuri prin emiterea obligațiunilor denominate în monedă străină. O mobilizare financiară ulterioară poate fi realizată prin micşorarea costurilor de transfer al banilor prin canalele formale. Sporirea competiției pe această piață se poate obține prin permisiunea oferită instituțiilor financiare nebancare de a presta astfel de servicii.

Totodată, politica de depreciere lentă a valutei naționale ar permite minimizarea riscurilor de încasare a veniturilor bugetare. Iar, pentru a spori spațiul de manevră a guvernului, este necesar de majorat deficitul bugetar până la 2 procente din PIB. Lucrul acesta poate fi realizat prin vânzarea bunurilor publice şi prin creşterea semnificativă a hârtiilor de valoare de stat. Aceste două instrumente reprezintă practic unica soluție de creştere a veniturilor bugetare pentru această etapă de dezvoltare, suficiente pentru a face față provocărilor anului 2009.

Glebus Sainciuc. ***Masa Mare. U/p, 1960***

CONSTITUŢIONALISMUL, DEMOCRAŢIA ŞI LIBERTATEA – VALORI ALE SOCIETĂŢII DESCHISE

Dr. hab. ***Ion GUCEAC***

CONSTITUTIONALISM, DEMOCRACY AND LIBERTY - VALUES OF AN OPEN SOCIETY

Constitutionalism, as a politico-juridical phenomenon, is defined through the following principles: practicing national sovereignty by intermediary representative organs created on the basis of universal vote, the power of law, and segregation of powers. Constitutionalism reflected in the country's constitution has to determine exactly the public functions which should be disputed by elections; the electoral procedure by which the candidates to these functions will be nominated by citizens, as possessors of national sovereignty; ascertain the prerogatives and measures that will limit their power. Respecting all these conditions will raise awareness among citizens that they are free to decide upon their own future and that of the entire society.

Circumstanţele în care a evoluat doctrina juridică în Republica Moldova după declararea independenţei explică şi, probabil, justifică orientarea mai mult practică decât ştiinţifică a cercetărilor în domeniul ştiinţelor juridice. Actualmente, viaţa social-politică impune trecerea la o altă etapă de dezvoltare, calitativă, adică pe tărâm ştiinţific – asimilarea cuceririlor din domeniul dreptului aparţinând altor state şi aprofundarea investigaţiilor în cadrul dreptului naţional, iar în societate – formarea unei culturi juridice autentice. Un popor mic precum este al nostru nu-şi poate impune autoritatea popoarelor mari decât numai atunci când încetează să fie doar un consumator de idei şi proiecte, ci devine şi un producător din punct de vedere intelectual. Dezideratul dat trebuie să pătrundă în conştiinţa fiecărui cetăţean şi om de ştiinţă. În această ordine de idei, ne raliem la opinia academicianului Gh. Duca, preşedinte al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, care afirmă că „avem nu doar dreptul, ci şi obligaţia istorică de a participa la elaborarea ştiinţei universale…", iar sarcina primordială a cercetătorilor noştri trebuie să urmărească „recunoaşterea naţională, promovarea realizărilor autohtone în context universal"[1].

Dezideratul respectiv va putea fi realizat doar dacă ar prinde consistenţă viaţa intelectuală şi cultura juridică, care ar orienta societatea spre crearea unor valori sociale remarcabile. Acest scop îl urmăreşte şi prezentul demers dedicat unor subiecte atât de frecvente în dezbaterile publice actuale şi atât de controversate în doctrina juridică – constituţionalismul, democraţia şi libertatea.

Istoria dezvoltării societăţii umane este marcată de spiritul juridic care s-a străduit să inventeze cele mai acceptabile sisteme de drept pentru realizarea valorilor sociale, îngăduind deţinătorului puterii de stat (individ, familie, clan, clasă sau strat social) să se "simtă comod în fotoliul de conducător", iar, pe de altă parte, să reprime orice tentativă de împotrivire şi răzvrătire din partea oamenilor simpli. Tendinţa de a-i proteja pe cei guvernaţi împotriva opresiunii celor de sus este o ipostază a democraţiei care permite fiecărui membru al comunităţii în egală măsură să participe la crearea bunurilor materiale şi la conducerea societăţii, fiind înzestrat cu toate drepturile şi libertăţile necesare. Istoria a demonstrat şi continuă să aducă probe elocvente în susţinerea ideii că numai respectarea libertăţii membrilor societăţii poate să mobilizeze resursele şi talentele umane pentru realizarea scopurilor promovate de către societatea dată.

Aşadar, este firesc ca orice societate de oameni, organizată în stat, să-şi instituie o bază legislativă care ar reglementa relaţiile politice, social-economice şi culturale, etnice şi de altă natură, ca mai apoi ideile şi principiile normative să fie sistematizate într-o lege fundamentală – constituţia statului respectiv, care cuprinde sub aspect normativ întreaga organizare de stat.

Constituţia ţării noastre (art. 1) conţine prevederi exprese care stipulează că Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme şi sunt garantate[2]. Astfel, constituantul încearcă să ne convingă că actuala Lege fundamentală este un document de factură inedită, care depăşeşte actele de valoare constituţională existente în istoria statului nostru. Însă, acest sistem de organizare statală sub toate aspectele sale constitutive a existat şi este în perpetuă devenire. În aceste condiţii, ne ameninţă permanent un pericol: tendinţa, uneori nejustificată, de a accepta modele străine de organizare statală,

împrumutând neargumentat diferite elemente de constituționalism, în loc să trasăm o cale proprie de dezvoltare constituțională.

În acest context, pentru a asigura alegerea unui regim de guvernare optim, pe măsura factorilor de configurare a dreptului, e necesar de a cerceta fenomenul constituționalismului național. Cercetătorii jurişti din Republica Moldova au publicat mai multe lucrări de specialitate dedicate aspectului doctrinal al constituționalismului.[3] Literatura de specialitate respectivă, cum e şi firesc, conține diverse unghiuri de vedere ale autorilor, care tratează în mod diferit problema constituționalismului şi aceste cercetări, bineînțeles, trebuie continuate.

Începutul unui nou mileniu ne obligă să medităm asupra realizărilor constituționalismului în Republica Moldova în asigurarea continuității tezaurului ştiințific național. Cu atât mai mult, cu cât evenimentele care au avut loc în Republica Moldova pe parcursul ultimilor decenii şi chiar în primăvara anului curent, impun o atenție sporită față de fenomenul constituționalismului privit în ansamblu cât şi unele probleme de natură constituțională luate individual.

În perioada de după declararea independenței şi suveranității părea că în urma modificării legislației statul va intra în faza progresului şi „înfloririi": va spori calitatea vieții, economia națională va înregistra performanțe, va avansa ştiința şi cultura etc. În opinia politicienilor de atunci, una din sarcinile primordiale ale politicii de stat viza promovarea unor valori constituționale globale, precum democratismul, protecția drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului, independența justiției, supremația legii, pluripartitismul care, în unele cazuri, se ridicau la rang de valori sacramentale. Astăzi însă, când am păşit în cel de-al XXI-lea secol, realizarea practică a acestor idei constituționale fundamentale a scos la iveală lacune grave care se manifestă atât în cadrul sistemului de drept național, cât şi în conştiința juridică a cetățenilor. Din acest motiv, în fața şcolii de drept constituțional din Republica Moldova apare necesitatea stringentă de interpretare ştiințifică a problemelor legate de realizarea în practică a acestor postulate constituționale fundamentale. Dacă e să trecem în revistă o parte din aceste probleme, trebuie să menționăm, în primul rând, necesitatea stabilirii unui echilibru între umanizarea legislației şi fortificarea mecanismelor de aplicare a dreptului, perfecționarea statutului constituțional-juridic al individului, sporirea gradului de răspundere a organelor puterii de stat în fața cetățenilor, concentrarea şi desconcentrarea atribuțiilor statale, centralizarea şi descentralizarea acestora, apărarea şi asigurarea drepturilor aparținând unei persoane şi statului în ansamblu, asigurarea integrității teritoriale a țării ş.a. Va fi cu neputință realizarea obiectivelor propuse, dacă ne vom conduce în exclusivitate de postulatul, potrivit căruia aceste idei constituționale fundamentale reprezintă pentru Republica Moldova o noutate care, pe parcursul a câtorva ani (sau zeci de ani), pe măsura consolidării societății civile şi a statului de drept, se va transforma într-un element organic al sistemului de drept, şi al conştiinței juridice.

În viziunea noastră, una din trăsăturile constituționalismului din Republica Moldova la începutul secolului al XXI-lea este implementarea acestuia „de sus", rămânând categorie abstractă pentru o bună parte din cetățeni. O mare dificultate constituie chiar neînțelegerea ori interpretarea incorectă a acestui termen, inclusiv de specialiştii în materia dreptului constituțional, fapt ce ne obligă să venim cu unele precizări asupra conținutului noțiunii de constituționalism.

Dicționarul explicativ al limbii române oferă noțiunii de *constituționalism* mai multe sensuri: regim de guvernare bazat pe existența unei constituții; regim sau concepție de guvernare bazată pe existența unei constituții; guvernare constituțională, regim constituțional; concepție, atitudine constituțională[4].

În literatura de specialitate privitor la noțiunea de constituționalism pot fi regăsite mai multe puncte de vedere. O primă abordare expusă în lucrările juridice determină constituționalismul ca o guvernare de stat limitată de constituție, cea de-a doua consideră constituționalismul o totalitate de cunoştințe despre constituție ca lege fundamentală a statului şi societății; a treia abordare afirmă că constituționalismul reprezintă un sistem politic care se bazează pe metodele constituționale de guvernare[5].

După părerea cunoscutului om de ştiință român Ion Deleanu, constituționalismul "este o mişcare care are drept scop substituirea cutumelor existente, vagi, imprecise şi care lasă o foarte largă posibilitate de acțiune discreționară prin constituțiile scrise"[6]. În acelaşi sens, dar într-o manieră deosebită, este interpretată noțiunea şi de savantul francez Pierre Pactet care susține următoarele: „Constituționalismul ... s-a străduit să substituie cutumelor existente ... constituții scrise concepute ca prim pas în limitarea absolutismului şi, adesea, despotismului puterilor monarhice." „Liberalii – arată P. Pactet în continuare – au cerut ca modurile de transmitere şi

exercitare a puterii politice să fie fixate odată pentru totdeauna într-o cartă fundamentală, servind în calitate de regulă a jocului”[7]. I. Stepanov defineşte noţiunea de constituţionalism în sens îngust (sistem de cunoştinţe despre valorile politico-juridice democratice fundamentale) şi în sens larg (teoria constituţiei, istoria şi practica dezvoltării constituţionale a fiecărui stat în parte, a grupurilor de state sau a societăţii în general)[8].

La rândul său, profesorul I.Todîka defineşte constituţionalismul ca sistem al instituţiilor de drept constituţional care acţionează eficient, îndreptate spre subordonarea statului normelor de drept, spre realizarea drepturilor omului şi a cetăţeanului şi, în acelaşi timp, un sistem de opinii şi viziuni despre constituţie, destinaţia şi menirea socială a acesteia, despre valorile politico-juridice ale democraţiei şi aplicarea în practică a acestora[9].

În opinia prof. I. Muraru şi prof. M. Constantinescu, constituţionalismul în statele contemporane trebuie privit ca o stare politico-juridică complexă, care exprimă cel puţin două mari aspecte: pe de o parte, receptarea în constituţii a exigenţelor mişcării de idei (originare şi în evoluţia sa) privind statul de drept şi democratic, libertăţile publice, organizarea, funcţionarea şi echilibrul puterilor, iar pe de altă parte, receptarea în masă largă de către subiecţii de drept a dispoziţiilor constituţionale[10].

Subliniind polisemantismul termenului „constituţionalism”, autorul rus V. Baev şi polonezul E. Kovaliski, atenţionează asupra faptului că acesta este, în primul rând, o ideologie juridică deosebită, orientată spre evitarea despotismului şi garantarea libertăţilor individuale, ceea ce presupune „formularea principiilor, cărora ar trebui să se subordoneze organele puterii publice”[11]. Nu putem fi de acord cu acest punct de vedere, deoarece, în opinia noastră, constituţionalismul este mai mult decât o ideologie, acest fenomen reprezintă, mai întâi de toate, însuşi faptul că societatea respectivă dispune de constituţie (scrisă ori nescrisă) şi că aceasta influenţează activ viaţa politică a statului, supremaţia şi rolul determinant al constituţiei ca lege fundamentală în cadrul dreptului obiectiv pozitiv, intermedierea relaţiilor politice de către normele de drept constituţional, reglementarea constituţională a orânduirii de stat şi a regimului politic, consacrarea constituţională a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului, caracterul normativ al relaţiilor dintre individ şi stat.

Considerăm că în calitate de fenomen politico-juridic, constituţionalismul poate fi descris în cel mai reuşit mod prin intermediul unor principii definitorii cum ar fi: exercitarea suveranităţii naţionale prin intermediul organelor reprezentative constituite în baza votului universal, egal, direct, secret şi liber exprimat, domnia legii, separaţia puterilor etc.

În viziunea noastră constituţionalismul este un fenomen istoric, care a apărut în acelaşi timp cu convingerea că bunăstarea şi dreptatea sunt realizabile doar cu ajutorul autoguvernării sociale. Constituţia, în felul acesta, este un drept al societăţii şi nu al statului. Scopul acestuia din urmă este de a apăra priorităţile sociale, principala dintre care este libertatea. Cu alte cuvinte, constituţia perfectează delimitarea bunăstării şi dreptăţii de puterea politică, reglementând relaţiile dintre stat şi societate în aşa fel încât statul, rămânând garantul drepturilor civile, să înceteze a controla politic societatea.

În opinia prof. G.Vrabie, fenomenul constituţionalismului a apărut în calitate de „mişcare” concretizată în adoptarea şi perfecţionarea constituţiilor scrise la nivelul unui stat suveran, iar cu timpul s-a extins dincolo de frontierele statului şi astăzi este dublat de mişcarea ce se manifestă la nivel regional, având drept efect adoptarea unor statute (miniconstituţii), şi de mişcarea ce se manifestă la nivel european, care tinde spre adoptarea unei legi fundamentale pentru Uniunea Europeană[12]. Istoriceşte, scrie profesorul I. Deleanu, constituţionalismul reprezintă „ofensiva având ca scop instaurarea separaţiei puterilor – a funcţiilor fundamentale ale statului, potrivit cu cele consemnate în „contractul social”, pentru ocrotirea libertăţii individului”[13].

Constituţiile într-adevăr nu se creează, ci se constituie. Apariţia lor marchează maturitatea societăţii civile. De aceea, adoptarea unei constituţii nefictive se echivalează cu un act de iniţiere politică a poporului. Aceasta înseamnă că societatea nu numai că a conştientizat supremaţia sa de principiu asupra puterii statului, ci şi a început să se identifice cu factorul principal al progresului politic.

Constituţia este garantul libertăţii societăţii civile, expresia căreia este o anumită măsură de haos pozitiv, de neordonare în economie (piaţa), politică (democraţia), viaţa personală (libertatea). Ea este nu atât ordinatorul vieţii civile, cât garantul împotriva organizării şi reglementării ei excesive.

Bineînţeles, constituţia, ca şi orice lege organică, trebuie să se opună abuzului juridic şi celui politic. Cel mai important însă este faptul că ea protejează societatea civilă împotriva reglementării excesive, obscurantismului ideologic, degenerării puterii într-o guvernare depersonalizată şi abstractă. În această

ordine de idei, împărtăşim temerile profesorului I. Deleanu, potrivit cărora cea mai „elegantă şi echilibrată” constituţie poate da naştere celei mai odioase dictaturi, deoarece chiar dacă constituţia se vrea a fi o barieră în faţa arbitrariului puterii, ea rămâne, totuşi, doar o „barieră de hârtie”[14].

În căutarea unor baze reale ale constituţionalismului trebuie să renunţăm la concepţiile despre constituţie ca structură juridică a colectivismului. Constituţiile organic alcătuite resping argumentele utilitare în folosul intervenţiei statului şi a agenţilor lui în sfera vieţii private, a drepturilor şi libertăţilor individuale ale omului. Chiar din momentul apariţiei lor, consideră P. A. Holbach, organice erau doar constituţiile care serveau drept „frâu pentru conducători”[15].

Faptul că constituţiile organice apără proprietatea libertăţii, inclusiv riscul „suprademocraţiei” şi haosului, dar nu cea a stabilităţii bazate pe doctrina ordinii, se poate ilustra uşor cu exemple. Deja Magna Charta Libertatum se preocupă de „libertate”, „drepturile inviolabile”, „libertăţile inalienabile” ale bisericii; foloseşte noţiunile de „om liber”, care nu poate fi „reţinut, închis, lipsit de avere, pus în afara legii”, „expulzat” sau „ruinat” altfel decât „prin sentinţa unora egali cu el şi după legea ţării” (art. 39). Libertatea ieşirii din Anglia şi întoarcerii în ţară este garantată nu numai neguţătorilor (art. 41), ci şi „fiecăruia” (art. 42)[16].

Declaraţia de independenţă a SUA din 1776 proclamă: „Ori de câte ori o formă de guvernare devine o primejdie pentru aceste scopuri (de asigurare a dreptului la viaţă, libertăţii şi aspiraţia la fericire), este dreptul poporului să o schimbe sau să o abroge, instituind un nou guvern, bazat pe acele principii şi organizat în acele forme, care-i vor părea mai potrivite pentru a-i garanta siguranţa sau fericirea”. În acelaşi timp, autorii Declaraţiei considerau că „… guvernele demult statornicite nu trebuie schimbate pentru motive neînsemnate şi efemere…” Experienţa acumulată de societatea respectivă permitea membrilor acesteia încă în acel adânc istoric să recunoască ideea că „… oamenii sunt mai dispuşi să sufere un rău tolerabil, decât să-l îndrepte…”[17].

Despre opoziţia structurală a libertăţii reglementării vieţii civile se aminteşte indirect în amendamentul IX la Constituţia SUA: „Enumerarea anumitor drepturi în Constituţie nu trebuie interpretată în sensul de a nega sau discredita alte drepturi aparţinătoare cetăţenilor…”[18].

Declaraţia franceză a Drepturilor omului şi cetăţeanului din 1789, de asemenea, proclamă că „Scopul oricărei asociaţii politice este conservarea drepturilor naturale şi imprescriptibile ale omului; aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea şi rezistenţa la opresiune” (art. 2). Libertatea capătă interpretare constituţională în art. 4 al Declaraţiei ca posibilitatea „în a putea face tot ceea ce nu dăunează altuia. Astfel, exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât acelea care asigură celorlalţi membri ai asociaţiei folosirea de aceleaşi drepturi; aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege”[19].

Constituţia RFG din 1949, în art. 20, alin. 4 (introdus în 1968), stipulează: „Toţi germanii au dreptul să opună rezistenţă oricui care ar încerca să înlăture această orânduire (democratică *n.n.*), dacă nu pot fi folosite alte mijloace”[20]. Este caracteristic faptul că şi „dreptul poporului de a deţine şi a purta armă”, care „nu poate fi încălcat” (amendamentul II la Constituţia SUA), a fost prevăzut nu pentru autoapărare individuală, ci pentru „securitatea unui stat liber”, adică, din considerente de ordin politic.

De menţionat, că asigurarea prin constituţii a regimului de libertate, de care este interesată, în primul rând, societatea civilă, nu contravine, din punctul de vedere al intereselor sociale, stabilităţii şi ordinii. După observaţiile lui V. Ebenstain, ideea avantajului libertăţii pentru asigurarea ordinii, formulată în 1690 de J. Locke, a fost ulterior reconfirmată în repetate rânduri, astfel încât guvernarea poporului în îmbinare cu dreptul la răscoală împotriva guvernului tiranic a devenit… „cea mai bună barieră în calea răscoalei”. Sistemul constituţional anglo-american, bazat pe dreptul poporului la răscoală, s-a dovedit a fi cel mai stabil din lume. Teza dată, în formă generală, este justă şi în privinţa unor state ca: Olanda, Elveţia, ţările Scandinave[21].

Constituţiile ţărilor posttotalitare au ţinut cont de aceşti factori într-un mod cât se poate de original. Astfel, în Preambulul la Constituţia Republicii Moldova din 1994 sunt enumerate priorităţile întregii societăţi, nu ale statului: statul de drept, pacea civilă, democraţia, demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, dezvoltarea liberă a personalităţii, echitatea şi pluralismul politic[22].

Constituţia Republicii Lituania din 1992 conţine Capitolul III cu denumirea „Societatea şi statul”[23], iar Constituţia Republicii Estonia din 1992 – Capitolul III, „Poporul”[24]. În art. 4 al Constituţiei Bulgariei din 1991 se spune că Republica creează condiţii pentru dezvoltarea liberă a societăţii civile[25], iar în Preambulul la Constituţia Lituaniei din 1992 – că Legea Fundamentală se adoptă ca urmare a

tendinţei poporului lituanian spre o societate civilă deschisă, echitabilă, armonioasă[26]. În preambulul la Constituţia Kârgâstanului din 1993 se spune că Constituţia se adoptă ca urmare a tendinţei poporului de a se afirma în calitate de societate civilă liberă şi democratică[27].

Totodată, noile constituţii ale ţărilor posttotalitare se pare că au rămas, în temei, legi ale statului, nu ale societăţii civile. Fiind orientate spre o imagine concretă a viitorului, ele apar în faţa noastră ca nişte documente de program rigide pentru generaţiile viitoare, ceea ce le deosebeşte mult de constituţiile liberale, care stabilesc, de fapt, regulile de procedură, şi nu cele care determină caracterul şi scopurile politicii[28].

După cum se vede, în raport cu *statu-quo*-ul oricărei ţări, activitatea politică poate avea caracter conservator, reformator, revoluţionar şi contrarevoluţionar. Tiraniile, cum se ştie, sunt răsturnate de dictaturi, iar democraţiile presupun calea paşnică de schimbare a guvernărilor nepotrivite, cu toate că, de regulă, în istorie rareori se ţine cont de îmbătrânirea instituţiilor sociale şi nu prea frecvent se fac tentative ponderate de a le înnoi. Spre exemplu, un parlament posttotalitar nu este capabil întotdeauna să facă un salt din societatea totalitară în societatea democratică, deoarece în transformarea sa structurală persistă nu atât pragmatismul politic, cât misterul spiritului popular.

Analiza generală arată că în constituţiile ţărilor posttotalitare trebuie să fie fixate garanţiile de asigurare a progresului pe baza unor transformări cât mai rapide, însă nu la preţuri exagerate pentru oamenii de rând. Ele trebuie să presupună atât controlul tradiţional al societăţii civile asupra statului, cât şi controlul special asupra activităţii de stat din partea unor instituţii obşteşti specializate, în primul rând, al organizaţiilor nonguvernamentale care optează pentru apărarea drepturilor fundamentale ale omului.

Istoria constituţionalismului din Republica Moldova demonstrează faptul că problema principală a dezvoltării constituţionale privită ca proces de organizare a activităţii instituţiilor publice şi nonguvernamentale, indivizilor, nu ţine de noutatea ideilor constituţionale fundamentale, pe care le-am acceptat după declararea suveranităţii şi independenţei, dar de nivelul scăzut al conştiinţei juridice. În acest sens, ne raliem opiniei autorului rus L. Sonina, în viziunea căreia actualmente se înregistrează o discordanţă între doctrina de drept constituţional şi realizarea în practică a ideilor şi principiilor constituţionale exprimate în conţinutul normelor de drept, astfel încât ideile nu se transformă în stereotipuri de conştiinţă juridică, iar actele legislative prin care ideile constituţionale fundamentale sunt dezvoltate şi precizate, cu toate că poartă un caracter aplicativ, nu sunt eficiente[29].

Deşi actualmente este evidentă tendinţa globală a dezvoltării constituţionalismului care asigură stabilitatea relativă a democraţiei, se înregistrează o „criză triplă a guvernării" care, în viziunea lui Larry Diamond, este generată de următoarele probleme:

- absenţa responsabilităţii democratice şi a supremaţiei legii, în contextul „unei corupţii dominante, al traficului, al violenţei criminale, al personalizării puterii şi al abuzurilor împotriva drepturilor omului";
- incapacitatea de a administra conflictele regionale şi etnice într-o manieră paşnică şi constructivă;

Glebus Sainciuc. ***Crochiuri***

- criza sau stagnarea economică provocate, în parte, de eşecul de a implementa reforme economice liberale şi de a crea nivelurile de integritate, capacitate şi profesionalism al administraţiei de stat[30].

De menţionat că cetăţenii statelor care dispun de constituţii democratice îşi formează atitudinile faţă de constituţionalismul naţional, bazându-se pe gradul în care acest sistem de guvernare promovează valori sociale incontestabile, printre care libertatea, ordinea, domnia legii, reprezentativitatea, responsabilitatea guvernanţilor etc. Altfel spus, cetăţenii doresc ca guvernanţii desemnaţi în ordinea stabilită de constituţia în vigoare să conducă democratic, în strictă conformitate cu constituţia şi legile în vigoare. În această ordine de idei, susţinem opinia autorilor Juan J. Linz şi Alfred Stepan care consideră că pentru a se obţine o democraţie consolidată, gradul necesar de autonomie a societăţii civile şi politice trebuie să fie „înrădăcinat şi sprijinit" de domnia legii, animat de un „spirit al constituţionalismului". Acest constituţionalism însă, după cum consideră autorii nominalizaţi, nu trebuie să fie confundat cu majoritarismul şi să reclame un consens temeinic în ceea ce priveşte constituţia şi, în special, un angajament faţă de procedurile „autolimitative" de guvernare, ce pot fi modificate doar cu majoritatea calificată[31].

Constituţionalismul reflectat în constituţia statului respectiv trebuie să determine cu exactitate funcţiile publice care urmează a fi disputate prin alegeri, procedura electorală prin care pretendenţii la aceste funcţii vor fi desemnaţi de cetăţeni, în calitatea acestora de deţinători ai suveranităţii naţionale, stabilirea prerogativelor şi măsurilor de limitare a puterii acestora. Respectarea condiţiilor enumerate va conduce la conştientizarea de către cetăţeni că ei sunt liberi să decidă asupra propriului viitor şi al societăţii în ansamblu.

Constituţionalismul care generează un model de guvernare, în care un singur lider se bucură de dreptul de a modifica unipersonal limitele constituţionale ale puterii, nu contribuie la consolidarea democraţiei şi asigurarea libertăţii. Succesul constituţionalismului este rezultatul relaţiei dintre ceea ce constituţia oferă şi ceea ce politicienii solicită pentru realizarea obiectivelor propuse.

Aşadar, constituţionalismul reprezintă un fenomen complex al vieţii social-politice care presupune, în primul rând, instaurarea democraţiei constituţionale. Acesta este obiectivul prioritar urmărit de statele care au păşit pe calea progresului social. Realizarea acestui scop necesită, printre altele, consacrarea şi garantarea de către stat şi întreaga societate a principiilor democratice fundamentale, prezenţa unei puteri publice adecvate acestor principii, crearea unui sistem de drept fundamentat pe principiul domniei legii, asigurarea supremaţiei reale a constituţiei etc. Este indiscutabil faptul că însăşi prezenţa constituţiei nu este suficientă pentru consolidarea constituţionalismului. Problema majoră ţine de realizarea în viaţă a principiilor constituţionale în sistemul de drept naţional şi practica socială. În viziunea noastră, evoluţia cu succes a constituţionalismului în cadrul unei societăţi democratice este determinată de următoarele tendinţe:

- promovarea consecventă a valorilor democratice care ar permite ca reformele constituţionale să fie orientate, în exclusivitate, spre limitarea puterii, descentralizarea forţelor politice, economice şi administrative şi, în acelaşi timp, spre fortificarea garanţiilor şi extinderea institutelor de autoguvernare;
- aprofundarea procesului de constituţionalizare a sistemelor sociale, imprimarea unui caracter real acţiunilor legate de realizarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cetăţeanului, sporirea garanţiilor constituţionale de asigurare a lor;
- principiul domniei legii trebuie să dobândească un conţinut real, mecanismele concrete de reglementare constituţională urmează să fie aduse în conformitate cu principiile constituţionale fundamentale, cerinţele faţă de răspunderea constituţională trebuie să fie în creştere;
- este necesară stabilirea cu precizie a atribuţiilor funcţionale ale instituţiilor publice, conform principiului separaţiei puterilor în stat şi instituirea garanţiilor care ar exclude exercitarea "necontrolată" a acestor atribuţii;
- stabilirea criteriilor constituţionale a eventualelor restrângeri ale drepturilor omului, reieşind din principiile fundamentale ale societăţii civile;
- asigurarea garanţiilor legislative şi instituţionale de realizare a drepturilor şi libertăţilor fundamentale.

Revenind la particularităţile constituţionalismului din Republica Moldova, evidenţiem câteva aspecte constituţional-juridice cu caracter distructiv: caracterul inert al doctrinei juridice şi a procesului de aplicare a dreptului; deformarea sau imperfecţiunea deciziilor cu caracter constituţional-juridic; recepţionarea „decorativă" sau reproducerea mecanică a valorilor constituţionale contemporane

fără a crea circumstanţele necesare pentru realizarea lor, ceea ce, în ultima instanţă, conduce la denaturarea valorilor şi principiilor constituţionale fundamentale în viaţa de toate zilele.

Această stare reprezintă de fapt marele pericol pentru dezvoltarea democraţiei şi libertăţii în Republica Moldova. Condiţia primară pentru depăşirea acestui obstacol ţine de accesibilitatea la valorile europene, conştientizarea faptului că dreptul nu este un privilegiu al statului, dar aparţine fiecărui individ, indiferent dacă acesta este sau nu în raport direct cu puterea. Dacă în cadrul relaţiilor sociale cetăţenii nu vor evolua în calitate de subiecţi plenipotenţiari, dacă realizarea drepturilor acestora nu este garantată, nu vom putea vorbi nici pe departe despre prezenţa în societatea noastră a constituţionalismului, democraţiei şi libertăţii.

Bibliografie

1. Gh. Duca, *Contribuţii la societatea bazată pe cunoaştere*, Chişinău, Ştiinţa, 2007, p. 48.

2. *Constituţia Republicii Moldova* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.

3. Gh. Costachi, *Constituţia RSS Moldoveneşti - triumf al democraţiei socialiste*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1983; Ivanov V., Costachi Gh., *Dezvoltarea constituţională a RSS Moldoveneşti*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1981; I. Guceac, *Evoluţia constituţionalismului şi a organizării de stat în Republica Moldova* în: Gh. Costachi, I. Guceac, *Fenomenul constituţionalismului în evoluţia Republicii Moldova spre statul de drept*, Chişinău, Tipografia Centrală, 2003, p. 75-342; I. Guceac, *Edificarea unei societăţi democratice în condiţiile constituţionalismului contemporan*, Revista Naţională de Drept. Ediţie specială, nr. 12, decembrie 2006, p. 17-21.

4. www. 123 *dicţionar. ro/român.*

5. Степанов И.М., *Грани Российского конституционализма (XX век), Конституционный строй России*, Москва, 1992, Вып. 1, , 30–31; Государственное право буржуазных и развивающихся стран, Учебник, Москва, 1989, p. 67; *Словарь иностранных слов*, Москва, 1984, p. 247; Егоров С.А., *Конституционализм в США: политико-правовые аспекты*, Москва, 1993, p. 5–13.

6. I. Deleanu, *Instituţii şi proceduri constituţionale (în dreptul român şi în dreptul comparat)*, Editura C.H. Beck, Bucureşti, 2006, p. 208.

7. Pierre Pactet, *Institutions politiques, Droit constitutionnel*, II edition, Masson, Paris, 1992, p. 67.

8. Степанов И.М. *Уроки и парадоксы российского конституционализма. Очерк эссе,* Москва, 1991, c.3, apud Ю. Н. Тодыка., О. Ю. Тодыка, *Конституционное право Украины*, Харьков, 2003, p.213.

9. Тодыка Ю. Н., О. Ю. Тодыка, *Конституционное право Украины*, Харьков, 2003, p. 215.

10. Muraru I., Constantinescu M. *Studii constituţionale*. Bucureşti: 1995, p.94.

11. Баев В.Г., Ковальски Е., *Конституционализм: история и теория вопроса*, rev. Представительная власть - XXI век: законодательство, комментарии, проблемы, 2008 №8 (87).

12. Vrabie G. *Le constitutionalisme européen – phénomène complexe et intégrateur*. Buletinul ştiinţific nr.17, Universitatea "Mihail Kogălniceanu" – Iaşi, Editura "Cugetarea", 2008, p.5-21, p. 5.

13. I. Deleanu, *op. cit*., p. 208.

14. I. Deleanu, *op. cit*., p. 210-211.

15. Гольбах П. А., *Избранные произведения. В 2-х т*. Т. 1, Москва, Мысль, 1963, p. 286.

16. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*, Москва, Юридическая литература, 1984, p. 99-100.

17. *Istoria universală modernă (1640-1850), Crestomaţie*, Prut Internaţional, Chişinău, 2000, p. 334

18 *Constituţia Statelor Unite ale Americii*, editura ALL Beck, Bucureşti, 2002.

19. *Istoria universală modernă (1640-1850)*, op. cit, p. 96.

20. *Конституции буржуазных государств*, Москва, Юридическая литература, 1982. p. 178.

21. Эбенстайн В., *Государь, государство, общество*, Знание-сила, 1990, nr. 9, p. 73.

22. *Constituţia Republicii Moldova* // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.

23. *Конституция Литовской Республики*, ru.wikipedia.org/wiki.

24. *Конституция Эстонской Республики*, www.eesti.ee/rus/riik/pohiseadus.

25. *Конституция Республики Болгария*, www.bulgarianhouse.ru/bulgaria/law.htm.

26. *Новые конституции стран СНГ и Балтии*, Москва, Манускрипт, 1994, p. 542.

27. *Новые конституции стран СНГ и Балтии*, Москва, Манускрипт, 1994, p. 258.

28. Jonston N., *Constitutionalism: Procedural Limits and Political Ends* // Constitutional Policy and Change in Europe, N.-Y.:,Oxford University Press, 1995, p. 56-57.

29. Сонина Л.В., *Конституционализм: имидж гражданского общества или политический режим?*, Вестник Челябинского университета, Научный журнал, Серия 9 право № 2(2) 2001, p. 24.

30. Larry Diamond, Yun-han Chu, Marc F. Plattner, Hung-mao Tien, *Cum se concolidează democraţia*, Iaşi, Polirom, 2004, p. 7-8.

31. Juan J. Linz şi Alfred Stepan, *Drumul spre o democraţie consolidată* în Larry Diamond, Yun-han Chu, Marc F. Plattner, Hung-mao Tien, op. cit., p. 55.

TEATRUL ŞI CREDINŢA

Ion UNGUREANU,
Doctor Honoris Causa al AŞM

THEATRE AND FAITH

Scientific report, made by famous stage director Ion Ungureanu at the academic conference, on May 7th, 2009, with the occasion of awarding him the title of Doctor Honoris Causa, refers to a very significant problem, announced just in the title. Considering theatre to be the most important kind of art to reflect the human being, consciousness and life of man's soul, the author traces some main stages of those changes, that have taken place since ancient times till now under the influence of the phenomenon of faith, as well as under the absence of such an influence, when spiritual values and ideals are substituted with those false of ideology in the both societies of East and West. Addressing to such plays as Medeea by Euripides, Nora by H. Ibsen, The 41st by B. Lavreniov, Who is afraid of Virginia Woolf? by E. Albee, Casa mare and Doina by I. Drutse, Minodora by A. Strimbeanu, it gives a possibility to reveal an essential role of the theatre in society's life and history, the role once determined by the great Shakespeare as to be "a mirror and a brief chronicle of the age".

Motto: *„Între zadarnicele şi trecătoarele lucruri ale oamenilor, singură arta sparge negura viitorimilor. Ambiţii nemăsurate, războaie glorioase, împărăţii bogate – toate au căzut în pulbere ca într-un mormânt opac. Ci sufletul popoarelor, întrupat în opere de artă, şi glasul inimii lor, după ce se alină deşertăciunile, mult timp încă stăruiesc, ca şi „lumina stelei ce-a murit"...*

M. Sadoveanu.

Să ne întrebăm: ce înseamnă acest cuvânt – „teatru", cu care ne-am obişnuit atât de mult, încât îl folosim la tot pasul, fără a mai pătrunde sensul lui profund? După dicţionar, „teatrul" este arta spectacolului scenic, reprezentare dramatică, literatură dramatică. În esenţa ei, sper să ne convingem, este poate cea mai miraculoasă artă, creată de geniul omenesc.

Teatrul este ochiul magic cu care putem vedea, prin ceaţa vremurilor, împărăţii dispărute, destinele oamenilor care au trăit cu milenii în urmă. Datorită lui, ştim cum arătau, ce gândeau – prin magia teatrului ei se re-întruchipează, se reincarnează, trăiesc alături de noi, aduşi de această ingenioasă maşină a timpului, care este teatrul. Omul viu – iată ce deosebeşte teatrul de toate celelalte arte! Prin teatru se măsoară prestigiul şi nivelul cultural al unei ţări. Vechii greci – acest popor mic, dar genial – continuă să trăiască alături de noi, şi va trăi alături de sutele de generaţii care vor urma. În timpul Greciei vechi şi după ea au existat împărăţii întinse care au dispărut în negura vremurilor, de parcă nici n-ar fi fost. Nimic nu s-a ales din ele: de - şert! Doar nişte oseminte...

Grecia antică ar fi rămas mută şi încremenită, dacă nu existau marii săi dramaturgi, marile realizări în teatru. Teatrul este examenul unui neam, al unei naţiuni la maturitatea artistică şi spirituală. E o tentativă semeaţă de a se egala cu zeii, de a fi nemuritori ca şi ei – fie şi într-un interval scurt.

Acum să vedem ce-i cu noţiunea de „credinţă". După dicţionar – 1) faptul de a crede în adevărul unui lucru; 2) convingerea despre existenţa lui Dumnezeu, mărturisirea acestei credinţe prin respectarea prescripţiilor bisericeşti; 3) ideal, speranţă. Un spectru destul de larg. Dar mai întâi să încercăm – pe scurt – a ne lămuri de ce a apărut credinţa? Natura, pentru a proteja un organism viu, fie al omului sau al oricărei alte fiinţe, a creat epiderma. Prin ea organismul se apără de microbi, de bacterii – altfel n-ar supravieţui. Dar omul mai are încă ceva, care-l deosebeşte de animale – sufletul, conştiinţa, cuvântul. Sufletul nu poate fi protejat prin epidermă. Dar e atacat şi el din toate părţile de un altfel de microbi, de nenumărate ispite care, pur şi simplu, l-ar descompune (şi-l descompun!), dacă n-ar avea această pavăză, care e credinţa, religia. De aici s-au născut cele Zece Porunci ale lui Moise, valabile şi actuale până în ziua de azi şi pentru totdeauna – atâta timp cât va exista omul. Şi, desigur, odată cu venirea lui Mesia, cea mai importantă poruncă pentru protejarea sufletului este iubirea, dragostea. „Dacă dragoste nu e – nimic nu e", sau şi mai exact, aşa cum ne-a luminat Apostolul Pavel, descifrând învăţătura lui Hristos: „Dacă dragoste nu am – nimic nu sunt".

Drumul spre dragoste e unul infinit, dar el nu poate fi cu nimic substituit. Dacă nu există credinţă – începe haosul. Iată de ce a apărut ***Homo religiosus*** – singura speranţă a speciei umane de a supravieţui. Orice deviere duce spre prăpastie. Ca să ne convingem de asta, să urmărim cea mai genială piesă, plăsmuită chiar de Divinitate – piesa despre Adam şi Eva. Ea începe simplu de tot: „Creşteţi şi înmulţiţi-vă şi umpleţi pământul..." („Facerea"). Să vedem ce se întâmplă cu acest „cuplu teatral" în cea mai importantă dramă care se joacă de la începutul lumii. Prin evoluţia raporturilor dintre Adam şi Eva, dintre Bărbat şi Femeie, oglindite în arta teatrală, vom urmări influenţa credinţei asupra societăţii umane – urcuşurile, căderile, consecinţele...

Vestita frază a lui Lenin – „Teatrul trebuie să înlocuiască religia" – a devenit un fel de „imperativ" al epocii sovietice. Desigur, fiecare o interpreta cum

vroia. De exemplu, noi la „Luceafărul" ne foloseam de această frază ca să mai scoatem de la minister ceva bani pentru a face spectacole bune. Dar dacă ne gândim serios – de ce teatrul „trebuie să înlocuiască" religia? Pentru a o îmbrânci? Pentru a o scoate din circuit? Pentru a izbăvi lumea de acest „opium al norodului", cum spunea Marx? E şi aceasta, dar ar fi o abordare simplistă a problemei. Există aici şi o ascunsă, tacită recunoaştere a complexităţii firii omului, a ceva ce poartă în sine o taină – fiinţa umană nu e doar o maşină biologică ce produce şi consumă bunuri materiale. În mod paradoxal tocmai asta vine să ne demonstreze dacă nu necesitatea credinţei, cel puţin importanţa ei în istoria omenirii. Atunci când am început să lucrez la spectacolul „Nora" după piesa lui Henric Ibsen, la un moment dat mi s-a părut că deja cunosc subiectul – parcă îl mai auzisem undeva. Dar până atunci am dat de o mărturisire a marelui regizor Federico Fellini, care scria că cei din jur îl sfătuiau insistent să turneze un film după romanul lui Petronius „Satiricon", spunându-i: „E tema ta!". „N-am înţeles ce vor ei de la mine, scria Fellini, dar am încercat să văd ce a fost în epoca ceea a romanilor, cum a fost înainte de Hristos. Am început să studiez pictura, portretele din timpul Romei antice, şi mi-am dat seama că erau alţi oameni: privirea lor se deosebeşte de privirea oamenilor de astăzi. Şi, când am pus alături de portretele antice pictura din epocile ulterioare, – am văzut că este o deosebire esenţială dintre felul cum priveau oamenii 2000 de ani în urmă şi după. Timp de două milenii locul acesta, unde se află sufletul omenesc, a fost masat de creştinism, şi privirea fiarei – ochii care nu iartă nimic – s-au îmblânzit." Creştinismul a îmblânzit privirea omului, spune Fellini, deci şi comportamentul lui.

De aici lucrurile încep să se limpezească. Deci, care este subiectul „Norei"? Soţia îşi salvează soţul de la moarte, iar el, într-un moment crucial pentru ea, o trădează. Drept pedeapsă ea îl părăseşte, dar cel mai important e că **îşi părăseşte copiii**. Mi-am dat seama de unde cunosc acest subiect – cu mii de ani în urmă Medeea se îndrăgosteşte de Iason, îl salvează, ajutându-l să găsească lâna de aur, devine soţia lui, îi naşte copii, dar el o trădează. Şi atunci ea se răzbună pe el, **omorându-şi copiii**. Asta e lumea de până la Hristos. Trei mii de ani mai târziu, Nora, trădată, **nu-şi omoară copiii** – îi părăseşte. Teatrul ne prezintă două etape esenţiale ale problemei, evidenţiind urmele credinţei creştine în evoluţia sufletului omului.

Mergem mai departe. Trece încă aproape o sută de ani după Ibsen, şi apare în SUA Edward Albee cu piesa „Cui i-e frică de Virginia Woolf?". Aici nu bărbatul e cel care înşeală, soţia e cea care trădează. Progresăm, nu?! Şi atunci ce face bărbatul? **Ucide şi el unicul copil** pe care-l aveau, ca să se răzbune, dar... **e un copil imaginar**. După asta rămân să trăiască împreună, condamnaţi să „vegeteze" fără nici o perspectivă...

Mai trec vreo cincizeci de ani, şi la începutul mileniului trei, într-un teatru din Germania (care pentru Ibsen era în fond ca o a două patrie – piesele lui mai întâi se jucau aici), apare un spectacol „Nora", unde regizorul german, contemporanul nostru, rescrie finalul, dându-i o conotaţie absolut neaşteptată: Nora nu numai că-şi părăseşte copiii – ea îşi mai împuşcă şi soţul! Interesantă evoluţie în raporturile dintre „Adam" şi „Eva"... „Creşteţi şi înmulţiţi-vă..."? Adam, împuşcat de Eva în Occidentul iluminat, prosper, şi s-ar părea şi religios?! Unde ne aflăm? Ne aflăm în plină societate de consum!!! Cercul s-a închis.

Să vedem, ce se întâmplă la noi, pentru că târâş-grăpiş am apărut şi noi pe harta culturală a lumii. E vorba de piesa lui Ion Druţă „Casa mare" care s-a jucat cu succes în URSS. Am privit de câteva ori spectacolul montat, în 1961, la Teatrul Armatei din Moscova, şi de fiecare dată m-a uimit un lucru – majoritatea spectatorilor erau femei de o anumită vârstă, erau văduve, rămase după război fără soţi. În această piesă Războiul, ca un rău ancestral, îi răpeşte Femeii soţul, şi ea îşi caută un alt soţ. Spaţiul rural, unde are loc acţiunea, atmosfera şi fondul pe care ni-l propune autorul e tot un fel de teatru antic: există Corul din trei vecine (ele nici nu au nume, evidenţiate fiind doar caracteristicile lor – una e Obiectivă, alta e Tendenţioasă şi a treia e Binevoitoare); e şi un Corifeu – moş Ion, care citeşte texte din Psaltire. Eroina piesei Vasiluţa, până la urmă, după ce a încercat să-şi aranjeze cât

Glebus Sainciuc. ***Maria Bieşu. Seria MĂŞTI***

de cât viața, la un moment dat face un gest ieşit din comun: **ea se dezice de iubitul** ei – Pǎvǎlache, se dezice benevol, nesilitǎ de nimeni: „Eu nu pot fi şi mamǎ şi bunicǎ în acelaşi timp...” A conştientizat cǎ încalcǎ o lege moralǎ. În aceastǎ situație Pǎvǎlache, cǎsǎtorindu-se cu tânǎra Sofiicǎ, poate avea parte de copilul la care viseazǎ. Deci, **nu va fi ucis un prunc**, ci **se va naşte un prunc**! Vasiluța merge pânǎ la autojertfire pentru ca viața sǎ poatǎ continua. Iatǎ cu ce nuanțǎ eticǎ apǎrem şi noi pe marea scenǎ a lumii. Trebuie sǎ recunoaştem: e o notǎ ineditǎ!

Trece însǎ un deceniu, şi acelaşi Druțǎ vine cu o altǎ piesǎ – „Doina”, unde lucrurile iau o cu totul altǎ întorsǎturǎ. În „Doina” Tudor Mocanu, nu numai cǎ pune pe primul plan interesul material, dar **îşi ucide moral soția**, profanând icoanele din casǎ. Cǎutând un remediu, ca s-o linişteascǎ cât de cât, s-o neutralizeze în durerea ei mutǎ, o pune sǎ aleagǎ dintr-un butoi fasolele negre de cele albe, şi, când ea o scoate la capǎt cu alesul, în mod brutal le amestecǎ din nou: infernul începe pe pǎmânt, munca lui Sisif devenind o realitate.

În acelaşi timp – sfârşitul anilor 1960 – Andrei Strâmbeanu se prezintǎ la „Luceafǎrul” cu prima sa piesǎ „Minodora”. De data asta acțiunea are loc la oraş. Şi aici soțul, un profitor, o maşinǎ biologicǎ, bine pusǎ la punct, **îşi condamnǎ la chin moral propria soție**, în prim-planul vieții lui Plopeanu fiind cariera şi destinul propriu. Frumoasa soție e doar o piesǎ de decor, ca şi mobila finlandezǎ, ca şi vesela japonezǎ sau alte obiecte de lux. Ea stǎ într-o cuşcǎ trainicǎ, deşi fǎrǎ gratii vizibile. Spectacolul se termina cu o scenǎ simbolicǎ: Minodora leagǎnǎ în scrânciob **un copil imaginar pe care nu-l va naşte niciodatǎ**. Cercul şi aici s-a închis.

În fond noi avem de a face cu o societate ajunsǎ la limitǎ, fǎrǎ idealuri şi fǎrǎ perspectivǎ – pentru cǎ nu mai existǎ criterii morale, nu existǎ Dumnezeu.

Tot pe aceleaşi timpuri, Petre Cǎrare exclama ironic:

„Da, norocul ne înghite!” –
Strigǎ unul la extrem.
S-aud glasuri rǎguşite:
„Vreți mai bine?” –
„Nu mai vrem!”

În piesa „Minodora” mai este un personaj – David Prescure, un ilegalist, un om cu vederi de stânga care a avut în tinerețe nişte idealuri, dar astǎzi este scos din circuit, venind vremea profitorilor, parveniților, „consumatorilor de onoruri”. Acest David Prescure (ce nume nobil – biblic!) mai mult ca sigur fǎcea parte din vechii ilegalişti români din Basarabia care, ca mulți alții, credeau sincer în idealurile comunismului care se edifica în URSS. E semnificativ faptul cǎ în realitate, Primul Comunist al Moldovei Sovietice, I. I. Bodiul, nici n-a vrut sǎ-i primeascǎ în audiențǎ pe aceşti ilegalişti: idealurile înalte nu mai aveau ce cǎuta în societatea noastrǎ. Or, tocmai aceasta ne-a apropiat de ideologia sǎrǎcuțǎ a societǎții de consum, pe care o criticam cu sarcasm, dar care (societate), spre deosebire de a noastrǎ, avea totuşi ce consuma – era într-adevǎr materialistǎ. Noi ne-am pomenit şi fǎrǎ idealuri, şi fǎrǎ bunuri materiale.

Înainte de „Minodora”, montasem la „Luceafǎrul” spectacolul „Mai tare ca dragostea” dupǎ nuvela „Al 41-lea” de B. Lavreniov, unde iarǎşi avem de a face cu un cuplu: „Eva” – pescǎrița Mariutca şi „Adam” – ofițerul abgardist Govoruho-Otroc, în condițiile unui rǎzboi civil. Sǎ vedem ce se întâmplǎ, la ce duce o ideologie bazatǎ pe ura de clasǎ? Din pǎcate, ea nu putea duce decât la un lucru nemaiîntâlnit în istoria omenirii – Cenuşǎreasa îşi împuşcǎ Prințul!!! Aici iarǎşi vom aminti de Nora modernǎ care-şi ucide soțul în spectacolul german. Aceastǎ coincidențǎ bizarǎ dintre ideologia urii de clasǎ de la noi şi ideologia societǎții de consum al Occidentului nu pare a fi de loc întâmplǎtoare: şi-ntr-un caz, şi-n altul nu existǎ nici o lege moralǎ, nu existǎ Dumnezeu! Iatǎ ce ne poate demonstra teatrul, care a fost şi rǎmâne oglinda societǎții umane. Pǎrem a fi pǎrtinitori în tratarea problemei, dar le vom riposta oponenților prin cuvintele lui Gogol: „Nu dați vinǎ pe oglindǎ, dacǎ vǎ e mutra strâmbǎ.” Acest lucru ar trebui scris pe uşile tuturor teatrelor, cinematografelor, pentru cǎ, vorba lui Shakespeare: „Toatǎ lumea e un teatru, iar actorii sunt oglinda şi cronica scurtǎ a veacului.” Ei vǎ reprezintǎ, domnilor, sau, mǎ rog, la alegere – tovarǎşilor! „Purtați-vǎ frumos cu actorii,” – îi sfǎtuia pe diriguitori prințul Hamlet, cea mai luminatǎ minte a tuturor timpurilor.

Urmând exemplul marilor noştri înaintaşi – Goethe, Stanislavski, Vahtangov, Brecht, – aş propune oamenilor de teatru sǎ alcǎtuiascǎ un program, un abonament, care sǎ conținǎ spectacolele „Medeea”, „Nora”, „Al 41-lea”, „Cui i-e fricǎ de Virginia Woolf?”, şi – de ce nu? – „Casa mare”, „Doina”, „Minodora”, ca spectatorul, vǎzându-le pe toate la rând, sǎ-şi facǎ o imagine clarǎ, sǎ mediteze la ceea ce se întâmplǎ cu noi, dacǎ ne dezicem de credințǎ, de idealuri. Pentru cǎ **teatrul, chiar dacǎ nu te îndeamnǎ sǎ crezi, el îți aratǎ ce se întâmplǎ cu tine, dacǎ nu crezi**.

Şi acum sǎ trecem la scena istoricǎ, luând în vizor un singur segment – secolul XIX în arta şi literatura rusǎ, la care, mulțumitǎ unor circumstanțe, am avut acces liber cu toții. Secolul XIX începe impetuos pentru Rusia – cu victoria asupra lui Napoleon, dupǎ care rǎsar enigmaticii decembrişti. Apare oda lui A. Puşkin „Libertatea”, versurile lui, închinate decembriştilor: „Не пропадёт ваш скорбный труд и дум высокое стремленье…” S-ar pǎrea cǎ e un start mai mult decât promițǎtor, cu nişte idealuri înǎlțǎtoare. Dar... vine în curând Gogol cu „Sufletele moarte”. Ce portrete-mǎşti ale aristocraților apar

acolo! Iar în „Căsătoria”, dvoreanul Podcoliosin, care-i încântat de vitejia poporului rus („Zidarii stau sus şi nu se tem de nimic!!”), în final sare pe fereastră pentru a scăpa de căsătorie. Un aristocrat „Adam” care dă bir cu fugiţii din faţa „Evei”, o biată fată de negustor? „Ce viteaz e poporul rus!” – câtă ironie ascunde autorul în această exclamaţie a lui Podcoliosin...

Iată, însă, că-şi face apariţia în scena istorică o altă categorie socială – negustorii. Maxim Gorki semnalează marşul lor viguros, dar tot el îl scoate în faţă pe Foma Gordeev – şi ne dăm seama că şi această clasă victorioasă e sortită înfrângerii. La Cehov negustorul Lopahin, deşi câştigă licitaţia şi devine proprietarul livezii cu vişini, nu simte nici o satisfacţie, şi – ca şi Podcoliosin – chiar dacă nu sare pe fereastră, se eschivează de a forma un cuplu cu Varea. Şi aici nici o perspectivă.

Tot la Cehov – aristocraţii îşi pierd livada cu vişini care e „întreaga Rusie”, după spusele unui personaj, devenind ori boschetarii Europei, ori boschetari la ei acasă, ajunşi la fundul societăţii, ca Baronul din „Azilul de noapte” („La fund” – în original) de acelaşi M. Gorki. În „Trei surori” baronul Tuzenbach în genere e omorât într-un duel stupid, şi de-atunci răsună pe toate scenele lumii cuvintele-sentinţă, spuse de doctorul Cebutâkin: „Un baron mai mult sau unul mai puţin – totuna e.” („Одним бароном больше, одним бароном меньше – не всё ли равно”).

Cine vine în locul lor? Proletariatul? Aşa credea Gorki, dar Cehov e sceptic în privinţa asta: la el proletarul e un trecător semibeat care cere de pomană. Pe scena istoriei urcă triumfător lacheul Iaşa! Puţin mai târziu Merejkovski îi dă şi o definiţie acestui nou personaj – „Грядущий хам”. Tot el, prin altă carte a sa – „Больная Россия” – prezice prăbuşirea iminentă a Rusiei ţariste împreună cu Biserica Ortodoxă Rusă, care-şi pierde pas cu pas autoritatea, deoarece e aservită puterii, statului şi nu slujeşte credincioşilor. Din altă parte vine Tolstoi cu cea mai profetică afirmaţie: „Если отменить религию, в России на сотни лет наступит царство денег, водки и разврата”. Ca o tristă anecdotă, peste vreo 80 de ani, la Leningrad are loc următoarea scenă: în timpul spectacolului despre viaţa lui Tolstoi (după o piesă de Ion Druţă) actorul Ilinski pronunţă aceste dureroase cuvinte ale scriitorului şi, în tăcerea înmărmurită a sălii, din loja guvernamentală (fostă ţaristă!) răsună obraznic glasul unui individ semibeat: „Это не-епра-авда!..”, la care Igor Ilinski (interpretul lui Tolstoi) îi răspunde calm şi trist din scenă: „Нет, это правда.” Replica obraznică la adresa afirmaţiei lui Tolstoi îi aparţinea primului secretar de partid din Leningrad – Romanov. (Avea ce avea Tolstoi cu Romanovii, pentru că se ştie, că nici cu familia ţaristă a Romanovilor contele-scriitor nu se prea înţelegea.)

Se termină deci secolul XIX, la finele căruia filozoful german Friedrich Nietzsche anunţa „Moartea lui Dumnezeu”. Secolul XX debutează cu un război dintre Japonia cu Rusia, care se încheie cu o umilitoare înfrângere pentru ruşi, continuă cu un război mondial, cu un sângeros război civil din Rusia, cu gulaguri, lagăre de concentrare, cu al doilea război mondial, cu milioane de oameni ucişi fără judecată, fără nici o vină – din motive de rasă sau ură de clasă. Este un secol infernal, secolul plumbului din gloanţe şi din reactoarele atomice. (Prima culegere de versuri ale mult prea tristului nostru poet George Bacovia, apărută la început de secol, aşa se şi numea – „Plumb”.) Poetul-martir Osip Mandelstam afirma într-un eseu: „Veacul de aur n-a fost şi nu va fi niciodată în istoria omenirii. Adică nu – se corectează el. – A fost. Secolul XIX.” Secolul, la finele căruia Nietzsche, cum am mai spus, anunţa „moartea lui Dumnezeu”. După asta nu putea să urmeze decât un secol plin de cruzime, un secol sinistru. În 1938 acelaşi Mandelstam, care a avut o premoniţie tragică, a fost împuşcat în gulag la dispoziţia personală a lui Stalin.

Din punctul de vedere al creaţiei, în secolul XX, în Rusia sovietică au apărut puţine opere esenţiale. Am pomenit mai sus emblematica nuvelă „Al 41-lea” de B. Lavreniov, care nu întâmplător a fost premiată la Cannes „ca cel mai bun şi original scenariu” al filmului lui G. Ciuhrai.

În secolul XX, are loc nu numai prigonirea credinţei în URSS, ci şi înlocuirea ei cu nişte ritualuri năstruşnice, cum ar fi „critica şi autocritica”, în

Glebus Sainciuc. ***Grigore Vieru. Seria MĂŞTI, a. 1975***

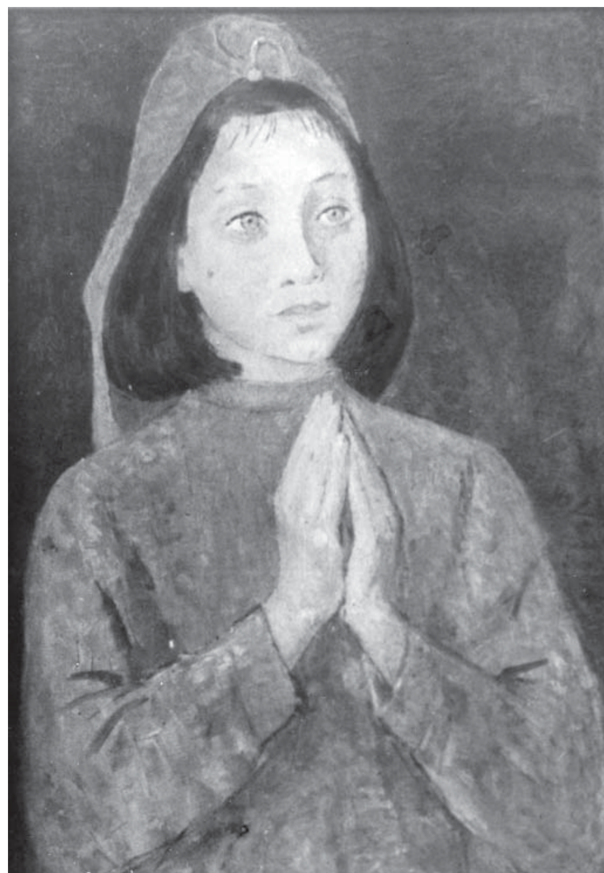
fond nişte simulacre jalnice, preluate din practica milenară a tradiţiei bisericeşti, unde într-adevăr există spovedanie, mărturisirea păcatelor şi deci dezlegarea de ele, şi, cel mai important – pocăinţa – fără de care credinţa creştină e lipsită de sensul ei suprem. Dar una e să te pocăieşti în faţa unei fiinţe divine prin intermediul preotului, şi alta – unui secretăraş de partid sau de profcom. În loc de cele Zece Porunci, a apărut „Codul constructorilor comunismului". De aici şi dramaturgia respectivă. Alexandr Ghelman, care a activat în acest domeniu, a făcut o declaraţie dezarmant de sinceră: „Voi fi un om fericit, când piesele mele nu se vor mai juca!" S-a săturat să se ocupe cu cârpirea şi demascarea unui sistem economic şi social creat artificial, nefiresc, cu înjosirea spiritului uman care de dragul măririi producţiei apelează la ajutorul... teatrului, cinematografiei. În scenă şi pe ecran producţia într-adevăr creştea, în viaţă însă, creşteau cozile! Astăzi cunoaştem spusa lui Iuri Andropov, adresată colegilor săi din Biroul politic atunci când a devenit Secretar General: „Tovarăşi! Cel mai mare duşman al URSS nu sunt Statele Unite, ci sărăcia oamenilor sovietici..." Şi vidul spiritual la care s-a ajuns, am mai adăuga noi.

Omul are nevoie de nişte idealuri care să-l înalţe, nu să-l înjosească. Şi în prima perioadă din Rusia sovietică aceste idealuri au apărut. Exponenţii lor erau un V. Maiakovski, un N. Ostrovski cu acel incredibil Pavel Korceaghin. „Tragedia optimistă" a lui V. Vişnevski e şi ea o poveste frumoasă despre un partid ideal al Revoluţiei, – partid care, din păcate, exista doar în imaginaţia autorului. Realitatea era alta: aici a biruit Vojacul (sau mai exact – „Вождь"), nu Comisarul. În curând locul acestor visători e ocupat de profitori, de „lacheul Iaşa", iar diriguitorii, „zeii supremi" devin un Stalin, un Mao tse Tung, un Pol Pot... Tristă şi odioasă substituire a Credinţei. Ţin minte, când la Marea Adunare Naţională de la Chişinău am văzut cum îngenunchează lumea în faţa a nu ştiu cui (pentru că cei de la tribună n-au îngenuncheat), mi-a venit să întreb şi eu ca moş Ion Roată: „Da dvsă, cinstiţi boieri, de ce staţi ţepeni?" Tot atunci, mi-am adus aminte de-o scenă din piesa „Intrigă şi iubire" de F. Schiller, în care eu îl jucam pe Preşedinte şi-l ameninţam pe muzicantul Miller cu o grea pedeapsă. La un moment dat, soţia lui, în disperare, mi se arunca la picioare, rugându-mă cu lacrimi să le cruţ familia. Miller, un om liber, cu demnitate, exclama: „În genunchi doar în faţa Domnului, nu în faţa unor ticăloşi!" Îngenunchind în faţa lui Dumnezeu, – m-am adresat eu lumii adunate, omul se înalţă. Îngenunchind în faţa unor vremelnici ai lumii – ne înjosim. De atunci n-am mai văzut pe nimeni să îngenuncheze în piaţa Marii Adunări Naţionale de la Chişinău. Uite aşa, prin teatru, se poate face educaţia unui popor.

În încheiere aş vrea să schiţez scurt situaţia în care ne aflăm azi, când pare-se începem să revenim la credinţă. Andre Malraux spunea profetic: „Secolul XXI ori va fi religios, ori nu va fi deloc!" Asta ne priveşte pe toţi – şi pe cei, care au trecut prin experienţa pustiitoare a ateismului şi a profanării unor idealuri, care ni se păreau măreţe sau, cum spune ilegalistul David Prescure din „Minodora": „Idealurile mele erau de vină. Am crezut în poveşti!". Asta îl priveşte şi pe Occidentul luminat, cu societatea lui de consum, care lunecă tot mai mult într-un materialism, cu aspect atractiv de *glamour*, dar, în fond, frate bun şi el cu ateismul.

Am văzut ce rol imens poate avea teatrul în viaţa societăţii – iată de ce A. P. Cehov ne-a prevenit: **„Nu se poate fără teatru!"** Şi tot prin teatru ne-am convins de imposibilitatea existenţei omului fără credinţă, fără idealuri adevărate. Dostoievski vine să ne confirme acest lucru: **„Nu se poate fără Dumnezeu! Dacă Dumnezeu nu există, atunci totul e permis..."**

Suflul marii culturi teatrale a ajuns şi pe meleagurile noastre, ca şi revenirea la credinţă. Asta trebuia neapărat să se întâmple, pentru că, aşa cum spunea Mihai Eminescu: „**Poporul român s-a născut pe prispa Bisericii Ortodoxe**". Aceste două lucruri – teatrul şi credinţa – ne vor ajuta să dăinuim, să rezistăm, să facem faţă marilor provocări ale timpului.

Glebus Sainciuc. ***Maria. U/p, anul 1999***

1359, AN DE COTITURĂ ÎN FORMAREA STATULUI MOLDOVENESC INDEPENDENT

Dr. **Ion JARCUȚCHI**

Conferința științifică ***650 de ani de la constituirea Statului Moldovenesc independent*** **(**12 iunie 2009) nu este o acțiune ocazională. Prin această manifestare, Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM continue suita de manifestări științifice, în cadrul cărora sunt abordate diverse probleme, cu precădere controversate, ce țin de evoluția istorică a țării noastre. Se urmăreşte scopul nu numai de a pune în discuție științifică aspecte ale istoriei naționale față de care societatea manifestă un interes sporit, ci şi de a informa opinia publică asupra preocupărilor științifice ale comunității istoricilor din Moldova, în general, şi ale Institutului de Istorie, Stat şi Drept, în particular. Pentru realizarea obiectivului propus se pune accentul pe colaborarea cu facultățile de profil ale universităților, Asociația istoricilor din Moldova, Asociația oamenilor de știință şi cultură "Nicolae Milescu Spătaru", cu alte instituții şi organizații din țară şi de peste hotare.

Consemnarea aniversării a 650-ea de la constituirea Statului Moldovenesc independent are un impact pozitiv în ceea ce priveşte:

1) impulsionarea gândirii științifice asupra celor mai importante probleme şi etape ale istoriei țării noastre, fapt confirmat prin realizarea diverselor manifestări științifice şi științifico-populare consacrate problemelor constituirii Țării Moldovei şi dezvoltării ei din perspectiva istorică. Or, nu numai comunitatea științifică, dar şi întreaga societate vrea să cunoască mai profund originile țării noastre şi a poporului ei, de unde am pornit, unde am ajuns şi spre ce tindem;

2) aprofundarea valorificării şi punerea în circuitul științific, cultural şi informațional a patrimonilui cultural şi istoric al Moldovei; restaurarea şi edificarea unor monumente de cultură, istorie şi arhitectură;

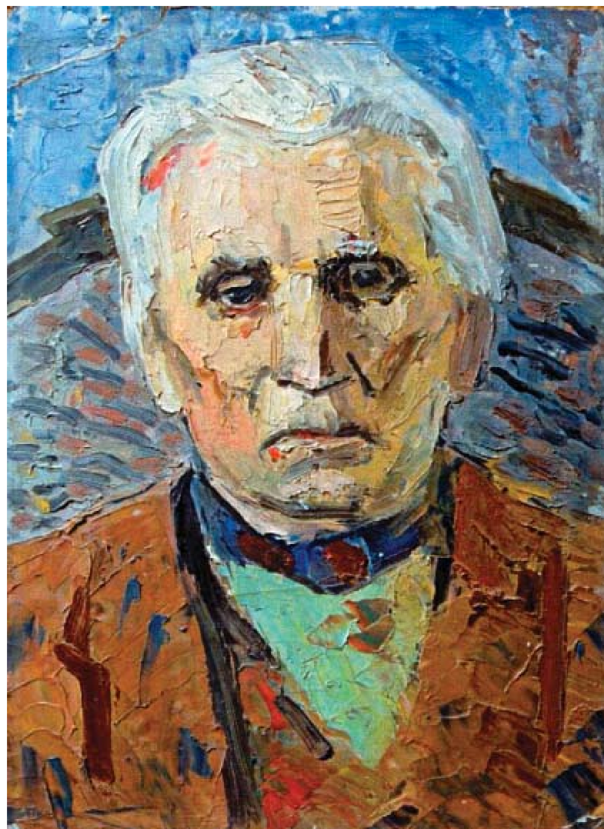
3) amplificarea acțiunilor ce țin de educația patriotică şi civică a cetățenilor țării noastre, a dragostei față de plaiul natal şi neam.

În ***Letopisețul de la Putna, 1359-1526*** se afirmă că: *În anul şase mii şi opt sute şi şaizeci şi şapte (1359) de la zidirea lumii, din voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei*. Acest an este evocat în letopisețele lui Grigore Ureche şi ale altor cronicari, precum şi în mai multe lucrări științifice.

Evident, constituirea Țării Moldovei nu reprezintă un act momentan, acest fenomen nu s-a produs pe parcursul unui singur an. Procesul de constituire şi afirmare a Țării Moldovei a durat o perioada cu mult mai îndelungată – şi până la 1359, şi după acest an, incluzând mai multe etape.

Şi totuşi, în formarea oricărui stat, există o dată istorică, un eveniment istoric, care a jucat un rol decisiv în procesul de afirmare a ei. Pentru Țara Moldovei acest an de cotitură este considerat anul 1359. În acest an s-a început lupta pentru înlăturarea vasalității maghiare, pentru independența țării, care a fost recunoscută de regele Ungariei în anul 1365. Şi, din acest punct de vedere, din aceste considerente interpretarea anului 1359 ca începutul procesului de constituire a Țării Moldovei independente are dreptul la existență.

Astăzi, în lumina realizărilor științifice obținute, în cadrul comunităților științifice ale istoricilor din Moldova şi România s-a conturat o diversitate de păreri şi viziuni în privința anului 1359 care în ansamblul lor contribuie efectiv la studierea şi reflectarea obiectivă a procesului istoric de formare a statului moldovenesc medieval.

Glebus Sainciuc. *Portretul tatălui. U/p 1962.*.

FORMAREA STATULUI MEDIEVAL ŢARA MOLDOVEI: CONTRIBUŢII ISTORIOGRAFICE

Membru corespondent al AŞM
Demir DRAGNEV

CREATION OF MEDIEVAL STATE MOLDOVAN COUNTRY: HISTORIOGRAPHIC CONTRIBUTIONS
Modern and contemporary historiography is based on the premise that the creation of Moldovan state was a component part of a general process of the medieval statal formations' creation in the space between Carpatians, Danube and Nistru, which in the IX-XIII centuries went through the stages of agrarian community unions (countries) of the principality ruled by prince. For the Moldovan country historians underline the period of 1359-1365 when it gained its independency towards the Hungary Kingdom, becoming a unifying centre in the East of Carpatians involving in its composition politic formations which appeared until this period.

Apariţia statelor medievale este un eveniment de răscruce în istoria universală. Statul a dirijat dezvoltarea de mai departe a vieţii politice, sociale, economice şi culturale pe teritoriul care l-a controlat, a organizat sistemul lui de apărare, a stabilit relaţii cu alte ţări. Formarea statului medieval în general şi, implicit, a celui moldovenesc, este rezultatul unui proces de unificare a formaţiunilor prestatale preexistente pe măsura dezvoltării societăţii din punct de vedere social-economic şi politic.

În spaţiul Carpato-Danubiano-Pontic constituirea formaţiunilor statale a cuprins câteva secole (IX-XIII), care au urmat după încheierea procesului de etnogeneză a populaţiei româneşti. Această perioadă a coincis cu un nou val de invazii ale popoarelor migratoare (pecinezi, cumani, uzi, mongoli) care a condus la stagnarea procesului de unificare a formaţiunilor prestatale.

În pofida dependenţei tributare de cuceritori, populaţia băştinaşă constituia uniuni de comunităţi teritoriale sau obşti agrare, numite *ţări* (de la latinismul *terra* – pământ) care le permitea să se apere de invadatori. Câteva uniuni de obşti alegeau o căpitenie militară, numită *voievod*, iar teritoriul condus de acesta capătă denumirea de *voievodat*. În unele ţinuturi învecinate cu slavii, ele se mai numeau *cnezate* (adică conduse de cnezi), *banate* (conduse de bani) sau *jupânate* (conduse de jupâni). Anume procesul de unificare a micilor voievodate în formaţiuni teritoriale mai mari şi mai viabile a pus începutul constituirii statului medieval.

Apariţia unor formaţiuni statale mai avansate n-a fost uniformă pe întreg spaţiul Carpato-Danubiano-Pontic. Mai întâi acestea au fost menţionate pe teritoriul intracarpatic, apoi în spaţiul extracarpatic, care era mai profund afectat de invaziile migratorilor. După invazia mongolă (1241-1242), evoluţia formaţiunilor statale de pe teritoriul de la sud de Carpaţi a continuat în condiţiile instaurării unor relaţii tributare cu Hoarda de Aur. Pe teritoriul de la răsărit de Carpaţi acest proces era posibil doar în partea de nord-vest a acestui spaţiu, deoarece zonele sudice şi sud-estice (inclusiv dintre Prut şi Nistru) se aflau sub dominaţia directă a Hoardei de Aur.

Specificitatea evoluţiei spaţiului de la est de Carpaţi sub dominaţie mongolă i-a determinat pe cercetătorii procesului de formare a statului moldovenesc să se concentreze asupra studierii surselor istorice referitoare la zona nord-vestică (neinclusă în Hoarda de Aur) a acestui teritoriu. Dar penuria de informaţii documentare sau caracterul lor vag şi nesigur a servit drept bază pentru apariţia unor construcţii ipotetice, uneori chiar fanteziste, sau pentru emiterea unor concluzii argumentate, cu date indirecte. Deşi în ultimul timp sursele istorice s-au mai completat cu materiale arheologice, cu date lingvistice, cartografice etc., controversele dintre concepţiile diferitor cercetători mai persistă în continuare. Nouă ne revine doar să sistematizăm principalele opinii şi să le evidenţiem pe acelea care prezintă contribuţii noi.

Consacrând o monografie specială problemelor controversate ale întemeierii Ţării Moldovei, cunoscutul istoric ieşean Ştefan S. Gorovei conchide că studierea problemei formării statului medieval în spaţiul dintre Carpaţi, Dunăre şi Nistru este o adevărată piatră de încercare pentru istoricii medievişti. Marii maeştri ai istoriografiei noastre B. P. Haşdeu şi D. Onciul au fost primii cercetători care au investigat din punct de vedere ştiinţific problema formării Ţării Moldovei. Dar după cum menţionează Şt. S. Gorovei, o mare parte dintre concluziile lor privind etapele constituirii Ţării Moldovei nu şi-au găsit confirmare în sursele istorice descoperite ulterior. Fiecare generaţie nouă de istorici a venit cu argumente şi concepţii care păreau plauzibile la perioada respectivă. În acest context A. D. Xenopol menţiona încă în 1888 că "Fiecare timp oglindeşte în lucrările istorice ce le înfăţişează cunoştinţa de atunci a poporului asupra trecutului său".

Pe măsura aprofundării cercetărilor şi a reinterpretării unor surse istorice au rămas tot mai puţine erori. Astăzi nu se mai insistă, ca acum câteva decenii, că apariţiei Ţării Moldovei i-a precedat un cnezat cu centrul la Bârlad, că a fost o ţară a *brodnicilor*, că Dragoş Vodă a "descălecat" Moldova cu populaţie adusă de el din Maramureş etc.

Concomitent sunt propuse concepţii care revăd afirmaţiile, considerate crestomatice, cum că *primul*

voievodat apărut în spaţiul de la est de Carpaţi a fost cel din Valea râului Moldova cu centrul la Baia (*Civitas Moldaviae*). Unii istorici susţin o viziune, expusă încă de Gheorghe Brătianu, cum că un prim voievodat ar fi fost cel de la hotarul cu Galiţia, din zona Siret-Suceava, ce includea spaţiul geografic numit *Ţara Şepeniţilor*. În favoarea acestei viziuni au fost aduse argumente documentare (Şt. Purice) şi cartografice (Dragoş Moldovanu). Ei consideră că toate relatările izvoarelor străine despre o formaţiune statală de la est de Carpaţi începând cu sec. al XIII-lea şi până la mijlocul sec. al XIV-lea se referă anume la această formaţiune, atestată pe hărţile medievale ca *Valahia Minor*. Printre aceste informaţii este menţionată relatarea cronicarului italian Thomas Tuscus precum că în 1276-1277 regele Ottocar II al Boemiei nu a putut primi ajutor de la ruteni (*bruteni*) în lupta cu împăratul Rudolf de Habsburg, deoarece aceştia se aflau în conflict militar cu valahii (*blacii*) de la hotarul cnezatului. Cronicarul polonez Ian Dlugosz comunică peste o jumătate de secol că la 1326 aceeaşi *blaci*, împreună cu ruteni şi lituanieni, au participat la o campanie militară poloneză împotriva markgrafului de Brandenburg. Ei, deci, aveau o organizaţie militară care putea să aparţină doar unui voievodat situat la hotarul cu cnezatul Haliţian. Despre un voievod valah de peste pădure (se are în vedere de la răsărit de Carpaţi), „domn peste ceilalţi" voievozi se vorbeşte încă în 1307 în Cronica rimată a lui Ottokar din Stria. Un cronicar polon de la începutul sec. al XVII-lea nota că "polonii, şi prin urmare, de asemenea autorii din acest neam, numesc *Valachie* partea din această provincie (de la est de Carpaţi – n. n.) situată dincolo de marginea Podoliei, către Răsărit şi către Miazănoapte, iar Moldova – partea situată de la hotarul Transilvaniei".

De *Valahia Minor* cu centrul la Suceava este legată de unii istorici (D. Onciul, I. Minea, Gh. Brătianu, Şt. Purice ş. a.) şi relatarea cronicarului polonez I. Dlugosz despre o luptă la Plonini între doi fraţi – voievozi locali – Petru şi Ştefan, plasată de acest cronicar la anul 1359. Alţi istorici (V. Spinei, P. Parasca) consideră că lupta s-a produs în Ţara Moldovei. C. Rezachevici, bazându-se pe o cronică anonimă polonă de la începutul sec. al XVII-lea, consideră, de asemenea, că evenimentul s-a produs în Moldova, dar în anii 1367-1368. Examinarea argumentelor indicate de autori necesită un studiu aparte. În contextul prezentei comunicări este important de a menţiona existenţa unei concepţii istoriografice, care leagă evenimentul de voievodatul din nordul spaţiului est-carpatic.

Astfel, în istoriografie se profilează clar viziunea că *primul* nucleu statal pe teritoriul de la est de Carpaţi a fost voievodatul din zona Siret-Suceava, cu centrul la Suceava. Se insistă că acest voievodat includea şi spaţiul geografic numit Ţara Şepeniţului, care n-a fost înglobat (cum consideră unii istorici) în componenţa Regatului Polon împreună cu cnezatul Halician (1349), deoarece acest teritoriu era tributar tătarilor, iar polonezii au evitat să se confrunte cu aceştia.

Totuşi, evenimentele care au urmat n-au permis ca *Valahia* nordică să devină un centru unificator al întregului spaţiu de la est de Carpaţi. Acest rol i-a revenit formaţiunii de pe râul Moldova cu centru la Baia (oraş numit de străini *Civitas Moldaviae*). La 1359 acest teritoriu se afla sub dominaţia Ungariei, fiind considerat oficial *Coronae Hungariae subiecta* (conform cronicarului maghiar Ioan de Târnave) şi declarat de rege *terra nostra*. Interpolatorul cronicii lui Gr. Ureche – Misail Călugărul numea această formaţiune – *căpitănie*. Sursele nu conţin informaţii când s-a instalat stăpânirea regelui maghiar (din dinastia angevină) asupra acestui teritoriu, nici dacă a existat în valea râului Moldova un voievodat anterior instalării dominaţiei ungare. Istoricul P. Parasca, bazându-se pe naraţiunea din cronica moldo-rusă de la începutul sec. al XVI-lea care spune că "descălecatul lui Dragoş Vodă" s-a produs în timpul domniei regelui maghiar Vladislav (Ladislau), consideră că este vorba de regele Vladislav Cumanul de la sfârşitul sec. al XIII-lea. Autorul începe astfel istoria Ţării Moldovei ca voievodat din acea perioadă, atribuindu-i toate informaţiile ce se referă la voievodatul din nordul spaţiului de la est de Carpaţi. În viziunea lui Ovidiu Pecican, numele regelui Vladislav (Ladislau) a apărut în legendă în urma utilizării unor naraţiuni maghiare despre o victorie (anacronică) a regelui Vladislav cel Sfânt asupra tătarilor.

Istoricul Ştefan S. Gorovei a propus de a restabili anul începutului domniei lui Dragoş pornind de la lista inclusă în cronicele slavo-moldoveneşti în care se indică câţi ani a domnit fiecare voievod, până în anul 1400. După ce autorul a propus anumite rectificări paleografice, corectând acele greşeli posibile în indicarea anilor domniţi de voievozi, care s-au strecurat în procesul copierilor repetate a acestor cronici. Drept urmare el consideră că Dragoş vodă şi-a început domnia în anul 1347. Deoarece căpitănia lui Dragoş era stăpânită de Ungaria (unii istorici consideră că ea forma o *marcă* de apărare la hotarul cu tătarii şi polonii), aristocraţia locală tindea spre eliberare de sub dominaţia străină. În anul 1359, forţele de rezistenţă antiangevine din Moldova, profitând de faptul că regele era angajat în lupte peste Dunăre, au intentat o răscoală. Pentru reprimarea ei au fost trimise oşti maghiare comandate de maramureşeanul Dragoş din Giuleşti (altul decât cel legendar). Un document unguresc din 1360 semnala că în acest an s-a produs "reaşezarea ţării noastre a Moldovei …" (adică recucerirea ei), iar acest Dragoş "a reîntors … pe mulţi valahi răzvrătiţi din calea credinţei datorate". În realitate însă lupta împotriva dominaţiei regelui maghiar a continuat.

În fruntea mişcării se situează voievodul din Maramureş Bogdan, care se deplasează împreună cu adepţii săi la est de Carpaţi şi reuşeşte să izgonească oastea ungară din Moldova. Posibil că în această

acțiune el a fost ajutat de tătari. În istoriografie încă se mai discută când a venit Bogdan la conducerea voievodatului (istoricii numesc datele 1359- 1362-1363). Cert rămâne că la 2 februarie 1365 regele Ungariei Ludovic I este nevoit să recunoască faptul că Țara Moldovei nu mai era stăpânită de el, devenind un „regat" (adică stat). Anul 1359 este considerat ca începutul mişcării de eliberare care a luat sfârşit în 1365.

Data 1359, când chipurile ar fi avut loc „întemeierea" Țării Moldovei a apărut în surse la mijlocul sec. al XV-lea, iar apoi, la încep. sec. al XVI-lea în cronicele slavo-moldoveneşti când în lupta pentru întărirea puterii centrale a statului şi pentru ridicarea autorității dinastiei domnitoare a fost utilizată din pomelnice mănăstireşti o listă a domnilor țării. Lista începea cu Dragoş vodă. Dar cronicarul l-a *confundat* pe Dragoş, care a reprimat răscoala din Moldova în anul 1359, cu Dragoş „întemeietorul" care în realitate a domnit cu mult înainte (pe la 1347 – după Ştefan S. Gorovei). Evenimentul real al venirii lui Bogdan din Maramureş a fost însă atribuit lui Dragoş. Astfel a apărut mitul istoric privind întemeierea Țării Moldovei. El era considerat incontestabil până ce istoricii au cercetat mai minuțios sursele ungare şi poloneze.

Prima dată legenda despre „întemeierea" Țării Moldovei a fost înscrisă într-o cronică rusă, fiind adusă la Moscova din Moldova în timpul domniei lui Ştefan cel Mare. În ea se vorbeşte despre o vânătoare de bouri, întreprinsă de Dragoş, un nobil *valah* (român) maramureşean, care la sfârşitul expediției se pomeni într-o țară nouă, chipurile nelocuită. El decide să se întoarcă aici ulterior împreună cu vasalii săi şi să fondeze un nou stat. Vom menționa totuşi că varianta cronicărească a legendei a fost influențată de narațiunile cronicilor maghiare, care scriau intenționat că până la *strămutarea* maramureşenilor peste munți teritoriul Moldovei era *pustiu* şi doar prin efortul Coroanei maghiare el a fost populat. Legenda fusese preluată şi de cronicarii moldoveni din sec. al XVII-lea. Un interpolator al cronicii lui Grigorie Ureche – Misail Călugărul – scria că cei care au urmărit bourul erau „feciori de domni din domniile de la Râm" (aluzie la originea romană a moldovenilor).

Dacă originea maramureşeană a lui Dragoş Vodă are doar un suport legendar (nu este exclus că el era o căpitenie locală), apoi venirea lui Bogdan I din Maramureş împreună cu adepții săi (care după unele estimări erau circa două mii de persoane), este atestată documentar. Conform diplomelor maramureşene, Bogdan era considerat „infidel"regelui maghiar încă din 1343. Alăturându-se mişcării din Moldova, îndreptate împotriva politicii de expansiune a regilor angevini, el reuşeşte să desăvârşească organizarea statală a Moldovei, dobândind independența ei de Coroana maghiară către începutul anului 1365.

Dobândirea independenței Moldovei de Regatul Ungar a ridicat prestigiul voievodatului în întreg spațiul de la răsărit de Carpați, plasându-l în fruntea mişcării de unificare statală a acestui teritoriu.

Prima etapă a unificării s-a produs prin contopirea voievodatului Moldovei cu cel al Valahiei de nord (*Valahia Minor*), situate la hotarul cu Galiția. Cercetătorii presupun că la baza unei alianțe a lui Bogdan I cu voievodul acestei *Valahii* s-ar fi aflat căsătoria Anei de la Siret, care aparținea familiei voievodale locale, cu fiul lui Bogdan – Lațcu. Ana ar fi primit ca zestre târgul Siret împreună cu un întins ocol de sate la sudul acestui târg. Această zonă s-a păstrat sub stăpânirea doamnei până la începutul secolului al XV-lea, ceea ce a prezentat „cea dintâi unificare de feude pe care o putem presupune în istoria Moldovei" (A. Sacerdoțeanu).

Procesul de unificare a Moldovei cu Valahia nordică s-a încheiat la începutul domniei lui Petru Muşatinul care, devenind domn al Moldovei în circumstanțe încă neelucidate, a pus stăpânire pe oraşul Suceava – centrul de reşedință al voievodatului nordic. Aici el construieşte o cetate din piatră şi îşi stabileşte reşedința sa principală. Pe teritoriul reunificat, inclusiv cel al Țării Şepenițului, el construieşte principalele cetăți ale Țării Moldovei.

În anul 1387 Petru Muşatinul a depus omagiu de vasalitate regelui polon atât în numele său propriu, a „cetăților valahe" („valahie castra") cât şi a boierilor „pământeni ai Valahiei" („terrigenarum terre Valachie"). Domnul Roman I, pe lângă calitatea de „voievod al Moldovei", şi-a atribuit în titulatură şi cea de „moştenitor al Țării Volohe".

Astfel, conform opiniei mai multor istorici, Țara Moldovei este concepută de poloni ca o „țară duplex", constituită prin unirea Moldovei cu Valahia nordică. De aceea în relațiile cu domnul Moldovei ei insistau ca ambele părți ale țării să le accepte suzeranitatea. Doar în documentele interne domnul se intitula „singur stăpânitor al Țării Moldovei".

În timpul domniei lui Petru Muşatinul (după unii autori şi în perioada domniei lui Lațcu) se produce de asemenea o extindere a Țării Moldovei în direcția sudică şi mai ales sud-estică. După retragerea tătarilor, o parte a spațiului de la răsărit de curbura Carpaților era sub stăpânirea Ungariei, care controla aşa numitul *culuar unguresc* – drumul comercial ce lega Braşovul cu portul Chilia. În urma unor confruntări ale Țării Româneşti cu Ungaria s-a ajuns la un compromis: regele îi recunoştea lui Vlaicu-Vodă (1364-1377) stăpânirea asupra teritoriului respectiv, iar domnul muntean se obliga să reînnoiască braşovenilor privilegiul comercial. Drept urmare, Petru Muşatinul a inclus în componența Țării Moldovei doar teritoriile aflate în afara administrației munteneşti. O unificare cvasi-totală a Moldovei s-a produs în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, care în urma unei înțelegeri cu Mircea cel Bătrân de delimitare a hotarelor, a căpătat noi teritorii din sudul Moldovei, inclusiv portul

Chilia şi Basarabia – spaţiul de la est de Dunăre din preajma acestui port, numit aşa după numele dinastiei domnitoare a Ţării Româneşti – cea a Basarabilor. Hotarele Moldovei cu Ţara Românească au fost definitivate în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, care a integrat zona dintre râurile Putna şi Milcov, stăpânită până atunci de Muntenia.

Concomitent s-a produs şi extinderea Ţării Moldovei în partea de sud-est a spaţiului pruto-nistrean. Aici în anii când Ţara Moldovei şi-a dobândit independenţa de Ungaria, domnea hanul Abadolah, care a bătut monedă proprie. El a fost urmat de emirul cu nume creştin – Dimitrie, care probabil avea sediul în orăşelul medieval de la Costeşti, apoi de la Orheiul Vechi, apoi de emirul Kutlabuga, care şi el bate monedă la 1369.

În perioada 1387-1391 extinderea Ţării Moldovei în direcţia sud-estică atinge limita Cetăţii Albe (Belgorod), ceea ce se soldează cu extinderea autorităţii domnului moldovean până la Marea Neagră, inclusiv în zona Nistrului de Jos.

Unii istorici au emis ipoteza că până la extinderea autorităţii lui Petru Muşatinul în partea de sud a spaţiului de est de Carpaţi aici ar fi existat o formaţiune statală, o altă *Valahie* (sudică), condusă de voievodul Costea (S. Papacostea). Dar această ipoteză la momentul actual nu-şi găseşte confirmare în sursele istorice. Denumirea de *Valahia Major* din sursele străine (inclusiv cartografice) a spaţiului din sudul Moldovei se referă la stăpânirea muntenească din această zonă (D. Moldovanu), deoarece în izvoarele străine contemporane Muntenia figura sub această denumire.

În concluzie vom menţiona că în istoriografia contemporană intervalul dintre anii 1359-1365 este evidenţiat ca perioadă când Ţara Moldovei şi-a dobândit independenţa de Coroana maghiară, fapt ce i-a permis să devină *centrul statal unificator* la est de Carpaţi, incluzând în componenţa sa şi formaţiunile politice apărute până la această perioadă. Ţara Moldovei a atins graniţele sale istorice pe parcursul a mai bine de un secol de la întemeiere în vremea lui Ştefan cel Mare, când statul moldovenesc dobândeşte faimă europeană de *Poartă a Creştinătăţii*.

Bibliografie selectivă

– Brătianu, Gheorghe I, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*. Ediţie îngrijită de Valeria Răpeanu, Ed. *Eminescu*, Bucureşti, 1988.

– Burac Constantin, *Ţinuturile Ţării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 2002.

– Cantemir Dimitrie, *Descriptio antiqui et hodierni stotw Moldaviae (Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei*). Ed. critică de Dan Sluşanschi, vol. I, Bucureşti, 2006; vol. II. Studiu introductiv, notă asupra ediţiei şi note de Valentina şi Andrei Eşanu, Traducere din limba latină şi indici de Dan Sluşanschi, Bucureşti, 2007.

– *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, 1988.

– Cihodaru Constantin, *Constituirea statului feudal moldovenesc şi lupta pentru realizarea independenţei lui* // Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie, Iaşi, 1960, p. 61-81.

– *Dinastia cantemireştilor*. Secolele XVII-XVIII. Coordonator şi redactor ştiinţific acad. Andrei Eşanu. Ştiinţa, Chişinău, 2008.

– Gorovei Ştefan S., *Întemeierea Moldovei*. Probleme controversate. Iaşi, 1997.

– Grigoraş Nicolae, *Ţara românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ştefan cel Mare (1359-1457)*, Iaşi, 1978.

– Haşdeu B. P. *Istoria critică a românilor din ambele Dacii în secolul XIV*, I, Bucureşti, 1973.

– Iorga Nicolae, *Studii asupra Evului Mediu românesc* (Ed. Şerban Papacostea) Bucureşti, 1984.

– Matei Mircea D., Andronic Al., *Cetatea de scaun a Sucevei*, Bucureşti 1965.

– Minea Ion, *Informaţiile româneşti ale cronicii lui Ian Dlugosz*, Iaşi, 1936.

– Nistor Ion, *Istoria Bucovinei*, Bucureşti, 1991.

– Parasca Pavel, *Politica externă şi relaţiile internaţionale ale Ţărilor Române în epoca medievală*, Chişinău, 2005.

– Pecican Ovidiu, *Realităţi imaginate şi ficţiuni adevărate în evul mediu românesc.* Studii despre imaginarul medieval Cluj-Napoca, 2002.

– Onciul D., *Opere complete* (Ed. A. Sacerdoţeanu) I, Bucureşti, 1946.

– Panaitescu P. P., *Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independenţă ale ţărilor române* // Studii, revistă de istorie, IX, 1956, nr. 4.

– Papacostea Şerban, *Geneza statului în evul mediu românesc.* Studii critice, Cluj, 1988.

– Purici Ştefan, *Problema hotarelor meridionale ale statului halician* // Spaţiul nord-est carpatic în mileniul întunecat (coord. V. Spinei), Iaşi, 1997.

– Rezachevici Constantin. Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova a. 1324–1881. I. Secolele XIV–XVI. Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001.

– Spinei Victor. *Moldova în secolele XI-XIV*, Chişinău, 1994.

– Idem. *Universa Valachica*. Românii în contextul politic internaţional la începutul mileniului al II-lea, Chişinău, 2006.

– *Stat, societate, naţiune*. Interpretări istorice, Cluj-Napoca, 1982.

– Ştefănescu Şt., *Întemeierea Moldovei în istoriografia românească* // Studii, revistă de istorie, 12, 1959. nr. 6, p. 35-54.

– *Tezaurul toponimic al României*. Moldova, Vol. I, partea a 4-a. Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395-1789) de Dragoş Moldovanu, Iaşi, 2005.

– Xenopol A. D., *Întemeierea ţărilor române* // Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, 1885, nr. 5, p. 1-28, 285-309.

CETĂȚILE MOLDOVEI ÎN SECOLELE XVII-XVIII

Dr. hab. ***Mariana ŞLAPAC***

THE MOLDAVIAN FORTRESSES IN THE XVII–XVIII CENTURY

Bastioned fortresses are built on the territory of Moldova beginning with the XVII-th till the end of the XVIII-th century. Among bastioned fortifications those who have a nearly regular plane are distinguished: quadrilateral (Zamca, Chisinau, Chilia, Palanca) and in the form of a star (Soroca, Reni), as well as those of irregular plane (Bender, Hotin, Cetatea Alba, Ismail). Among chief-constructors are: turkey engineer Mehmed Tahir, French engineer Kauffer, german engineers Riehter and Kahlenberg, Russian engineers Forster and Harting and others.

În condițiile sporirii eficacității artileriei, la începutul sec. al XVI-lea se pune problema găsirii unor noi soluții defensive, vechile sisteme fiind ineficiente în fața ghiulelelor metalice. Experimentând o gamă largă de rezolvări constructive şi tehnice, inginerii militari ajung la formula cetăților bastionate, realizate din pământ, lemn şi zidărie. Bastionul preia toate funcțiile turnului de artilerie, fiind mult mai puternic şi rezistent la izbire decât acesta, din cauza prinderii masei de pământ între ziduri de piatră sau cărămidă. Bastionul elimină cu succes toate "unghiurile moarte" necontrolate de apărători. Aici se dă preferință liniilor simetrice şi formelor precise. Bastionul – suport pentru piesele de artilerie – prezintă o construcție foarte durabilă şi, în acelaşi timp, destul de ieftină.

Sistemul bastionat de fortificare apare inițial la italieni la începutul secolului al XVI-lea, dar se răspândeşte în Europa după 1527, când arhitectul Michele Sanmicheli ridică primele bastioane la Savoia. Acest sistem este preluat şi perfecționat de specialiştii militari din diferite țări, astfel apărând mai multe şcoli de arhitectură militară (germană, franceză, olandeză ş.a.). Printre maeştrii şcolii italiene pot fi menționați Michele Sanmicheli, Tartaglia, Marchi, Busca ş.a. Printre reprezentanții şcolii germane – A. Dürer şi D. Speckle. Sistemul bastionat olandez se dezvoltă prin contribuția lui Stevin, Freitag, Völker, Melder ş.a., iar cel francez – prin lucrările lui Errard de Ber le Duc, Antoine de Ville, Pagan, Montalambert, Vauban, Cormontaigne, Rampler ş.a.

Cetățile bastionate se construiesc pe tot teritoriul Transilvaniei începând cu secolul al XVI-lea şi până la sfârşitul celui de-al XVIII-lea. În Țara Românească ele sunt edificate de otomani în secolul al XVIII-lea pe linia Dunării. În Moldova, în secolele XVII-XVIII, lucrări de fortificare în stil bastionat inițiază polonii, otomanii şi ruşii. Cele mai importante amenajări de apărare apar aici pe linia Nistrului şi a Dunării maritime. În toate cazurile pe şantier sunt invitați specialişti cu renume din Europa, iar ca forță de muncă sunt utilizați țăranii de la fața locului.

Printre cetățile bastionate din Moldova se detaşează cele cu plan apropiat de cel regulat: patrulater (Zamca, Chişinău, Chilia, Palanca) şi "stelat" (Soroca, Reni), precum şi cele de plan neregulat (Bender, Hotin, Cetatea Albă, Ismail). Drept materiale principale de construcție sunt folosite pământul, lemnul şi piatra.

Noile amenajări de apărare împrejmuiesc adesea vechile cetăți de piatră. Ele îndeplinesc funcția de arsenale sau baze de atac în timpul războaielor dintre ruşi şi otomani de la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Remarcăm că fortificațiile bastionate din Moldova sunt edificate după metodele şi principiile şcolilor militare olandeze, germane, franceze şi ruse. Printre autorii proiectelor figurează inginerii francezi De Lafite-Clovier şi Francois Kauffer, inginerii germani Kahlenberg şi Riehter, inginerul turc Mehmed Tahir, inginerii ruşi Ernst Förster şi Harting ş.a.

Cele mai importante fortificații bastionate din Moldova sunt Cetatea Albă, Chilia, Bender, Hotin, Reni, Chişinău ş.a. Unele sunt edificate la comanda Imperiului Otoman, altele – la comanda Imperiului Rus.

Cetatea de pământ de la Zamca, situată pe un platou în partea de vest a Sucevei, este unica construcție de tip bastionat din Moldova de peste Prut. În acelaşi timp, aceasta se numără printre primele cetăți bastionate din spațiul carpato-danubian. Istoria ei se leagă de cea a mănăstirii Zamca, edificată ca aşezământ armenesc pe locul unei construcții mai vechi. Incinta de zid a mănăstirii, groasă de 1 m şi înaltă de 1-4 metri, are forma unui trapez alungit şi este consolidată cu mai multe contraforturi. În intramuros se află biserica cu hramul Sf. Auxentie şi câteva clădiri auxiliare. În anii 1690-1691, în timpul campaniei antiotomane conduse de Ioan Sobieski, în curtea fortificației sunt cantonate trupele armatei polone. Cu acest prilej, pentru protejarea suplimentară a complexului, este construit un val împrejmuitor de pământ, care înscrie în plan un patrulater, având la

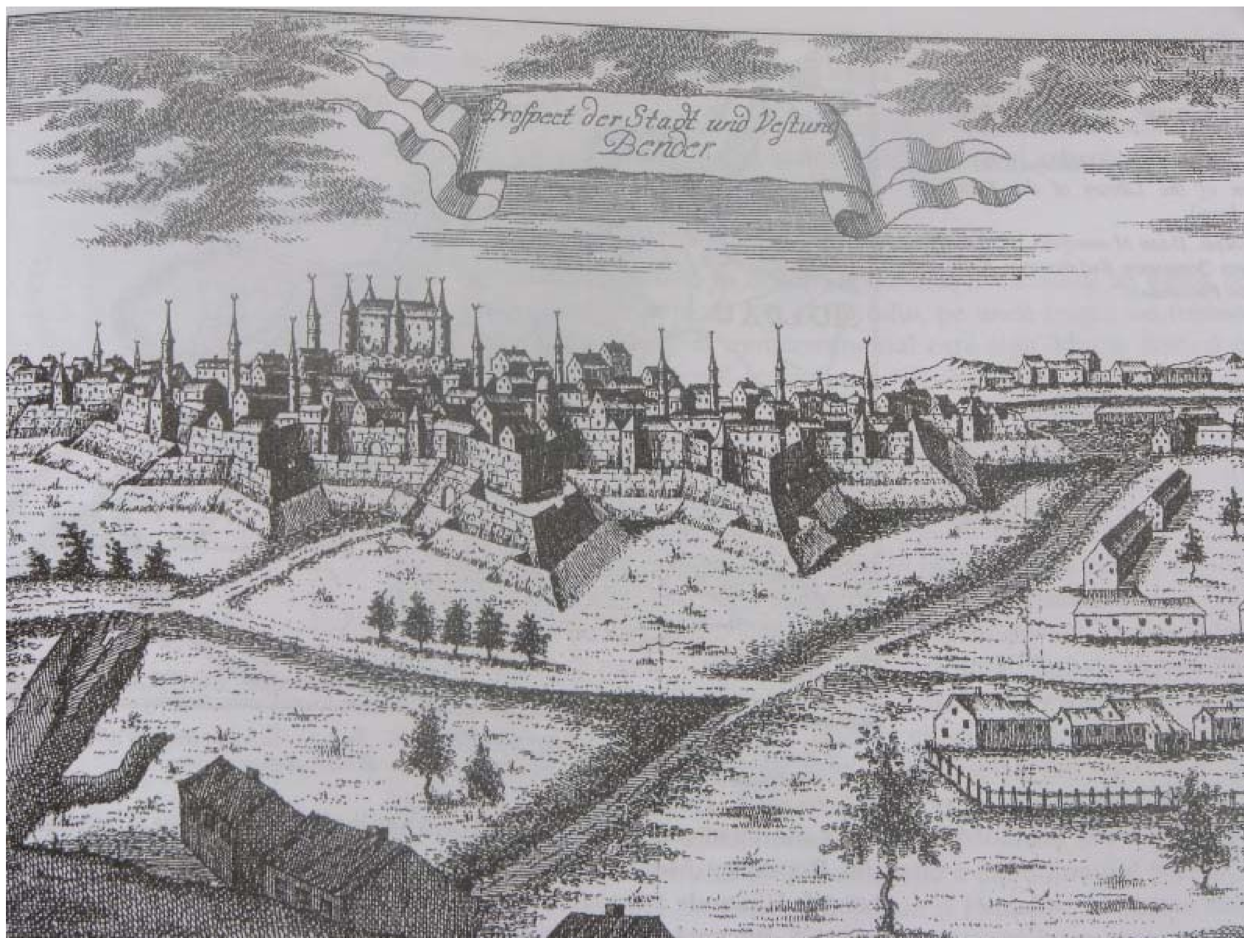
colțuri patru bastioane în formă de "pană". Noua cetate este adaptată la progresul militar al epocii – pe bastioane se pot instala piese de artilerie grea. Se pare că toponimul "Zamca" apare de asemenea sub poloni ("zamek" în limba poloneză înseamnă "castel", "cetățuie").

Situată pe un vârf de deal în zona Visternicenilor între râul Bâc şi pârâul Gălbăcica, fortificația bastionată a Chişinăului apare din rațiuni strategice în anii '70 ai secolului al XVIII-lea. În timpul războiului ruso-turc din 1787-1791 ea serveşte drept bază de atac şi punct de sprijin militar împotriva trupelor otomane. Având un plan asimetric, apropiat de un patrulater neregulat, cetatea este amplificată cu un bastion în unghi obtuz, un bastion poligonal şi un semi-bastion. În interiorul ei se găseşte biserica Sf. Împărați Constantin şi Elena care poate fi folosită ca o ultimă "redută" a fortificației – apărarea este asigurată de pereții masivi cu metereze şi turnul-clopotniță. Topografia terenului asigură cetății o protecție naturală, doar cea mai vulnerabilă latură este apărată de un retranşament suplimentar. Fortificația ocupă o suprafață de circa 4,6 ha, fiind înzestrată cu valuri de pământ, şanțuri seci şi bastioane de dimensiuni diferite.

Cetatea bastionată Palanca este construită de Poartă pe locul cetății moldoveneşti a pârcălabului Iurghici şi cetății otomane Ianîk-Hisar. Nu cunoaştem data exactă a apariției acestei construcții bastionate, se ştie doar că ea funcționează deja înainte de 1789, când toate întăriturile de pe cursul inferior al Nistrului sunt subordonate armatei țariste.

În releveul rus din 1789 păstrat la Arhiva Militară-Istorică a Rusiei din Moscova, cetatea înscrie în plan o figură apropiată de un patrulater cu suprafața de circa 1 ha, a cărui axă longitudinală este orientată în direcția est-vest. Colțurile amenajării defensive sunt amplificate cu două bastioane, un semibastion şi un turn cilindric de piatră. Pe latura de nord se află un turn-poartă de plan rectangular, de asemenea din piatră. Intrarea în cetate se efectua de pe un pod fix de lemn, construit peste un şanț lat care proteja din trei părți fortificația. În intramuros erau plasate diferite construcții auxiliare: moscheea, pulberăria, cazarmile soldaților ş.a.

Prima cetate bastionată a Chiliei datează, probabil, de la începutul secolului al XVIII-lea. Anume

Cetatea bastionată de la Bender, sec. al XVIII-lea (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române)

atunci inginerii francezi construiesc aici la comanda osmanilor două construcţii fortificate de pământ. Un bastion triunghiular protejează „poarta cea mare" a cetăţii de piatră, iar o redută – „poarta mică".

Autorul proiectului celei de-a doua cetăţi bastionate este inginerul francez Francois Kauffer, care în 1793 este angajat ca arhitect principal de sultanul Selim al III-lea. Noua fortificaţie cu un plan rectangular dispune de trei bastioane de colţ în formă de „pană" şi un bastion de colţ, dublu, de plan poligonal. Dinspre uscat ea este protejată de un şanţ cu apă şi de un drum acoperit cu plaţdarme şi glacis. În partea de sud a cetăţii se află un redan cu două sortei.

Interesant este faptul că inginerul Kauffer încearcă să utilizeze fragmente din vechea fortificaţie. Astfel rămân intacte câteva turnuri de piatră care servesc la noua construcţie în calitate de depozite. Vechea citadelă îşi pierde ulterior două turnuri de colţ, celelalte servind ca depozite. Este păstrat şi şanţul citadelei şi unele clădiri din spaţiul intramuran. În curte sunt amplasate cazarme şi dependinţe. Amenajarea bastionată dispune de două accese principale: „Poarta Ţarigradului (Constantinopolului)" şi „poarta Hotinului".

Din raportul maiorului rus Beretov aflăm că la 1807 „orăşelul Reni a fost înconjurat cu un val de pământ" cu o lungime de circa trei vârste. Este vorba de prima întăritură urbană construită aici de otomani pe la sfârşitul secolului al XVII-lea.

Celelalte două fortificaţii pot fi incluse în grupul cetăţilor bastionate de plan „stelat". Un desen, realizat de militarii ruşi în 1770, înfăţişează planul „târguşorului Reni". Drumul de acces intersectează aşezarea şi o cetăţuie de pământ cu dimensiunile de circa 30 x 40 m. În interiorul ei se pot vedea doar două construcţii: moscheea ruinată şi cazarma pentru soldaţii garnizoanei otomane. Din exterior, mai înspre est, se găseşte o altă moschee.

Forma cetăţii bastionate de la Reni aminteşte de o stea cu opt raze: fiecare latură a dreptunghiului este frântă la mijloc spre exterior. Feţele redanelor alcătuiesc un unghi de 90º. Sistemul de apărare este cel „cu cleşti", care permite de a efectua tiruri încrucişate de artilerie. Astfel de fortificaţii – „stele" sunt foarte frecvente în Europa în secolele XVI-XVIII.

Cetatea bastionată de la Soroca împrejmuieşte la sfârşitul secolului al XVIII-lea vechea fortificaţie de piatră a lui Petru Rareş. Construită de militarii ruşi, ea prezintă o stea neregulată cu patru raze, alcătuită din „cleşti", un bastion şi un semi-bastion. Dinspre Nistru vechea cetate este protejată de un redan şi un „barcan" – platformă specială de plan poligonal pentru artilerie. O altă platformă pentru artilerie cu plan în forma de paralelogram este alipită laturii de nord-est a semibastionului. În vecinătatea „cleştilor" se află biserica Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (astăzi inexistentă). Teritoriul ei este fortificat cu un val şi şanţ care formează împreună cu construcţia bastionată un complex defensiv unic. În intramuros există cinci dependinţe temporare. Accesul principal în noua cetate se găseşte lângă redan. Două accese secundare o leagă de curtea bisericii Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil şi platforma pentru artilerie din partea de nord-est.

Cetatea bastionată de la Bender apare în prima jumătate a secolului al XVII-lea cu contribuţia administraţiei otomane. La această vreme citadela de piatră capătă o centură de valuri şi bastioane de pământ cu şanţuri.

Cea de-a doua cetate bastionată este realizată de inginerii francezi, angajaţi de sultan, în cele mai bune tradiţii ale şcolii de fortificare franceze. Planul lui Motraye din 1711, păstrat în cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române, înfăţişează această întăritură de plan neregulat. Ea prezintă un sistem de bastioane şi redane care au drept scop protecţia vechii construcţii de piatră. Noul şanţ „cămăşuit" cu piatră, dispune de galerii de escarpă cu metereze şi deschideri speciale pentru evacuarea fumului. Contraescarpa este căptuşită, de asemenea, cu piatră. Au fost construite opt bastioane de plan pentagonal în partea de sus a cetăţii şi două de plan pentagonal – în partea ei de jos. Unele bastioane au fost dotate cu Hornwerk-uri, căptuşite cu piatră de granit.

În anii 1793-1794 fortificaţia este amplificată de inginerul francez Kauffer. În faţa bastioanelor a apărut drumul de strajă prevăzut cu plaţdarme triunghiulare, iar în partea riverană – o linie cu redane şi un reduit avansat pentru artilerie.

Un interes aparte prezintă fortificaţiile bastionate de la Cetatea Albă. Prima cetate putea să apară aici pe la 1707, construită la comanda Imperiului Otoman de reprezentanţii şcolii franceze. Cronicarul Ion Neculce relatează că la începutul celei de-a doua domnii a lui Antioh Cantemir moldovenii „au adus multă somă şi mare greu lemn din Moldova la Tighina şi la Cetatea Albă şi la Vozia, cu mare grabă şi cu multe zapcii...". Se pare că primele construcţii bastionate au fost distruse pe la 1770 în timpul asediului întreprins de către brigadirul armatei ruse Igelström.

În Arhiva Militară-Istorică a Rusiei din Moscova se păstrează planul cetăţii Akkerman din

1793. Datorită acestui document putem cunoaşte numele constructorului celei de-a doua fortificaţii bastionate - inginerul francez Francois Kauffer, angajat în serviciul sultanului Selim al III-lea.

Fortificaţia este prevăzută cu drum acoperit şi patru plaţdarme triunghiulare, dintre care două în unghi drept şi două în unghi ascuţit, ultimele fiind înzestrate cu reduite de pământ. Glacisul este organizat defensiv. În intramuros apar mai multe dependinţe dispuse aproape paralel şi perpendicular direcţiei nord-sud. Noua fortificaţie prezintă o linie de „cleşti" justificată pe deplin în cazul de faţă: unghiurile ieşinde alternează cu cele intrânde, fiecare latură fiind în acelaşi timp şi flanc, şi faţă. Un asemenea sistem permitea dezlănţuirea unui foc încrucişat asupra atacantului, împiedicând totodată instalarea artileriei de breşă pe creasta glacisului.

Configuraţia cetăţii bastionate de la Ismail aminteşte un triunghi dreptunghiular, partea riverană a căruia măsoară 1000 de stânjeni, cea de vest – 700 stânjeni, iar cea de nord-est – 1300 stânjeni. Valul principal, înalt de 3-4 stânjeni, prezintă o linie frântă cu 7 bastioane. În colţul de sud-est al cetăţii se află o cavalieră, înaltă de 12 m, care poate adăposti 22 piese de artilerie. Şanţul, în care este abătută apa Dunării are 6 stânjeni în adâncime. Majoritatea bastioanelor sunt construite din pământ, doar două sunt edificate din piatră. Rândul superior al tunurilor se găseşte pe barbetă, iar cel inferior - în cazemate. Unele bastioane au o „cămăşuire" solidă de piatră şi sunt amplificate cu turnuleţe. Denumirile dispozitivelor defensive sunt următoarele: „Tabia", „bastionul lui Mustafa paşa", „bastionul Turkanceai", „redanul Hotinului", „bastionul Benderului", „întăritura Tolgarar", „bastionul Semnalul Paşei" ş.a.

Fortificaţia bastionată de la Hotin, ridicată între anii 1713-1718, măsoară în axe pe direcţiile punctelor cardinale circa 650 x 280 m. În partea superioară a valurilor, care ating o lăţime de 6 m şi o înălţime de 10 m, se găsesc Walgang-urile. Unele porţiuni ale incintei sunt fortificate suplimentar cu palisade.

Cetatea conţine cinci bastioane, un semibastion, un bastion dublu şi trei turnuri de acces: „poarta Benderului", „poarta Iaşilor" şi „poarta dinspre apă" („poarta Cameniţei"). Toate sunt protejate de un şanţ şi un drum acoperit cu plaţdarme, „cleşti" şi „barcane". Dinspre râu apărarea este asigurată de o linie fortificată cu redane. În intramuros se găsesc diverse construcţii auxiliare.

Pe perspectiva Hotinului datată cu anul 1769 se pot vedea minaretele moscheilor, casa comandantului, casa inginerilor, depozitul de artilerie, cancelaria, băile şi alte clădiri. Îngrăditurile bastioanelor sunt alcătuite din gabioane. Unele tronsoane ale cetăţii bastionate sunt realizate din piatră: astfel curtina de zid, cu arce, asemănătoare cu cele ale unui viaduct roman se învecinează dinspre sud cu „poarta Iaşilor".

Perioada de funcţionare a fortificaţiilor bastionate ca obiective militare se încheie în secolul al XIX-lea: unele sunt abandonate deoarece îşi pierd importanţa strategică de odinioară, altele sunt lichidate conform unor tratate de pace. Doar câteva cetăţi servesc în continuare ca depozite temporare de artilerie şi muniţii.

Astăzi din vechile cetăţi bastionate ale Moldovei istorice se mai păstrează fragmente ale cetăţilor Bender (Republica Moldova), Hotin (Ucraina) şi Zamca (România).

Cetatea Hotin

Cetatea Zamca

CONŞTIINŢĂ ISTORICĂ, IDENTITATE DE STAT ŞI IDENTITATE ETNOCULTURALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA *(Reînnodarea firului istoriei şi păşirea în modernitate)*

Dr. ***Gheorghe COJOCARU***

This article approaches the theme of ***historic conscience, state and ethno-cultural identity in the Republic of Moldova*** *which has been confrunting with a profound identity crisis. The author makes a distinction between Moldovenism ("moldovenism"), presented as a manifestation of an identity crisis and as a continuation of the de-nationalization and rusification of the Moldovians, and Moldovenity ("moldovenitate"), which, as a bi-dimensional construction, has valencies and unfailing resources. Defined as a opening in both ways - both locally, and to the Romanian civilization – Moldovenity, in opinion of the author, can be an important element for bypassing the identity impass.*

În epoca actuală a globalizării o societate care nu se îngrijeşte de memoria trecutului, nu-şi cultivă *conştiinţa istorică* cu asiduitate, onestitate intelectuală, spirit critic, care nu consideră libertatea de expresie drept o condiţie esenţială a dezvoltării sale are puţine şanse să facă faţă dinamicii contextului cultural mondial şi să se afirme în întreaga ei plenitudine şi diversitate. Pentru evoluţiile culturale mondiale aceasta va fi o pierdere insesizabilă, însă pentru societatea respectivă o asemenea abordare se va solda inevitabil cu consecinţe grave pentru coeziunea ei internă, potenţialul ei creator şi capabilitatea de integrare în lumea modernă. Un rol aparte, pe cât de semnificativ, pe atât de determinant, în procesul dificil şi continuu de regăsire de sine, structurare societală şi de poziţionare în modernitate aparţine ştiinţei istorice, cercetării istorice, predării şi însuşirii cunoştinţelor istorice.

În Republica Moldova exerciţiul de deconstrucţie şi reconstrucţie a unei conştiinţe istorice a mers pas în pas cu mişcarea de emancipare democratică şi naţională, s-a sincronizat cu marele efort de edificare a statului suveran şi independent, având astăzi drept obiectiv prioritar consolidarea cadrului general democratic şi integrarea societăţii noastre în familia europeană unită. La rândul lor, transformările fundamentale care au marcat profund istoria recentă a Republicii Moldova au inspirat un suflu nou şi ştiinţei istorice academice. Beneficiind de noul climat din societate, demersul academic de adecvare a trecutului istoric s-a tradus în timp prin apariţia unor lucrări ştiinţifice de certă valoare, prin extinderea bazei documentare şi includerea în circuitul ştiinţific a unor noi surse istoriografice. Toate aceste realizări au facilitat redactarea unor noi manuale şi crestomaţii şi au permis derularea unor reforme cardinale în procesul de predare a istoriei în instituţiile preuniversitare şi universitare. În pofida dificultăţilor social-economice care au afectat ştiinţa, în ansamblul ei s-a reuşit păstrarea vechiului potenţial ştiinţific şi formarea unui corp de cercetători tineri, ceea ce a determinat o schimbare de natură calitativă în sfera istoriografiei naţionale. Ştiinţa istorică naţională s-a apropiat de standardele istoriografiei internaţionale. Drept urmare, s-au format premisele pentru construcţia unei conştiinţe istorice, bazate pe o informare istoriografică diversă, necontorsionată ideologic şi demnă de veridicitate ştiinţifică.

Totuşi, deşi angajată plenar în efortul de recuperare a trecutului şi de servire a adevărului istoric, ştiinţa istorică academică, ca şi alte ştiinţe socio-umanistice, nu şi-a valorificat cu eficienţa şi randamentul maxim potenţialul de cercetare şi creaţie. Instituţiile academice de profil rămân datoare societăţii, înainte de toate, cu un răspuns exhaustiv apropo de revenirea în prim planul evoluţiilor din Republica Moldova a conceptului de *identitate naţională (etnoculturală)*, pe marginea căruia s-au declanşat controversate dezbateri ştiinţifice şi extraştiinţifice. Disputa identitară a depăşit cu mult cadrul strict academic, a antrenat clasa politică într-o serie de ostilităţi risipitoare de energie, a provocat apariţia unor fracturi în interiorul societăţii, convulsii şi instabilitate socială. În plină tranziţie spre statul de drept şi economia concurenţială, societatea s-a împotmolit într-o criză identitară endemică. Cauzele acestei crize rezidă în efectele pe termen lung ale politicilor de deznaţionalizare, rusificare şi sovietizare, de intoxicare, mistificare şi traumatizare a conştiinţei noastre istorice.

Nu atât dificultatea definirii, cât, şi mai ales, dificultatea asumării unei opţiuni identitare pentru durabilitatea proiectului de edificare a statului şi a unei societăţi moderne în Republica Moldova au făcut din chestiunea identitară una din problemele-cheie ale societăţii noastre, o provocare intelectuală majoră, dar, în egală măsură, şi socială, şi politică, realmente, un pariu existenţial. Dintr-o perspectivă istorică, voluminosul dosar identitar din Republica Moldova înregistrează două discursuri identitare distincte, cu o capacitate diferită de persuasiune,

ambele cu pretenţii de legitimitate în spaţiul public. Bibliografia problemei distinge între o paradigmă românească şi una îngust moldovenistă, aflate într-un raport de maximă tensiune. Dacă prima integrează în mod firesc moldovenii de la Est de Prut unui trunchi comun al tuturor românilor, cea dea doua tinde să dea o expresie distorsionată originii şi profilului lor etnolingvistic, să-i decupeze şi să-i singularizeze din peisajul general românesc. Având ca punct de plecare o pretinsă sinteză a volohilor printr-o amalgamare a dacilor liberi cu slavii, aşa-zisa teorie a volohilor reprezintă o lectură falsă a genezei poporului român, întrunind toate componentele unui artefact ideologic şi/sau a unei diversiuni istoriografice cu bătaie lungă.

Cu totul diferită este şi geneza celor două paradigme. Dacă prima s-a originat din interiorul corpului etnonaţional prin truda cronicarilor şi marilor cărturari ai epocilor trecute şi şi-a găsit o dezvoltare ulterioară prin contribuţia unor mari istorici şi intelectuali de talie europeană, cea de-a doua a apărut mult mai târziu în exteriorul arealului de dăinuire etnonaţională ca o contrareacţie ideologică la structurarea identităţii româneşti. Documentele de arhivă permit identificarea indubitabilă a emitentului ideologiei moldoveniste – Kominternul şi conducerea de vârf a fostului PCUS. Proiectul kominternist de formare în 1924 a Republicii Autonome Moldoveneşti în cadrul Ucrainei sovietice, un microproiect din grandiosul proiect de răspândire a revoluţiei mondiale, şi de decretare arbitrară, de sus, a existenţei limbii şi naţiunii moldoveneşti se circumscrie unei strategii generale de *nation-bilding,* aplicată în anii '20 ai secolului trecut în URSS. Prin politica de *nation-bilding* regimul sovietic dădea o lovitură multiplă: îşi crea structuri eficiente de management în teritoriile naţionale, le câştiga loialitatea oferindu-le un cadru minim de exprimare şi, totodată, le impunea o identitate prefabricată pentru a anticipa evoluţiile naţionale nedorite sau pentru a justifica avansarea unor pretenţii teritoriale. În cazul Republicii Moldoveneşti de peste Nistru, „raportul dintre crearea statului şi crearea naţiunii era chiar mai complex, deoarece atât identitatea naţională cât şi cea statală, erau creaţii artificiale", „naţiunea moldovenească" fiind inventată „pentru a preveni (re)naşterea unei conştiinţe naţionale româneşti la populaţia basarabeană" (Wilhelmus van Meurs). Formarea „statului moldovenesc" (RASSM), apoi, într-o etapă următoare, absorbţia Basarabiei de către imperiul lui Stalin şi decuparea RSSM nu a dus la formarea unei naţiuni, dar a produs un set de consecinţe şi factori, de care nu se poate să nu se ţină cont la o radiografie a problemei: un ataşament pentru o statalitate proprie, o demnitate naţională a locului tradusă într-o *moldovenitate* ca filon de rezistenţă şi perenitate într-un mediu străin dominant, dar şi ca deschidere spre matricea românească, care nu a pregetat să se manifeste, latent, în epoca de interdicţii şi, mai ales, după prăbuşirea URSS. Toţi aceşti factori au influenţat (re)producerea statului independent Republica Moldova în 1991.

Dacă prin substanţa sa paradigma românească este o construcţie pozitivă, temeinic documentată şi fundamentată ştiinţific, cea de-a doua este una eclectică, un proiect negativist, care se legitimează prin subminarea celei dintâi, prin renegarea rădăcinilor sale istorice, care exploatează instincte rudimentare, face uz de românofobie şi-şi proiectează discursul în funcţie de conjunctura politică. De loc întâmplător, ideologia moldovenismului a cunoscut o recrudescenţă odată cu instaurarea la guvernare a unor forţe politice de extracţie kominternistă, care au preluat masiv prefabricatele Kominternului (românofobia, limba şi naţiunea moldovenească, ideologia exclusivismului moldovenesc) cu scopul de a modela acelaşi surogat identitar, invalidat de istorie. Recrudescenţa moldovenismului are la bază complexele netratate ale istoriei (frustrări şi fobii, frica de repetarea scenariului Unirii, etc.), îngustimea intelectuală a unei părţi a clasei politice, lipsa ei de orizont, încrederea oarbă a decidenţilor politici în forţa unor inginerii sociale, *intractibilitatea* unui semnificativ segment social, în ansamblu, fractura transnistreană. Iată de ce persistarea în moldovenism înseamnă perpetuarea crizei identitare.

Ca şi fenomen, moldovenismul este expresia unui „fundamentalism" para-identitar care

Glebus Sainciuc. Din seria *BAGATELE*

parazitează pe demnitatea națională a moldovenilor. Moldovenismul este vulgarizarea şi ducerea în derizoriu a moldovenității moldovenilor. El este un termen compromis, cu conotații net peiorative şi, prin urmare, contraindicat într-o operă de construcție pozitivă. În timp ce moldovenismul se prezintă ca o manifestare a crizei identitare şi ca o continuare a politicilor de deznaționalizare şi rusificare, *moldovenitatea*, ca şi construct bidimensional, posedă valențe şi resurse inepuizabile. Definită ca o deschidere în ambele sensuri – şi spre specificul local, şi spre civilizația general românească – ea pare a fi un element important pentru depăşirea impasului identitar. Cele două dimensiuni ale sale sunt inseparabile una de alta. O definiție mai largă a moldovenității va reliefa că între moldovenitate şi românitate nu există o contradicție în termeni, ele nu se resping, ci, dimpotrivă, se atrag şi doar împreună dau substanță binomului identitar moldovenesc, aşa cum l-a imaginat istoria. În egală măsură, moldovenitatea este expresia condensată a latinității şi românității noastre. Apoi, astăzi ea, obligatoriu, trebuie să insereze şi politonomul „moldovean", calitatea de cetățean al Republicii Moldova. Logica ei internă este de natură integratoare (*şi,şi*) şi nu exclusivistă (*sau, sau*). Asumată ca o categorie axiologică fundamentală, moldovenitatea se va constitui într-o componentă de bază a conştiinței istorice şi va putea servi drept o punte spre viitor.

Toate elementele intrinseci ale moldovenității de la Est de Prut – o specificitate a locului, un patrimoniu unic şi o experiență istorică irepetabilă, apartenența de statul Republica Moldova, ca şi revendicarea noastră de la civilizația românească, prin limbă, religie, cultură, istorie şi origini – toate trebuie respectate în egală măsură. Nu numai dintr-o nevoie de a privi adevărul istoric drept în față sau de corectitudine politică. Dar, înainte de toate, pentru că întreaga noastră istorie (ca şi a românilor din Moldova istorică, cu precizările punctuale) s-a derulat pe această axă bidimensională a moldovenității, pentru că însăşi existența Republicii Moldova ca entitate statală se datorează convergenței într-un moment istoric a acestor două dimensiuni paradigmatice (a se vedea textul Declarației de Independență). Împreună, românitatea şi moldovenitatea au dat viață codului nostru genetic. Împreună ele formează codul nostru ereditar. Orice încercare de perturbare sau extirpare a uneia dintre aceste două gene va reverbera prin apariția unui produs modificat genetic, degenerat, a unui mutant etnocultural şi identitar.

Republica Moldova nu este o emanație exclusivă a moldovenității, nu este nici o emanație exclusivă a românității, este mai curând un compromis istoric între aceste două paradigme, şi, în egală măsură, dacă nu înainte de toate, o rezultantă a unor intersecții de interese mari geopolitice. De echilibrul dintre cele două componente esențiale şi definitorii ale fenomenului identitar de la noi depinde stabilitatea socială, însuşi destinul proiectului identitar. Raportul dintre moldovenitatea şi românitatea moldovenilor nu este unul de natură statică, el cunoaşte o dinamică internă autonomă, dificil de cuantificat în termeni exacți. El este un raport conjunctiv şi fragil, în acelaşi timp, care nu admite intervenții chirurgicale brutale.

Nici una din cele două dimensiuni ale realității istorice şi actuale din Republica Moldova nu trebuie acceptată cu prețul excluderii celeilalte. Orice dereglare a echilibrului intern va provoca convulsii şi crize. Se va intra din nou pe un cerc vicios, într-o înfundătură istorică. Ambele opțiuni au dreptul la viață. Ele trebuie tratate pe picior de egalitate. Ele pot (co)exista în armonie, împreună, prin complementaritate şi subsidiaritate, şi nu una împotriva celeilalte.

Este o inepție să se afirme că moldovenitatea, prin bivalența sa, prezintă un pericol pentru statul Republica Moldova. Asemenea afirmații se pot face numai din rea-credință sau din lipsă de discernământ. Înainte de toate pentru că Republica Moldova are legitimitatea istorică şi politică proprie unui stat modern. Ea, spre deosebire de fosta republică sovietică moldovenească, nu (mai) este „o creație artificială", ci o entitate statală legitimată printr-un act de voință populară (Declarația de Independență). De aproape două decenii identitatea ei de stat este recunoscută pe plan internațional. Ne place sau nu, liantul acestei statalități (pe plan intern, dar nu numai) este moldovenitatea, echilibrul fragil dintre cele două dimensiuni esențiale ale sale. Dereglarea acestui echilibru prin deturnarea uneia dintre valențele sale va duce la pauperizarea spirituală a societății, o va priva de o busolă vitală pentru traseul său istoric, o va lăsa pradă alienării şi haosului.

Dacă identitatea statală poate rezulta dintr-un *act singular* de voință populară manifestă, identitatea etnoculturală este *un proces* complex ce se derulează în timp potrivit unei dinamici interne autonome, care nu poate fi prestabilită. Care este rolul statului în acest proces? Să nu dăuneze, să nu dicteze, să nu amenințe şi să nu recurgă la coerciție, să-şi reprime la timp tentația totalitară de a procrea națiuni de sus prin decizii politice arbitrare sau acte normative imperative. Statul nu poate (pro)crea națiuni, el nu este Domnul Dumnezeu, el le poate distruge! Mai curând, rolul său este de a veghea la menținerea echilibrului fragil din societate şi de a asigura cursivitatea şi libertatea necesară desfăşurării reacției etnoculturale. Rolul său este mai degrabă unul de *asistent* al societății civile decât de *formator* în acest

proces complex de sinteză. Prioritatea statului este fortificarea identităţii statale prin democratizarea instituţiilor sale şi optimizarea raportului dintre stat şi cetăţeanul simplu. Formatarea etnoculturală este o prioritate a societăţii civile.

Naţiunile nu se formează în creuzetă, ele se revendică prin forţa lor internă. Are societatea din Republica Moldova forţa şi energia necesară pentru a degaja un fenomen identitar propriu? Un răspuns anticipat la această întrebare este imposibil. Timpul va decide. Este evident însă, că opţiunile sale sunt restrânse. Pentru moment, proiectul pozitiv la care societatea se poate angaja este cel al *identităţii de stat*. Grosso modo, Moldova (1) poate urma calea unei Elveţii care nu s-a hazardat să articuleze proiectul unei naţiuni elveţiene, pariind pe diversitatea materialului identitar preexistent şi pe (auto)suficienţa identităţii de stat. Moldovenitatea nu se va dizolva într-o diversitate policromatică pentru că a însuşit arta supravieţuirii istorice, pentru că este puternică, pentru că stă la temeliile statului şi pentru că va dezvolta o conştiinţă de sine viguroasă şi integratoare. Esenţial este ca statul să înveţe să respecte cele două dimensiuni fundamentale ale fenomenului identitar moldovenesc, moldovenitatea şi românitatea moldovenilor, deopotrivă, să le valorifice şi să le pună în serviciul societăţii, tratându-le cu aceeaşi consideraţie. Sau, (2) ... să facă acelaşi lucru, doar că în altă consecutivitate. Statul să se retragă civilizat din sfera complexă a reacţiei etnoculturale, să nu se angajeze în activităţi improprii apropo de procesul de fermentare identitară, să nu forţeze nici viteza şi nici mersul lui. Să-şi schimbe optica asupra proiectului identitar moldovenesc. Or, după cum spune o veche vorbă populară, să nu aşeze carul înaintea boilor. Să nu-şi supraliciteze forţele, angajându-se la două proiecte simultan, cu riscul de a le compromite pe ambele. Să-şi asume atât cât poate duce, să se concentreze prioritar asupra proiectului edificării identităţii sale de stat. Să-şi trateze rana transnistreană.

O strategie astfel adecvată realităţilor pe care le traversăm va da rezultate în timp, va putea face din Republica Moldova de astăzi o societate democratică, prosperă şi profund ancorată în europenitate. O Moldovă care va deveni patria tuturor cetăţenilor săi.

Gândurile de mai sus nu sunt o reţetă şi, cu atât mai puţin, un panaceu. Ele pot fi un exerciţiu intelectual, pentru (acest) moment, o simplă recomandare, cel mult, o invitaţie la luciditate şi bun simţ pentru a merge în sensul istoriei şi nu în sens invers.

Glebus Sainciuc. *Mozaic teatral. Actorii teatrului Luceafărul. 1960*

MEDICINA ALTERNATIVĂ – INTEGRAREA CU MEDICINA ŞTIINŢIFICĂ

Acad. ***Victor LACUSTA***

THE ALTERNATIVE MEDICINE – INTEGRATION WITH SCIENTIFIC MEDICINE

The essential particularities of alternative and complementary medicine (CAM) are analyzed in this article, based on scientific modern publications and official documents of WHO and European Parlament. The classification of CAM methods and their popularity are also exposed here. A classification of development steps of CAM for the last 70 years in the R. of Moldova is also proposed in this article.

Medicina în Republica Moldova, ca şi în alte ţări europene, se bazează pe principii ştiinţifice. Însă aspectul ştiinţific nu exclude posibilitatea de a îmbogăţi medicina modernă cu date acumulate în baza experienţei empirice a poporului nostru şi a sistemelor medicale Orientale de medicină alternativă, în special din China, Tibet şi India. Acestea din urmă au o istorie multimilenară de perfecţionare continuă a metodelor de tratament. Descoperirea noilor clase de medicamente de sinteză, producerea excesivă dictată de profit a medicamentelor deja cunoscute şi consumul abuziv necontrolat de medicamente de către masele largi ridică problema tratamentului inofensiv la cel mai înalt rang, sănătatea publică fiind piatra de temelie a viitorului planetei noastre. Iată de ce, popularizarea, implementarea în practică, investigaţiile şi fundamentarea ştiinţifică a metodelor de tratament alternativ capătă o importanţă primordială.

Organizaţia Mondială a Sănătăţii defineşte medicina alternativă şi complementară ca reprezentând: ***diverse practici explicabile şi inexplicabile din punct de vedere ştiinţific, aptitudini, cunoştinţe şi credinţe transmise din generaţie în generaţie în formă scrisă şi orală, legate de sănătate, precum şi substanţe medicamentoase de origine vegetală, animală şi/sau minerală, terapie spirituală, terapie manuală şi exerciţii fizice, utilizate separat sau îmbinat pentru menţinerea sănătăţii, diagnostic, tratament şi profilaxie a bolilor*** [10].

Unele particularităţi ale medicinei alternative şi complementare sunt:

- Medicina alternativă şi complementară se ocupă de sănătatea fizică, mentală şi spirituală a pacientului, omul fiind privit ca un sistem cu diverse nivele de organizare (psiho-social, spiritual, fiziologic, biochimic etc.). Omul reprezintă pentru medicina alternativă o entitate genetică, biologică şi psihologică cu caracteristici unice, irepetabile. Medicul ce profesează medicina alternativă şi complementară stabileşte în procesul diagnosticului "universul individual" al pacientului.
- În cadrul medicinei alternative şi complementare un loc foarte important îl ocupă nivelul de cultură, familia şi starea mediului ambiant.
- Medicina alternativă şi complementară stabileşte o distincţie netă între boala pacientului şi atitudinea acestuia faţă de ea, fiind nevoie adesea să fie "tratată" tocmai cea din urmă.
- Unul din postulatele de bază ale medicinei alternative şi complementare spune că diagnosticul bolii este important, dar tot atât de important este să se stabilească şi lipsa bolii. Medicina alternativă şi complementară include metode şi procedee empirice, cu ajutorul cărora poate fi determinată "cantitatea de sănătate". Sunt frecvente cazurile când profilaxia şi tratamentul încep cu mult înainte de manifestarea primelor simptome ale maladiei. Obiectivele de bază ale medicinei alternative şi complementare sunt modul sănătos de viaţă şi profilaxia maladiilor. Unul din principii relevă că orice persoană este responsabilă atât de maladiile sale, cât şi de sănătatea sa.
- În procesul stabilirii diagnosticului şi tratamentului medicul ce profesează medicina alternativă şi complementară efectuează o «macroanaliză», în cadrul căreia pacientul este examinat în ansamblul particularităţilor sale şi în contextul vieţii pe care o duce, spre deosebire de medicul alopat, ale cărui concluzii se întemeiază în mare parte pe o "microanaliză". În cadrul medicinei alternative şi complementare informaţia de bază despre starea sănătăţii este obţinută prin metode simple, naturale de investigare (palpare, ascultare etc.). Medicina alternativă şi complementară nu neagă necesitatea unor investigaţii aprofundate prin intermediul unor metode sofisticate, dar reabilitează importanţa metodelor naturale de investigaţie.
- Strategia de terapie în cadrul medicinei

alternative şi complementare este orientată în primul rând spre impulsionarea reacţiilor de apărare a organismului şi spre lupta cu maladia în paralel cu anihilarea agentului patogen, în timp ce medicina alopată pune în prim-plan lupta cu agenţii patogeni.

• Medicina alternativă şi complementară utilizează ca remedii de bază medicamente şi metode naturale, în timp ce medicina occidentală alopată foloseşte în special medicamente sintetice.

Din multitudinea metodelor medicinei alternative şi complementare aplicate în diferite ţări am putea convenţional evidenţia şase grupuri de bază.

Prima (direcţia propriu-zis tradiţională) include medicina tradiţională chineză, acupunctura, homeopatia, naturopatia, diverse sisteme de redresare a sănătăţii cu utilizarea remediilor naturale de origine vegetală şi animală.

A doua (metode cu acţiune bioelectromagnetică) – bioenergoterapia, terapia cu biorezonanţă, acţiunea cu remedii informaţionale active (nozode, organopreparate etc.), electropunctura, aeroionoterapia, lazeroterapia, metaloterapia.

A treia - dietoterapia, fitoterapia şi tehnologiile derivate de menţinere a sănătăţii. Aceste metode sunt cele mai răspândite şi includ, pe lângă diete, diverse modalităţi de detoxicare, de a ţine foame, de consum al suplimentelor alimentare etc.

A patra cuprinde diferite sisteme de gimnastică (gimnastica chineză Qi Qong, yoga etc.), artterapia, diverse tehnologii de vizualizare şi imaginaţie, meditarea, metode de tratament *biofeedback*.

A cincia (metode de terapie manuală) – chiropractica, osteopatia, relaxarea postizometrică, terapia craniosacrală, diverse metode de masaj etc.

A şasea (remedii biologice şi biofarmacologice) include apiterapia, hirudoterapia, terapia cu remedii de origine minerală, terapia metabolică etc.

Metodele curative susnumite sunt pe larg aplicate în ţările în curs de dezvoltare, mai cu seamă fitoterapia, fiind cea mai accesibilă în toate timpurile şi la toate popoarele (Fig. 1a). În urma mai multor sondaje polivalente, efectuate recent de OMS, s-a ajuns la concluzia că şi în ţările puternic industrializate medicina alternativă şi complementară este larg răspândită, fapt ce se explică în primul rând prin îngrijorarea populaţiei de multitudinea efectelor secundare ale preparatelor chimice. Odată cu sporirea longevităţii vieţii apare iminenţa dezvoltării patologiilor cronice invalidizante, precum bolile cardiovasculare, diabetul, tulburările psihice. Pentru astfel de pacienţi medicina alternativă şi complementară oferă mijloace terapeutice mai accesibile şi mai inofensive decât medicina alopată (*Fig. 1b*) [9].

Mai multe studii au raportat creşterea numărului populaţiei, care apelează la medicina alternativă şi complementară, în ţările dezvoltate. Conform datelor recent publicate de OMS, procentajul populaţiei care foloseşte metodele sau produsele medicinei alternative şi complementare este de 90 la sută în Franţa, 60 la sută în Marea Britanie, 75 la sută în Germania şi 88 la sută în SUA [1, 4,].

În majoritatea ţărilor din Europa (Franţa, Belgia, Italia, Spania, Germania, Ungaria, Marea Britanie, Bulgaria, Grecia), în SUA, Canada, Australia cele mai frecvent utilizate şi legal recunoscute practici ale medicinei alternative şi complementare sunt acupunctura, fitoterapia şi homeopatia, incluse, de altfel, în curriculumul universitar şi postuniversitar medical [3]. Circa 130000 medici din statele Uniunii Europene practică diverse metode ale medicinei alternative şi complementare, dintre care 60000 – acupunctura/medicina tradiţională chineză, 40000 – homeopatia şi 30000 – alte metode [8, 9].

La şedinţa plenară din 10 iulie 2007 a Parlamentului European (Strasbourg) s-a votat Programul European de Dezvoltare a Sănătăţii (2008-2013) care prevede realizarea obiectivelor OMS în domeniul medicinei alternative şi complementare: politica naţională de implementare a medicinei alternative şi complementare în structura ocrotirii sănătăţii populaţiei; inofensivitatea, calitatea şi eficacitatea serviciilor acordate; accesibilitatea populaţiei; administrarea raţională [5, 10].

Comitetul Ştiinţă şi Tehnologie al Camerei Lorzilor (Marea Britanie) solicită implementarea mai largă a medicinei alternative şi complementare şi evidenţiază două argumente principale pentru instruirea în acest domeniu: primul – medicii trebuie să cunoască toate posibilităţile de tratament al pacienţilor, deoarece unele din tehnicile şi produsele medicinei alternative şi complementare pot modifica efectul şi/sau interacţiona cu tratamentul alopat; al doilea – pacienţii se pot adresa medicilor şi specialiştilor cu întrebări referitoare la metodele medicinei alternative şi complementare. În asemenea cazuri, lipsa de cunoştinţe duce la incapacitatea medicilor de a răspunde la aceste întrebări şi, ca rezultat, scade încrederea în medic [6].

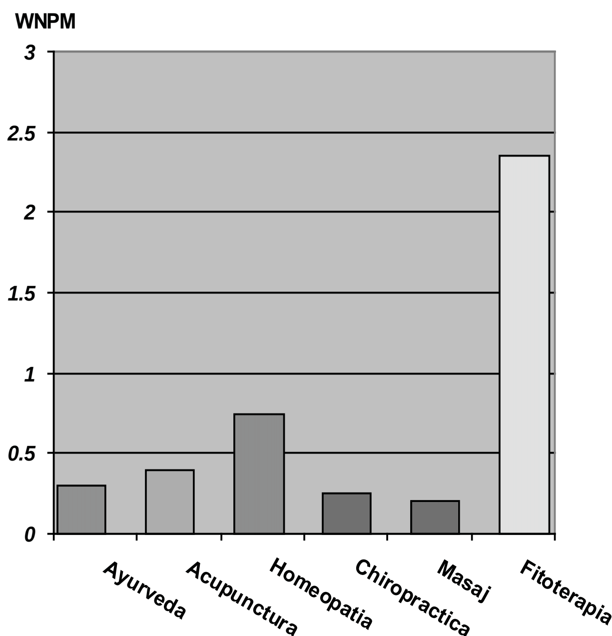

Figura 1a. ***Popularitatea metodelor medicinei alternative şi complementare în ţările în curs de dezvoltare conform scării Weighted National Popularity Measure (WNPM) [9]***

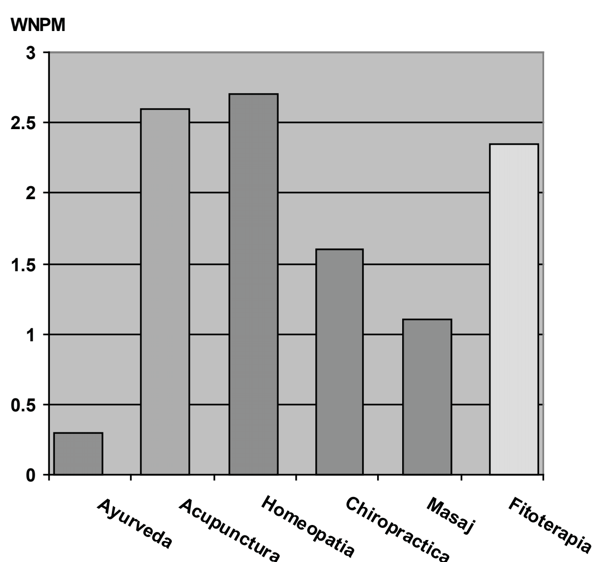

Figura 1b. ***Popularitatea metodelor medicinei alternative şi complementare în ţările economic dezvoltate conform scării Weighted National Popularity Measure (WNPM) [9]***

Necesitatea instruirii în materie de medicina alternativă şi complementară este acceptată peste tot. În SUA a fost instituit Centrul Naţional de Medicină Complementară şi Alternativă (NCCAM), iar Asociaţia Medicală Americană (AMA) a recunoscut necesitatea introducerii acestei disciplini în şcolile şi universităţile medicale. În SUA există un plan strategic de dezvoltare a medicinei alternative şi complementare – dacă în anul 1995 investiţiile de stat au constituit 5 mln. dolari, în prezent ele au crescut până la 122 mln. dolari [1, 2, 8]. În Europa a fost fondat un program similar numit Iniţiative de Cercetări Ştiinţifice Europene în Medicina Complementară şi Alternativă (EURICAM), al cărui scop este dirijarea şi distribuirea resurselor financiare pentru implementarea metodelor medicinei alternative şi complementare şi cercetări ştiinţifice în acest domeniu [5].

Un studiu privind situaţia învăţământului universitar şi postuniversitar din ţările Uniunii Europene a evidenţiat faptul că 12 la sută din universităţi oferă cursuri obligatorii în medicina alternativă şi complementară (Universitatea din Munich, Universitatea din Witten/Herdecke, din Duisburg/Essen, Universitatea din Exeter, Universitatea din Southampton, Universitatea din Bern şi Zurich, Universitatea din Paris XIII, din Lion, Universitatea din Florenţa, Bologne, Milan şi altele) [4, 7, 8].

În Rusia activitatea specialiştilor în domeniul medicinei alternative (tradiţionale) este coordonată de Centrul Ştiinţific Federal clinico-experimental al metodelor tradiţionale de diagnostic şi tratament al Ministerului Ocrotirii Sănătăţii. Instruirea în acest domeniu se efectuează în cadrul instituţiilor de studii postuniversitare în medicină [11]. Academiile de ştiinţe medicale din Federaţia Rusă şi China au fondat un Centru clinico-experimental (oraşul Novosibirsk) de medicină alternativă chineză.

În Republica Moldova medicina alternativă şi cea complementară este legalizată – circa 250 de specialişti în acupunctură, fitoterapie şi homeopatie oferă servicii medicale populaţiei în peste 46 localităţi (anual se înregistrează în jur de 50 000 de adresări). De menţionat că pregătirea cadrelor în acest domeniu (specializarea prin rezidenţiat, perfecţionarea medicilor) la Catedra de medicină alternativă şi complementară a Universităţii de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemiţanu" asigură un nivel înalt de calificare profesională a medicilor.

Pe parcursul a 70 ani de dezvoltare a medicinei alternative şi complementare în Republica Moldova pot fi evidenţiate câteva perioade importante [5].

I. Perioada iniţială (a.a.1934–1960). În această perioadă cunoştinţele medicilor despre medicina alternativă şi în special despre acupunctură erau fragmentare. O răspândire mai largă avea fitoterapia. În anul 1934 termenul de *acupunctură* este prima dată menţionat de N.Vătămanu în volumul "Reflexoterapia modernă".

II. Perioada familiarizării cu metodele

medicinei tradiţionale chineze (a.a.1961-1971). Perioada este marcată de colaborarea cu specialiştii din China care prin practica lor au adus dovezi convingătoare despre eficienţa metodelor medicinei tradiţionale chineze. Preluarea virtuţilor terapeutice de către medicii din republică a creat premise pentru organizarea secţiei de acupunctură în componenţa Societăţii Republicane de Neurologie.

III. Perioada recunoaşterii medicinei alternative şi complementare de către comunitatea medicală (a.a.1972-1994). În aceşti ani a început instruirea medicilor de diverse specialităţi în cadrul cursurilor de perfecţionare în acupunctură şi fitoterapie, care se organizau pe lângă catedrele de neurologie (Moscova, Leningrad, Kazani, Kiev). În această perioadă în Moldova se susţin primele teze de doctor şi doctor habilitat în domeniul acupuncturii. În cadrul Universităţii de Medicină şi Farmacie "Nicolae Testemiţanu" se deschide Catedra de acupunctură.

IV. Perioada legalizării oficiale a medicinei alternative şi complementare ca disciplină medicală şi ştiinţifică (a.a.1994-1998). În anul 1994 acupunctura a fost recunoscută oficial ca disciplină medicală de sine stătătoare şi legiferată prin ordinul 5p.§1 "Cu privire la organizarea serviciului de acupunctură (reflexoterapie) în Republica Moldova" de către ministrul sănătăţii academicianul Gheorghe Ghidirim. La USMF "Nicolae Testemiţanu" sunt elaborate şi aprobate programele de pregătire universitară şi postuniversitară în domeniul medicinei alternative şi complementare (tradiţionale). Conform nomenclatorului specializărilor al Ministerului Sănătăţii aprobat de guvernul Republicii Moldova specializarea 17.01.08 Medicină Tradiţională include: 17.01.08.A acupunctura, 17.01.08.B fitoterapia şi 17.01.08.C homeopatia. Acordarea cifrului ştiinţific de către Comisia Superioară de Atestare (14.00.46 medicina tradiţională) a oferit posibilitatea realizării cercetărilor ştiinţifice, elaborării şi susţinerii tezelor de doctorat în domeniu. În această perioadă a fost fondată revista ştiinţifico-practică „Medicina Alternativă"

V. *Perioada actuală de recunoaştere internaţională.* În această perioadă este remarcabilă organizarea şi desfăşurarea la Chişinău a Congresului I European al Asociaţiei de Acupunctură cu participarea reprezentanţilor din 32 de ţări. Se consolidează relaţiile de colaborare cu centre ştiinţifice şi universitare de medicină alternativă (tradiţională) din Romania, Grecia, Rusia, Ucraina, Belgia, Germania, Franţa, Italia, SUA şi alte ţări. Un succes consimţit la nivel internaţional este desfăşurarea periodică a simpozioanelor europene cu genericul "The Integration of Traditional Acupuncture and Scientific Medicine". Sinteza materialului clinic şi experimental vast, acumulat în domeniul medicinei alternative, a fost expusă în mai multe monografii, printre care şi „Tratatul de acupunctură clinică", recenzat şi recomandat de OMS pentru specialiştii din domeniu.

Actualmente este foarte importantă integrarea ştiinţei academice şi a experienţei tradiţionale, a viziunilor occidentale şi orientale referitor la menţinerea şi fortificarea sănătăţii populaţiei, profilaxia şi tratamentul maladiilor. Un exemplu elocvent de integrare a metodelor alternative (tradiţionale) de tratament cu medicina modernă, care au statut egal în sistemul de ocrotire a sănătăţii, este Republica Populară Chineză. Aici este creată o reţea de instituţii pentru cercetări ştiinţifice şi pentru învăţământ în medicina integrativă care cuprinde 65 clinici şi 17 institute de medicină integrativă, se editează 15 publicaţii periodice specializate.

Urmând exemplul Chinei, în anul 1993 în cadrul Academiei de Ştiinţe Medicale din Rusia a fost creat centrul ştiinţific "Medicina integrativă". În ţările Uniunii Europene, în SUA, precum şi în Australia, Mexic, Israel, Brazilia au fost create asociaţii şi clinici similare de medicină integrativă [13].

O integrare reală şi eficientă este posibilă atunci când noţiunile fundamentale ale medicinei alternative vor avea o interpretare satisfăcătoare din punctul de vedere al medicinei ştiinţifice alopate. Analiza rezultatelor obţinute relevă că efectul pozitiv al metodelor medicinei alternative pune ştiinţa medicală modernă în faţa faptului de a accepta că pe lângă mecanismele sanogene cunoscute mai există şi altele, cu importantă valoare terapeutică.

La etapa actuală există două doctrine medicale – occidentală (raţionalistă), bazată pe teza lui Socrate "Cunoaşte-te pe tine însuţi" şi cea orientală, bazată pe teza lui Confucius "Crează-te pe tine însuţi". Astăzi ar fi o oportunitate să fie unite aceste două concepte, teza comună fiind: "Cunoaşte-te şi crează-te pe tine însuţi". Pentru a realiza acest obiectiv, este necesar să fie unit efortul savanţilor, medicilor practicanţi şi al tuturor oamenilor talentaţi, care activează în cele mai diverse domenii ale ştiinţei. Procesul de integrare în medicină nu mai poate fi întrerupt. Doctrina medicinei integrative moderne poate fi prezentată prin patru direcţii principale: sinteza medicinei, teologiei, filozofiei şi sociologiei; sinteza medicinei şi ştiinţelor fizico-matematice (matematica, cibernetica, fizica, astronomia);

sinteza ştiinţelor medico-biologice şi clinice; sinteza medicinei alternative şi ştiinţifice alopate.

Asocierea metodelor de tratament alopat şi alternativ în cadrul medicinei integrative au la bază următoarele principii – metodele trebuie să fie fiziologice şi neagresive (sau minimal agresive), să se asocieze raţional în vederea influenţării pozitive şi concomitente asupra sănătăţii fizice, mentale şi spirituale. Medicina integrativă se află azi la stadiul "prenatal" de dezvoltare. Ea se prezintă ca un domeniu limitrof al cunoaşterii atât în interiorul medicinei, cât şi la hotarul cu alte domenii ale ştiinţei. Istoricul medicinei integrative deja se derulează şi obiectivul nostru comun constă în a aduce o contribuţie cât mai mare în această direcţie.

Bibliografie

1. Barnes P., Povell-Griner E., McFann K., Nahin R.: Complementary and Alternative Medicine Use Among Adults: United States, 2002. Advance data from vital health statistics; no 343. Hyattsville, MD, National Center for Health Statistics, 2004.
2. Bhattacharya B.: M.D. Programs in the United States with Complementary and Alternative Medicine education opportunities: An ongoing listing. J Altern. Complement Med. 2000; (6) 1: 77-80.
3. Brooks PM: Undergraduate teaching of complementary medicine. Med J Aust. 2004: 181 (5): 275.
4. Dixon A., Riesberg A., Weinbrenner S., Saka O., Grand J., Busse R.: Complementary and Alternative Medicine in the UK and Germany. Anglo-German Foundation for the Study of Industrial Society, 2003.
5. European Research Initiative on Complementary and Alternative Medicine. www.euricam.net/e-home.html; 2005.
6. House of Lords: Science and Technology – Sixth Report. Complementary and Alternative Medicine. London, Her Majesty's Stationary Office, 2000.
7. Varga O., Marton S., Molnar P. Status of Complementary and Alternative Medicine in European Medical Schools, Forsch Komplementarmed, 2006, 13, 41-45;
8. Wetzel M.S., Kaptchuk T.J., Haramati A., Eisenberg D.M.: Complementary and alternative medical therapies: implications for medical education. //Ann Intern. Med. 2003; 138 (3): 191-196.
9. World Health Organization: Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/ Alternative Medicine: A Worldwide Review. WHO/EDM/TRM/2001.2., Geneva 2001.
10. World Health Organization: WHO Traditional Medicine Strategy 2002-2005, WHO/ EDM/TRM/2002.1, Geneva 2002.
11. Карпеев А.А. О результатах социологического опроса населения. Традиционная Медицина №1(6), 2006.
12. Лакуста В.Н. Традиционная клиническая акупунктура. Том I-III. Предисловие к 3-ему изданию академика Фурдуй Ф.И. Кишинев, 2001. С. 5-10.
13. Лакуста В.Н. Международный опыт интеграции традиционной и западной медицины. Buletinul Asociaţiei Medicină Tradiţională din Republica Moldova. Chişinău, 2007. Vol. 12. P. 5-8.

Glebus Sainciuc. ***Valentina Rusu-Ciobanu. Crochiu, sf.aa. '50***

Glebus Sainciuc. ***Lică Sainciuc. Crochiu, sf. aa '40***

STAREA ACTUALĂ ŞI PERSPECTIVA POMICULTURII ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Prof. univ., dr. hab. ***Ilie DONICA,***
dr. ***Andrei DONICA,***
Institutul Ştiinţifico-Practic de Horticultură şi Tehnologii Alimentare

Thesis reflects ***the state and perspectives of horticulture development*** *up to 2020. In accordance with elaborated program, it is envisaged to optimize the areas of fruit plantations, which will be stabilized at the level of 100 thou. ha, including 65.0 thou. ha –seed crops; 29.9 thou. ha – stone crops; 4.1 thou. ha – nut crops; 0.8 thou. ha – berry crops. Area of fruit plantations in fruit-bearing age will amount up to 79 thou. ha in 2010 and up to 70.8 thou. ha in 2020. Due to realization of high genetic potential of fruit crops grown in the Republic, productivity will increase up to 9.8 tn/ha by the end of 2010 and up to 13.1 tn/ha by the end of 2020. Gross production will amount, respectively, to 776 and 924 tn/ha.*

Introducere

Pomicultura, una din ramurile de bază ale complexului agroindustrial al ţării noastre, ocupând anterior aproximativ 6-7 la sută din suprafaţa terenurilor agricole, asigură circa 20 la sută din beneficiul obţinut de la comercializarea producţiei agricole. Producţia de fructe în medie pe anii 1980-1990 a constituit 950 mii tone anual, producţia medie la hectar fiind de 7,3 t/ha.

Evaluând starea creată în această ramură în perioada de tranziţie la economia de piaţă, se observă o micşorare bruscă a indicilor economici principali. Recolta globală de fructe în medie pe anii 2000-2005 s-a redus faţă de anii 1986-1990 de 2,5 ori.

Problemele pomiculturii în mare măsură s-au complicat odată cu destrămarea relaţiilor economice existente în trecut şi pierderea pieţei sigure de desfacere a producţiei pomicole, insuficienţa acută de mijloace financiare, agravarea asigurării tehnico-materiale în ansamblu, precum şi lipsa unei politici flexibile cu privire la preţurile produselor agricole, strategia de creditare şi impozitare etc. Toate acestea au dus la restrângerea pieţei produselor pomicole din Republica Moldova. Drept consecinţă se constată o reducere bruscă a ofertei de fructe, micşorarea consumului de fructe şi, respectiv, a cererii de produse pomicole, diminuarea exportului de fructe etc.

În aceste condiţii, s-a impus efectuarea unor cercetări profunde cu privire la funcţionarea şi organizarea pomiculturii în scopul fundamentării perspectivelor de dezvoltare durabilă a ramurii până în anul 2020. Elaborarea programului de dezvoltare a ramurii pomiculturii în perioada anilor 2007-2020 face parte din politica social-economică a statului direcţionată spre renaşterea şi dezvoltarea sectorului agroalimentar al republicii, în el concretizându-se scopurile şi priorităţile de bază expuse în Programul de activitate a guvernului pe anii 2005-2009 "Modernizarea ţării – bunăstarea poporului", în SCERS, Programul Naţional "Satul Moldovenesc" şi în Planul de Acţiuni Republica Moldova–Uniunea Europeană.

Materiale şi metode

În esenţa lor, cercetările au urmărit investigarea problemelor din ramura pomiculturii sub aspect metodologic, ai căror indici fuseseră calculaţi, conform programului de cercetare, pentru următoarele suprafeţe de plantaţii pomicole: 250 mii ha, 200 mii ha, 150 mii ha şi 100 mii ha. Pe parcursul investigaţiilor au fost utilizate metode de cercetare din pomicultură (descriptivă, staţională, biologică, anchete pomicole) descrise de G.Grădinăriu (2002) şi metode de cercetare economice (comparaţie, substituire în lanţ, grupări statistice, programări limitate, mărimi relative şi medii, monografice) descrise de А.Н.Шестопаль (1985) şi П.В.Кондратенко, М.О.Бублик (1996).

Obiectul investigaţiilor a constituit starea pomiculturii în perioada de tranziţie la economia de piaţă, tendinţele evoluţiei acesteia, cauzele reducerii indicatorilor economici principali etc. În procesul cercetărilor au fost folosite rezultatele ultimului recensământ al plantaţiilor pomicole, materialele BNS, MAIA al Republicii Moldova, materialele evidenţei primare ale unor gospodării agricole şi subdiviziuni de producţie, precum şi rezultatele cercetărilor colaboratorilor ştiinţifici ai Institutului de Pomicultură din ultimii ani.

Investigaţiile întreprinse în vederea elaborării unor normative ale investiţiilor capitale pentru înfiinţarea plantaţiilor şi îngrijirea lor până la intrare pe rod s-au efectuat după metoda descrisă de П.П.Макаренко (1973), utilizând metodele monografice, de calcul-constructiv, cea a mărimilor medii, de comparare etc. În acest context a fost generalizată experienţa gospodăriilor cu practică avansată privind înfiinţarea plantaţiilor pomicole. S-au studiat metodele raţionale de organizare a lucrărilor, nivelul optim de cheltuieli şi structura investiţiilor capitale, precum şi practica şi recomandările instituţiilor ştiinţifice şi organizaţiilor de proiectări privind înfiinţarea livezilor pe baza unor

tehnologii moderne, maşini principial noi pentru pomicultură şi a organizării raţionale a muncii.

Fişele tehnologice-tip constituie elementul-cheie pentru determinarea normativelor investiţiilor capitale privind înfiinţarea plantaţiilor pomicole. Ele s-au elaborat separat pentru fiecare specie, iar în cadrul speciei pentru fiecare din etapele de înfiinţare a plantaţiilor (după Chisili M. şi alţii, 2004).

Volumul investiţiilor capitale la înfiinţarea plantaţiilor pomicole au fost determinate în funcţie de specia pomicolă, distanţa de plantare a culturilor, tipul plantaţiilor, termenul de intrare a plantaţiilor pe rod, tipul sistemului de irigare, în conformitate cu preţurile actuale (П.И.Кузнецов и др., 1984).

Recuperarea investiţiilor capitale şi eficienţa economică a producţiei de fructe s-a efectuat după П.И.Кузнецов и др. (1984), А.Н.Шестопаль (1985) şi П.В.Кондратенко, М.О.Бублик (1996).

Rezultate şi discuţii

Analizând starea pomiculturii Republicii Moldova din ultimele aproape şase decenii, se poate confirma că în evoluţia acesteia se evidenţiază două etape importante.

Prima etapă cuprinde anii 1956-1990 şi se caracterizează prin extinderea suprafeţelor de plantaţii pomicole, ele atingând cota cea mai mare din istoria ramurii – peste 250 mii ha. În această perioadă pomicultura a înregistrat anumite realizări: trecerea de la sistemul de cultură clasică (extensivă) la cea intensivă; specializarea producţiei de fructe în concordanţă cu condiţiile naturale ale zonelor pomicole; concentrarea plantaţiilor pomicole şi amplasarea corespunzătoare a întreprinderilor prelucrătoare de fructe; elaborarea şi implementarea reţelei de recepţionare a fructelor ca element de bază al infrastructurii ramurii; perfecţionarea sortimentului tuturor speciilor pomicole, concomitent fiind raionate peste 56 soiuri preponderent de selecţie autohtonă, precum şi noi tipuri de portaltoi vegetativ pentru speciile sămânţoase etc. Această perioadă se mai caracterizează şi prin faptul că, de rând cu fluxul şi refluxul care au avut loc, foarte clar şi ferm se confirmă tendinţa de sporire a productivităţii livezilor, recoltei globale de fructe şi altor indicatori. Pe parcursul acestor ani suprafaţa totală de livezi s-a mărit de 2,5 ori, din care 149 mii ha plantaţii pe rod, ceea ce constituie 63,7 la sută din suprafaţa totală de livezi pe URSS. Producţia medie la hectar şi recolta globală de fructe au sporit respectiv de 1,7 şi 7,3 ori, atingând nivelul de 6,07 t/ha şi 901 mii t. Însă cele mai bune rezultate au fost obţinute în anii 1986-1990 (perioada anterioară crizei), când de pe fiecare din cele 136,4 mii ha de plantaţii pe rod s-a recoltat în medie câte 7,5 t, recolta globală a constituit circa 1043 mii t, iar nivelul rentabilităţii a depăşit 100 procente (*tab. 1*).

Tabelul 1

Evoluţia pomiculturii Republicii Moldova la hotarul mileniilor

Anii	Suprafaţa totală de livezi, mii/ha	Plantaţii pe rod	Recolta globală de fructe, mii/t	Producţia medie, t/ha
1986-1990	219,8	136,4	1042,6	7,5
1990	234,0	149,0	101,1	6,07
1991	214,7	154,6	697,5	4,97
1992	243,7	161,1	511,3	3,10
1993	251,0	173,5	1087,8	6,10
1994*	233,0	174,3	665,1	3,72
1995	184,8	143,0	528,2	3,55
1996	173,8	146,1	521,2	3,53
1997	165,2	149,4	946,6	6,30
1998	156,3	146,1	367,2	2,49
1999	145,5	140,2	136,3	0,96
2000	136,6	129,0	255,4	1,97
2001	122,0	118,1	317,1	2,67
2002	120,2	116,8	327,1	2,82
2003	114,3	108,0	617,2	5,71
2004	113,1	108,9	542,6	4,15
2005	110,0	103,5	415,6	3,67

* *fără Transnistria*

A doua etapă cuprinde anul 1991 (începutul crizei) până în prezent. Conform datelor din *tabelul 1* această etapă, de fapt, constă din două părţi. Prima parte (anii 1991-1999) se caracterizează prin reducerea bruscă a indicilor menţionaţi (cu excepţia anilor 1993 şi 1997 privind producţia medie la hectar şi recolta globală de fructe). Astfel, în anul 1999 suprafaţa livezilor s-a redus faţă de media anilor 1986-1990 de 1,5 ori (iar a plantaţiilor pe rod dimpotrivă s-a mărit cu circa 10 la sută), recolta globală de fructe de 7,6 ori şi producţia medie la hectar – de 7,5 ori.

Partea a doua a etapei de dezvoltare a pomiculturii începe cu anul 2000 care, de fapt, este anul de stopare a declinului pomiculturii şi trecere la o creştere lentă, în anii 2000-2002, a productivităţii şi recoltei globale de fructe, după care urmează un salt esenţial al indicilor nominalizaţi în anul 2003, urmat ulterior de reducerea lentă a acestora (*fig.1*). De menţionat, că acest adaos are loc, cu toate că suprafaţa totală de livezi pe ţară s-a redus.

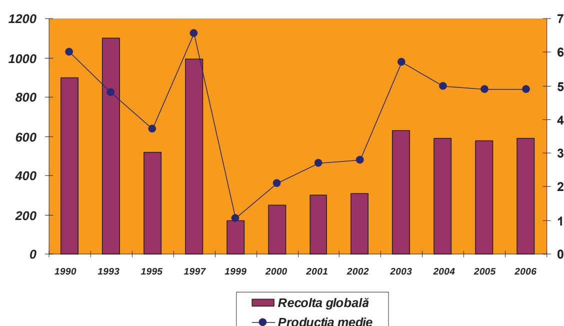

Fig. 1. **Dinamica producţiei medii (tone/ha) şi recolta globală (mii tone) a plantaţiilor pomicole pentru anii 1990-2006**

Actualmente, suprafaţa de livezi în toate categoriile de gospodării constituie 109,2 mii ha, inclusiv sămânţoase – 71,3 mii, sâmburoase – 36,0 mii, nucifere – 1,5 mii şi bacifere – 0,4 mii ha, dintre care mărul constituie 70,3 mii ha, părul – 1,0 mii ha, prunul – 22,8 mii ha, piersicul – 7,2 mii ha, caisul – 2,3 mii ha, vişinul – 3,3 mii ha, iar cireşul – 2,4 mii ha (*fig. 2*).

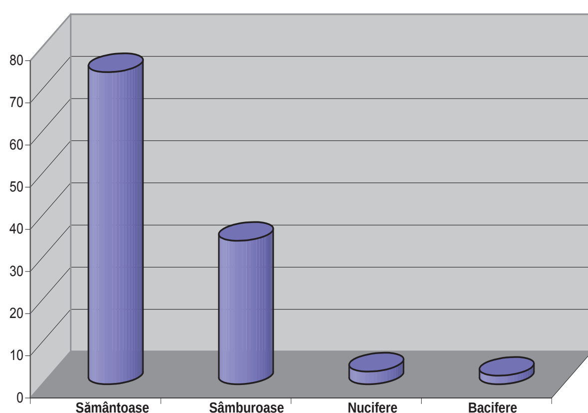

Fig. 2. **Repartiţia suprafeţelor plantaţiilor pomicole pe specii, 2006 (mii ha)**

Situaţia deplorabilă din pomicultură, care s-a creat în ultimul deceniu al mileniului doi, în mare măsură este cauzată şi de greşelile comise în perioada de deetatizare şi privatizare a plantaţiilor pomicole, acestea fiind definite ca mijloace fixe de producţie. Procesele respective au fost însoţite de fărâmiţarea livezilor moderne cu suprafeţe mari în cote mici şi repartizarea lor ulterioară ţăranilor (fermierilor).

Conform ultimului recensământ al plantaţiilor pomicole (1994), privatizarea a cauzat apariţia a circa 20,4 mii posesori de livezi, care deţin livezi cu suprafeţe mici şi foarte mici şi formează gospodării cu diferite tipuri de proprietate şi forme de gospodărire. În medie pe republică la o gospodărie pomicolă cu suprafaţa mică (până la 5 ha) revine câte 0,22 ha. Concomitent, numărul gospodăriilor ţărăneşti constituie 20255 unităţi (sau 94,7 la sută din numărul total de gospodării cu livezi pe ţară), în posesia cărora se află circa 4343 ha (sau 2,5 la sută din suprafaţa totală de livezi pe ţară). Din numărul total de gospodării pe republică 2,7 la sută constituie gospodăriile cu suprafaţa medie de livezi de peste 100 ha, în posesia cărora se află 86,1 la sută din suprafaţa totală de livezi. Cea mai mare suprafaţă medie de livadă ce revine unei S.A. este de circa 230 ha, unei gospodării agricole – peste 183 ha, altor gospodării de stat – circa 143 ha.

Repartizarea cotelor de livezi ţăranilor, fără organizarea unor servicii tehnice, agrochimice, de asigurare tehnico-materială, colectare şi comercializare a produselor, suportului ştiinţific în domeniu, precum şi lipsa de mijloace financiare a contribuit la încălcarea tehnologiilor de producere, inclusiv a protecţiei plantelor, ceea ce la rândul său în multe locuri a cauzat reducerea bruscă a productivităţii livezilor şi obţinerea producţiei de calitate joasă. Astfel, producţia medie a livezilor din gospodăriile ţărăneşti a scăzut de la 5,12 t/ha (faţă de media pe ţară – 6,07 t) în anul 1993 până la 0,57 t/ha (0,96 t) în anul 1999, urmată ulterior de o sporire lentă, atingând nivelul de 1,77 t/ha (3,67 t) în anul 2005.

În ultimii ani se evidenţiază tendinţa de extindere a plantaţiilor tinere. Astfel, în a.2001 s-au plantat 0,7 mii ha, în anii 2002 şi 2003 câte circa 0,9 mii, în a. 2004 – 1,1 mii, în 2005 – 1,5 mii ha, în 2006 – 2,0 mii ha, iar în anul 2007 – peste 5,0 mii hectare. În paralel, se efectuează măsuri de îmbunătăţire a structurii plantaţiilor pomicole sub aspectul speciilor şi sortimentului, precum şi acţiuni de îmbunătăţire a îngrijirii plantaţiilor pomicole şi conducerii ramurii în ansamblu, care vor contribui la valorificarea eficientă a potenţialului productiv de care dispun speciile pomicole cultivate la noi în ţară.

Înfiinţarea plantaţiilor pomicole, bacifere, de căpşun, precum şi plantaţiilor-mamă moderne necesită investiţii capitale considerabile. În legătură cu aceasta au o mare importanţă investigaţiile privind determinarea structurii şi volumului investiţiilor capitale în pomicultură atât din partea agenţilor economici, cât şi din buget.

Volumul investiţiilor depinde de biotipul portaltoiului, distanţa de plantare, forma coroanei pomilor, termenul intrării lor pe rod, prezenţa sau lipsa irigării, sistemul de protecţie a plantelor, iar în general volumul investiţiilor capitale cuprinde suma cheltuielilor directe şi indirecte începând cu pregătirea solului şi terminând cu îngrijirea livezii până la intrarea pomilor pe rod.

Investiţiile capitale pentru înfiinţarea şi îngrijirea unui hectar de livadă diferă în funcţie de anii de vegetaţie. În anul plantării ele includ cheltuielile efectuate pentru organizarea şi pregătirea terenului, procurarea şi plantarea materialului săditor. Ulterior, cheltuielile se efectuează conform lucrărilor

de formare a coroanei pomilor, de îngrijire a plantațiilor în perioada de vegetație cu ajutorul sistemului tehnologic de întreținere a plantațiilor (tip superintensiv sau intensiv) şi al mijloacelor de producție utilizate. Astfel, suma investițiilor totale se repartizează în conformitate cu volumul de lucrări efectuate în fiecare an.

Totalul investițiilor capitale de la pregătirea terenului, plantarea pomilor şi până la intrarea pe rod a unui hectar de plantații de măr superintensive constituie cca 166 mii lei/ha. Cele mai importante investiții sunt efectuate la pregătirea terenului şi plantarea pomilor – cca 73 mii lei/ha şi în perioada de vegetație – cca 93 mii lei/ha.

Structura investițiilor capitale totale la înființarea plantației superintensive de măr se constituie din costul mijloacelor de producție – 62,1 procente, servicii mecanizate –20,9 procente, operații manuale – 7,2 procente, taxe şi impozite – 0,6 procente, alte cheltuieli – 9,1 procente.

Investițiile capitale la înființarea livezii intensive de măr sunt relativ mai reduse, în comparație cu sistemul superintensiv, datorită distanței de plantare, excluderii sistemului de spalier şi sistemului irigării prin picurare. Investițiile totale la înființarea plantației intensive de măr constituie cca 83 mii lei/ha.

Calculele comparative demonstrează oportunitățile de înființare-întreținere a plantațiilor de măr pentru sistemele propuse (superintensiv şi intensiv de cultivare) (*tab. 2*). Astfel, varianta superintensivă necesită investiții capitale şi consumuri anuale mai mari de 2,0 ori în comparație cu sistemul de cultivare intensiv.

Cheltuielile directe şi indirecte necesare pentru înființarea plantațiilor pomicole, calculate la 1 ha, sunt următoarele: la păr în funcție de biotipul portaltoaielor 81,1 mii - 103,8 mii, la gutui - 59,2 mii lei, prun - 76,3 mii, piersic - 66,1 mii, cais - 77,4 mii, vişin - 70,4 mii, cireş - 62,2 mii lei, nuc - 55,5 mii, migdal - 57,1 mii lei, coacăz negru şi zmeur în funcție de distanța de plantare a plantelor 87,1 - 101,9 mii şi 128,5 - 143,3 mii lei, căpşun -65,4 mii lei, plantații-mamă în pepiniera pomicolă 77,2 - 92,1 mii lei.

Tabelul 2

Calculul comparativ al sistemelor de înființare şi întreținere a plantațiilor de măr (varianta superintensivă şi intensivă)

Specificare	UM	Sistemul de întreținere		Abateri «+» sau «-»
		super-intensivă	inten-sivă	
Distanța de plantare	m	3,5×1,5	4,0×2,5	x
Numărul de pomi la hectar	pomi	1905	1000	905
Investiții capitale	lei	166612	83032	83580
Perioada de recuperare a investițiilor capitale	ani	2	3	-1
Intrarea deplină pe rod	ani	5	7	-2
Perioada de exploatare	ani	15	20	-5
Producția anuală de fructe	t/ha	45	25	20
Vânzările nete	lei	112500	62500	50000
Consumuri anuale de întreținere a plantației pe rod	lei	39261	25486	13775
Marja brută anuală	lei_	73239	37014	36225
Marja brută pentru perioada de exploatare	lei	1 098 585	740 280	358305

Structura investițiilor capitale raportată la etapele de înființare a plantațiilor este următoarea: pregătirea solului pentru plantare 12,9 - 45,8 procente, plantarea 11,2 - 23,1 procente, îngrijirea plantației tinere circa 38,1 - 63,4 procente. Structura investițiilor capitale privind articolele de cheltuieli confirmă că la efectuarea lucrărilor de pregătire a solului pentru plantare cele mai mari cheltuieli sunt legate de procurarea îngrăşămintelor organice şi minerale, ponderea cărora pentru plantațiile speciilor sămânțoase şi sâmburoase constituie 42,5-53,2 la sută din suma totală de cheltuieli pentru pregătirea solului, nucifere – peste 53 la sută, căpşun – circa 50 la sută, arbuşti fructiferi 56,8-67,2 la sută.

Cheltuielile anuale necesare pentru îngrijirea plantațiilor tinere până la intrarea lor pe rod constituie în medie pentru speciile sămânțoase 6,9-12,3 mii lei/ha, sâmburoase 5,4-9,1 mii lei, nucifere 9,8-14,3 mii lei. Cheltuieli considerabile revin pe seama pesticidelor – peste 20 la sută din consumurile totale necesare pentru îngrijirea plantațiilor. Amortizarea, reparațiile curente şi deservirea tehnică solicită 38 la sută, iar remunerarea muncii circa 11 la sută din cheltuieli.

Investițiile capitale la înființarea 1 ha de plantații diferă în funcție de anul de vegetație. Astfel, în anul plantării, de exemplu, a unui ha de măr condus în sistem intensiv, acestea cuprind cheltuielile efectuate în temei pentru procurarea materialului săditor (până la 80 procente din cheltuielile efectuate pentru plantare). Ulterior cheltuielile se micşorează considerabil, dar treptat se majorează grație lucrărilor de tăiere, formare a pomilor şi de îngrijire a plantațiilor pe anii de vegetație. Prin urmare, suma investițiilor capitale necesară pentru înființarea livezii intensive de măr – 107,3 mii lei – nu se foloseşte odată, ci se repartizează proporțional cu volumul de lucrări efectuat: pregătirea solului

17,6 mii lei, plantarea 23,2 mii lei, anul întâi de vegetaţie 6,4 mii lei, anul doi 10,5 mii lei, anul trei 16,1 mii lei şi anul patru 16,5 mii lei, instalarea spalierei 17 mii lei.

În perspectivă se preconizează optimizarea suprafeţelor de plantaţii pomicole şi bacifere care se va înfăptui prin renovarea, îmbinarea şi reducerea treptată a plantaţiilor cu productivitate scăzută şi vârstă avansată.

Spre finele anului 2020 suprafaţa totală de plantaţii pomicole şi bacifere pe ţară se va stabiliza la nivelul de circa 100 mii ha şi se va menţine ulterior. Structura speciilor pomicole se va forma din 63,1 mii ha specii sămânţoase, 33,1 mii ha specii sâmburoase, 4,4 mii ha – nucifere şi 0,6 mii ha – bacifere. Se preconizează scăderea ponderii mărului de la 68,8 mii ha până la 62,3 mii ha, iar a speciilor de păr şi gutui dimpotrivă va creşte şi va constitui aproximativ 1,9 mii ha. În structura suprafeţelor pomicole speciile sâmburoase vor constitui: prun – 19 la sută, piersic – 6,2 la sută, vişin – 1,7 la sută, cireş – 1,5 la sută şi cais – 1,1 la sută. Suprafeţele speciilor nucifere şi bacifere la finele anului 2020 se vor majora de 3 ori.

Se preconizează că începând cu 2007 anual vor fi plantate circa 5 mii ha de livezi noi, dintre care sămânţoase – 3,0 mii ha, sâmburoase – 1,6 mii ha, nucifere – 0,8 mii ha şi bacifere – 0,15 mii ha. Dintre speciile sămânţoase cultura mărului va constitui 2,7 mii ha, iar părul şi gutuiul 0,1 mii ha şi respectiv – 0,2 mii ha. La plantarea culturilor sâmburoase ponderea cea mai mare îi va reveni prunului şi anume 1,0 mii ha.

Terenurile cu soluri fertile, irigate vor fi utilizate pentru sisteme superintensive de cultură a mărului şi părului cu potenţial de productivitate de 35-40 t/ha fructe calitative. Pe terenurile pretabile pentru cultivarea speciilor pomicole fără irigare se vor implementa sisteme intensive de cultură cu potenţial de productivitate, în funcţie de asigurarea cu precipitaţii atmosferice şi fertilitatea solului de 15-20 t/ha pentru măr, păr, gutui, prun, cais, piersic, 10-15 t/ha pentru vişin, cireş, 2,5-3 t/ha pentru nuc şi 5-10 t/ha pentru culturile bacifere.

Ponderea speciilor în sortimentul pomicol al Republicii Moldova până în anul 2020 este preconizată de 55-58 la sută pentru măr, circa 1 la sută pentru gutui, 4-5 la sută pentru păr, 18-20 la sută pentru prun, 8-9 la sută pentru piersic, 2-3 la sută pentru fiecare cultură de vişin, cireş, cais, 5-6 la sută pentru nuc şi 1-2 la sută pentru căpşun şi arbuşti fructiferi.

În pofida reducerii în perspectivă a suprafeţelor de livezi recolta globală în 2010 va constitui peste 700 mii tone, iar în anul 2020 – circa 1 mln tone. Productivitatea medie la 1 ha se va majora de la 4,9 t/ha până la 12,2 t/ha (*tab. 3*).

Tabelul 3

Efectul economic preconizat

Indicii	**În medie pe anii**		
	2007	2010	2020
1	2	3	4
Recolta globală de fructe, mii t	397	531	980
Producţia medie, t/ha	4,0	6,2	12,8
Preţul de cost, mii lei	416850	716850	1421000
Preţul de cost al 1 t, lei	1050	1350	1450
Suma încasată, mii lei	456550	902700	2205000
Preţul de livrare al 1 t, lei	1150	1700	2250
Beneficiul (+), pierderi (-), mii lei	39700	185850	784000
Beneficiu (pierderi), lei: la ha la 11	 396 100	 2156 350	 10275 800
Nivelul de rentabilitate, %	9,4	25,9	55,2

Realizarea măsurilor de renovare a pomiculturii va influenţa favorabil indicii economici de bază privind producţia de fructe. Calculele orientative confirmă că în urma investiţiilor făcute producţia de fructe va deveni rentabilă începând cu anul 2007, când beneficiul va constitui circa 40 mln lei şi nivelul rentabilităţii 9,4 la sută. Aceşti indici în anul 2010 vor creşte, respectiv, până la 186 mln lei şi 26 la sută, iar în anul 2020 se evaluează la 784 mln lei şi 55 la sută.

Concluzii

1. Perioada de tranziţie la pomicultura intensivă se caracterizează prin extinderea suprafeţelor de plantaţii pomicole atingând cota cea mai mare din istoria acestei ramuri – peste 250 mii ha. În această perioadă pomicultura a înregistrat anumite realizări: trecerea de la sistemul de cultură clasică (extensivă) la cea intensivă; specializarea producţiei fructelor în concordanţă cu condiţiile naturale ale zonelor pomicole; concentrarea plantaţiilor pomicole şi amplasarea corespunzătoare a întreprinderilor prelucrătoare de fructe; elaborarea şi implementarea reţelei de recepţionare a fructelor ca element de bază al infrastructurii ramurii; perfecţionarea sortimentului tuturor speciilor pomicole.

Actualmente, republica dispune de circa 109,2 mii ha de livezi, din care în jur de 75 mii ha posedă un potenţial considerabil de producţie, care poate fi valorificat prin efectuarea măsurilor economico-organizatorice şi tehnologice.

2. Investiţiile capitale pentru înfiinţarea şi

îngrijirea unui hectar de livadă diferă în funcţie de anii de vegetaţie. În anul plantării ele includ cheltuielile efectuate pentru organizarea şi pregătirea terenului, procurarea şi plantarea materialului săditor. Ulterior, cheltuielile se efectuează conform lucrărilor de formare a coroanei pomilor, de îngrijire a plantaţiilor în perioada de vegetaţie cu ajutorul sistemului tehnologic de întreţinere a plantaţiilor (tip superintensiv sau intensiv) şi a mijloacelor de producţie utilizate. Suma cheltuielilor directe şi indirecte, necesare pentru înfiinţarea 1 ha de plantaţii pomicole, conform speciilor, constituie: pentru măr şi păr în funcţie de biotipul portaltoaielor, respectiv 73,3 mii - 166,0 mii lei şi 81,1 mii - 103,8 mii lei; gutui - 59,2 mii lei, prun - 76,3 mii lei, piersic - 66,1 mii lei, cais - 77,4 mii lei, vişin - 70,4 mii lei, cireş - 62,2 mii lei lei, nuc - 55,5 mii lei, migdal - 57,1 mii lei, coacăz negru şi zmeur în funcţie de distanţa de plantare a plantelor 87,1 - 101,9 mii lei şi 128,5 - 143,3 mii lei; căpşun -65,4 mii lei; plantaţii-mamă în pepiniera pomicolă 77,2 - 92,1 mii lei.

3. Direcţia strategică de dezvoltare a pomiculturii constă în exploatarea eficientă a plantaţiilor existente şi în înlocuirea succesivă a acestora cu plantaţii de tip nou, cu sortiment modern, tehnologii avansate, care asigură intrarea timpurie pe rod, productivitatea înaltă de fructe ecologice şi competitive, solicitate pe piaţa internă şi pe cea externă.

Spre finele anului 2020, suprafaţa totală de plantaţii pomicole şi bacifere pe ţară se va stabiliza la nivelul de circa 100 mii ha şi se va menţine ulterior. Structura speciilor pomicole se va forma din 65,2 mii ha specii sămânţoase, 29,9 mii ha – sâmburoase, 4,1 mii ha – nucifere şi 0,8 mii ha – bacifere. Se preconizează scăderea ponderii mărului de la 68,8 mii ha până la 62,3 mii ha, iar a speciilor de păr şi gutui dimpotrivă va creşte şi va constitui aproximativ 1,9 mii ha. În structura suprafeţelor pomicole speciile sâmburoase vor constitui: prun – 19 la sută, piersic – 6,2 la sută, vişin – 1,7 la sută, cireş – 1,5 la sută şi cais – 1,1 la sută. Suprafeţele speciilor nucifere şi bacifere la finele anului 2020 se vor majora de 3 ori. Se preconizează următoarea repartizare a plantaţiilor pomicole pe zone economico-geografice: Nord – circa 50 la sută din suprafaţa totală, Centru – 22 la sută, Sud-Est – 12 la sută, Sud – 16 la sută.

4. Pentru asigurarea înfiinţării plantaţiilor pomicole şi bacifere noi cu material săditor de calitate biologică şi fitosanitară superioară este necesară renovarea sistemului de pepiniere şi implementarea tehnologiilor moderne cu asistenţa ştiinţifică a instituţiilor de profil, susţinerea financiară şi controlul riguros al calităţii din partea statului. Se preconizează sporirea volumului de producere a materialului săditor pomicol până la 6 mln. buc. în anul 2020.

În acest context, suprafaţa plantaţiilor-mamă de ramuri-altoi va constitui în anul 2005 – 27 ha, 2010 – 30 ha, a plantaţiilor-mamă de portaltoi vegetativi (marcotiera) în anul 2005 – 73 ha, în 2010 – 86 ha, a plantaţiilor-mamă de seminceri în 2005 – 17 ha, în 2010 – 20 ha. Valorile suprafeţelor de părţi componente ale pepinierei, atinse în anul 2010, se vor menţine în temei până în anul 2020.

Începând cu anii 2008-2010 se va efectua trecerea treptată la producerea în masă a materialului săditor genetic superior devirozat, fiziologic bine dezvoltat, care în temei se va finaliza spre anul 2020, constituind baza înfiinţării plantaţiilor pomicole înalt productive.

5. Realizarea măsurilor de renovare a pomiculturii vor influenţa favorabil indicii economici de bază ai producţiei de fructe. Aceşti indici în anul 2010 vor constitui respectiv 185,8 mln. lei şi 25,9 la sută, iar in anul 2020 – 784 mln. lei şi 55,2 la sută.

Bibliografie

1. RAPCEA M., BUCARCIUC V., DONICĂ A. şi alţii. Afaceri în pomicultură. Chişinău, 2004. – 104 p.

2. RAPCE A. M., DONICĂ I., BOGDAN I., DONICĂ A. Starea actuală şi perspectivele dezvoltării pomiculturii în Republica Moldova. / *Lucrări ştiinţifice*, Bucureşti, 2005, Vol. 1, p. 15-20.

3. DONICĂ A. Investiţii capitale pentru informarea şi îngrijirea plantaţiilor pomicole. / *Cercetări în pomicultură – realizări, probleme şi perspective*, Chişinău, 2005, Vol. 4, p. 387-391.

4. ДОНИКА И., РАПЧА М., МЛАДИНОЙ В., ДОНИКА А. Концепция развития отрасли плодоводства до 2020 года. / *Cercetări în pomicultură*. Institutul de Cercetări pentru Pomicultură, Chişinău, 2006, Vol. 5, p. 11-15.

5. DONICĂ A. Stabilirea normativelor de investiţii capitale pentru înfiinţarea noilor livezi. / *Cercetări în pomicultură*. Institutul de Cercetări pentru Pomicultură, Chişinău, 2006, Vol. 5, p. 78-104.

6. DONICĂ I., DONICĂ A. Dezvoltarea durabilă a pomiculturii. Agricultura Moldovei, 2006, Nr. 9, p. 10-11.

7. DONICĂ I., RAPCEA M., DONICĂ A., MLADINOI V. Contribuţii la renovarea ramurii pomiculturii în Republica Moldova. Monografie. Chişinău, 2008. – 190 p.

PLANTELE LEGUMINOASE – ACTUALITATE ŞI VIITOR

Dr. hab. ***Valentin CELAC,***
Institutul de Genetică şi Fiziologie a Plantelor, AŞM

VEGETABLES GROWING-ACTUALITY AND FUTURE

Vegetables growing (peas, soybeans, beans, chick peas, lentils, seeds…peanuts) ensure food's, fodder's and industry's security. They are the main source of proteins, contribute to the soil's fertility valorification and are excellent precursors in crop rotations. Plants ensure 14,0-45,8q/ha grain production with 19,5-40,3% protein content in grains, having a great social and economic effect.

In the Laboratory of Genetics and Improvement of Vegetables Growing were created 21 sorts, out of which 12 (2-soybeans, 3-peanuts, 2-chick peas, 2-lentils, 1-grains) were homologated and implemented in agriculture.

Leguminoasele *(Fabaceae*) sunt plante angiosperme, dicotiledonate foarte antice, excepţional de numeroase (cca 10 000 specii) şi variate. Ele au originea din zonele tropicale şi subtropicale ale globului. În zonele respective, evoluţia conjugată a plantelor leguminoase a început odată cu cea a omului primitiv. Acest proces a decurs paralel cu mare succes în perioada de aridizare. Din antichitate "strămoşii" culturilor leguminoase contemporane (soia, fasolea, năutul, mazărea, lintea, latirul, bobul, fasoliţa etc.) au fost folosiţi de străbunii omului ca sursă vitală esenţială pentru hrană, fiind utilizaţi şi în epocile istorice următoare. Omul antic aprecia inconştient valoarea excepţională a leguminoaselor, datorită calităţilor superioare gustative, nutritive şi digestibile ale fructelor şi seminţelor. Omul a luat de la aceste plante putere creativă, sănătate şi energie pentru organism. Datorită acestui fapt, plantele leguminoase, fiind sursă esenţială de hrană, au îndeplinit un rol de o mare importanţă vitală pentru iniţierea, decurgerea evoluţiei, dezvoltarea socială şi derularea inteligenţei omului.

Din antichitate seminţele culturilor leguminoase se utilizau nu numai ca hrană, dar şi în medicină. Dioscarid relatează că seminţele fierte ori prăjite de năut contribuie benefic la vindecarea stomacului. Plinii povăţuieşte de folosit năutul pentru stimularea înmulţirii populaţiei şi secreţiei laptelui la mame. Dononeus recomandă utilizarea năutului ca stimulator sexual.

E firesc că omul are necesitate de o sursă valoroasă de hrană pentru funcţionarea normală a sistemului de reproducere, pentru creşterea şi dezvoltarea organismului, formarea potenţialului creativ. Miracolul culturilor leguminoase constă tocmai în faptul că ele au capacitatea de a acumula în fructe şi seminţe cantităţi impunătoare de proteine şi alte substanţe organice şi neorganice biologice active extrem de valoroase. Seminţele lor conţin de la 19,5 până la 40,3 la sută de proteine, ceea ce este de 1,5 – 3 ori mai mult ca la cerealiere (8,0 – 15,0 la sută) şi de cca 2 ori mai mult ca în carne (14,5 – 21,0 la sută), ouă (11,9 la sută) şi peşte (15,3 la sută). În ele se mai conţin de la 17,0 până la 60,0 procente de hidraţi de carbon şi de la 1,5 până la 60,0 procente de grăsimi în funcţie de specie şi soi. Proteinele constituie aminoacizi esenţiali (lizina, metionina, valina, triptofan, trionin, fenilalanina etc.) foarte necesari pentru funcţionarea organismului uman şi animal.

Valoarea fiziologică a proteinei constă în faptul că ea este componenta structurală şi funcţională a protoplasmei celulelor organismului. Proteinele reprezintă 50 – 70 la sută din substanţa uscată a celulei. Ele participă la constituirea şi la funcţiile fiziologice vitale ale organitelor plasmatice (nucleul, mitocondrii, cromozomi, ribozomi, membrană etc.) şi la reacţiile de fermentare în schimbul de substanţe. De natură proteică sunt fermenţii, hormonii etc. Molecula proteică formează grupele funcţionale principale având însuşirea de a alcătui diferite complexe cu alte substanţe. Proteina cu acizii graşi, de exemplu, formează lipoproteide, cu hidraţii de carbon – glucoproteide, cu acizii nucleici – nucleoproteide etc. În componenţa proteinelor nucleului există doi acizi nucleici foarte importanţi şi anume acidul ribonucleic (ARN) şi acidul dezoxiribonucleic (ADN). ARN-ul este răspândit şi în citoplasma celulei. ADN-ul şi ARN-ul îndeplinesc funcţii genetice. Numai ADN-ul este substratul ce poartă informaţia ereditară de la o generaţie la alta. Cele mai mici alternări în structura şi funcţia acizilor nucleici provoacă anomalii ori chiar moartea organismului. Este firesc, că limitarea calităţii şi cantităţii necesare de proteine în organism poate produce schimbări în structurile şi funcţiile fiziologice ale proceselor de creştere şi dezvoltare.

În procesul evoluţiei, creşterea şi dezvoltarea organismului, îndeosebi a creierului şi a capacităţilor intelectuale ale omului, au decurs datorită aprovizionării sale cu cantitatea necesară de proteine

şi cu surse de energie (hidraţi de carbon, grăsimi) în alimentaţie. Creierul uman utilizează de 16 ori mai multă energie decât celelalte organe. De aceea, societatea trebuie să conştientizeze şi numaidecât să producă şi să folosească în alimentaţie cantitatea necesară de proteine vegetale şi animaliere pentru securitatea sănătăţii, formarea personalităţii şi asigurarea activităţii biologice umane. Este foarte important de a satisface nevoia de proteine pentru procesele sistemului de reproducere, la etapele iniţiale de creştere şi dezvoltare a noului organism.

Pentru activitatea vitală normală a organismului este necesară şi o cantitate optimă de substanţe chimice (fosfor, potasiu, magneziu, fier, iod etc.) şi vitamine (C, B_1, B_2, B_6, PP etc.). Aceste componente se acumulează în fructele şi seminţele culturilor leguminoase şi numai în urma folosirii lor în alimentaţie ele sunt uşor asimilate de organism. În seminţele leguminoaselor sunt echilibrate foarte reuşit componentele proteinei, amidonului, zahărului, vitaminelor şi substanţelor minerale, aceasta determinându-le marea valoare nutritivă.

Actualmente, sursele principale de proteine pentru om sunt proteina vegetală şi cea animalieră (carne, lapte, brânză, ouă etc.). Trebuie să conştientizăm că proteina vegetală este cel mai ieftin şi sănătos produs alimentar, cu toate că o mare cerere şi ofertă are proteina animalieră. Dar consecinţele nefaste asupra sănătăţii de pe urma folosirii cărnii în alimentaţie sunt bine cunoscute. După evidenţa FAO (1987), necesităţile în proteină animalieră sunt de patru ori mai mari decât cerinţele. Deficitul de proteină animalieră poate fi lichidat numai prin creşterea producţiei culturilor leguminoase pentru satisfacerea bazei furajere a animalelor şi păsărilor. Este cunoscut faptul că pentru producerea unei unităţi de proteină animalieră sunt necesare 7 unităţi de proteină vegetală. Se ştie, de asemenea, că făina de peşte în raţia păsărilor poate fi înlocuită cu făina de năut. Utilizarea proteinelor vegetale în raţia animalelor majorează surplusul de greutate la animale şi păsări cu 20-25 la sută pe zi.

Leguminoasele pentru boabe, datorită conţinutului înalt de proteine, prezintă o sursă valoroasă pentru industria de prelucrare, de conserve şi cea alimentară. În ţările orientale din leguminoase se prepară cca 400 feluri de bucate cu un impact benefic asupra proceselor fiziologice ale organismului.

În ţara noastră fructele în stare tehnică şi seminţele plantelor leguminoase nu satisfac cererea şi, prin urmare, nu se folosesc îndeajuns în alimentaţie în stare proaspătă şi prelucrată. Sortimentul produselor din leguminoase pe piaţa internă este foarte limitat şi, desigur, influenţează negativ asupra activităţii şi sănătăţii populaţiei.

Sporirea producţiei de substanţe proteice poate fi realizată prin creşterea diversităţii de culturi leguminoase, lărgirea arealului de cultivare a lor, prin crearea de noi soiuri cu un potenţial genetic mărit de productivitate, calitate şi cu rezistenţă sporită la factorii nocivi biotici şi abiotici. Din cauza deficitului de materie primă şi lipsei de spirit întreprinzător este limitată producerea de produse alimentare combinate, conserve etc. Producerea materiei prime de culturi leguminoase pentru industrie poate fi valorificată suficient deoarece coeficientul de înmulţire la leguminoase este destul de înalt, iar condiţiile pedoclimatice ale ţării noastre sunt foarte favorabile pentru cultivarea rentabilă a lor. Dacă media mondială de producţie la leguminoase este de 7 – 8q/ha de boabe, atunci în Republica Moldova e de 3-4 ori mai mare. Prin urmare, locul şi importanţa culturilor leguminoase trebuie prevăzute şi reconsiderate, deoarece perioada de ignoranţă e pe sfârşite.

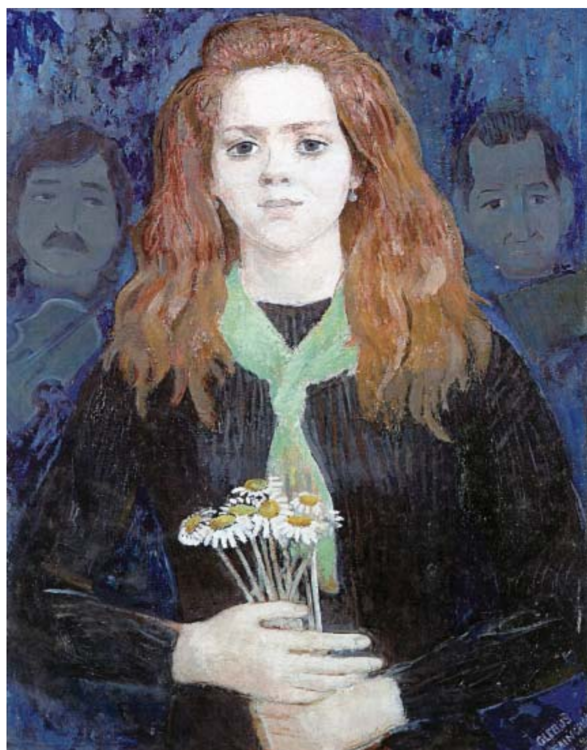
Cercetările genetice şi ameliorative efectuate în ultimii ani de către cercetătorii (acad. V.Celac, dr. A.Budac, dr. A.Malii, dr. L.Coreţchi, dr. I.Chirtoacă) Laboratorului de genetică şi ameliorare a culturilor leguminoase al IGFF al AŞM s-au finalizat cu crearea a 21 soiuri de culturi leguminoase, dintre care 12 mai performante (2 soiuri de soia, 3 – arahide, 2 – năut, 2 – fasoliţă, 2 – linte şi un soi de bob) sunt omologate şi implementate în agricultură. Aceste soiuri se caracterizează prin recolte substanţiale de calitate superioară, cu rezistenţă sporită la secetă şi temperaturi înalte, tolerante la maladii şi pretabile pentru mecanizare. Ele prezintă mare interes pentru producere şi comercializare. Producţia de seminţe obţinută va trebui prelucrată industrial şi realizată.

Menţionăm, că din păstăi verzi şi seminţe de leguminoase se poate produce o mare variaţie de adausuri din proteină, conserve şi pateuri de o calitate superioară. Acestea vor contribui la diversificarea pieţei cu produse alimentare valoroase şi la prosperarea economică.

Elaborări ştiinţifice destinate prelucrării tehnologice a materiei prime din leguminoase au fost dirijate de subsemnatul (acad. V.Celac) şi efectuate prin colaborarea Institutului de Tehnologii Alimentare şi a Institutului de Genetică al AŞM, fiind brevetate (Brevete nr. MD 2393, 2417, 2470, 2443, 2471, 2632, 2660 etc.). Aceste realizări pot fi utilizate de producătorii cointeresaţi cu o mare rentabilitate. În ţările cu tehnologii avansate

boabele de culturi leguminoase se utilizează pe larg la prepararea componentelor de proteină în industria de cofetărie pentru producerea ciocolatei, bomboanelor, halvalei etc. În industria de panificaţie făina din leguminoase se întrebuinţează pentru valorificarea calităţii şi gustului pâinii şi a diferitelor paste făinoase. Boabele pot fi întrebuinţate în scopuri tehnice ca materie primă pentru prepararea cazeinei pentru producerea placajului, ţesăturilor, masei plastice, cleiului etc. Fitotehnia şi industria de prelucrare a leguminoaselor promit mari perspective pentru dezvoltarea businessului.

E foarte important de menţionat, că plantele leguminoase valorifică eficient solul, contribuie la decurgerea proceselor microbiologice în sol şi majorează fertilitatea lui. E cunoscut, că pe rădăcinile plantelor leguminoase se formează nodozităţi ce conţin bacterii fixatoare ale azotului din aer pe care îl acumulează. După recoltare, arat şi încorporarea resturilor vegetale, în sol se acumulează de la 50 până la 200 kg/ha de azot, ceea ce echivalează cu aplicarea în sol a 10 – 20 t de băligar. Este pus în evidenţă faptul că plantele leguminoase, după capacitatea de acumulare a azotului în sol, sunt mai superioare ogorului negru. Productivitatea plantelor se micşorează, dacă în asolamente leguminoasele ocupă mai mult de 25-30 la sută, din cauza infectării solului cu dăunători şi cu maladii, îndeosebi cu putregaiul rădăcinii. În aşa mod, prin respectarea asolamentului se utilizează la maximum potenţialul natural al plantelor. Plantele leguminoase pot fi utilizate ca îngrăşăminte siderale pentru fertilizarea solului. Prin urmare, ele joacă un rol important în protecţia mediului şi ca amelioratori ai situaţiei ecologice, deoarece fertilizează solul şi astfel cade necesitatea aplicării îngrăşămintelor minerale. Pe acest sol pot fi cu succes cultivate diferite plante şi obţinute producţii biologice ecologic pure pentru alimentaţia dietetică.

Glebus Sainciuc. ***Ileana Tudora. U/p., 1997***

Plantele leguminoase sunt premergători excelenţi în asolamente pentru toate culturile nu numai de aceea că fertilizează solul, dar şi pentru că solul după ele rămâne curat de buruieni şi, de regulă, ele se recoltează timpuriu. De exemplu, la semănatul grâului după plantele leguminoase recolta se majorează cu 5 – 7q/ha.

Recolta verde, fânul, vrejile etc. a leguminoaselor sunt un nutreţ valoros pentru animale şi păsări, în ele conţinându-se o cantitate însemnată de proteine şi alte substanţe nutritive.

Unele specii de culturi leguminoase (năutul, lintea, latirul) sunt cele mai rezistente la secetă şi temperaturi înalte, tolerante la boli şi dăunători. De aceea, ele sunt recomandate pentru cultivare în zonele cu condiţii climaterice aride cu agricultura riscantă, din care fac parte şi raioanele de sud ale Republicii Moldova.

Concluzionăm: culturile leguminoase (soia, fasolea, năutul, mazărea, lintea, bobul, arahidele, latirul şi fasoliţa) asigură securitatea alimentară, furajeră şi industrială. Ele sunt unica sursă sigură de proteine valoroase. Plantele contribuie la valorificarea fertilităţii solului şi oferă garanţii pentru securitatea energetică. Ele sunt excelenţi premergători în asolamente. Producţia de boabe este în limitele de la 14,0 până la 45,6q/ha cu conţinutul de proteine în boabe de la 19,5 până la 40,3 la sută în funcţie de cultură şi soi. Cultura leguminoaselor are un efect economic şi social major.

Îmbinarea armonioasă a fitotehniei culturilor leguminoase cu sectorul zootehnic şi a industriei de prelucrare poate crea o agricultură biologică, durabilă cu o rentabilitate înaltă. Aceasta va spori sănătatea, prosperitatea poporului datorită aprovizionării lui cu produse alimentare biologice valoroase. Rezolvarea problemei proteinelor pe plan mondial este o datorie a umanităţii de o importanţă socială şi economică deosebită. Proteinele sunt apreciate ca materie primă strategică. La rezolvarea problemei proteinei trebuie să fie orientate cercetările ştiinţelor biologice, agrare, precum şi businessul.

DIRECȚII IMPORTANTE DE INVESTIGAȚII ÎN SECTORUL VITI-VINICOL

Acad. ***Boris GAINA,***
academician-coordonator al subsecției științe agrare a AŞM

THE MAIN TRENDS OF INVESTIGATIONS IN THE FIELD OF WINERY

Among the most important topics of the unvology and oenology remain to be the struggle with the grapes' bacterial cancer, caused by Agrobaterium tumefacium. Another practical problem is created by grapes and non-polluted products. The quality of grapes and wines rises simultaneously with the rising of the maturity for the beans and with their sanitarian level. The amplification of the sort aromas is recommended to be carried out with pectological enzymes with complimentary activity of the B-glucozidica. The filtration through membranes assures the packed wine stability for at least 2 years.

În continuarea articolului publicat în Revista de Știință, Inovare, Cultură şi Artă *Akademos*, nr. 3(10), 2008, p. 79-81 şi în consecința ediției a 18-a a *Expo-Vin Moldova 2009* (Concursul Internațional al Vinului, Seminarul Internațional *In Wine-2009*, Expoziția Internațională de utilaje, materiale auxiliare, vinuri şi băuturi tari) ne propunem să expunem câteva sugestii vis-a-vis de direcțiile investigațiilor din domeniul viti-vinicol pentru perioada anilor 2009-2012.

Pepiniera viti-vinicolă

Randamentul general pe țară rămâne a fi relativ scăzut (30-35 la sută – material de categorie biologic înaltă). Afinitatea altoirilor deseori nu este atinsă, ceea ce diminuează considerabil prinderea la plantare şi puterea de creştere-fructificare a butucilor în rod. Condițiile climaterice nefavorabile provoacă des epifitote de boli la vița de vie, care sunt mult mai periculoase pentru plantele tinere altoite.

Seceta din vara anului 2007, începutul primăverii, precum şi anotimpul ploios din primăvara-vara anului 2008 au scăzut cu mult randamentul şi calitatea materialului săditor viticol. Ca urmare, prețurile unei plante de viță de vie altoită de categorie biologică înaltă (*certificat* sau *standard*) au fost ridicate şi din această cauză s-au dovedit a fi deseori necompetitive cu cele din import. În plus, producerea, în anul 2008, a peste 90 la sută de soiuri de masă din materialul săditor va crea situații dificile pentru comercializarea lui în Republica Moldova, precum şi la export în Ucraina şi Rusia.

Probleme extrem de mari pentru campania de altoire şi creştere a materialului săditor în pepiniera viticolă generează prezența unor agenți patogeni (îndeosebi, a bolilor) pe coardele de altoi şi portaltoi colectate toamna şi la începutul iernii. Nu a fost soluționată problema cancerului bacterian al viței de vie, provocat de *Agrobacterium tumefacium* care, deseori, se află pe materialul săditor în formă latentă. S-a diminuat considerabil volumul lucrărilor în cultura *in vitro*, care ne permit să asanăm materialul selectat sau obținut prin selecția intraspecifică, să-l multiplicăm în termeni sporiți etc.

Agrotehnica viței de vie

În acest domeniu e necesar de realizat investigații ce țin de numărul de plante la 1 ha. Dogmele de altă dată, cum că optim ar fi doar numărul de 2222 de plante de viță de vie la 1 ha, nu mai pot fi tolerate. La unele soiuri, de exemplu *Chardonnay* şi *Muscat ottone*l (albe), *Pinot noir* şi *Gamay* (roşii) se cere un număr mai mare de butuci la 1 ha, deoarece, fiind mai puțin încărcați cu struguri, ar asigura o calitate excelentă a vinurilor obținute, aşa cum elocvent o demonstrează astăzi practica țărilor viti-vinicole cu o viticultură avansată. Este foarte important ca aparatul foliar al butucilor să fie optimizat, pentru a asigura o fotosinteză normală a plantei şi o maturizare profundă a recoltei pe de o parte, dar şi o coacere normală a coardelor care trebuie să ierneze deseori la temperaturi joase, pe de altă parte. Se cere diminuarea la minimum a volumului de lucrări manuale şi aplicarea celor mai moderne proceduri agricole în tehnologia de creştere şi recoltare a strugurilor.

Protecția plantelor

Acest domeniu urmează a fi investigat în două direcții:

a) elaborarea şi implementarea unei strategii noi de protecție integrală a viței de vie bazate pe cele mai noi realizări ale industriei producătoare de pesticide, erbicide etc.;

b) realizarea, în plan național, a unui nou sistem biologic (ecologic) de protecție a viței de vie care ar asigura creşterea strugurilor nonpoluați, procesarea industrială a materiei prime şi obținerea produselor

ecologice igienice şi curative (sucuri, concentrate, băuturi nealcoolice, vinuri ş.a.), certificate corespunzător. (3)

Se impune consolidarea eforturilor viticultorilor pentru asigurarea la timp a protecţiei viţei de vie împotriva bolilor (mildiu, oidium, botrytis ş.a.) şi vătămătorilor (viermele boabelor, filoxera foliară, fluturele alb american etc.). Experienţa ţărilor din spaţiul CSI dovedeşte necesitatea readucerii aviaţiei mici în tehnologia complexă de combatere a bolilor şi vătămătorilor ca fiind eficace, economicoasă, operativă şi unică în felul ei, când timpul este ploios şi solul umed.

Procesarea strugurilor

S-a renunţat definitiv la utilizarea liniilor depăşite pentru prelucrarea strugurilor, înalt consumatoare de energie electrică şi termică, executate din aliaje care se supun uşor coroziunii în must şi vin (VPL, VPPD ş.a.).

Practica mondială, inclusiv şi a ţării noastre, în ultimii 10 ani ne-a demonstrat convingător că este suficient să înzestrăm întreprinderile de vinificaţie cu:

- sisteme automatizate de recepţie a strugurilor (cântărirea, determinarea zahărului şi acidităţii titrabile, stării sanitare);
- buncăr de recepţie, desciorchinător-zdrobitor (de struguri şi boabe corespunzător);
- prese pneumatice de separare a mustului şi boştinei presate;
- filtre vacuum cu perlită sau diatomită;
- enzime pectolitice cu activităţi β-glucozidazice;
- fermentatoare cu reglarea temperaturilor, levuri şi bacterii seci, speciale pentru fiecare soi de struguri (neutri, aromatici ş.a.).

Se întreprind măsuri de limitare a contactului mustului cu oxigenul, de păstrare a vinurilor sub gaze inerte, de reglare strictă a temperaturilor de fermentare a mustului (boştinei), de micşorare a perioadei de macerare şi altele. Nu se mai pot tolera situaţiile ce ridică costul de producţie, majorează consumul energiei şi diminuează calitatea produselor finite.

Asigurarea calităţii şi competitivităţii vinicole

Numai din struguri bine maturizaţi, supramaturizaţi, sănătoşi şi procesaţi în condiţiile expuse mai sus se pot crea premise pentru a obţine vinuri de calitate superioară, competitive pe pieţele pretenţioase mondiale. Culoare vie şi nativă, aroma de soi sau buchetul bogat floral, gustul moale, plăcut al vinului, tipicitate ireproşabilă – sunt cele mai importante exigenţe ce ţin astăzi de calitatea vinului moldovenesc. Este clar că actualmente se vor vinde doar vinurile ce fac concurenţă loială vinurilor produse în ţările Uniunii Europene (Franţa, Germania, Italia, Spania, Ungaria ş.a.), celor din ţările vecine – exportatoare de vinuri pe pieţele Rusiei, Ucrainei şi Bielorusiei, cum sunt Bulgaria, România, Slovacia, Slovenia, Muntenegru ş.a.

Nu este greu de evaluat la ce nivel de concurenţă ne obligă să ne ridicăm vânzările mereu în creştere a vinurilor în vrac din Cili şi Argentina, ale celor îmbuteliate din California (SUA), Australia şi Noua Zelandă, care se caracterizează prin competitivitate înaltă şi calitate apreciată. În prezent, la controlul fizico-chimic şi microbiologic al vinurilor sunt incluse noi criterii ce ţin de conţinutul toxinelor în băuturi: ochratoxina A, patulina, metalele grele, pesticide reziduale s.a.

Direcţiile de investigaţii pentru apropiaţii 4-5 ani, precum şi pentru o perspectivă mai îndelungată (10 ani), trebuie să fie axate pe principiile biotehologiei moderne care pot asigura, indiscutabil, igiena, calităţile curative, calitatea şi competitivitatea sucurilor, concentratelor, vinurilor de diferite tipuri şi distilatelor (divin, brandy, rachiu etc.). Biopreparatele destinate luptei cu bolile trebuie să substituie produsele chimice în protecţia plantelor; enzimele pectolitice necesită să aibă şi activităţi complementare (proteolitică, β-glucozidazică etc.), să fie specializate pentru diferite tipuri de varietăţi de viţă de vie cu struguri aromatici, neutrali, cu nuanţe defoxat etc. Levurile seci selecţionate asigură „cazurile de succes" prin complexul aromelor proprii soiului şi păstrate în perioada fermentării mustului, precum şi prin compuşii noi formaţi sub acţiunea enzimelor-sintetazelor proprii levurilor utilizate. Pentru scăderea acidităţii musturilor sau/şi a vinurilor cu bacterii malo-lactice sau suşe de levuri dezacidifiante şi asigurarea obţinerii unui produs calitativ e necesară respectarea exigenţelor de gen tehnologic. Stabilitatea microbiologică garantată a vinurilor de diferite tipuri, pe o perioadă de 1-2 ani, se poate obţine în urma filtrării produsului prin membrană.

Bibliografie

1. B. Gaina. Probleme strategice de dezvoltare a complexului viti-vinicol al Moldovei. Revista „Akademos", nr. 3(10), 2008, pag.79-81.
2. B. Gaina, Puech I.-I., Gh. Savin şi al. „Uvologie şi Oenologie" Tip. AŞM , Chişinău, 2006, pag. 213-381.
3. A. Popa, D. Popa, F. Dragomir. „Microbiologia oenologică". Editura Universităria. Craiova, 2004, pag. 67-145.
4. D. Cotea, „Tratat de Oenologie", Ed. Ceres, Bucureşti, 1985, pag.261-360.
5. Em. Rouzet, G. Seguin, „Managementul vinului". Ed. USM, Chişinău, „TACIS TEMPUS", pag. 207, 241.

TOMATELE USCATE! DA SAU NU?

Dr. ***Galina ŞLEAGUN,***
Institutul Ştiinţifico-Practic de Horticultură şi Tehnologii Alimentare

DRIED TOMATOES! YES OR NOT?

The commercial and consumer value of dried tomatoes, based on their sensory, nutritious and antioxidant properties, as well as on their convenience of use have been widely covered in this work. Trends of actual research in the field of tomato drying have been shown. The expediency of tomato drying in the Republic of Moldova has been given reason. Succinct results of the elaborations that were developed at the Institute of Research and Development for Horticulture and Food Technologies are presented.

Tomatele uscate. În Moldova, această sintagmă îi surprinde pe mulţi, le stârneşte o anumită mirare şi e văzută ca ceva exotic. În acelaşi timp, ele au intrat în circuitul alimentar larg al ţărilor mediteranene. Fără tomate uscate, bunăoară, e greu de imaginat renumita bucătărie italiană. Ele sunt folosite ca un supliment important în salate, copturi, caşcavaluri, omlete, budinci, pateuri de legume, în bucatele din peşte, carne de pasăre şi, desigur, în pizza şi paste, ba chiar se mănâncă cu felii de pâine albă, după care se serveşte vin. Cândva tomatele uscate erau folosite doar în sudul Italiei. Odată cu globalizarea, arealul lor de întrebuinţare s-a extins.

Folosindu-vă de sistemul cunoscut de căutare *Google.com* la solicitarea *dried tomatoes* (*tomate uscate*), veţi primi mai mult de 800 mii de răspunsuri, iar informaţii despre reţete din tomate ori roşii uscate le veţi găsi aproximativ pe 65 mii de site-uri în limba rusă şi 138 mii în limba română. Veţi nimeri în lumea gospodinelor şi a bucătăriei casnice, unde tomatele uscate şi-au ocupat locul meritat [1,2,3]. E greu să te abţii şi să nu guşti sau să nu pregăteşti ruladă din carne de iepure cu tomate uscate, spaghete în sos de tomate uscate, budincă simplă din cartofi sau macaroane cu aceleaşi tomate uscate sau supa numărul unu – minestrone.

Tomatele uscate în prezent se comercializează în supermarketuri, practic în toată lumea. De asemenea, în oricare localitate, comună sau sat funcţionează restaurante cu bucătărie italiană sau cel puţin pizzerii ce folosesc aceste legume uscate.

Se ştie că tomatele uscate le pot lesne înlocui pe cele proaspete, îndeosebi în timpul iernii. Reclamele bucătăriei italiene, care fac publicitate tomatelor uscate din meniu, atrag atenţia cumpărătorilor sau clienţilor veniţi să servească masa în localuri publice.

Care sunt particularităţile tomatelor uscate? Mai întâi, ele au o aromă puternic accentuată ce nu o vei găsi în tomatele congelate, păstrate în frigider, nici în cele prelucrate în alt mod. Mai apoi, tomatele uscate au un gust tipic acru-dulciu, obţinut din contul concentraţiei în timpul uscării, dar fără a avea nuanţe de fiert caracteristice pastei de tomate. Şi, în sfârşit, consistenţa. Tomatele uscate nu se răsfierb, se rumegă uşor, păstrează forma bucăţelelor în orice fel de mâncare pregătit.

Unde numai nu se usucă acum tomatele!? Şi în Australia, şi în California, şi în Uzbekistan, în toate ţările mediteranene. În ţările mai sărace, slab dezvoltate, de obicei tomatele se usucă pentru a reduce pierderile lor în sezonul de recoltare, pe când în ţările dezvoltate tomatele uscate sunt privite ca ceva delicios. Iar cu zece ani în urmă compania din California „Sun Dry" a deplasat tomatele uscate din sectorul specific alimentar în sectorul produselor alimentare populare [4].

SUA produc anual aproximativ 2720 tone de tomate de uscare solară în valoare totală de *cca* $ 16 mln [5], aproape aceeaşi cantitatea se importă de către alte ţări. E o cifră impunătoare, dar nu-i de mirare, ţinând cont de importanţa mare a tomatelor uscate ca ingredient în industria alimentară, convenabilitatea pentru sectorul deservirii alimentare şi comoditatea transportării şi păstrării lor.

Uscarea tradiţională la soare e un proces mai ieftin, decurge încet, lent şi permite tomatelor să-şi păstreze mirosul, preîntâmpină pierderea substanţelor nutritive prin evaporare sau caramelizare. Acest mod de uscare are şi unele neajunsuri, particularităţi negative: tomatele îşi pierd întrucâtva culoarea, devin cam brune; scade calitatea nutritivă, de asemenea pot surveni procese microbiologice.

Creşterea interesului cumpărătorilor pentru o alimentaţie sănătoasă are un impact direct asupra solicitării produselor de înaltă calitate. Astfel de produse calitative se pot obţine numai prin metode mecanizate ce oferă posibilitatea de a controla procesul în baza cunoştinţelor despre particularităţile de transformare a compoziţiei chimice la producerea tomatelor uscate. Cercetări importante în acest

domeniu se efectuează în instituţiile ştiinţifice din Canada [6], Italia [7], România [8], Taywan [9] şi în alte ţări [10,11].

În ultimii ani, tomatele şi produsele de pe urma prelucrării lor atrag tot mai mult atenţia cercetătorilor graţie proprietăţilor sale biologice şi antioxidante, bazate pe aşa substanţe ca: licopena, β-carotena, vitamina C, polifenoli, flavonoizi [12]. Un interes aparte prezintă tomatele uscate, deoarece conţin anumiţi antioxidanţi în stare concentrată. Locul central îi revine licopenei care se conţine în cantitate de 50-70 mg la 100 grame de tomate uscate. Licopena este pigmentul carotinoidic ce dă culoare roşie tomatelor. Importanţa licopenei nu constă numai în colorarea tomatelor, dar şi că e un antioxidant puternic. Ea neutralizează radicalii liberi, are capacitatea de a inhiba activitatea oxidantă a oxigenului de două ori mai mult decât la β- carotenă şi de 10 ori mai mult ca la α-tocoferol.

Licopena e carotenoidul principal al plasmei sângelui care, spre deosibire de β- carotenă, nu posedă acţiune vitaminizantă. Rolul biologic al licopenei în organismul omului constă în capacitatea de a preveni reacţii de oxidare. Ea neutralizează combinaţiile toxice, formate în urma proceselor de oxidare a metabolismului celulelor, protejând astfel biomoleculele. Conform seriei de cercetări publicate, licopena manifestă proprietăţi anticancerogene, în unele tipuri de cancer, previne bolile cardio-vasculare (ateroscleroză), micşorează colesterolul în sânge etc.

De regulă, prelucrarea termică a fructelor şi legumelor influenţează negativ asupra conţinutului elementelor biologico-active, dar nu şi licopena. În urma prelucrării termice, cantitatea de licopenă poate chiar să crească. Tratamentul termic, inclusiv uscarea, duce la izomerizarea licopenei şi transformarea ei din forma *all-trans* în forma *cis*. Bioasimilarea izomerilor *cis* a licopenei e mai superioară ca a izomerilor *all-trans.* Procesul de uscare ridică capacitatea de bioasimilare a licopenei prin distrugerea celulelor vegetale şi întreruperea legăturii dintre licopenă şi matriţa ţesutului vegetal, nimicirea complexului licopeno-proteinic, însoţit de eliberarea licopenei, precum şi prin *cis* izomerizarea. Astfel, uscarea termică influenţează pozitiv conţinutul şi starea licopenei în tomate.

Ţinând cont de faptul că 100 grame de tomate uscate sunt capabile să asigure necesităţile omului pentru o zi: a 65 la sută de fier şi vitamina C; de la 35 la 50 la sută de acid pantotenic, tiamină,vitamina PP; 119 la sută - magneziu, 62 la sută - fibre alimentare, tomatele uscate pot fi privite ca suplimente alimentare fortificante, în pofida faptului că au fost supuse prelucrării termice care afectează unele componente labile. Totuşi, la păstrarea îndelungată a tomatelor uscate licopena poate fi distrusă ca rezultat al proceselor de oxidare, iar nivelul distrugerii depinde de condiţiile de păstrare a produsului.

Pornind de la cele expuse mai sus, e timpul de răspuns la întrebarea: trebuie oare de uscat tomate în Republica Moldova? Răspunsul va fi – da, pentru că acestea, mai întâi de toate, au o mare piaţă de comercializare. În al doilea rând – dispunem de materie primă pentru producerea lor (conform datelor statistice FAO (2005) în Moldova se produc mai mult de 100 mii tone de tomate proaspete pe an); iar în al treilea rând, avem bază tehnică de uscare.

În anii 90 s-a resimţit o cădere bruscă a producţiei uscate. Acum producerea fructelor uscate şi exportul lor din Moldova e în creştere vizibilă. Crearea şi dezvoltarea întreprinderilor mici şi mijlocii în scopul producerii fructelor şi legumelor uscate constituie una din direcţiile prioritare de realizare a Programului Naţional *Satul Moldovenesc* aa.2005-2015 (Hotărârea Guvernului Republicii Moldova, Nr. 242 din 01.03.2005). Prin Legea bugetului de stat, pentru a. 2009 (nr. 244 –XVI de la 21.11.2008) se prevede un fond special în sumă de 230 mln de lei pentru subvenţionarea producătorilor agricoli, inclusiv pentru stimularea investiţiilor capitale la utilarea întreprinderilor mici şi mijlocii din localităţile rurale în scopul procesării, uscării şi congelării fructelor şi legumelor.

De menţionat că uscatul fructelor şi legumelor comportă anumite riscuri, ca urmare a producţiei sezoniere limitate în timp şi a nerodirii ciclice a unor specii de materie primă. Însuşirea corectă şi temeinică a proceselor de uscare a tomatelor poate contribui la micşorarea acestor riscuri, precum şi la ridicarea eficacităţii utilizării mijloacelor tehnice, lărgirea volumului de producţie şi comercializare; ceea ce duce la creşterea numărului de locuri de muncă în zona rurală şi la majorarea contribuţiilor de asigurări sociale de stat.

În scopul acordării unui suport ştiinţific pentru realizarea Programului Naţional *Satul Moldovenesc*, la Institutul de Tehnologii Alimentare (în prezent Institutul Ştiinţifico-Practic de Horticultură şi Tehnologii Alimentare) începând cu anul 2006 se efectuează cercetări privind uscarea tomatelor. Întrucât tomatele, după particularităţile compoziţionale chimice şi pH-ul mediului, sunt predispuse la brunificare în timpul uscării şi depozitării ulterioare, atenţia principală s-a acordat

studierii cineticii brunificării şi factorilor ce înrâuresc această schimbare [13]. De asemenea, au fost cercetate influenţa temperaturii şi vitezei aerului încălzit, formele şi dimensiunile tomatelor tăiate, rolul epidermei în decurgerea uscării convective şi ridicarea temperaturii produsului în procesul uscării [14, 15, 16].

În urma cercetărilor efectuate s-au stabilit caracteristicile principale ale produsului finit, cerinţele către materia primă şi procesul tehnologic. S-a propus metoda ştiinţifico-argumentată pentru stabilirea regimului de uscare a tomatelor compatibilă cu uscătoriile industriale funcţionale. S-a elaborat Instrucţiunea Tehnologică de bază pentru producerea tomatelor uscate şi s-au dat recomandări privitor la termenele de valabilitate a tomatelor uscate în funcţie de condiţiile prelucrării şi depozitării lor.

Bibliografie

1. http://www.cucinaitaliana.ru/recipes/pane_pomodoro.html.

2. http://www.cook-talk.com/.

3. http://www.gastromag.ru.

4. **Guadalupe Latapi and Diane M. Barret.** Influence of Pre- drying Treatments on Quality and Safety of Sun-dried Tomatoes. Part II. Effects of Storage on Nutritional and Sensory Quality of Sun-dried Tomatoes Pretreated with Sulfur, Sodium Metabisulfite, or Salt. Journal of Food Science-vol.71, nr.1, 2006, pp. 32-37.

5. **Guadalupe Latapi and Diane M. Barret.** Influence of Pre- drying Treatments on Quality and Safety of Sun-dried Tomatoes. Part I. Use of Steam Blanching, Boiling Brine Blanching, and Dips in Salt or Sodium Metabisulfite. Journal of Food Science-vol.71, nr.1, 2006, pp. 24-30.

6. **M.S. Brooks, N.H. Abou El-Hana and A.E. Ghaly.** Effects of Tomato Geometries and Air Temperature on the Drying Behavior of Plum Tomato. American Journal of Applied Sciences 5(10): 1369-1375, 2008. ISSN 1546-9239.

7. **B. Zanoni, C.Peri, R.Nani, V.Lavelli.** Oxidative heat damage of tomato halves as affected by drying. Food Research International, Vol.31, No.5, pp.395-401,1999

8. **PhD.Eng. Doru-Gabriel Epure, Prof. PhD. Eng. Adrian Mitroi, Sen. lect. PhD. Eng. Alina Udroiu şi al.** Influenţa parametrilor uscării asupra calităţii produselor uscate/ INMA Bucureşti, 2007.

9. **Ching-Hui Chang, Hsing-Yu Lin, Chi-Yue Chang, Yung-Chuan Liu.** Comparisons on the antioxidant properties of fresh, freeze-dried and hot-air-dried tomatoes. Journal of Food Engineering, 2005, online at www.sciencedirect.com.

10. **Charles Taiwo Akanbi, Remi Sikiru Adeyemi, Ademola Ojo.** Drying characteristics and sorpthion isotherm of tomato slices. Journal of Food Engineering 73 (2006), 157-163.

11. **Ramandeep K. Toor. Geoffrey P. Savage.** Effect of semi-drying on the antioxidant components of tomatoes. Food Chemistry 94 (2006), 90-97.

12. **S. Cernîşev, Galina Şleagun.** Influence of dehydration technologies on dried tomato biological quality and value. Cercetări agronomice în Moldova, anul XXXX, vol.4 (132)/2007 ISSN 0379 5837.

13. **С.В. Чернышев.** Исследование кинетики покоричневения и эндоизотермической сушки томатов./ Третья межд. научн.-практ. конф. «Современные энергосберегающие тепловые технологии (сушка и термовлажностная обработка материалов)» СЭТТ 2008, Том 1. Москва-Тамбов, 16-20 сентября 2008 г., с. 319-323.

14. **Cernîşev S., Şleagun G.** Cinetica uscării convective a tomatelor/ Lucrări ştiinţifice. Anul XLVII-Vol. 1 (49). Seria Horticultură. Ed. „Ion Ionescu de la brad”, Iaşi, 2006. Simpozionul ştiinţific annual Horticultura –Ştiinţă, calitate, diversitate şi armonie, 25-26 mai, 2006, Iaşi. Universitatea de Ştiinţe Agricole şi Medicină Veterinară Iaşi., p. 629-634.

15. **Чернышев С.В., Шлягун Г.В.** Исследование процесса сушки томатов: влияние вида нарезки и кожицы на продолжительность сушки/ Сборник научных трудов межд. научн.-практ. конф. «Технологические и микробиологические проблемы консервирования и хранения плодов и овощей» к 100-летию со дня рождения В.И.Рогачева, Москва-Видное, 2007, с.330-332.

16. **Шлягун Г.В., Чернышев С.В.** Количественные закономерности процесса конвективной сушки томатов/ Третья межд. научн.-практ. конф. «Современные энергосберегающие тепловые технологии (сушка и термовлажностная обработка материалов)» СЭТТ 2008, Том 1. Москва-Тамбов, 16-20 сентября 2008 г., с.221-226.

Glebus Sainciuc. ***Zinaida Gherban (Sainciuc). U/p, 1965***

ULTIMUL MAMUT. *Adevărul ştiinţific despre recenta descoperire paleontologică din Valea Morilor*

Dr.hab. ***Anatolie DAVID,***
profesor cercetător,
Om Emerit în ştiinţă
Teodor OBADĂ, *cercetător ştiinţific,*
Institutul de Zoologie, AŞM

THE SCIENTIFIC TRUTH ABOUT RECENT PALEONTOLOGICAL DISCOVERY FROM VALEA MORILOR (REPUBLIC OF MOLDOVA)

The detailed study of the fossil skeletal remains discovered during the depuration and deepening works of the lake floor from Valea Morilor of Chisinau city have demonstrated that these belong to a mammoth – Mammuthus primigenius and not to a mastodont as have been specified earlier. This fact has been clarified as soon as two tushes and one inferior maxilla with molars on both dental ramifications have been found and confirmed also by the low degree of bones' fossilization as well as the relatively small dimensions of the fossils. The animal died at this spot at the end of the Ice Age, approximately 16-14 thousand years ago being probably one of the last mammoths that inhabited these places during that time.

În timpul lucrărilor de curăţare şi adâncire a fundului lacului din Valea Morilor din Chişinău excavatoriştii au descoperit mai multe oase mari, fosilizate, de culoare cafenie, înşirate pe o suprafaţă de câteva zeci de metri, ale unui animal preistoric. Despre aceasta a fost înştiinţat Muzeul Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei, de unde vestea a parvenit la Institutul de Zoologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Cercetători ştiinţifici ai instituţiilor nominalizate, sosiţi la faţa locului, au început săpături speciale, coordonate de paleozoologul Teodor Obadă.

Iniţial, după ce au fost dezgolite câteva reminiscenţe scheletice în stare de păstrare dificilă, s-a presupus că osemintele pot aparţinea mastodontului, în înţelesul larg – *Mastodont sp.* – mamifer din grupa proboscidienilor străvechi, care au trăit în părţile acestea în Neogenul târziu, acum 1,6-11,5 milioane de ani.

Ulterior au fost depistate alte resturi scheletice, mai mult sau mai puţin întregi, printre care şi doi fildeşi (incisivi modificaţi) (fig.1). Forma puternic curbată a fildeşilor, răsucirea lor la capete şi fosilizarea foarte slabă a oaselor ne-au sugerat ideea că fosilele ar proveni de la un mamut (*Mammuthus primigenius*), de asemenea proboscidian, dintr-o epocă cu mult mai târzie – Pleistocenul superior (200-12 mii de ani în urmă).

Această versiune s-a confirmat ceva mai târziu, odată cu depistarea unui maxilar inferior (*fig.2*) parţial deteriorat (ramurile ascendente sunt

Fig.1. **Vedere generală a fosilelor de mamut. În centru: fildeşii şi câteva oase ale membrelor**

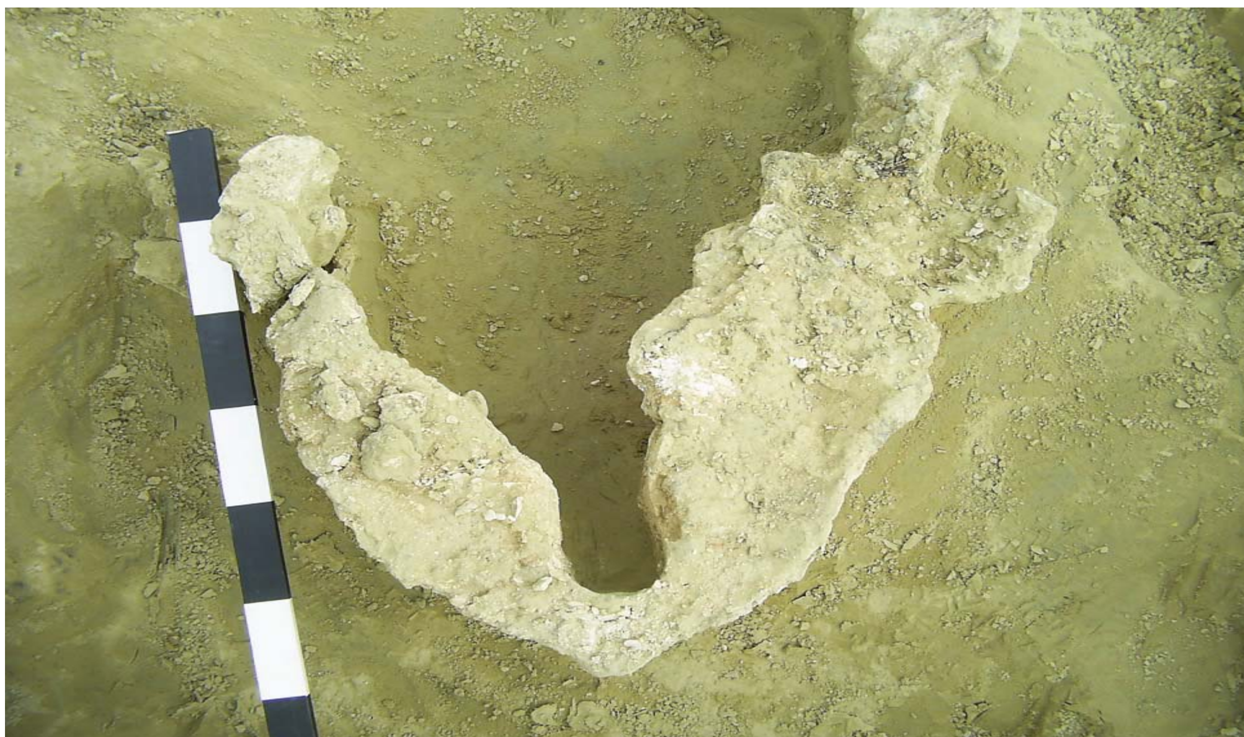

Fig.2. **Maxilar inferior de mamut cu măselele acoperite de o pojghiță dură de argilă calcaroasă**

distruse) cu câte două măsele (molari), consecutive M_2 şi M_3 pe ambele ramuri (cel anterior foarte uzat, având doar ultimele lame) specifice, după structura lor, mamutului.

Dimensiunile fildeşilor (circa 160-170 cm în lungime), mandibulei, măselelor şi ale unor oase mai bine păstrate ale membrelor (scapula, radius, femur, tibia etc.) demonstrează că osemintele în ansamblu aparțin, probabil, unei femele cu înălțimea aproximativ de 2 metri, în vârstă de circa 38-40 de ani, care şi-a găsit moartea în bazinul acvatic din această văgăună la finele epocii glaciare, aproximativ 16-14 mii de ani în urmă, fiind unul din ultimii mamuți, care au trăit pe teritoriul Moldovei.

Data concretă (definitivă) a morții animalului va fi cunoscută după determinarea vârstei absolute a osemintelor şi a depunerilor (argilei) în care au fost descoperite. Deoarece Republica Moldova nu dispune de utilajul adecvat, cercetările respective vor fi realizate în laboratoare specializate din străinătate.

Relevăm, totodată, că zilele acestea arheologii de la Muzeul Național de Arheologie şi Istorie a Moldovei au depistat, tot în matca veche a lacului din Valea Morilor, în apropierea descoperirii anterioare, noi resturi scheletice, care aparțin unui alt individ de mamut. În curând, ele vor fi scoase din rocă. Nu-i exclus faptul ca fundul străvechiului lac din Valea Morilor să ne aducă şi alte surprize paleontologice.

În legătură cu faptul, că în mass-media au circulat mai multe versiuni despre denumirea proboscidianului descoperit în Valea Morilor, fiind numit concomitent ba mastodont, ba mamut, e cazul să remarcăm că aceste mamifere preistorice constituie genuri şi, evident, specii diferite, care se deosebeau considerabil, atât la exterior cât şi, mai cu seamă, în structura craniului şi a măselelor (fig. 3, 4).

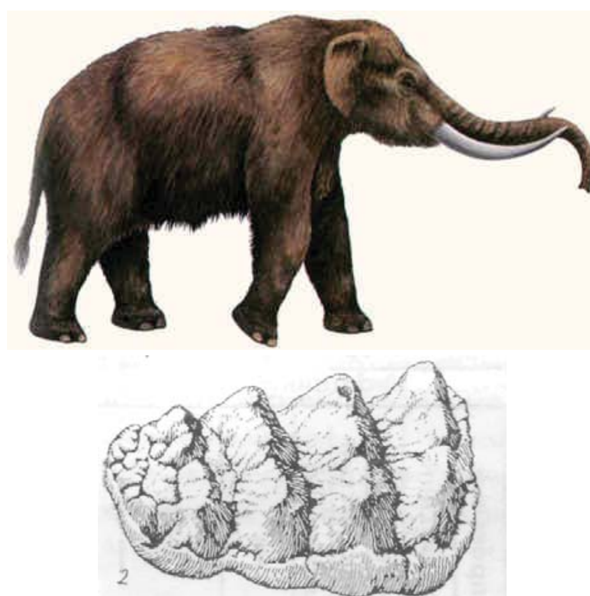

Fig.3. **Vedere generală a mastodontului şi a unei măsele de-a lui**

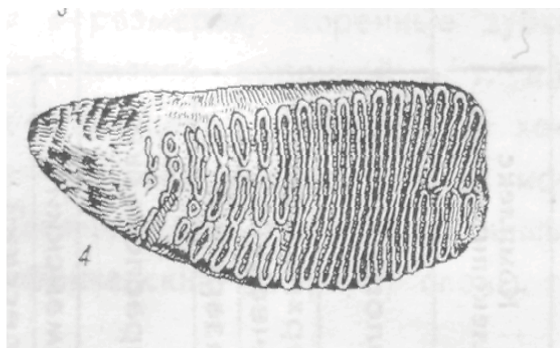

Fig.4. **Vedere generală a mamutului şi a unei măsele de-a lui**

Respectivele animale au trăit în epoci geologice şi-n condiții ecologice diferite: mastodonții în landşafturi de tipul savanelor africane de astăzi, iar mamuții – în circumstanțele de tundro-stepă rece din aşa numita epocă glaciară a Pleistocenului superior.

La momentul dat pe teritoriul Republicii Moldova sunt cunoscute peste 100 de puncte, în toate raioanele republicii, unde au fost înregistrate resturi scheletice, iar în câteva cazuri (s.Ofatinți, raionul Râbnița, s.Proscureni şi Duruitoarea, raionul Râşcani, orăşelul Svetlâi, raionul Taraclia ş.a.) – schelete aproape întregi de mamut, şi circa 30 de localități, în deosebi în centrul şi sudul republicii, în care s-au găsit reminiscențe scheletice (mai cu seamă măsele solitare, mai rar mandibule şi fragmente ale cutiei craniale) de mastodonți (reprezentanți a 7 genuri şi peste 10 specii). Cele mai vechi fosile de mamut în Moldova au o vârstă aproximativ de 160 mii ani.

Exprimăm sincere mulțumiri directorului S.A. «Autocomtrans» Anatolie Țâşevschi, buldozeristului Mihai Robu, conducerii Muzeului Național de Arheologie şi Istorie a Moldovei (director dr. hab. Eugen Sava) şi Muzeului Național de Etnografie şi Istorie Naturală a Moldovei (director dr. Mihai Ursu), prof. universitar Alexandru Lungu de la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul în Chişinău, prof. universitar Victor Şalaru şi studenților de la facultatea de biologie a USM, elevilor de la liceele „Neciui-Levițchi", "N.V. Gogol", "M. Coțiubinschi" etc., militarului pensionar Vitalie Sidorenco, vizitatorului din Franța Gwladys Mermet Peillac ş.a. pentru ajutorul acordat în măsura posibilităților la efectuarea săpăturilor şi extragerea osemintelor din sol.

Bibliografie

Garutt W.E. Das Mammut Wittenberg Lutherstadt, 1964.

Аугуста, Буриан З. Книга о мамонтах. Л., 1979.

Биологический энциклопедический словарь. Москва,1986.

Верещагин Н.К., Тихонов А.Н. Экстерьер мамонта. Якутск, 1990.

Гарутт В.Е., Форонова И.В.Исследование вымерших слонов. Новосибирск, 1976.

Давид А.И. Териофауна плейстоцена Молдавии. Кишинев 1980, 186 с.

Давид А. Чем интересен мамонт? Вечерний Кишинев, 10.03.1984.

Давид А.И. Жигант ал епочий глачиаре. Кишинэу, 1985, 56 п.

Давид А.И. Вымершие хоботные Молдавии. Кишинев, 1987, 64 с.

Давид Анатолие. Коморь але натурий петрифи-кате. Кишинэу, 1990, 130 п.

Anatolie David. Răspîndirea mamutului (Mammuthus primigenius Blum.) pe teritoriul R.Moldova în Pleistocenul tardiv. Universitatea de Stat din Moldova, Conferința corpului didactico-ştiințific. Chişinău, 2003.

Anatolie David. Cartea neagră a faunei Moldova: Mamutul – un uriaş al epocii glaciare. Revista „Natura"; IX, 2008.

Менделеев А. Зачем человеку мамонт. Неделя, 1971, № 41.

Насимович А.А. Африканский слон./ М., 1975.

Пидопличко И.Г. Позднепалеолитические жилища из костей мамонта на Украине. Киев, 1969.

Обадэ Теодор. Мир мамонтов: они возвращаются. Независимая Молдова, 10.08.2007.

CONSIDERAȚII PRIVIND LOCUL SEMANTICII ÎN SINTAXĂ

Membru corespondent al AŞM,
Anatol CIOBANU,
profesor, USM

THE PLACE OF SEMANTICS IN SYNTAX

The author claims that the semantics penetrates all the aspects of the language especially that of lexics and syntax.

Therefore, during the process of study of the syntax phenomena, it is crucial to focus on onomaseological principle, thus on the material substance, the lexical – semantic content and mentalist aspect and not on the formal one.

The category of grammatical report must not be omitted. On the contrary, as a rule, it is generated by the semantics of the combining elements.

Principala misiune a limbii (naturale) este cea comunicativă, de transmitere a gândurilor şi sentimentelor ce îl asaltează pe vorbitor în anumite circumstanțe. Cele menționate se pot realiza numai atunci, când semnele limbii sunt impregnate de substanță materială, de semantică adecvată, fiind, în acelaşi timp, ordonate, direcționate de un strict mecanism relațional. În procesul comunicării prevalează totuşi aspectul conținutal, gândul pe care dorim să-l transmitem, fără a ocoli fireşte şi aspectul formal, relațional, gramatical. În această ordine de idei, nu putem accepta fără rezerve cunoscutul postulat al lui Ferdinand de Saussure că „*limba este formă şi nu substanță... în limbă tonul se bazează pe relații*". Conform acestei deducții saussuriene, ar reieşi că sunt corecte (comunicabile) şi enunțuri de tipul ***Dunărea se revarsă în Marea Caspică***, ***Zimbrii se plimbă pe străzile Braşovului, Furnica a înghițit o locomotivă*** şi alte inepții. Or, individul (oamenii) comunică pentru a transmite nişte informații obiective şi nu deformate despre lumea ambiantă. Aceasta înseamnă, în primul rând, că e necesar să ne ghidăm de substanță materială, de semantica conținutală, de semnificat.

E. Coşeriu sublinia că semantica străbate toate nivelele limbii şi că nu avea dreptate L. Hjelmslev, considerând limbajul ca o formă pură, ca un obiect de tip matematic. E. Coşeriu notează: „*Fiecare obiect poate fi considerat numai formal, fără nicio aluzie la substanța obiectului, numai din punct de vedere al relațiilor formale*", însă aceste relații, numai formale, nu explică deloc limbajul **unde tocmai substanța**, **ca substanță, devine semnificativă, devine funcțională** (subl.n. – A.C.). [Eugen Coşeriu. Lingvistica integrală. Interviu realizat de Nicolae Saramandu. – Bucureşti, Ed. FCR, 1996, p. 119].

Aderând la opinia prof. E. Coşeriu, mai adăugăm ca în limba naturală corelația între formă şi conținut, între extensional şi intensional, între gramatică şi semantică constituie ***terra principia*** în tratarea orişicăror structuri sintactice. Veridicitatea celor relatate *supra* se referă, mai ales, la sintaxă, căci în viziunea acad. E. Coşeriu „Sintaxa reprezintă secțiunea de bază a lingvisticii descriptive; mai mult, disciplina primară a întregii lingvistici" (E. Coşeriu. Lecții de lingvistică generală, Ed. ARC, Chişinău, 2000, p. 86). Şi mai departe maestrul şi magul lingvisticii secolului al XX-lea relatează: „*sintaxa se prezintă ca fiind partea centrală a descrierii limbilor*" conform schemei următoare:

↑	Fonetica	↑
	↑	
	Sintaxa	
↓	↓	↓
	Semantica	

Iată şi comentariul savantului: „Structurile propriu-zise ale unui sistem lingvistic şi raporturile care le unesc sunt stabilite, în acest „model", de către sintaxă. „Fonetica", în schimb – care face parte din morfonemică, integrând şi „Morfologia" şi „Semantica" (aceasta din urmă integrând şi morfologia), „interpretează", respectiv, structura sintactică „de suprafață" şi structura sintactică „de adâncime", adică stabileşte materialul fonic în care este exprimată prima şi „referința" extralingvistică a celei de a doua (Idem, ibidem, p. 86-87).

Dorința unor curente lingvistice din secolul trecut de a abandona semantica, sau de a o împinge pe planul doi, a eşuat, pentru că era împotriva firii unei limbi naturale. În procesul comunicării omul intenționează să transmită gânduri, idei, şi nu structuri gramaticale golite de încărcătură logico-semantică. Individul nu generează structuri de dragul corectitudinii lor gramaticale, ci pentru a „acoperi" spațiul comunicativ cu o anume informație pe care intenționează să o aducă la conlocutorul său. În caz contrar, presupusul dialog nu va fi inteligibil, nu-şi va atinge scopul. Semnificativă, în acest sens, a fost poziția profesorului american Noam Chomsky, unul dintre fondatorii curentului generativist. Când a fost

întrebat savantul: *Ce loc trebuie să ocupe semantica în sintaxă*? – a răspuns fără echivoc: „niciun loc”, teza pe care nu o împărtăşeau foarte mulţi lingvişti, mai ales francezi: „*tous les linguistes ne sont pas convainqus de la validité de ses thèses*” (Jean Perrot. La linguistique. Onzième édition, –Paris, 1980, p. 58)

Perfectă dreptate, în această ordine de idei, are şi profesorul ieşean – Constantin Frâncu, afirmând că structuralismul ortodoxal şi generativismul au decăzut, pentru că se interesau „numai de *sistem*, de *langue*, nu şi de vorbirea concretă, de tipurile de discurs”, pentru că, în sfârşit, au ajuns „în faza sa de formalizare excesivă, echivalentă cu o dezumanizare a lingvisticii şi o tentaţie de a trece lingvistica în rândul ştiinţelor formale, exacte” (C. Frâncu, Curente şi tendinţe în lingvistica secolului nostru. Ed. Demiurg, –Iaşi, 1997, p.153).

Se poate afirma, fără a deforma realitatea, că ştiinţa despre limbă se află în prezent în faza post-structuralistă, post-formalistă. Cercetătorii se întorc cu faţa spre semantică, spre materia conţinutală, spre aspectul pragmatic şi semiotic. Cele spuse se referă şi la nivelul gramatical (în special, cel sintactic), deoarece, după cum observă prof. R. Budagov, categoria sensului ocupă aici un loc central. Lipsită de această categorie, sintaxa şi-ar pierde „sufletul”, transformându-se într-o sumă de „reguli” moarte şi convenţionale (vezi Р. Будагов. Язык – реальность – язык. Moscova, 1983, p. 12, passim).

Despre corelaţia activă dintre substanţă (conţinut) şi formă (expresie), dintre categoriile lexicale şi cele gramaticale, dintre aspectul mentalist şi cel structural au vorbit şi au tratat mulţi lingvişti ruşi, printre care şi acad. Iurii Stepanov. Cunoscutul savant subliniază că în lingvistica modernă *sintaxa* ocupă un loc central, însă nu se are în vedere sintaxa în accepţia tradiţională (compartiment ce se opune lexicului, foneticii şi morfologiei). E vorba de sintaxa ce se ocupă de limba în mişcare, în situaţia comunicării, în utilizarea concretă (*langue in exercice, langue en situation*) (Ю. Степанов. Методы и принципы современной лингвистики. Ed. „Наука”, –Moscova, 1975, p.31). Aşadar, fenomenele de limbă trebuie studiate în context şi situaţie, adică în *constituţie* (termen preluat de la Şcoala pragheză). Numai astfel concepută, sintaxa se va afla întotdeauna în slujba omului, în slujba gândurilor, sentimentelor şi forţei de comunicare a lui (Р. Будаков. Человек и его язык. Изд. МГУ, –Moscova, 1974. p. 90).

Vorbind despre semantica în sintaxă, e de relatat că nici un studiu serios al gramaticii (în cazul nostru al sintaxei) nu va da rezultatele scontate, dacă nu se va lua în considerare aşa-zisul „moment logic”. Nici o cercetare gramaticală nu poate subestima logica firească a lucrurilor, a fenomenelor, a momentelor presupoziţionale, cunoscute aprioric de individul vorbitor. Prin urmare, nu este vorba de logica formală (aristotelică), ci de una naturală, însuşită de orice om normal, căci ea se află la suprafaţă, la îndemâna orişicărui individ cu mintea lucidă. Un individ, intrând într-o farmacie, nu va îndrăzni să întrebe, dacă acolo sunt de vânzare *pantofi de damă*, tot aşa precum, într-un magazin de legume, nu va cere să i se vândă *cuie* sau *chiroane!* Comportamentul omului e strict condiţionat, dirijat de *Ratio*, de raţiune, de o logică interioară, „invizibilă”, dar care dirijează conduita şi reacţiile omului, după circumstanţă. Clasicul literaturii române ***Al. Vlahuţă*** (1858-1919) a lăsat o serie de sfaturi tinerilor privind arta scrisului. Iată unul care ne interesează în mod direct pentru a confirma teza despre „momentul logic” în studiul sintaxei. Autorul romanului autobiografic „Dan” notează: „E de prisos să-mi spui cum e îmbrăcat un om care plânge la patul unui copil bolnav. Mă pot dispensa chiar şi de figura lui – detalii pe care mi-ar plăcea să le aflu, când omul acesta l-ar face pe fantele în faţa unei dulcinee (Apud Gh. Bulgăr. Scriitorii români despre limbă şi stil. – Bucureşti, 1957, p.164). Constatăm, deci, câtă raţiune, câtă

Glebus Sainciuc. ***Acad. Eugen Coşeriu. Seria MĂŞTI***

logică naturală se cere de la cel ce vorbeşte sau scrie, ca să nu fie prolix, superfluu, apătos, necalculat, răpind, în consecinţă, timpul ascultătorului sau celui ce lecturează o scriere.

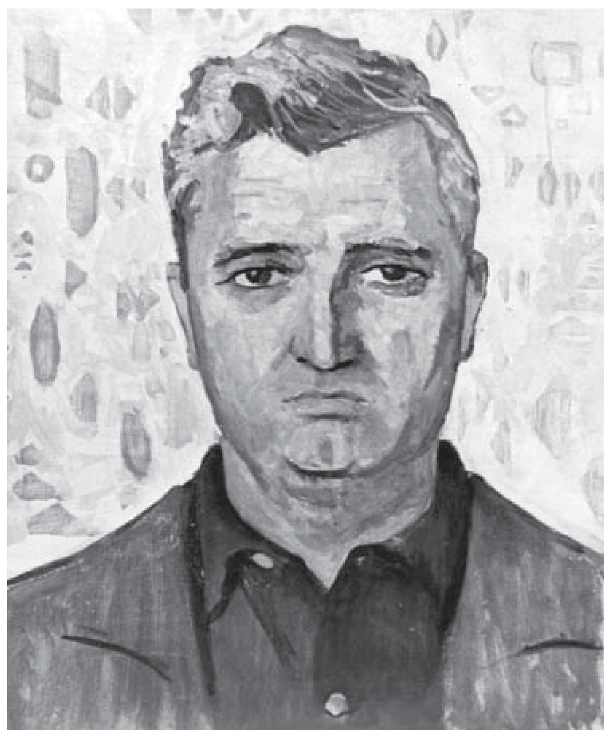
Revenind la lingvişti, menţionăm că unul din reprezentanţii Şcolii lingvistice din Казан, prof. Vasilii Bogorodiţki (1857-1941) nota: „prin „momentul logic" în sintaxă trebuie să înţelegem nu ştiinţa logicii formale, ci logica naturală a conştiinţei noastre, pe care urmează să o delimităm net de prima" (V. Bogorodiţki. Общий курс русской грамматики. Ediţia 5, – Moscova-Leningrad, 1935, p.204).

Anume logica naturală, *ratio naturae*, îl ajută pe individ să selecteze cuvântul potrivit la locul potrivit, căci, după cum se ştie, un lexem „cheamă" un alt lexem compatibil cu el. Pentru un *nomen agentis* ca *porumbel* sunt compatibile (şi logice) acţiunile ca *a zbura, a ciuguli, a merge, a cânta, a bea* (apă), *a se aşeza* (pe creangă) şi altele similare, excluse fiind, ca incompatibile, verbele *a studia, a ara, a săpa, a se pocăi, a se împărtăşi, a împinge* (carul), *a rostogoli* (un bolovan) etc. Un copil de vârsta preşcolară va respinge, ca nelogice şi acomunicative, enunţurile de tipul *pisica urlă* (în loc de miaună), *calul latră* (în loc de nechează), *capra muge* (în loc de zbiară). Reacţia negativă a copilului e dictată de raţiunea lui, de cunoştinţele pe care le-a acumulat deja cu privire la lumea animală.

Semantica şi „momentul logic" în procesul analizei unor structuri sintactice contribuie la dezvăluirea justă a raporturilor logico-semantice şi gramaticale ce se pot stabili între unele părţi de propoziţie ca formanţi identici, la prima vedere. Să urmărim cele afirmate în următoarele enunţuri: (1) *Vine cu sora* (raport asociativ), (2) *Vine cu trenul* (raport instrumental), (3) *Vine cu iarna* (raport temporal), (4) *Vine cu bucurie* (raport modal), (5) *Vine cu frică* (raport concesiv), (6) *Vine cu interes* (raport cauzal) etc. Nu este greu de observat că din punct de vedere structural toate propoziţiile enumerate sunt identice, conformându-se formelor distributive: V + Prep. (cu) + N (acc.). Şi totuşi, aceste formule distributive au generat diferite raporturi logico-gramaticale. De ce? Pentru că, în fiecare exemplu, ocurenţa dreaptă este reprezentată de diverse substantive: *sora* (1), *trenul* (2), *iarna* (3), *bucurie* (4), *frică* (5) şi *interes* (6). Anume aceste substantive, fiecare cu semantica lui, influenţează asupra verbului din ocurenţa dreaptă, generând, în ultimă instanţă, un amalgam, care se manifestă printr-o gamă de raporturi (vezi *Supra*). În cazul de faţă suntem martorii unui interesant proces de influenţă directă a *Numelui* asupra *Verbului*. În binomul V+N anume elementului al doilea (N) îi revine o importanţă decisivă în stabilirea unor raporturi logico-gramaticale şi funcţionale. Cele expuse mai sus sunt recunoscute de mulţi lingvişti funcţionalişti, printre care şi ***Galina Zolotova***: „*Specificul fiecărei îmbinări, fiecărui cuplu bimembru e determinat de calităţile şi însuşirile fiecărui dintre elementele cuplului*" (vezi Г. А. Золотова. Очерки функционального синтаксиса. – Moscova, 1973, p. 32)

E de remarcat faptul că în binomul V + N deseori îşi poate manifesta „supremaţia" verbul ca fiind „rege" al propoziţiei. Primul element al binomului nu numai că regentează pe cel de-al doilea, dar şi determină, uneori, chiar şi conţinutul lui lexical. Verbul e în stare „a chema", a determina natura lexico-semantică a elementului nominal din ocurenţa dreaptă. Dacă rostim, de exemplu, verbul *a înhăma*, ne dăm seama că el va „cere" doar substantivele *calul, măgarul, catârul, câinele* (în regiunile nordice: ***eschimoşii înhamă câinii la sănii***). Mai restrictiv în potenţă combinatorică se dovedeşte a fi verbul ***a înjuga*** cu sensul lui primar de „*a pune vitele la jug*". Putem *înjuga* un bou, o vacă (mai rar) şi atât (sensurile conotative, tip: *a înjuga un popor,* în cazul de faţă nu intră în calcul). Se întâlnesc şi verbe ce regentează mai multe substantive (complemente instrumentale), generate de chiar natura semantică a ocurenţei stângi. De exemplu, verbul *a se deplasa* admite o serie de substantive prepoziţionale cu funcţie de complemente, de tipul *cu trenul, cu vaporul, cu avionul, cu autoturismul, cu autocarul, cu troleibuzul, cu taxi, cu căruţa, cu picioarele* – pe jos (***per pedes apostolorum***). Are perfectă dreptate prof. american Wallase L.Chafe scriind: „... natura verbului determină ce va reprezenta cealaltă parte a propoziţiei, în special ce substantive vor însoţi verbul; în ce raport se vor afla ele cu verbul dat, ce semantică vor eleva" (Уоллес Л. Чейф. Значение и структура языка. Пер. с английского. –Moscova „Прогресс", 1975, p. 115). Fireşte, savantul citat nu scapă din vizorul său că în binomul V + N şi *numele* poate acţiona asupra verbului (după cum am menţionat *Supra*), imprimându-i semantica proprie. Altfel spus substanţa conţinutală a unui substantiv reuşeşte să-şi lase amprenta asupra verbului în binomul V + N. Tocmai acest lucru îl „obligă" pe profesorul Chofe să spună cu mult rezon: „... în semantica verbului predicativ se face simţită semnificaţia categorială a numelor care urmează a completa înţelesul verbului. Numele sunt, într-un fel, codificate „în semantica verbului regent" (Idem,

ibidem, p. 116). Să luăm un exemplu din poezia lirică a lui Eminescu: *Vântul tremura-n perdele / Astăzi ca şi-n alte dăţi / Numai tu de după ele / Vecinic nu te mai arăţi.* La o lectură fugară s-ar părea că în propoziţia evidenţiată *Vântul tremura-n perdele,* substantivul ***vântul*** este subiect (gramatical), verbul ***tremură*** este predicat şi ***în perdele*** complement circumstanţial de mod. De fapt o asemenea analiză este rezultatul unei optici deformate, pentru că nu se ţine seama de semantică, de logica naturală. Anume aceste elemente ne vor ajuta să înţelegem că nu *vântul tremură*, ci *perdelele tremură* din cauza *vântului*. Deci subiectul gramatical ar fi *perdelele*, iar *vântul* este un complement de agent sau un subiect logic (după cum îl calificau gramaticile tradiţionale). Într-un roman de tinereţe, venerabilul prozator şi dramaturg Mihail Gh. Cibotaru pune în gura unui personaj următorul enunţ: „*Tata era vânător bun şi ne hrănea cu puşca aproape anul întreg*". Apare întrebarea: ce funcţie sintactică interpretează substantivul prepoziţional *cu puşca*? Oricine (chiar şi un elev) ar putea afirma, fără rezerve, că substantivul *puşca* (aici *cu puşca*) este un circumstanţial instrumental (comp. cu pistolul, cu mitraliera, cu automatul „Kalaşnikov" etc.). Pentru a scăpa de optica deformată care se creează cu privire la funcţia de circumstanţial a substantivului *cu puşca*, trebuie să ne referim la ocurenţa stângă a lui, verbul *a hrăni*. Sensul denotativ al acestuia nu presupune ca ocurenţa dreaptă să fie substantivul *cu puşca*. Verbul *a hrăni* „admite" în calitate de instrumental alte substantive de tipul *cu lingura, cu furculiţa, cu biberonul* şi altele de acest gen. Omul se poate hrăni cu ***pâine, legume, fructe, lactate*** etc. În cazul nostru „*Tata era vânător bun şi <u>ne hrănea cu puşca</u> aproape anul întreg*", nu este vorba ***de puşcă,*** ci de ***carne***, de ***vânat***, pe care tata le dobândea, împuşcând ***cu arma de vânătoare***. Aici intră în joc şi momentul presupoziţional, intuit de fiecare individ care îşi dă bine seama de lumea ambiantă, de raporturile ce se stabilesc între diverse obiecte, fapte, lucruri, fenomene, situaţii etc. Exemplul analizat este o mostră elocventă care ne convinge de corelaţia indispensabilă între elementele componente ale binomului V + N, unde **<u>V</u>** îl poate admite sau respinge pe **<u>N</u>**, iar N, la rândul său, se asociază sau se îndepărtează de V, fiind compatibil sau incompatibil cu el. Şi toată această luptă dramatică internă, deseori insensibilă sau chiar neobservată la prima vedere, în cadrul binoamelor V + N şi, în general, în enunţuri se explică prin faptul că sintaxa este suprasaturată de semantică, de materie conţinutală, de logică naturală şi de elementul mentalist. Cu ajutorul sintaxei individul îşi exteriorizează gândurile, sentimentele ce-l copleşesc, el *expune* unele fapte, dar şi *se expune*. Sintaxa îşi trage ***seva*** din vorbirea vie. Iar conlocutorii vor să fie înţeleşi, doresc să memorizeze informaţia transmisă. Se ştie, de altfel, că *Nihil est in lingua, quod non fuĕris prius in oratione* („Nimic nu este în limbă, ceea ce nu ar fi fost, mai întâi, în vorbire"). Aşadar, vorbirea primează, iar cei ce o practică transmit informaţii încărcate de sens, de conţinuturi concrete, făcând, concomitent, sintaxă şi semantică. În acest sens, prof. Ion Diaconescu scrie că: „*Relaţia între sintaxă şi semantică se bazează pe un fapt de solidaritate, de intercondiţionare; sintaxa operează cu unităţi sintactice marcate, în mod necesar, printr-un sens, iar semantica operează cu unităţi semice, ale căror semnificaţie se actualizează numai în contexte, prin angajarea lor în procese combinatorii de natură sintactică*" (Ion Diaconescu. Probleme de sintaxă a limbii române. Construcţie şi analiză. – Bucureşti, 1989, p. 100). În articolul nostru am împărtăşit şi am dezvoltat această idee, arătând cum pot colabora foarte bine şi absolut necesar pentru ***claritatis causa*** 3 domenii: sintaxa, semantica şi logica naturală, locul de frunte revenind, totuşi, valorilor semnificative.

Glebus Sainciuc. Scriitorul Andrei Lupan. U/p. a. 1968

REVELAȚII ETICO-ESTETICE ÎN CREAȚIA STURDZIANĂ

Dr. **Lidia TROIANOWSKI**

MORAL-ESTHETIC IDEAS IN THE WORK OF THE AL.STURDZA

The author examines the moral-esthetic concepts in creations of the Bessarabian scholar of the XIXth century Alexandru Sturdza. His work was centered on the problems of moral, aesthetic and the need to value the principles of Christian religion.

„ ...a face bine înseamnă a jertfi prezentul în favoarea viitorului...”
Alexandru Sturdza

Solidaritatea cu veacurile şi mileniile, aspirațiile şi idealurile, succesele şi eşecurile trecutului, adică cu istoria, apropierea de orizonturile ei, constatăm, mai rămâne dincolo de atenția şi interesele noastre, moment deseori necondiționat, însă de cele mai multe ori dictat de anumite considerente ideologice şi politice, fapt ce determină stringența necesității de depăşire a situației menită de a vitregi nu numai cultura neamului, dar şi a umanității în general de fenomene, evenimente, personalități ce merită cu certitudine atenția şi respectul generațiilor. Adresarea la istoria neamului creează oportunități nelimitate de plasare în prim-plan a vieții şi activității unor personalități care au adus un indiscutabil obol în procesul conturării tezaurului cultural autohton. Or, *lato sensu* valorificarea şi promovarea valențelor valabile şi viabile fundamentale şi tradiționale ne oferă şanse serioase pentru a păşi în dimensiunile timpului capabili de a rezista tentațiilor şi surprizelor realității. Istoria este memoria generațiilor în care valențele se stochează, ultimele, cerând şi o atenție deosebită, trebuie să fie promovate, consumate, asimilate, deoarece numai valorile sunt capabile de a angaja integral personalitatea omului în opera de făurire a viitorului ce se fundamentează pe elementul experienței trecutului. Prin urmare, grija față de istoria şi valorile naționale o considerăm stringentă şi întemeiată, deoarece demnitatea şi mândria unei națiuni poate spori numai prin opera apostolilor morali şi spirituali ce perpetuă în inimile şi conştiința urmaşilor.

Oportună mențiunea că procesul de promovare a valorilor specific naționale se află într-o corelație directă nu numai cu tezaurul, experiența pe care ne-au lăsat-o cu generozitate premergătorii noştri, dar şi cu opera de completare a „spațiilor albe” din istoria proprie. Rămânând în logica celor susținute, vom încerca să elucidăm un segment destul de important propriu activității personalității notorii a lui Alexandru Sturdza (1791-1854) – concepțiile sale estetico-morale.

Reprezentativ gânditor al secolului al XIX-lea, atât în plan național, cât şi universal, datorită faptului că s-a manifestat ca un promotor consecvent al concepțiilor de clasă, opera sa pe parcursul a mai mult de opt decenii pur şi simplu a fost vădit ignorată. Cu alte cuvinte, erou captiv al timpului şi evenimentelor în care a lăsat o considerabilă urmă atât în plan ştiințific, cât şi în cel politic, Al. Sturdza, pentru cea mai bună parte a secolului XX, rămâne a fi o personalitate tabu. Or, trecut prin oficiosul filtru ideologic, monarhicul descendent a fost tratat ca un „conservator care a demonstrat concepții politice foarte reacționare”(1).

O retrospectivă asupra operei vieții compatriotului nostru ne demonstrează cu elocvență că fenomenul Sturdza reprezintă pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea nu numai o marcantă personalitate, generos binecuvântată cu talent, erudiție, capacitate creatoare, consacrare idealurilor spirituale, dar şi o întreagă epocă ce a trecut sub semnul unui neobosit misionarism moral. Moştenirea lăsată de el vine să ne convingă că exegetul a fost şi va rămâne unul din categoria acelor oameni care, prin rolul şi locul lor în destinul unui popor, devin o necesitate incontestabilă. Exponent de valoare al neamului, diplomatul, pedagogul, sociologul, esteticianul, filosoful Sturdza în permanență a căutat cu înfrigurare să vehiculeze idei, să redreseze situații, evitând cu perseverență *aurea mediocritas*, astfel înscriindu-şi numele în galeria de personalități celebre ale culturii noastre ca unul dintre cei mai infatigabili animatori şi îndrumători spirituali.

În scopul evitării caracterului impedimentar şi a sistematizării complete a datelor despre frământările intelectuale ale avizatului mentor spiritual, precum şi a unei comprehensiuni adecvate a valențelor operei sale, vom apela la o simplă catalogare a numelor unui şir de personalități de talie universală care unanim elogiază meritele monarhicului descendent - Goethe, Bayron, A.Puşkin, N. Cernâşevski, M.Pogodin, D.Pisarev, I.Aksakov, F.Nidhel, M.Kogîlniceanu, N. Scriban, F.Scriban ş.a., or, a pune la îndoială sau a bănui de subiectivism sau tendențiozitate aceste personalități ar fi o eroare condamnabilă.

O abordare pluridimensională a operei lui Alexandru Sturdza ne permite să evidențiem că, deşi gânditorul şi-a distribuit talentul într-o multitudine de domenii, totuşi în mare măsură rămâne imuabil fidel

intereselor vizavi de problemele de ordin estetic şi moral, câmp ideatic pe care-l escaladează cu succes într-un şir de opere: *Apărarea Ortodoxiei; Manualul pravoslavnicului creştin; Credinţa şi cunoaşterea; Scrisori despre îndatoririle sfântului cler* ş.a., precum şi în multe lucrări cu caracter publicistic: *Ideal şi imitaţie în artele frumoase; Considerente despre etimologie şi estetică în raport cu istoria şi ştiinţele antichităţii; „Arzamasul" în timpul domniei lui Alexandru I; Convorbirea admiratorilor slovei ruse şi „Arzamasul"; Prinos amintirii despre Jukovski şi Gogol* ş.a. În sens univoc consemnăm că, în tratarea şi interpretarea problemelor de factură estetică şi morală, autorul deconspiră o manieră proprie care se evidenţiază mai ales prin faptul că problemele nominalizate sunt abordate în strânsă legătură cu cele sociale şi politice, astfel ele formând un corp comun de cele mai multe ori. Cât priveşte concret preceptele sale de speţă morală, subliniem că ele se menţin în hotarele principiilor religiei creştine, doctrină cu perseverenţă şi consacrare promovată de-a lungul anilor. Pe acest temei, glosând asupra naturii scrierilor sale, ne vedem determinaţi să oglindim următoarele aspecte distinctive: 1. autorul se lasă impulsionat de teoriile fundamentale ale lui Aristotel, Schelling, Lessing; 2. apelează la o riscantă formulă de expunere a materialului ce se nuanţează printr-o junglă de comentarii, clasificări, raţionamente în care ideile cer să fie desprinse, fracţionate pentru o testare mai temerară; 3. nu evită tonul moralizator, care adesea coboară până la un didacticism intolerabil.

Documentându-ne asupra lucrărilor lui Al.Sturdza, înregistrăm că interesul său faţă de problemele morale sunt condiţionate de necesitatea punerii în valoare şi a promovării adevărurilor credinţei. Aspectele, problemele, categoriile abordate în *Apărarea Ortodoxiei* şi în *Cartea creştinului ortodox*, prin diversitatea şi complexitatea lor, vin să ni-l elucideze ca pe un adept consecvent al idealurilor creştinismului, care nu numai că acceptă dogmele lui, dar luptă cu consacrare pentru răspândirea, respectarea legilor divine în rândurile maselor largi şi în special ale tineretului. Consemnăm că diversitatea şi complexitatea aspectelor oglindite de neobositul cercetător ne pun în situaţia de a le selecta şi evidenţia doar pe cele mai majore: virtute şi viciu; toleranţă, credinţă, rău şi bine; adevăr; ambiţie, egoism, dragoste, fericire, libertate ş.a.

Poziţionându-se deliberat pe poziţii idealiste, un considerabil spaţiu al eticii sale gânditorul îl rezervă cercetării omului în contextul relaţiilor social-morale şi religioase. Pentru el, omul – creaţie divină, constituie hotarul de intersecţie între Creator şi lumea reală. În aserţiunea lui Alexandru Sturdza, individul uman este superior tuturor şi toate din lumea reală, acest avantaj fiindu-i conferit de către cele trei categorii: Binele – principiul conservării; Răul – creativul universal şi Frumosul fizic – emblema perfecţiunii supreme în limitele timpului şi spaţiului. Perfecţiunea existenţei individuale şi sociale, consemnează Sturdza, este condiţionată de patru legi: a cerinţelor, naturală, social pozitivă şi relevantă, deoarece omul se manifestă în permanenţă şi simultan ca fiinţă organizată, inteligentă şi sensibilă, sociabilă, nemuritoare şi decăzută. Plecând de la cele nominalizate, autorul pune în dezbatere problema importanţei unei activităţi orientate a omului ce i-ar permite să descifreze lucruri, fapte care-l înconjoară, însă mai rămân acoperite în vălul ignoranţei, aspect ce i-ar facilita tribulaţiile de căutare a răspunsului la două întrebări primordiale pentru umanitate – destinul şi evoluţia. Astfel, exegetul alunecă spre enunţul unor recomandări care se cer a fi respectate în acest anevoios drum al căutărilor, conform lui una din condiţii ar fi că omul trebuie să înceapă cu cercetarea esenţei şi existenţei proprii pentru a nu se rătăci în „diversitatea cauzelor care acţionează asupra fiinţei sale şi o modifică în mii de feluri" (2). Justificat din punct de vedere ideatic, Sturdza face o incursiune în statutul legilor care impun individului uman nu numai drepturi, ci şi obligaţii întâi de toate, sesizând simultan aceeaşi situaţie şi în cazul relaţiilor internaţionale, or „naţiunile sunt asemeni indivizilor"(3), aceleaşi cerinţe de satisfăcut şi datorii de îndeplinit. Reala şi profunda erudiţie i-a permis gânditorului să realizeze o ierarhizare a necesităţilor sau cerinţelor unei naţii – false, reale, parţiale, generale. Influenţat de situaţia social-politică şi economică proprie spaţiului basarabean din prima jumătate a sec. al XIX-lea, el rămâne absolut convins că o naţiune în calitate de datorie majoră trebuie să aibă în permanenţă următorul scop, şi anume „să rămână nealterată" în procesul mişcării universale. Fără îndoială, sunt nişte opinii destul de îndrăzneţe, dacă ţinem cont de perioada în care promova astfel de aserţiuni.

În linii mari, concepţia etică a lui Al. Strudza nu poate fi privită ca o apariţie absolut originală, or ea se nuanţează ca o continuare naturală a unor teorii anterioare. *Ut supra*, ***Apărarea Ortodoxiei*** – prima manifestare în lumea ortodoxă a „teologiei laice", care poartă o sensibilă tentă polemică anticatolică, precum şi oglindeşte reflecţii ce vizează relaţia om – morală – religie. Consemnăm că opusul nominalizat reprezintă una dintre cele mai fundamentale realizări sub semnul „teologiei laice", care-şi propune drept obiective apărarea integrităţii şi idealurilor bisericii ortodoxe. În sens univoc, ***Apărarea Ortodoxiei*** nu numai că nuanţează un studiu comparat al valorilor,

idealurilor celor două biserici – catolică şi ortodoxă, dar ne anticipează şi o amplă panoramă cu specific filosofic şi moral menită să ne faciliteze înţelegerea adecvată a subiectului investigat: ce este omul; armonia existenţei umane; ansamblul cunoaşterii umane; rolul, rostul religiei şi al ştiinţei în viaţa cotidiană; parametrii psihologici şi spiritual-morali proprii unui popor, naţiuni.

Deschisă unor interpretări şi caracterizări diferenţiale, dominanta centrală în procesul conceptualizării omului, proprie operei sturdziene, rămâne a fi cea idealistă sau antinaturalistă, care desemnează individul uman ca pe o fiinţă deosebită datorită particularităţilor ontologice şi axiologice. Suita aserţiunilor cărturarului la acest aspect ne elucidează cu precădere că autorul neagă cu intoleranţă atitudinea naturalistă faţă de problema antropologică, în vogă la acea perioadă, demonstrând cu o asiduitate bine temperată ideea că apariţia omului şi a altor fiinţe se datorează în exclusivitate Creatorului. Fără a eluda latura emoţională, Sturdza înaintează o propoziţie asertorică cu privire la esenţa creaţiei divine primordiale – omul, care se manifestă ca o fiinţă cu caracter temerar, fie moralmente ca produs al raţiunii, al sentimentului şi al voinţei, fie că în întregul ansamblu de parametri, astfel sesizăm în el „principiul gândirii, vieţii şi formele materiale", sau îl cercetăm în contextul raporturilor sale cu universul şi semenii săi, adică ca pe o fiinţă activă şi bine structurată. Gândirea, cuvântul şi fapta sunt particularităţi distinctive ale individului uman prin care se dezvăluie, în opinia cercetătorului, analogiile dintre om şi divinitate.

Fenomen intrinsec al spiritualităţii autohtone, Sturdza rămâne interesant pentru cercetătorii în domeniu şi prin aserţiunile sale cu privire la aşa categorii şi principii morale cum ar fi libertatea, fericirea, binele, toleranţa, pe care le secundează doctrinei creştine sau, mai bine zis, în creaţia sa ele apar din necesitatea conturării adecvate a importanţei şi rostului religiei ortodoxe în viaţa umană. Prin urmare, omul în creaţia lui Sturdza dovedeşte multe trăsături tangenţiale cu cele desemnate de filosofii Augustin şi Pascal: fiinţă dezintegrată interior, sortită unor veşnice conflicte intrapersonale, interpersonale şi interumane, incapabil de a se dirija personal sau de a se integra în societate fără să ţină cont de anumite noţiuni şi principii etice; fiinţă cuprinsă de o frică iraţională faţă de poziţia dual-paradoxală în lumea reală: numai religia oferă omului perspective optimiste, aducându-i speranţă, dragoste, fericire.

Promotor consecvent al concepţiei idealiste, Sturdza postulează problema fericirii, selectând-o iniţial din hotarele eudemonismului antic, care de cele mai multe ori se reducea la interpretări ca activitate a sufletului dirijată de virtutea perfectă, or la exegetul nostru eudemonismul poartă un caracter teist orientat spre elucidarea moral-conceptuală a ideologiei creştine.

Problema fericirii este cercetată şi explicată de către Al.Sturdza din perspectiva şi în legătură cu astfel de sentimente şi noţiuni ca *adoraţia, admiraţia* şi *beatitudinea*. Elucidată printr-o triadă de ipoteze, fericirea până la urmă nu capătă o conturare definitorie în teoria sa, ideile destul de segmentare şi, chiar am spune, destrămate vin să puncteze doar unele caracteristici ale categoriei date. De exemplu, exegetul vorbeşte despre gradele de intensitate a fericirii şi esenţa fericirii supreme fără să oglindească propriu-zis ierarhia dată. Din ***Apărarea Ortodoxiei*** depistăm că gradul, „intensitatea fericirii creşte pe măsură ce între cel binecuvântat şi principiul fericirii sale se întemeiază o legătură mai mult sau mai puţin desăvârşită"(4). În ce priveşte fericirea supremă, ea rezultă din contrastul dintre binele şi frumosul absolut – poli pe care omul nu-i poate atinge în această viaţă.

Semnificativ că în creaţia lui Sturdza sesizăm o tendinţă de delimitare, deşi nu prea conturată, între ideea de bine şi fericire. Spre deosebire de antici şi în special de Aristotel, care nu numai că respinge opiniile lui Platon despre fericire ce constă, după părerea întemeietorului idealismului obiectiv, în „posesiune" sau într-un „mod de a fi". Militând pentru sinonimia fericirii cu binele şi indispensabilitatea ei de plăcere, Sturdza însă nu pune accentul egalităţii între fericire şi bine. Pe aceeaşi traiectorie ideatică, abdicând de la evaluări arbitrare, Sturdza elaborează parametrii admiraţiei şi adoraţiei care, conform concepţiilor sale, îşi au menirea în a reprezenta un izvor de inspiraţie veşnică pentru individul uman. Omul, consemnează autorul, este predestinat să se hrănească din ele, deoarece adoraţia este o acţiune centrală, iar admiraţia – cea mai pură dintre bucurii, incompatibilă egoismului, este principiul valorii şi diviziunii.

Nu putem face abstracţie în acest sens nici de accepţiile sale cu privire la principiul toleranţei şi caracterul lui aplicativ la istoria Bisericii Ortodoxe şi, bineînţeles, a Bisericii Române. Escaladând conceptul de toleranţă, Al. Sturdza, în scopul unei perceperi adecvate a esenţei nominalizate, reliefează tipurile de adevăr – 1. *sublim,* 2.*relativ*, – concluzionând dubios că adevărul întotdeauna naşte dreptatea. Fără a deroga din acest spaţiu ideatic, autorul ilustrează din mai multe perspective esenţa principiului toleranţei care, conform opiniei sale, presupune domolirea şi stăpânirea forţei, or ea nu poate fi confundată cu nepăsarea, pasivitatea sau frica. Toleranţa, în opinia cărturarului, este o virtute

creştină, politică şi socială, deci, consemnează el în ***Apărarea Ortodoxiei***, în mod natural, există toleranță a bisericii, a statului, a individului. Pe temeiul acestor conchideri, toleranța nu numai că este pusă în schema unei tipologizări destul de sorginte pentru acea perioadă, dar şi capătă o dezvăluire spectaculoasă în capitolul trei al lucrării desemnate. În compartimentul *Toleranța Bisericii* el susține că Dumnezeu este fundamentul tolerant şi că slujitorii cultului său trebuie să fie aidoma pe pământ, iar cât priveşte toleranța ecleziastică, aceasta e necesar să se fundamenteze „pe cunoaşterea temeinică a atribuțiilor divine, pe exemplul lui Iisus Hristos şi pe adevăratele Sale făgăduieli"(5). În consecință autorul concluzionează că Biserica creştină e obligată să fie tolerantă, pentru că: este păstrătoarea făgăduielilor Atotputernicului; adoră Sfântul semn al Crucii; experiența de veacuri a dovedit că binele nu se face decât cu blândețe, atât pentru cuget cât şi pentru trup. Operând în mod adiacent, Sturdza demonstrează că toleranța individuală trebuie să se întemeieze pe preceptul evanghelic: nu judecați pe alții pentru a nu fi voi înşivă judecați. Un adevărat creştin, consideră el, este structural tolerant „pentru că este umil, iar cugetul său este modelat după sfintele povețe ale Evangheliei"(6).

În aria aceleiaşi traiectorii conceptuale, a abordărilor vizavi de domeniul eticii şi moralei remarcăm că se înscriu şi opțiunile sale cu privire la caracterul deosebit al creştinismului comparativ cu celelalte religii. Aşadar, propunându-şi să elucideze multiaspectual particularitățile distinctive şi durabile ale religiei creştine, Al.Sturdza eşuează lamentabil din spațiul obiectivismului, încercând să nege sau cel puțin să voaleze o trăsătură definitorie a doctrinei creştine – smerenia ce la rândul ei impune umilința, supunerea demnității umane, aducând în calitate de argument compensatoriu ideea despre creştinism ca fiind unica religie care merge pe această formulă, deoarece a ştiut să facă virtute din căință şi speranță. Glosând asupra conceptului de virtute, cărturarul demonstrează argumentat că ea în fond nu este decât emanația principiului universal. Din toate tipurile de virtute, Al.Sturdza acordă prioritate speranței care, conform opiniei sale, este unica capabilă de a alina şi motiva durerile vieții şi ale căinței. Pronunțându-se pe marginea acestor aspecte, autorul enunță explicit şi categoric că la baza tuturor formelor de virtute stă credința, deoarece doar un simplu tur de orizont asupra ei ne deconspiră un evident şi principial moment – „*a face bine înseamnă a jertfi prezentul în favoarea viitorului*"(7).

Confecționând o metaforă gnoseologică proprie virtuții, gânditorul în operele sale etalează şi o cunoaştere temeinică a teoriilor anterioare despre această noțiune a conştiinței morale – teorii dezvoltate în special de către exegeții antichității Socrate, Platon şi Aristotel. De aprecieri la superlativ, însă, constatăm, se bucură numai Platon care în mai multe dialoguri, inclusiv *Gorgias*, *Republica, Teaitetos* se pronunță asupra esenței virtuții, ce în opinia întemeietorului idealismului subiectiv, sesizăm, se identifică cu lumea impură, degradantă, pentru ca sufletul să se poată delecta cu ceea ce este perfect şi etern, adică să pătrundă şi să existe în lumea Ideilor Absolute. Familiarizându-ne cu opiniile lui Sturdza despre noțiunea desemnată, important să evidențiem că ele temeinic se înscriu în maniera proprie a eticii creştine medievale care, la rândul ei, prefigura trei tipuri fundamentale de virtute: credința, speranța, dragostea. Bineînțeles că şi în cazul lui Sturdza aceste forme sunt concepute sub aspectul religios – credința în Dumnezeu, speranța în bunătatea nelimitată a Divinității şi dragostea pentru Providență. Fără a ne îndepărta de acest spațiu ideatic, subliniem că poziția lui Sturdza cu privire la cele trei forme fundamentale de virtute este destul de rigidă, totodată tradițională pentru epoca sa. Prezintă interes în acest sens şi reflecțiile monarhicului descendent asupra libertății pe care, probabil, influențat de teoriile lui Augustin, o identifică cu liberul arbitru. Simptomatic că noțiunea nominalizată este dezbătută în strânsă corelație cu Binele, categorie care, la rândul său, este concepută ca idealul moral. În sens univoc, desemnăm că testarea relației inseparabile dintre *liberul arbitru* şi *idealul moral* în creația lui Sturdza a fost dictată de intenția depistării unor criterii de conduită, activitate, colaborare a individului uman cu semenii şi cu Dumnezeu pentru ca ele să consoneze cu principiile idealului moral. Cât priveşte liberul arbitru, acesta este legat de către cărturar de posibilitatea omului de a-şi alege de sinestătător calea vieții.

Ilustrând perspectivele magistrale ale religiei creştine, în scopul unei comprehensiuni complexe a durabilității şi infailibilității ei, Sturdza apelează la comparații cu etica şi morala antică, probând că în secolele anterioare filosofiei creştine se propovăduiau aşa principii ca: eroismul, modestia, cinstea, dragostea de țară – virtuți care în esență au rămas fragile şi iluzorii atât timp cât sufletul uman nu s-a adăpat din adevăratul izvor al credinței în Dumnezeu. Din traiectul ideatic sturdzian, cu referință la categoria libertății, sesizăm o accentuată ambivalență generată de faptul că într-un caz ea este analizată din aspectul psihologic, iar în altul – de pe pozițiile etico-religioase. Notabil, că în aceeaşi manieră sunt cercetate şi relația bine-rău, indiscutabile forme de delimitare şi opoziție dintre moral şi imoral. Cele două categorii autorul le

analizează în funcție de principiile creștine: Binele este supus unei perpetue afectări ontologice; Răul – lupta cu el revine creștinismului, ultimul fiind ilustrat ca o armă eficace de combatere a tot ce este negativ, nociv, degradant, chiar mai mult, el „a săpat adânc la rădăcina răului, dând la iveală trufia – cauză a răzvrătirii, dezbinării și durerii"(8).

Perceput ca o formă de contagiere spirituală, Răul, în opinia lui Sturdza, poate fi depășit prin respectarea principiilor divine, menite a remedia degradarea ereditară, simultan, cercetătorul decretează că în procesul luptei cu Răul moral omul n-are alternative, or, obediența în fața Providenței este unica sa cale. O poziție tradițională canoanelor creștine este urmată de Sturdza și la compartimentul analizei și tipologizării Adevărului, pe care îl dezvăluie într-o gamă largă de aspecte: deosebirea dintre adevăr și dogme; adevăr absolut – adevăr relativ; relația adevăr – dreptate – rău, lăsându-se probabil și de astă dată impulsionat de teoriile filosofice anterioare în care nu exista o delimitare precisă între Bine, Adevăr și Frumos.

Lecturarea lucrărilor și codurilor estetice sturdziene ne permite să constatăm că din paleta complexă a aspectelor ideatice abordate se evidențiază în special așa momente ca: rostul omului de geniu în societate; procesul creației; genurile artistice; categorii estetice; idealul; imitația ș.a., iar acribia pe care filosoful o pune în alcătuirea tezelor și comentariilor reprezintă o uimitoare mostră de tribulații spirituale.

Interesul față de aspectele nuanțate mai sus – Ideal, Imitație, pe care Sturdza le atestă ca „stele călăuzitoare în artele frumoase" (9) este provocat de un șir de întrebări, dubii la care tinde să răspundă. În primul rând, exegetul încearcă să clarifice o problemă cu caracter lingvistic și anume, el observă că atunci când se evaluează două lucrări – portret și peisaj, formulele lingvistice la care se apelează pentru a le caracteriza sunt diferite. Portretul se apreciază „ca stare ideală", iar peisajul „ca priveliște ideală", ultima expresie, remarcăm, în opinia lui Sturdza are un caracter echivoc și mai puțin concludent decât prima. Tot el este cel care răspunde la ecuația dată prin următoarea concluzie: cu excepția omului „lumea creată de Dumnezeu e la locul său, cu umilință își face datoria și nu s-a abătut de la menirea sa inițială"**(**10**)**. Un pictor adevărat, opinează Sturdza, tinde în permanență spre ceva suprem, prin geniul său el în chipul uman descoperă acele schimbări prin care au trecut semenii noștri, deoarece în mod instinctiv, „călăuzit doar de intuiție, artistul adevărat caută un model care nu mai există pe pământ"(11) și, bineînțeles, în niciun caz nu poate deveni obiect al imitației pentru aceeași lucrare. În același context, Sturdza desemnează că năzuința neclintită a oamenilor spre ideal e o probă nedezmințită a căderii lor moral-spirituale, deoarece „unde nu ți-ai arunca privirea, pretutindeni frumusețea grațioasă apare cu semne de boală, precum o floare minunată căreia un vierme nevăzut i-a ros rădăcina și tulpina"(12).

Problema idealului, a stării ideale Sturdza o cercetează alături de parametrii care-s chemați să diferențieze, separe omul de alte animale, fapt ce-l determină să afirme că aspirațiile umane spre ceva perfect, măreț, nobil dispar pe măsură ce individul își epuizează forțele spirituale, astfel idealul se deplasează în categoria visurilor neîmplinite.

Ancorat în această arie estetică, Al. Sturdza, spirit cuprinzător, capabil să asimileze și să reabordeze în complexitate orice subiect, își propune să cerceteze și prezența, manifestările și atitudinea față de ideal la diferite etape de dezvoltare istorică a civilizației umane. Rezervat, fără însă de a dezaproba cultura antică, autorul tratatului *Ideal și imitație* subliniază că și păgânii au fost oameni, astfel natural că au aspirat spre ideal, chiar dacă din ignoranță împăcarea omului cu Dumnezeu o camuflau în numeroase ceremonii sângeroase, jertfe și mistere. Stilul său cumpătat emoțional vizavi de realizările celor ce au stat la leagănul spiritualității universale, devine explicit din moment ce Sturdza le contrapune valorilor creștinismului. Nu produce efect de surpriză nici concepția sa despre categoria frumosului, precum și a antipodului său – urâtul. Preferențial plasat pe pozițiile creștinismului, Sturdza acceptă frumosul adevărat doar ca o particularitate intrinsecă și exclusivă, proprie creației Marelui Artist. Aici observăm că în accepția lui Sturdza există mai multe tipuri de frumos: 1. frumosul artistic – net superior celui din natură; 2. frumosul adevărat care poate fi perceput doar de oamenii înzestrați cu har și talent.

Pe ecranul operei estetice sturdziene se nuanțează și eforturile cu privire la tendința de tipologizare și ierarhizare a genurilor artistice. În cadrul acestor investigații, compatriotul nostru excelează în cercetarea a așa genuri ca: literatura, pictura, muzica, sculptura, precum și a speciilor literare cum ar fi: oda, epopeea, tragedia, drama etc. Tentativa de tipologizare a genurilor artistice în creația lui Sturdza se rezumă la faptul că în clasificarea acestora descinde de la principiul posibilităților și particularităților de reflectare și reprezentare. Rămâne ineluctabilă originalitatea principiului tipologizării genurilor artistice de către Sturdza, însă propriu-zis ideea clasificării lor după anumite criterii, constatăm, că a fost și este destul de frecventă: Lessing le sistematizează în conformitate

cu mijloacele de realizare; Hegel – în funcţie de gradul spiritualităţii; Schopenhauer – după gradul de obiectivitate a voinţei; Dessoir – după raportul relaţiei cu lucrurile lumii reale; Kant – în ecuaţie cu elementul expresiv.

În linii mari, conceptul estetic sturdzian se formează în perioada când factorul moral-educativ devine dominanta de bază, principiul indispensabil al creaţiei artistice. Fidelitatea, consecventă principiului kalokagathia, compatriotul nostru o decretează prin tangenţialitatea dintre etic şi estetic în operele artistice, idee pedalată cu abilitate de autor ori de câte ori are nevoie de a dovedi că scopul suprem al artei este educarea virtuţii. Deşi unele lacune de apreciere şi interpretare vin să minimalizeze din aportul său cu caracter estetic, fapt consumat din momentul ce luăm caz de consacrarea autodevoratoare a lui Sturdza idealurilor creştinismului, totuşi nu putem ignora vivacitatea şi viabilitatea ideilor sale cu privire la menirea, rolul şi locul esteticii. Mizând pe o ilustrare convingătoare, cărturarul frisonează statutul, obiectivele esteticii, oferindu-ne cu generozitate un şir de raţionamente, abil selectate, chemate să îi afirme poziţia. Cu un potenţial edificator mare se prezintă următoarele enunţuri programatice cu privire la funcţiile esteticii pe care le desprindem din factura eseului *Considerente despre etimologie şi estetică în raport cu istoria şi ştiinţele antichităţilor*: estetica deschide dominaţia ideilor simbolice cărora indubitabil li se supune armonia şi sublimul; oglindeşte priorităţile poeziei comparativ cu alte arte; călăuzeşte artistul în drumul anevoios de pătrundere a sensului, esenţei cuvântului divin; este judecătoarea supremă a tuturor operelor artistice – nimic nu se ascunde de ochii ei – „caractere, moravuri oglindite în artele frumoase... enigme ale lucrărilor vechi scrise”(13), ea dovedeşte adeseori mai multă precizie în determinarea unor monumente, epoci decât istoria etc.

Selectăm din eseu şi alte opinii în care Alexandru Sturdza postulează rostul esteticii care „studiază toate monumentele proprii creaţiilor frumoase – de la un sunet fugar şi o schiţă sumară până la un colos arhitectonic pe care se mai percep urmele veacurilor perindate”(14). Fără a deroga de la acest aspect, subliniem că, printre funcţiile de bază ale esteticii, autorul sesizează capacitatea ei de a descoperi nemărginirea spiritului, dezamăgirea inimii, pasiunea către formele reale.

In linii mari, o lectură atentă a operei sturdziene ne învederează că şi lucrările sale publicistice, în special eseurile: *Viaţa spirituală şi viaţa literară în Orient; Prinos amintirii despre Jukovski şi Gogol; Convorbirea admiratorilor slovei ruse şi „Arzamasul”* ş.a. conţin nu numai reflecţii gen estetic, dar şi ne prezintă un complex material factologic cu privire la manifestările culturale din sânul intelectualităţii est-europene din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Contemplator avizat şi cercetător înzestrat cu spirit analitic, Sturdza a ştiut, într-o perioadă de mutaţii istorice şi spiritul-culturale, să treacă cu naturaleţe peste unghiurile ascuţite ale tribulaţiilor social-politice, orientându-şi atenţia spre valori menite să fie absolvite de calitatea efemerului – estetice, morale, filosofice, pedagogice, teologice. În acest sens, putem risca afirmaţia că, deşi n-a abordat aspecte angoasante ale timpului – naţional-politice, totuşi opera vieţii sale ne demonstrează cu exces de lux că nicicând nu s-a ascuns în nisipul accepţiilor amorale, a tăcerii confortabile. A fost una dintre puţinele personalităţi ale culturii noastre care în momente de cumpănă nu şi-a asumat obligaţii, responsabilităţi exagerate, ci a creat, aducându-şi incontestabil prinosul la tezaurul naţional-spiritual.

Ultima ratio, fenomenul Sturdza, opera lui mai rămân puţin cunoscute şi cercetate, or, o eventuală atenţie faţă de ceea ce a fost şi a creat monarhicul descendent va crea oportunităţi de evaluare şi redimensionare a aspectelor inedite ale plurităţii şi vivacităţii talentului său.

Note

1. Богуславский Н. Б. Примечания // Чернышевский Н. Г., Избранные философские сочинения. Т. 1.- Москва, Госполитиздат, 1950, p.546

2. Sturdza A. Apărarea Ortodoxiei. –Bucureşti,2001, p.17.

3. Коротков Н. Социальный аспект проблемы человека в религиозной философии. – Киев, 1978, p. 82.

4. Sturdza A. Apărarea Ortodoxiei. –Bucureşti, 2001, p.56.

5. Ibidem .p.76.

6. Ibidem. p.100

7. Стурдза А. Ручная книга православного хрестьянина церкви хрестьянской. 1830, p.48

8. Sturdza A. Consideraţii despre doctrina şi spiritul Bisericii Ortodoxe. –Bucureşti, 2001, p.22.

9. Sturdza A. Ideal şi imitaţie în artele frumoase //. Revista de Filosofie şi Drept, Chişinău, 1992, N..3, p. 33

10. Ibidem.

11. Ibidem

12. Ibidem

13.. Стурдза А. Нечто об этимологии и эстетике по отношению к истории и к науке древностей // Москвитянин, 1842 ,N 10 , p.27

14. Ibidem, p.21.

SINTAGMA *POVARA BUNĂTĂȚII NOASTRE* CA TITLU DE ROMAN ŞI EMBLEMĂ A ÎNTREGII CREAȚII DRUȚIENE

Acad. **Haralambie CORBU**

THE *POVARA BUNĂTĂȚII NOASTRE* EXPRESSION AS TITLE OF THE ROMAN AND AS THE EMBLEM OF THE ENTIRE DRUTZIAN CREATION

Concretely in faces and images, the writer Ion Druță uses/creates physical and spiritual symbols which are having an immense and embracing generalizing force. The ***povara bunătății noastre*** *expression, which serves as a title of roman for one of the fundamental epic creations of the prose-poet, represents in equal measure the fate of the concrete heroes from this artistic epopee, but also the destiny of the entire nation during its multicenturies history. The popular mentality and psychology, oriented from the beginning to all's prosperity and good, are reflected, dramatically on those who are assuming benevolent the role of the promoters of these general-humane fundamental values.*

Prin harul său deosebit şi prin truda de o viață scriitorul-academician **Ion Druță** a făcut din multîncercata şi frământata Câmpia Sorocii o adevărată bijuterie literară, un centru remarcabil de cunoaştere şi înnobilare pentru împătimiții de adevăr şi de frumos din spațiul autohton, dar şi de pe multe meridiane ale lumii. Autorul romanului ***Povara bunătății noastre*** e printre puținii, dacă nu unicul scriitor moldovean contemporan care a izbutit să topească într-o formulă artistică asimilatorie şi cuprinzătoare tradițiile etno-naționale cu cele universale şi general-umane, deschizând în felul acesta circulația liberă şi schimbul de valori nestingherit dintre culturi, popoare şi civilizații.

Pentru identificarea aspectelor şi reperelor definitorii ale edificiului literar-artistic druțian se cer depuse încă multe eforturi individuale şi colective, axate pe un proiect unic în esența sa, dar care ar reflecta în ansamblu toată diversitatea, polivalența şi complexitatea *fenomenului artistic Ion Druță* (Vezi *Anexa*). În acest context un loc aparte îi revine, în opinia noastră, romanului ***Povara bunătății noastre.*** Scrierea acumulează în sine întreaga evoluție artistică şi nealteratul zbucium creator, căruia a fost supus autorul pe parcursul ultimelor şase decenii de slujire *cuvântului prin cuvânt.*

Asupra acestui roman autorul a revenit, cu intermitențe, pe parcursul a patru decenii şi jumătate, din 1961 până în 2005. „Din tot ce mi-a fost dat să scriu, – mărturiseşte scriitorul în prefața ediției din 2006, – acest roman a fost cartea cea mai persecutată, cea mai prigonită, cea mai nedreptățită. De la apariția primelor capitole, cum au luat-o din urmă, cei mari şi tari, n-au mai lăsat-o să răsufle ani şi ani de zile". Din această cauză, relatează autorul în continuare, romanul îşi schimba mereu albia, simbolurile, structura, iar celui care ostenea asupra paginilor manuscrisului i se aduceau, alături de unele elogii, din când în când, – grave învinuiri de duşman de clasă şi trădător de neam. Şi scriitorul revenea de fiecare dată cu ce putea şi cât putea, simțindu-se mereu „vinovat față de Onache Cărăbuş, față de Ciutura, față de Câmpia Sorocii".

Apare, fireşte, întrebarea: de ce toate acestea s-au întâmplat, şi s-au întâmplat anume cu acest roman?! La drept vorbind ***Povara bunătății noastre*** (prima versiune cu titlul „Balade din câmpie" vede lumina tiparului în anul 1963) nu e singura creație artistică din palmaresul literar druțian care a fost supusă unui asemenea tratament. Aproape că nu există povestire, roman, piesă, spectacol, scenariu de film sau film ca atare care să nu fi trecut printre furcile caudine ale timpului irascibil şi să nu fi suportat din plin povara opresiunilor ideologice-administrative ale regimului totalitar în exercițiu. Ceea ce s-a întâmplat însă cu ***Povara bunătății noastre*** a depăşit orice scenariu imaginabil în acest domeniu, romanul demonstrând şi ilustrând în ansamblu forța de rezistență a talentului druțian şi incapacitatea lui de *a se adapta*

Glebus Sainciuc. ***Ion Druță. Seria MĂŞTI***

la condițiile și îngrădirile impuse și admise din afara procesului de creație, condiții și îngrădiri care conduceau, în cele din urmă, la anihilarea actului creativ ca expresie a libertății spiritului și a valorilor perene general-umane.

Decisive, desigur, s-au dovedit a fi cadrul istoric şi tematica abordate în roman. *Istoria imediată* şi *istoria în desfăşurare* a acestui meleag, aflat la răscrucea vremurilor şi la intersecția marilor interese geopolitice, constituie axa evenimențială a scrierii. Romanul cuprinde, în timp, ciclul încheiat al unei vieți de om – a vieții țăranului din Câmpia Sorocii pe nume *Onache Cărăbuş*: tinerețea şi căsătoria; participant (1914-1918) la întâiul război mondial în calitate de ostaş în armata țarului; cetățean, după 1918, al regatului român, provincia Basarabia, mobilizat şi demobilizat din armata română în calitate de rezervist; cetățean al RSS Moldoveneşti, după 1940 şi 1944, până la plecarea în lumea celor drepți, aproximativ la vârsta de 70 de ani şi ceva. În frontierele acestei istorii sfâşiate a neamului, Onache Cărăbuş încearcă sa-şi afirme şi să-şi mențină demnitatea şi integritatea nu numai ca individ aparte, dar şi, mai ales, de responsabil şi reprezentant cu împuterniciri depline al pământului natal şi al generațiilor care s-au perindat de-a lungul secolelor. Ce a izbutit şi cât de mult a reuşit să-şi lase amprenta asupra evenimentelor şi a lumii prin care a trecut acest tip uman neordinar, rămâne s-o demonstreze specialiştii în materie, criticii şi istoricii literari de azi şi de mâine, dar mai ales *măria sa timpul*. Se poate afirma însă cu certitudine că şi autorul, şi protagonistul romanului au făcut totul ce le-a fost în putere pentru ca această dramatică trecere prin istorie a lui Onache Cărăbuş să fie una din cele mai importante realizări artistice naționale la etapa contemporană, ***Povara bunătății noastre*** anunțându-se şi impunându-se concomitent drept o apariție literară notorie cu ferestrele şi poarta deschise spre universalitate şi solidaritate umană.

Toate aceste trei componente definitorii ale romanului sunt tutelate de noțiunea de *patrie* care, în viziunea autorului, ar fi trebuit să servească drept element coagulator principal al întregii construcții epice. Câmpia Sorocii ca spațiu comunitar intermediar cu circa treizeci de sate pe care le reprezintă, e puntea de legătură dintre ceea ce numim *baştină*, în cazul de față satul Ciutura, şi *patrie* – ce semnifică destinul întregului teritoriu dintre Nistru şi Prut pe parcursul secolelor. În acest context se amplasează *răzeşul* Onache Cărăbuş cu *familia sa*, care preia şi care urmează să transmită urmaşilor ştafeta continuității neamului. Însă acestui proces firesc de consolidare îi amestecă să se producă doi factori principali: primul, de natură externă, despre care am pomenit deja; cel de-al doilea e de sorginte internă, pricinuit fiind de neînțelegerile dintre cei de un neam şi care sunt măcinați de interese şi ambiții mărunte şi efemere: invidie, ură tribală, infatuare, sete de îmbogățire cu orice preț etc. Marea dramă personală a lui Onache Cărăbuş, ca şi aceea a întregului neam, de aici se trage: din neconştientizarea până la capăt, dar intuită în toate aspectele ei definitorii, a ideii de unitate şi solidaritate etno-națională.

Lucrul acesta se face simțit deja în titlul romanului. Oximoronul *povara bunătății noastre*, ca orice figură de stil de acest gen, exprimă, prin asociere a doi termini antipolari ca sens, un adevăr extrem de trist şi durut: *marea calitate umană* de a fi bun, de a face bine, de a sări în sprijinul celor ce au nevoie de ajutorul tău, de a sacrifica pe altarul colectivității propriile interese, dacă acest lucru îl confirmă adevărul verificat de tradiție sau de practica vie a semenilor săi etc., – această mare calitate umană, zicem, e substituită prin antipodul său etico-național, bunătatea devenind o povară, un impediment incalificabil în calea atingerii unor scopuri egoiste, personale, de conjunctură.

Privit prin această lentilă, or ea este singura pe care o propune autorul, Onache Cărăbuş, înzestrat de la natură cu atâtea însuşiri umane şi spirituale superioare, şi întruchipând în sine exemplul omului sacrificat în numele ideii de dreptate şi înțelegere între semeni, parcurge un drum de viață destul de sinuos şi neacoperit de actul recunoştinței binemeritate. N-a avut parte de familie în adevăratul sens al cuvântului: soția Tincuța, cu care a făcut casă bună, l-a părăsit devreme plecând în împărăția Domnului la vârsta de nici cincizeci de ani; cei doi feciori ai săi cu apucături nu prea acătării au căzut pe front, înrolați fiind în rândurile armatei sovietice; fiica, căsătorită cu un descendent al neamului Bursucilor, veşnici antipozi şi concurenți ai sensibilului şi încărcatului de moralitate creştină neam al Cărăbuşilor; stingerea din viață a lui Onache Cărăbuş în tristă singurătate, părăsit şi uitat de ai săi, dar şi de toți cei din jur, cu care a contactat şi cărora le-a făcut şi le-a dorit numai bine, – toate acestea vorbesc în favoarea unui destin omenesc dărăpănat şi neîmplinit. Nici pe plan social-obştesc Onache Cărăbuş nu are de pus prea multe la activul său: carieră n-a făcut, avere n-a acumulat, fapte de eroism n-a săvârşit. Cu toate acestea Onache Cărăbuş apare, în cele din urmă, nu ca individ înfrânt de soartă şi de adversari, ci ca un adevărat învingător, păstor cuminte şi înțelept de suflete umane, cuvintele şi faptele căruia rămân să tulbure şi să înalțe conştiința păstoriților. Ca şi în întreaga sa operă literară, în romanul ***Povara bunătății noastre*** Ion Druță captivează cititorul nu atât prin duritatea conflictului şi prin neobişnuitul comportamentului personajelor implicate în acțiune, cât mai ales prin larghețea subtextului filozofic, prin profunzimea investigațiilor psihologice, prin poeticitatea, plasticitatea şi armonia frazei artistice,

prin simplitatea cuvântului plin de sens şi sugestii nebănuite. Căci, zice autorul, undeva pe la începutul romanului: „Cuvântul, oricât de plat, oricât de banal ar fi, este, în fond, o minune, purtând în sine pecetea unui suflet care contribuie şi el cum poate la acel schimb de energii şi informaţii, ce se numeşte matca unui neam”.

Uneori se creează impresia că în roman nu protagonistul de factură ţărănească trece prin istorie, ci istoria trece prin subteranele sufletului şi conştiinţei personajului. Onache Cărăbuş reprezintă, de fapt, *modelul* unei alte lumi, bazate pe principiul înţelegerii şi toleranţei creştine între oameni, indiferent de apartenenţa de clasă, confesională sau etno-naţională. Nu poţi să iubeşti pe altul, urându-ţi aproapele; dar nici nu poţi iubi pe aproapele tău, urându-i pe toţi cei care nu sunt ca tine. Cărăbuş e mai mult decât un simplu ţăran: e un apostol în stare de consolidare, un păstor nedeclarat al celor ce cred în valorile general-umane. Şi *casa* construită de ciutureni Onache şi Tincuţa pe *dealul mare* cu mâinile proprii nu este o casă oarecare, ca multe altele: ea se memorizează ca un *lăcaş* al bunătăţii, omeniei, ospitalităţii şi dăruirii. Căci să vedeţi: încă departe de a fi finisată după toate regulile, casa, încă fără gard în jur, era predestinată deja tuturor celor care vor dori să-i facă cinstea de a-i trece pragul. Căci gardurile, meditează protagonistul împreună cu autorul, „se fac mai mult pentru vite – ale tale să nu iasă, cele străine să nu deie busna. Porţile se fac pentru a putea intra şi ieşi cu trăsura, iar *portiţele se fac pentru musafiri*” (subl. n.). Zis şi făcut: „… a dres o portiţă de mai mare dragul. Stâlpii de stejar, îngropaţi până la brâu, aduceau prin ceva a cetate medievală, ridicată pentru a nu-şi coborî nicicând steagurile. Portiţa de nuiele avea ceva gingaş, feciorelnic, fiind uşurică, dar trainică, cu marginile puţin rumenite la para focului, căci altfel nuiaua nu se îndoaie ca să fie împletită”.

Şi o bună bucată de timp *legendara portiţă* şi-a îndeplinit nobila misiune, până când nu au început să domine forţele răului, şi când materia brută şi lutul lipsit de viaţă nu au început să domine asupra moralei şi sufletului omenesc. Din acest moment, *portiţa* ca simbol al frumuseţii şi bunătăţii începe să degradeze rapid, intrând, în regim de urgenţă, în zona gri a indiferenţei, uitării şi tristeţii, dimpreună, desigur, cu făuritorul ei, legendarul Onache Cărăbuş. Iar discuţiile de lângă portiţă se consumau doar în jurul subiectelor: ”pământ, datorii, nedreptate şi iar pământ”.

Casa şi portiţa, deschise cu faţa spre lume, sunt amplasate într-un context pe măsură-le: în legendara localitate numită Ciutura, cu frumoasele ei tradiţii populare la temelie.

Satul de la *încheietura celor două dealuri* are şi el istoria sa cu rădăcinile adânci în memorie şi în conştiinţa neamului. Căci totul a pornit de la un izvor şi o fântână, meşterită de un făuritor de lucruri frumoase. Fântâna avea o apă bună, rece, care era servită sufletelor însetate cu ajutorul unei cumpene şi al unei *ciuture* adunată din lemn de stejar. „Treceau anii, iar ciuturii celea, ca şi piramidelor egiptene, nici să-i pese de timpul ce trece. Stejarul, nimerit la umezeală, se face tare ca fierul”. Drumurile şi cărările spre fântâna cu apă întremătoare s-au înmulţit şi valea care găzduise această minune, în curând, a început să se numească Valea Ciuturii. ”Mai apoi, de cum au prins a se aşeza oamenii în vale, făcându-şi case, şi case au fost destule pentru un sătişor, i s-a zis satului Ciutura”. Pe de altă parte: „Ciutura se considera un sat vechi, întemeiat pe vremurile lui Alexandru cel Bun, cu merite deosebite în istoria întregii câmpii, dar, vai, meritele acelea, în afară de ciutureni, nimeni nu vroia să le recunoască […]. Treceau însă anii, treceau vremurile, şi Ciutura, în loc de a ieşi la suprafaţă, se ducea tot mai mult la fund.”

La rândul ei Ciutura cu ciuturenii săi se află integrată într-o comunitate, într-un context, într-un spaţiu istoric şi geografic mai cuprinzător, recunoscut, drept Câmpie a Sorocii. Pământ mănos şi roditor, „tocmit să poarte sute de ani, din sământă în sământă, gustul pâinii de secară. Grai mustos, ce se pricepe deopotrivă de bine a râde şi a plânge, a mulţumi şi a blestema. Un dor nătâng din moşi-strămoşi, o traistă de melodii fermecătoare, ce te smulg din loc şi te fac să baţi pământul cu călcâiele, aşa ca să se ştie că ai fost şi tu om şi ai trăit şi tu pe lumea asta”. Cele vreo treizeci de sate din câmpie: „Ori că s-au pornit undeva departe în lume, ori că veneau de pe undeva, au zărit largul câmpiei, şi, înmărmurite de atâta frumuseţe, aici au rămas”. Şi de această *frumusaţă*, trăitorii acestui mănunchi de sate înrudite din toate punctele de vedere sunt îndrăgostiţi şi împătimiţi.

Iar toate acele componente ale structurii etnice, sociale şi morale ale romanului şi ale lui Onache Cărăbuş, despre care am vorbit mai sus, au un punct de coagulare suprem – acela de neam, de *patrie* şi care determină, în cele din urmă, mesajul întregii scrieri.

Cum spuneam şi mai înainte, destinul lui Onache Cărăbuş pluteşte şi se zbuciumă între două maluri ale unui singur neam, ale unui singur pământ, ale unui singur vis – de a fi cu toţi împreună, de a făuri împreună, de a trăi şi a muri împreună. Dezbinarea dintre fraţi şi provoacă marea tristeţe a tuturor celor, care navighează în asemenea condiţii ingrate. Scenele întoarcerii protagonistului cărţii din străinătăţi la baştină – mai întâi, din stepele Rusiei, iar apoi din cele ale Bărăganului, transformarea peste noapte a râului Nistru, iar apoi a râului Prut în hotare despărţitoare – constituie doar o parte din exemplele,

care ilustrează această dramă şi acest destin sfâşiat al tuturor celor implicaţi în acest sinistru spectacol. Sau, să ne amintim de întâlnirea neaşteptată a celor trei ciutureni – Mircea, Nuţa şi Nicu, la marginea pădurii, într-o zi de toamnă, antrenaţi fiind cu toţii dimpreună la încărcarea carului cu răsărită. Şi nu numai că erau din acelaşi sat şi din aceeaşi generaţie; Nuţa avusese la vremea ei multe probleme şi bătaie de cap – spre care să încline dintre cei doi simpatizanţi, pentru ca alegerea să cadă, în cele din urma, pe Mircea Moraru. Toată tragedia acestor doi rivali în ale dragostei consta în faptul că ei s-au pomenit a fi, fără ca să aibă vreo atribuţie personală, înrolaţi în armate diferite şi duşmane: Mircea – ca ostaş al armatei sovietice învingătoare, iar Nicu ca ostaş al armatei române, aliate forţelor fasciste ce suferise înfrângere. Marea surpriză a acestei zguduitoare întâlniri constă în faptul că revederea între cei doi ostaşi se produce nu ca între învingător şi învins, ci ca între doi consăteni şi copământeni, legaţi prin sânge şi destin unul de altul; de aceea despărţirea lor plină de incertitudine şi durere aminteşte încă o dată de importanţa capitală şi priorităţile care îi revin baştinei şi pământului natal faţă de circumstanţele efemere ale vieţii cotidiene. „Întoarcerea la vatră, – zice Onache Cărăbuş, – trebuie plătită, oricât ar fi costat, pentru că cei ce nu se întorc riscă să rămână pentru totdeauna între două maluri, între două focuri. La urma urmei, lumea întreagă nu-i decât o pustietate, dacă sufletul nu are un petic de pământ al lui, stropit cu sudoarea, cu sângele străbunilor şi lăsat moştenire nouă, pentru ca şi noi, când ne vom trăi veacul, să-l trecem moştenire urmaşilor noştri”.

În altă ordine de idei, dar săpând la rădăcinile aceluiaşi ideal, Onache Cărăbuş pune în capul mesei *simţul măsurii*, singurul instrumentar civilizat, în opinia lui, capabil să ne ţină în frontierele unui echilibru moral şi sufletesc, demn de ceea ce se numeşte om, omenie şi umanitate. Căci, dacă în schimbul unei minuni nemaipomenite i s-ar *cere să calce în picioare darul măsurii,* se destăinuie la un moment dat Onache Cărăbuş, – unul din cele mai mari daruri cereşti, „eu zic anatema, rămân fără minune! Dacă în schimbul acelei minuni mi se cere să uit povaţa străbunilor – nimic prea mult, eu zic iar – anatema! mai bine fără minune. Dacă în schimbul acelei minuni mi se cere stingerea neamului, eu zic – lăsaţi-mă în pace…”.

Istoria şi contemporaneitatea, realul şi ficţiunea, naraţiunea epică şi viziunea poetică asupra lumii, umorul plin de tristeţe şi melancolie etc. se ţin lanţ, se intersectează şi se suprapun nu numai în romanul ***Povara bunătăţii noastre***, dar şi în întreaga operă druţiană. Să ne amintim în această ordine de idei de adânc infiltrata în istoria şi conştiinţa neamului legendara *Moldă*, care însoţeşte – real şi imaginar – întreaga viaţă pământească a lui Onache Cărăbuş, fiind alături de el şi luminându-i calea în cele mai grele situaţii, dar şi slujind drept stâlp, drept pavăză de neclintit în dăinuirea neamului.

Personajul druţian e unul din cele care, având acte de identitate în regulă: e ţăran ca profesiune – ocupaţiune; e moldovean de naţionalitate cu viză de reşedinţă legitimă – satul Ciutura, Câmpia Sorocii; e fondatorul unei familii obişnuite de muncitori ai pământului şi de slujitori devotaţi ai valorilor şi tradiţiilor comunităţii etc. – în acelaşi timp e un munte de om, care acumulează în sine calităţi umane valabile şi accesibile pentru oricine, indiferent de origini, tradiţii şi locul de trai. Onache Cărăbuş se manifestă la început ca *o fire de tip* crengistă, cu o percepere şi apreciere a lumii interioare şi exterioare de pe poziţiile omului detaşat, ironic şi umoristic, liber şi nestingherit să-şi formuleze „verdictul” în orice probleme şi circumstanţe ale vieţii. Căci, cu Onache Cărăbuş „Ciutura a avut de furcă mulţi ani la rând. De mic copil le turna cu nemiluita, şi nu era niciun chip să-i astupi gura. Deseori le potrivea atât de bine, încât vorbele lui aduceau a zicală, dar nu erau zicale pe care le ştia satul, erau dintre cele de care nu se mai auzise încă”. Însă suflet neordinar fiind, el s-a dovedit a fi un suflet pururi setos de lume. Şi poarta, şi uşa, şi sufletul îi erau veşnic deschise. „Ştia şaga, ştia să facă un bine altuia, ştia să mulţumească atunci când i se făcea lui un bine. Era înţelegător la necazuri, săritor la nevoie, darnic de unde avea, de unde nu avea, dar ferita sfântul dacă afla într-o bună zi că marele lui prieten s-a jucat cu dânsul de-a prietenii. Atunci sufletul bătrânului Cărăbuş se tulbura ca o mare, săptămâni întregi marea ceea era numai spumă, numai vuiet”. Pentru acest Ivan Turbincă sau Dănilă Prepeleac al zilelor noastre, formele comice şi vesele ale existenţei intră, la scurtă vreme după aceea, în albia marilor şi veşnicilor frământări ale fiinţei şi sufletului uman, deja *la scară eminesciană. Ţarina*, adică *patria* sau *pământul*, „era cea mai mare dragoste a lui Cărăbuş, era cel mai frumos cântec al lui, era cartea pe care o citea ca pe Evanghelie, încet, cu mare luare-aminte, cuvânt cu cuvânt. Ţarina era marea lui durere, căci, cu cât mai mult se înfundau el în ea şi ea în el, cu atât mai puţin îi înţelegea tainele”. Plinul de sevă umană şi umor, Onache Cărăbuş se stinge fizic şi filosofic, *de o manieră eminesciană,* cuprinzând în aria trăirilor sale şi mesajului de rămas bun, sentimentul fericirii de a fi fost creştin şi de a fi lăsat moştenire celor ce-l vor urma valori morale supreme cum sunt bunătatea, cinstea, demnitatea. *Fluturii negri*, care i-au împânzit vatra cuptorului, nu sunt în stare să-i întunece flacăra şi lumina vieţii, visele frumoase şi lucrurile bune înfăptuite de el, Onache Cărăbuş, şi de semenii săi în vremea scurtului, dar sfântului popas omenesc pe acest pământ. „Cam după miezul nopţii s-a stins focul, iar pe la aprinsul zorilor s-a

stins şi Onache Cărăbuş. A murit pe acelaşi scăunaş josuţ, cu vătrarul în mână, cu faţa spre cuptor. Şi chiar mort fiind, el mai rămânea să stea pe scăunaş şi numai fruntea îi scăpătase jos pe piept, de parcă bătrânul făcea ultima încercare de a pătrunde în miezul acestei minuni – te aprinzi dintr-o nimica toată, topeşti o lume cu flacăra sufletului tău, dar vine un fluture negru şi te stinge, te îngroapă, te duci şi nu mai eşti". Acesta e sfârşitul pământesc al lutului şi al materiei, întruchipate de trupul omenesc ale fiecărui trecător prin această lume. Important rămâne, în acest context evenimenţial, ce lasă fiecare urmaşilor, celor care se vor succeda de-a lungul veacurilor şi mileniilor? Căci: „O zare rotundă de horboţică albastră, întinsuri largi, fermecătoare, o soartă grea şi încercată, împovărat de propria sa bunătate – atâta primeşte acest fiu al pământului în ziua naşterii sale, atâta poate porunci pe patul de moarte, căci – vede unul Dumnezeu – nici mai mult n-a avut, nici mai puţin n-a vrut să aibă".

Luarea de rămas bun de la această frumoasă şi plină de păcate lume de către Onache Cărăbuş nu înseamnă însă şi despărţirea autorului de personajul său îndrăgit şi dorit. Pe lângă *prefaţa* la care ne-am referit deja, ediţia romanului din 2006 mai cuprinde, cu titlul de *postfaţă*, eseul „Calea robilor" şi poemul în proză ritmată „Păstoria cuvintelor frumoase. Din povaţa lui Onache Cărăbuş către nepotul său Tudorică".

În cel dintâi, autorul continuă să aprofundeze investigaţiile artistice privind istoria şi spiritualitatea neamului în contextul *timpului mare* şi al valorilor creştine atotcuprinzătoare, probleme abordate atât de minuţios în paginile romanului ***Povara bunătăţii noastre***. Eseul e o replică în felul său la nota nostalgică şi plină de tristeţe a destinului lui Onache Cărăbuş, autorul încercând aici să analizeze cauzele adevărate ale tristelor devieri ale strămoşilor şi contemporanilor noştri de la pravilă, de la obligaţie şi datorie, de la demnitate şi verticalitate de dragul intereselor meschine, în numele profitului personal şi egoist. Istoria acestei sinuoase evoluţii începe cu înfrângerea dacilor de către romani în urma expediţiilor militare, întreprinse de Traian împotriva lui Decebal în anii 101-106 e.n. Ca urmare, circa o jumătate de milion de daci au fost făcuţi robi-prizonieri şi au dispărut fără urmă din paginile istoriei. „Aceste cinci sute de mii de străbuni ai noştri, – ce s-au stins fără să fi lăsat măcar un singur cuvânt, o singură mărturie despre viaţa lor din străinătăţi, sunt o durere a mea personală ce mă chinuie de ani de zile. Cum arătau ei la faţă, care era numele lor de până la căderea Daciei şi cum s-au numit după tragica lor înfrângere, cui şi cât or fi fost ei vânduţi în târgurile de robi? Pe unde i-or fi gonit soarta, cât au rezistat pe câmpurile arse de soare ale marelui imperiu, unde şi-au găsit odihna cea de veci?" Am asimilat ceea ce e mai rău şi dezastruos din moştenirea strămoşilor noştri, şi ne-am dezis de multe din valorile fundamentale pe care aveam sacra datorie de a le însuşi. „Dacă romanii, pe lângă vechea latină, ne-au lăsat dreptul, organizaţia statală şi creştinismul, dacii ne-au lăsat tristeţea şi dezamăgirea, bănuiala că nu e dreptate pe lume, că nu vom răzbate nicăieri, nicicând, niciunde. Robi ne naştem, robi vom muri. Oricâte eforturi vom fi depus, toate vor fi în zădar". Autorul precizează: „Erau robi în sensul că nu aveau conştiinţa apartenenţei unui neam", ceea ce e o aluzie evidentă la starea de lucruri a moldovenilor noştri de azi. Lipsa de verticalitate, „compromisurile de tot felul ne-au distrus identitatea". Abordată doar în treacăt în romanul ***Povara bunătăţii noastre***, noţiunea de *Patrie*, în eseul „Calea robilor" capătă o descifrare clară şi cuprinzătoare. *Patrie* înseamnă „vatra comună a părinţilor", la sunetul de goarnă al căreia „focul învrăjbitor se stinge, ifosele, nagâţul şi mofturile de tot soiul sunt călcate în picioare, iar din mulţimea de interese personale se înalţă, ca prin minune, un singur interes, o singură sarcină a tuturor membrilor comunităţii – supravieţuirea neamului. Acel hotar de lumină care se numeşte *Patrie* şi ar fi trebuit, în anumite momente, „să ne oprească din toate nebuniile, să ne adune într-un corp comun, la noi nu funcţionează." Umblăm, zice în continuare autorul, pe bâjbâite în căutarea rădăcinilor noastre etnice. „Un roman biruitor cu scut la braţ şi sabie la brâu, plin de aroganţă, şi un dac răpus ce zace sângerând la poalele lui, vor rămânea pururea pecetea sufletului nostru". Din păcate, cu an ce trece, „romanul biruitor e tot mai departe, dacul învins vine tot mai aproape". A stoarce zi de zi robul din noi, vorba lui Anton Pavlovici Cehov, a-ţi iubi aproapele ca pe tine însuţi, vorba sfintei Scripturi – acestea ar fi principalele pârghii de supravieţuire ca popor, ca neam. A ne înţelege unul pe altul prin limbajul comun, a ne auzi unul pe altul – „acesta este hotarul dintre sclav şi omul liber". Cei care nu vor putea depăşi dezbinarea, ura, înstrăinarea întru găsirea acestui limbaj comun cu semenii, sunt sortiţi să coboare, „câte patru în rând spre Dunăre", aşa cum s-a întâmplat cu strămoşii noştri dacii acum două mii de ani şi ceva, şi „se vor stinge definitiv în negura vremilor." Grija numai de stăpân, de burtă şi de pahar – preocuparea de bază a multora din semenii noştri – duce în aceeaşi direcţie – spre pieire, aşa cum s-a întâmplat în vechime cu strămoşii noştri dacii.

Această fulminantă lecţie de istorie, morală şi patriotism îşi află continuare şi finalizare de vârf în poemul „Păstoria cuvintelor frumoase", care se prezintă mai mult ca un *cuvânt testamentar*, adresat de către Onache Cărăbuş nepoţelului bebeluş Tudorică, sau, altfel spus – şi de autorul romanului

– către actuala şi viitoarele generaţii de cititori – cu marele îndemn de a se auzi, de a se ierta, de a se uni, de a se iubi: „Nu suntem noi, / Fiule, / De neamul nostru, / Nici latini, / Nici slavi, / Nici cu ciia, / Nici cu iştia, / Nici de dincolo, /Nici de dincoace, / De râul acela. / Patria noastră, / Fiule, / A fost / Şi rămâne / Bunătatea. / Hotarele / Patriei noastre, / Dinspre nord / Şi dinspre sud, / Dinspre est / Şi dinspre vest, / Se numesc / Credinţă, / Răbdare, / Tăcere, / Iubire”. *Ţărişoara* noastră nu a moştenit nici *cetăţi puternice*, nici *comori subterane,* nici *hotare stabile*, nici ieşire *la mare, la munte* sau *în lume*; ceea ce avem noi mai scump, mai de preţ şi mai demn – e comoara de cuvinte, „Nemaipomenit / De frumoase, / care ne ajută / Să rămânem în picioare, / Să ne păstrăm / Faţa / Şi duhul, / Credinţa / Şi neamul”.

Privit prin prisma celor patru stihii ale naturii: *Focul, Aerul, Apa* şi *Pământul* şi prin lentila celor cinci simţiri ale omului: *Văzul, Auzul, Mirosul, Gustul* şi *Pipăitul* – romanul ***Povara bunătăţii noastre***, ca şi întreaga operă druţiană, se încadrează perfect în legile existenţei fiinţei umane raportate nu numai la istoria propriu zisă a individului şi civilizaţiilor, dar şi la întinsurile nemărginite ale cosmosului, ale universului. Cei trei stâlpi pe care se sprijină neamul – pământul, istoria şi limba – sunt de neconceput în afara tuturor componentelor naturale şi istorice ale stăpânilor şi robilor acestei lumi. Numai în acest context, al salvării *Casei omenirii*, poate fi salvată de pieire *Casa naţiunii*, prezentul şi viitorul ei. În acest context şi oximoronul *Povara bunătăţii noastre*, despre care am vorbit până acum, raportat la creaţia lui Ion Druţă în ansamblu, ar putea să aibă şi alte conotaţii şi semnificaţii, cum ar fi, de exemplu: *Povara demnităţii noastre, Povara dăinuirii noastre, Povara înălţării noastre, Povara coborârii noastre* etc.

Dimensiunile cosmice ale creaţiei druţiene se intersectează permanent cu cele ale naturii şi ale minunilor pământului, ale firii. Dintre pomii fructiferi şi arborii câmpiei şi dealurilor sorocene, cei mai preferaţi de scriitorul Ion Druţă, sunt *nucul, cireşul* şi *stejarul*. Şi asta se explică în primul rând prin faptul că aceste minuni unice ale naturii reprezintă în totalitatea lor imaginea rotunjită, finită a întregului: *rădăcinile* adânci şi hrănitoare; *tulpinile* cu lemnul lor tare şi durabil, destinat construcţiei şi făuririi; *frunzele (fructele)* cu gustul, mirosul, aroma şi frumuseţea lor renăscătoare. *Frunze de dor, aromă de gutui, gust şi miros amar de pelin* – sunt doar câteva exemple de participare efectivă a elementelor naturii la crearea simbolisticii şi anturajului omului cu atributele lui spirituale, morale şi sociale fundamentale. „Cu inima şi sufletul veşnic în căutarea frumosului, – mărturiseşte undeva autorul, – moldovenii au dus până la apogeu dragostea lor pentru vatra străbună. Însuşi simbolul vitalităţii pământului – frunza verde – a devenit refrenul tuturor cântecelor populare”. Şi vorba nu e numai despre romanul-sinteză ***Povara bunătăţii noastre***. Să ne amintim, în această ordine de idei, de nuvelele „Bătrâneţe haine grele”, „Şoapte de nuc”, „Sania”, ”Grădina”, „Malul de piatră”, de romanele şi povestirile „Frunze de dor”, „Ultima lună de toamnă”, „Biserica albă”, „Păsările tinereţii noastre”, „Clopotniţa” şi multe altele pentru a ne da seama cât de importantă este simbolistica naturii în creaţia druţiană privită în ansamblu.

Cu trecerea anilor simbolul rădăcinilor, începuturilor, genezei neamului, ca şi a propriului *eu*, nu se îndepărtează, ci devine şi mai aproape. Mărturie ne stau creaţiile artistice şi publicistice de ultimă oră – „Nunta melodiilor pe coardele destinului” şi „Satele mele de baştină” – în care amintirile din copilărie şi imaginea baştinei se află în centrul atenţiei autorului. „Revin la chipul bătrânelor noastre sate, – notează autorul. – Nu de alta, dar chinul, osteneala, suferinţele celei lumi mai zace şi azi în oasele mele, trezindu-mă în puterea nopţii şi întrebându-mă, pentru ce soarta a fost atât de cruntă, atât de nemiloasă cu noi?” Marea dramă şi bucuriile triste ale generaţiei interbelice şi a celei din primii ani postbelici (al doilea război mondial) au fost secundate de cele mai frumoase şi sfâşietoare melodii ale timpului: *Mama Radului, Căzăcelul săpător de fântâni*, *Katiuşa, Bătrânul Cobzar, Ana Lugojana, Vstavai strana ogromnaia, Vagabondul siberian*, vârf la toate făcându-le celebra romanţă *„A ruginit frunza din vii / Şi rândunelele-au plecat. / Pustii sunt dealuri şi câmpii, / Pustii sunt horele din sat”*. Alternanţa melodiilor atât de diverse şi atât de zbuciumate, sugerează sau, mai bine zis, punctează traiectoria destinului dramatic al tuturor celora, cărora soarta le-a încredinţat anume această secvenţă din istoria neamului. Dorul de omenie şi tristeţea după clipele pierdute în zadar – se remarcă drept trăsături fundamentale ale scrisului druţian. Mesajul definitoriu al creaţiei druţiene nu e nici optimist, nici pesimist – ci e unul integral realist, umanist, sprijinit pe temeliile trecutului naţional şi universal, dar cu antenele orientate spre un viitor al binelui, al frumosului şi armoniei dintre cei care locuiesc în propria casă, în casa colectivă a neamului sau în casa fără îngrădiri şi impedimente – a lumii.

Aşadar, graţie şi reflecţiilor din eseurile complementare, pomenite mai sus, oximoronul *povara bunătăţii noastre* se impune în mod deosebit nu numai ca titlu de roman, plin de semnificaţii şi simboluri, dar şi ca emblemă strălucită a întregii creaţii druţiene.

OBSERVAȚII PRIVIND CULTURA POPULARĂ A ROMÂNILOR DE LA EST DE NISTRU, DE BUG, DIN NORDUL CAUCAZULUI

Dr. hab. ***Nicolae BĂIEŞU***

The paper offers, first of all, ***information about the history of Romanians / Moldovans from the East of Nistru, Bug and from the Northern Caucasus.*** *They are indigenes there, but also, the emigrants from different periods (in the XIII-XVI centuries, in domination of Duca Voda, when D. Cantemir and other have emigrated in Russia). Evidently, the Romanian indigenes and the emigrated ones have respected their ethno-folkloric traditions. The first researcher of these was the well known ethnographer and folklorist Teodor Burada (1839-1923). The investigation of their popular culture was effectuated in the XX-XI centuries, in different ways. In conclusion, the author underlines the very deplorable situation of the Romanians located in the immense space of oriental Slavs (Ukraine and Russian Federation). Although, the knowledge and the continuously investigations of the cultural heritage of the Romanians from these zones is a saint duty of the savants.*

Mai întâi, câteva informații, foarte pe scurt, despre istoria românilor/moldovenilor din zonele respective.

Cunoscutul savant Alexandru Boldur scria, cu multă competență: „Noi suntem prezenți acolo [în Transnistria] permanent prin strămoşii noştri: în perioada veche (sec. VII î. de Hr. – jum. sec. XII d. Hr.) vedem stabiliți acolo pe geți şi daci, în perioada medie (jum. sec. XII d.Hr. – jum. sec. XVI) pe bolohoveni, predecesori ai românilor, şi în perioada nouă (jum.sec.XVI – sec.XX) pe numeroşii moldoveni, care se trăgeau din foştii bolohoneni sau au apărut în urma emigrărilor din Moldova, Muntenia”[1]. Un alt istoric, Nicolae M. Popp, făcea şi dânsul o importantă periodizare a istoriei acestor români, concretizând teritoriile unde au trăit/trăiesc ei în Ucraina şi Rusia:

– „transnistrieni propriu-zişi, între Nistru şi Bug, autohtoni”;

– „colonizări româneşti din sec. XIII-XVI pe spațiul vechiului pământ bolohovean, în Ucraina de nord-vest, reg. Berdicev şi la apus de Kiev”;

– „românii din fosta Ucraina Moldovenească a lui Duca Vodă, răspândiți sporadic între Nistru, Bug şi Nipru, în reg. Movilău, Brațlav, Kanev”;

– „grupul românilor dintre Bug şi Nipru, având ca centru Elisabetgradul (Kirovo, apoi Kirovograd);

– „colonizările lui Cantemir de la începutul sec. al XVIII-lea, în bazinul Donețkului, la sud-est de Harkov”;

– „românii din nordul Mării Azov, de la Mariupol [între anii 1948-1989 s-a numit Jdanov], în majoritate macedoneni”;

– „românii din Crimeea, în împrejurimile or. Simferopol, în majoritate oieri ardeleni”;

– „români din valea Kubanului, din reg. Ekaterinodar (Krasnodar)”[2].

Nichita Smochină, consacratul cercetător al Transnistriei, evidenția trei principale intervale de timp legate de colonizările românilor la est de Nistru:

– perioada lui Duca Vodă (sec. XVII; Nistru a dispărut ca graniță; s-au întețit colonizările);

– colonizări pe timpul țariței Ecaterina a II-a (sec. XVIII; numărul românilor în Transnistria a crescut cu mult);

– perioada după 1924[3].

Fireşte, moldovenii băştinaşi, dar şi cei veniți cu traiul în regiunile la est de Nistru respectau tradițiile lor etno-folclorice la sărbătorile calendaristice, familiale. Aveau legendele, cântecele, dansurile populare proprii. Este regretabil faptul că nu dispunem de informații în scris despre aceste creații etno-folclorice. Putem doar presupune că unele cântece populare (sau creații poetice individuale, compuse în stil folcloric), înregistrate mai târziu, se referă la vremurile din sec. XVII. În asemenea creații populare orale sunt cântate, mai ales, Nistrul („despărțitorul” de frați), durerea înstrăinării moldovenilor de locurile natale.

Nestru, Nestru, apă blăstămată,
De când pe tini ti-am trecut
Şi la Bug m-am dipărtat,
Tu din mal în mal ai crescut
Şî pi frații nei din Moldova
Nu mai pot videa
Tot din pricina ta[4].
Sau:
Ard-o focu străinătate,
C-am ajuns tare departe,
Peste Nistru, peste ape,
Unde cartea nu răzbate[5].

[1] Alexandru Boldur, *Cu privire la istoria Transnistriei: Studiu critic*, Bucureşti, Universul, 1943. Republicat: *Românitatea transnistriană*, Bucureşti, 1996, p. 3.

[2] Nicolae M. Popp, *Românii din Basarabia şi Transnistria*, Bucureşti, Imprimeria Națională, 1942. Republ.: *Românitatea transnistriană*, 1996, p.228.

[3] Nichita Smochină, *Republica moldovenească a sovietelor* // Moldova Noastră, 1935, nr. 1. Republ.: *Românitatea transnistriană*, 1996, p. 299

[4] N. P. Smochină, *Les Moldaves de Russie Soviétique* // Moldova Noastră, 1935, nr. 1, p. 106.

[5] *Idem.*

Multe colonizări ale moldovenilor la est de Nistru au avut loc în legătură cu numeroasele războaie ruso-turce (1711-1712, 1735-1739, 1750-1760, 1768-1774, 2787-1791, 1806-1812). La războaie erau mobilizaţi şi tineri moldoveni. Despre aceasta vorbesc unele cântece populare recruţeşti, care ţin de acele timpuri.

Frunză verde de ovăs,
Lung îi drumul la *Ades*;
Lung îi, lung îi şi călcat,
Nu-i călcat de cai, de boi,
Da de voinici ca şi noi.
– Cată, frate, înapoi,

Ce negreaţă după noi!
Ori îi colbul drumului,
Ori îi oastea turcului.
Nu-i nici colbul drumului,
Da tot oastea turcului[6].

Cea de pe urmă perioadă distinctă a emigrării ţăranilor basarabeni la est de Nistru a avut loc în anii 1860-1880, după reforma agrară burgheză din 1861 în Rusia, care s-a înfăptuit şi în Basarabia – „colonie internă" a imperiului ţarist. Atunci relativ mulţi ţărani basarabeni, unii rămaşi fără pământ şi strâmtoraţi de către străini, au fost nevoiţi să-şi părăsească locurile natale şi să se mute cu traiul în zonele la est de Nistru, de Bug şi chiar mai departe, unde auziseră că erau pământuri arabile libere.

Migrarea ţăranilor basarabeni în anii 1860-1880 s-a înfăptuit pe două căi: cea lungă, de „vreo trei luni de zile", cu carele cu boi, care trecea prin Bender, Tiraspol, Nikolaev, Kerson; calea a doua – pe la Odesa, unde se îmbarcau în corăbii şi, după o escală la Kerci, ajungeau la Novorosiisk[7].

Moldovenii plecaţi în nordul Caucazului s-au stabilit cu traiul pe văile râurilor Şebeş, Digaco, Ghecepsin. În anii 1860 au fost fondate de către basarabeni următoarele localităţi în regiunea de azi Krasnodar: Supsân în prezent Moldovanskoe în r. Krâmsk), Şabanovskoe, Thamaha (Tamoşinka) – ambele în r. Seversk, Moldovanovka în r. Tuapse; Moldovka în r. Adler (azi subordonat or. Soci, reg. Krasnodar) ş. a.

Emigranţii au dus cu ei unelte de muncă (plug, grapă, râşniţă), puieţi de pomi fructiferi, butaşi de vie, seminţe. Relieful, solul fertil, clima favorabilă din locurile unde s-au aşezat le amintea de baştină. Au dus cu ei şi o bună parte a tradiţiilor etno-folclorice.

Totodată, în Rusia erau în vigoare principiile politicii ţarismului şi în domeniul culturii, care constau în promovarea ideologiei oficiale de uniformizare a vieţii culturale a popoarelor neruse din imperiu. Realizarea politicii acesteia rezidă în ignorarea de către autorităţile ţariste a limbilor, tradiţiilor etno-folclorice ale popoarelor ocupate, în înăbuşirea spiritului naţional.

Deşi în condiţii nefavorabile, s-au făcut unele încercări de a înregistra creaţii populare ale românilor transnistrieni. Primul text folcloric românesc fixat în scris în Transnistria datează cu anul 1848. Este un fragment de colindă populară („În susul hatei-casei / N-ai văzut tot lună şi soare, / Şiela nu-i lună şi soare, / Da-s doi bătrâni"), inclusă de cercetătorul L. Smerecinski în „informaţiile sale geografice şi etnografice despre partea de sud a judeţului Balta <…> şi rămase în manuscris (se păstrează în Arhivele Societăţii geografice din Sanct-Petersburg)"[8].

Mai amplu, mai ştiinţific creaţiile populare ale moldovenilor din stânga Nistrului şi a Bugului au fost studiate de către cunoscutul savant ieşean Teodor Burada (1839-1923), care a devenit membru corespondent al Academiei Române (1887). El primul, la finele sec. XIX (în 1882), a cules pe teren informaţii relativ detaliate şi autentice despre modul de trai cotidian, tradiţiile populare, folclorul în satele româneşti de la est de Nistru. N. Iorga îl numea „acel harnic cercetător, absolut dezinteresat, dus numai de iubirea lui pasionată pentru neam, care, scotocind urme româneşti pretutindeni, din Moravia până în Asia Mică, a descris cel dintâi satele moldoveneşti din adâncul Rusiei"[9].

La Transnistria se referă două studii ale acestui împătimit călător, etnograf şi folclorist: *O călătorie în satele moldoveneşti din gubernia Kerson* (Rusia)[10] şi *O călătorie la românii din gubernia Kamenitz-Podolsk* (Rusia)[11].

În primul studiu T. Burada relata în mod special despre cultura populară a unor sate de dincolo de Bug, dar şi de dincoace. Scopul principal al cercetătorului a fost să dovedească celor care nu ştiau că români trăiau şi dincolo de Nistru, de Bug şi că ei locuiau în numeroase localităţi, care aveau „un

[6] N. Smochină, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru* // Anuarul Arhivei de Folclor (Cluj), V, 1939, p. 24 (Râbniţa).

[7] Iaroslav Mironenco, *Glasul codrilor în munţii Caucazului // Şi cânt codrului cu drag: Folclor moldovenesc din sate nord-caucaziene* / Cul. alcăt., descifr. şi pref. de I. Mironenco, coment. şi postf. de V. Cirimpei, Chişinău, Literatura Artistică, 1987, p. 3.

[8] Grigore G. Bostan, *Poezia populară românească în spaţiul carpato-nistrean: Istoriografie, studiu comparat, texte,* Iaşi, Cantes, 1998, p. 78.

[9] N. Iorga, *Românii de peste Nistru*: *Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor,* Bucureşti, 1918, p. 42.

[10] Într-o formă scurtă, lucrarea a fost publicată în Convorbiri literare, XVII, 1883-1884, nr. 8; în broşură separată: Iaşi, Tipografia Naţională, 1893; republ.: Revista de etnologie (Chişinău), 2001, nr. 3.

[11] Arhiva (Iaşi), XVII, 1906; în broşură aparte: Iaşi, 1906.

caracter românesc destul de bine pronunţat”; unii din acei români se aflau acolo încă de pe vremea lui Duca Vodă în a treia sa domnie (1678–1683), dar şi din sec. XIX.

T. Burada avea dreptate când sublinia că cea mai vie dovadă despre unitatea neamului românilor din gub. Kerson cu acei din Moldova şi din Maramureş „ne-o dovedeşte identitatea aproape absolută a tuturor elementelor de căpetenie care alcătuiesc pe un popor: limba, credinţa, obiceiuri, năravuri, cântece şi altele”[12].

T. Burada afirma că în gub. Kerson creaţiile populare erau „fără nici o schimbare ca în Moldova şi în alte provincii româneşti” (p. 123).

Cercetătorul relata despre practicarea aceloraşi tradiţii etno-folclorice la sărbătorile calendaristice: „la Crăciun – colinda cu *Florile dalbe*, cu *Ler Doamne*”, la Anul Nou – *Pluguşorul*.

T. Burada constata obiceiuri similare la nunţi: cu *peţitori, vornicei*, *conăcari*, *iertăciune*, *peteală* pe capul miresei, cântecul *Taci, mireasă*, *nu mai plânge*, *masă mare* ş. a. (p. 126).

Savantul menţiona şi unele obiceiuri la înmormântări: ducerea mortului la groapă cu bocete de către „femei bocitoare”, aruncarea ţărânei peste mormânt, când se zice „să-i fie ţărâna uşoară” etc. (p. 126).

Etnograful şi folcloristul ieşean nu trecea cu vederea şi alte creaţii populare: credinţe în strigoi, descântece, vrăji, farmece ş. a. (p. 126).

În fiecare localitate moldovenească exista, fireşte, repertoriu de „poveşti cu balauri, cu smei, cu lei-paralei, cu Feţi-Frumoşi cu părul de aur”. Ţăranii interpretau cântece care încep cu „frunză verde”, dansau *Hora*, *Brâul*, *Corăbiasca* ş. a. (p. 126).

T. Burada aducea următorul caz curios: „Multe din cântecele şi poveştile spuse de locuitorul Puşca şi femeia lui Ion Pojar din satul Iasca [aflat între or. Odesa şi r. Nistru] aveau aşa de mare potrivire cu cântecele noastre, încât m-a pus în mirare şi întrebându-i dacă nu cumva au fost vreo dată pe la noi prin ţară, mi-au răspuns că ei niciodată n-au trecut măcar Nistru în Basarabia, dar că aşa le-au auzit şi ei de la părinţii lor cântându-se şi povestindu-se” (p. 126).

Totodată, existau atunci, ca şi astăzi, cântece specifice zonei, mai ales, în care este vorba de r. Nistru: *Nistrule*, *pe malul tău*, *La Nistru la mărjioară* ş. a.

Aproximativ aceeaşi situaţie în privinţa tradiţiilor etno-folclorice T. Burada constata şi în satele moldoveneşti din gub. Kameneţ-Podolsk (a fost acolo în luna august 1895, vizitând localităţile: Jmerinka, Nemirova, Iampol, Movilău, Ţigănăuka ş. a.): „Dacă ne uităm la credinţele, obiceiurile şi moravurile românilor din această gubernie, vedem că caracterul românesc e destul de bine păstrat şi putem zice că nu este nici o deosebire de acel pe care-l găsim la românii din gubernia Kerson şi care în aceste două gubernii e acelaşi ca şi a locuitorilor din Moldova. Aceleaşi obiceiuri la naşteri, la înmormântări, la nunţi, la Crăciun, la Anul Nou şi la alte împrejurări ale vieţii”.

Pentru ilustrarea celor afirmate, T. Burada aducea, în ambele studii, câte o serie de texte folclorice autentice. În primul caz: patru colinde, un pluguşor, o conăcărie, o iertăciune, un bocet; în cazul

Femeie în costum de sărbătoare (r. Camenca)

[12] Revista de etnologie, 2001, nr. 3, p. 125.

al doilea: două colinde, o iertăciune, un bocet.

În concluzie la cele spuse despre cultura populară materială şi spirituală în satele moldoveneşti din gub. Kerson şi Kameneț-Podolsk, T. Burada scria, cu optimism, care, după cum vom vedea mai departe, nu s-a izbândit: „Acea mândrie română, care a fost scutul nostru cel mai puternic de apărare în contra înrâuririlor străine, se vede încă păstrată ca prin instinct la toți românii de peste Nistru. Să sperăm că, pe lângă aceasta, ei îşi vor păstra şi de acum înainte elementul cel mai puternic şi cel mai de căpetenie: limba, precum şi datinile, obiceiurile şi credințele strămoşilor lor şi atunci să fim siguri că românul de peste Nistru va rămâne în veci român”.

Potrivit şi câtorva cântece populare, înregistrate în Basarabia şi în Transnistria, mulți bărbați tineri moldoveni, aflați sub ocupația rusească, erau obligați, la începutul sec. XX, să se afle în cadrul armatei țariste, la războiul împotriva japonezilor (1904–1905).

Frunzâşoarî fir mătasî,
Lepăd casă, lepăd masă,
Lepăd nevastă frumoasă,
Cu doi copchilaşi în brață.
Unu strigă: mamă, mamă!

Altul strigă: tată, tată!
– Taci, dragu mamii, nu striga,
Că tat-tău nu-i acasă,
Îi în *Manjuria**, la loc diparti,
Undi nici hârtia nu răzbati[13].

Războiul era osândit, mai ales, în cântecul popular despre luptele de la *Port Artur***, unde au fost multe jertfe omeneşti nevinovate:

Stă maşina la popas
Şi-i încarcă *moscălaşi****
Şi îi duce la *Manjur*

Şi-i descarcă-n *Port Artur*.
Dar *Port Arturul* arde-n foc,
Care se duce n-are noroc[14].

Şi în primele două decenii şi jumătate ale sec. XX era destul de slab interesul față de cercetările ştiințifice referitoare la Transnistria. Putem menționa doar câteva studii ce țin de acei ani: Onisifor Ghibu, *Deşteptarea moldovenilor de peste Nistru*, Chişinău, 1917; Nicolae Iorga, *Românii de peste Nistru*, Bucureşti, 1918; Iustin Frățiman, *Administrarea bisericească la românii transnistrieni*, în Buletinul Societății de Istorie şi Literatură „B. P. Hasdeu”, vol. I, Chişinău, 1921; Ştefan Ciobanu, *Românii de peste Nistru*, 1922; Vasile Harea, *Românii de peste Nistru*, Cernăuți, 1923.

Studiul lui V. Harea (1923) conține şi capitole care se referă în mod direct la tema noastră: IV. *Portul*, *obiceiurile*, *cântecele*; VI. *Starea culturală*.

Autorul vorbea despre variatele festivități populare ale moldovenilor transnistrieni în cursul anului: *Iarba verde*, *Rusaliile*, *Sânzienile*, *Sâmedru* ş. a.; „cu mici deosebiri locale, toate acestea s-au păstrat întocmai ca şi la noi. <…> S-a păstrat *frăția de cruce*, care se obişnuieşte a se face în ziua de Paşte” (p. 194).

V. Harea termina relatările sale despre nuntă, făcând următoarea concluzie: „Tradițiile ce s-au păstrat la nuntă explică în mare parte faptul că moldovenii de peste Nistru nu s-au putut asimila cu neamurile înconjurătoare. Căci atât fetele mari, cât şi flăcăii nu se îndură să-şi ia de mire sau de mireasă pe cineva de alt neam: în cazul acesta nu s-ar putea împlini obiceiul, n-ar fi o nuntă frumoasă, aşa cum trebuie să fie, ca să le meargă însurățeilor bine şi în plin toată viața” (p. 194). Istoricul ajungea la concluzia generală îndreptățită: „Dacă mai dăinuieşte neamul nostru peste Nistru şi dacă vorbeşte o limbă moldovenească curată, aceasta se datoreşte tradițiilor şi obiceiurilor populare, firii conservatoare a poporului de jos” (p. 198). Dar, totodată, V. Harea prevedea realitatea că „această stare de lucruri nu poate să se prelungească la nesfârşit. <…> Înstrăinarea completă îi amenință pe românii transnistrieni” (p. 198–199).

Despre folclorul şi ştiința referitoare la creațiile populare ale românilor din RASS Moldovenească (1924-1940) a vorbit subsemnatul destul de detaliat în două articole publicate recent în *Revista de lingvistică şi ştiință literară* (2007, nr. 5-6; 2008, nr. 1-2).

Autorii studiilor privind creația populară a românilor transnistrieni, efectuate în anii celui de-al doilea război mondial, ajungeau la concluzii identice. În context Vasile Netea scria: „Nimic nu-i desparte de noi – totul îi apropie. Conştiința, simțămintele, graiul, îndeletnicirile, obiceiurile, folclorul, bucuriile şi tristețele sânt la fel ca ale noastre, ale românilor de pretutindeni. Înlocuiți conceptul de *moldovean* – la care ei, şi din cauza propagandei făcute, țin aşa de mult – prin conceptul de *român* şi îndată nu va mai exista între transnistrieni şi oricare alt român nici măcar umbra unei deosebiri”[15].

Acelaşi autor făcea legătură între limba şi folclorul literar al transnistrienilor: „În această

* *Manjuria* – numirea istorică a părții de nord-est a Chinei.

[13] C. Gh. Constantinescu, *Românii transnistrieni,* Bucureşti, Viața Literară, 1942; republ. Românitatea transnistriană, 1996, p. 358.

** *Port Artur* – azi Lii Shun, oraş în nord-estul Chinei

*** *Moscal* – soldat în armata țaristă, care îşi făcea serviciul militar în preajma sau chiar în or. Moscova.

[14] *Cântece poporane moldoveneşti* / Culese de C. Neniu şi [E.] Lebedeva, Tiraspol – Balta, Editura de Stat a Moldovei., 1935, p. 58 (Butor – Grigoriopol).

[15] Vasile Netea, *Transnistria,* Bucureşti, 1941, p. 11.

limbă şi-au turnat transnistrienii aleanurile inimii lor, durerile şi credinţele, dând naştere unei literaturi poporane de cea mai limpede factură" (p. 23). Autorul aducea câteva versuri populare de înstrăinare, create şi interpretate „cine ştie în ce fund de Rusie".

Maşină cu patru roate,
Eşti de noi tu blestemată,

Să-ţi sară roatele toate,
Că ne duci tu-n loc departe[16].

V. Netea, de origine ardelean, făcând cunoştinţă cu folclorul copiilor din Transnistria, constata: „Am fost profund emoţionat văzând pe copiii de la şcoala din Târnauca [azi în r. Slobozia] jucându-se *De-a mijatca*, un joc foarte cunoscut în toate provinciile româneşti, pe care autorul acestei plachete le cunoaşte de acasă, din Transilvania, unde e cunoscut cu numele *De-a nijita*, adică *De-a ascunselea*. Aceeaşi identitate am stabilit-o şi la alte câteva jocuri: *Mâţa şi şoarecele*, *De-a petrecu*, *De-a cureaua*, *De-a tulpănaşu*, *De-a pânza încâlcită*, *De-a ochii legaţi*, *De-a micea* [*mingea*] etc., etc. Jocurile acestea nu sânt din cele cari se învaţă la şcoală, <…> ci ele vin din sânul familiei" (p. 14).

Aceeaşi situaţie era observată în cadrul tradiţiilor calendaristice şi de familie. Savantul constata existenţa la românii transnistrieni de până la 1917 şi la cei din alte regiuni a aceloraşi colinde cu Iisus „mititel şi-nfăşăţel", steaua „ca o taină mare", Maica Domnului, care-şi deplânge fiul răstignit, obiceiul *De-a sămânţa* în dimineaţa primei zile a anului ş. a. (p. 15).

Fireşte, V. Netea sesiza şi unele tradiţii populare locale la românii din Transnistria. De exemplu, obiceiul original în ajunul Bobotezei – *Chiraleisa*. În s. Hlinaia (azi în r. Slobozia), cu această ocazie, stăpâna casei împlânta o lumânare aprinsă, cu capul în jos, într-un pahar cu boabe de grâu. Dacă de capătul lumânării se prindeau multe seminţe, se credea că în anul începător va fi roadă bună de grâu (p. 16).

Începând cu anul 1942, deşi în condiţii grele de război, în Transnistria au avut loc câteva cercetări de teren interdisciplinare, inclusiv înregistrări etno-folclorice. La cercetări au participat oameni de ştiinţă pe atunci ori care au devenit apoi savanţi de vază: Constantin Brăiloiu, Ovidiu Bârlea, Anton Golopenţia, Nichita Smochină, Constantin Ionescu, Gheorghe Pavelescu, Tatiana Găluşcă ş. a.

Prima deplasare pe teren a avut loc în ianuarie 1942. Ideea cercetării a aparţinut guvernatorului Transnistriei, G. Alexianu. Organizatorul nemijlocit al muncii pe teren a fost profesorul universitar de la Cluj, cunoscutul etnolog Traian Herseni.

[16] *Idem*, p. 24.

Casa mare, Podoima Camenca. Foto de Sergiu Boboc, 1972

Un studiu amplu şi valoros, pe baza materialelor etno-folclorice culese în ianuarie 1942, a scris Gheorghe Pavelescu[17]. Studiul se constituie din câteva compartimente: *Introducere*; I. *Obiceiuri şi credințe de sărbători* (1. Sărbătorile de iarnă; 2. Sărbătorile de vară şi toamnă); II. *Credințe şi obiceiuri în legătură cu viața omului* (1. Naşterea şi botezul; 2. Logodna, cununia şi nunta; 3. Moartea şi înmormântarea); III. *Concepția despre lume şi viață*; concluzii, texte folclorice (pluguşoare, descântece, poveşti).

Reținem nota pe care o făcea Gh. Pavelescu (la fel ca alți cercetători etnografi şi folclorişti în perioada respectivă): „Ceea ce am cules priveşte mai mult epoca dinaintea revoluției, din vremea lui Nicolae (țarul)”[18], pentru că, în Transnistria, tradițiile populare, în special cele ritualice (considerate a fi profund religioase, „reacționare”), dispăruseră în mare parte în anii puterii sovietelor, până la cel de-al doilea război mondial.

Despre sărbătorile calendaristice „pe timpul bolşevicilor” Gh. Pavelescu spunea că ele „erau oprite cu străşnicie. <…> Se țineau numai pe ascuns, uneori chiar cu ferestrele camuflate. De obicei, la sărbătorile mari (Crăciun, Paşti etc.) se făcea un control sever să nu lipsească nimeni de la muncă. Dar dacă rugăciunile şi semnul crucii se puteau face şi pe ascuns, datinile, ritualul au trebuit să dispară în timpul sovieticilor. De aceea cei mai mulți mărturisesc că de ani întregi n-au mai auzit colinde, n-au mai văzut *capra* de Anul Nou” (p. 66).

În aceeaşi situație s-au aflat şi obiceiurile familiale. „Orice ritual era interzis. Totul se făcea pe ascuns, dacă era posibil, şi cât mai simplificat” (p. 67).

Gh. Pavelescu observa: „În timpul ruşilor copiii n-au mai putut fi botezați, fiindcă nu era preot. Oamenii mai înstăriți străbăteau distanțe de sute de kilometri pentru a-şi boteza copiii la Odesa”. După plecarea ruşilor din Transnistria erau sate unde se botezau zilnic „zeci de copii, unii din ei fiind de mai mulți ani” (p. 68). Căsătoria se reducea la înscrierea la oficiul înregistrării stării civile. Tot ritualul nunții sovietice consta doar în legarea nănaşilor (numiți *martori* ai căsătoriei) cu o panglică roşie (p. 76).

„În timpul bolşevicilor nu se mai trăgeau clopotele la înmormântare. Oamenii care aveau bani năneau muzicanți să cânte un *marş* funebru; dacă nu, *îl duceau ca pe un câne*” (p. 77).

A doua cercetare de teren, cu un număr de participanți cu mult mai mare şi pentru o perioadă de timp mai îndelungată (aproape trei ani), a fost efectuată în anii 1942–1944 la est de Bug de către Institutul Central de Statistică din Bucureşti. A fost una dintre cele mai interesante şi valoroase cercetări etno-sociologice şi folcloristice din perioada celui de-al doilea război mondial. Informațiile dobândite au o deosebită importanță privind viața, munca, tradițiile, spiritualitatea românilor transbugieni.

Cercetările de teren din 1942–1944 au avut loc la românii aflați în spațiul dintre Bug şi Nipru, coasta Mării Azov, până în nordul Caucazului, bazinul carbonifer al Donbasului. Investigațiile s-au efectuat în spatele frontului germano-sovietic, în condiții deosebit de grele. Atunci au fost studiate şi unele sate româneşti din regiunile transnistriană şi transbugiană pe care le-a vizitat T. Burada la începutul anilor 1880.

La cercetarea-recensământ din 1942–1944, efectuată de către Institutul Central de Statistică de pe lângă Consiliul de Miniştri al României, a fost încadrat şi Institutul Social Român, înființat în 1921 şi condus de prof. D. Gusti (1880–1955) – renumit sociolog român. Şcoala sa sociologică a fost unică în lume.

Conducătorul echipei pentru recensământul românilor la est de Bug a fost numit directorul Oficiului de Studii al Institutului Social de Statistică dr. Anton Golopenția (1909–1951) – „cel mai dotat sociolog din câți au luat parte la campaniile monografice” (H. H. Stahl).

Pentru cercetarea la est de Bug au fost selectați 18 colaboratori ai Oficiului de Studii, majoritatea făcând parte din Şcoala Sociologică gustiană, cu experiență de muncă pe teren. Studierea de teren avea următoarele sarcini: înregistrarea fiecărei familii de români băştinaşi, culegerea creațiilor folclorice, întocmirea unor monografii ale localităților ş. a.

Informații privind rezultatele cercetărilor de teren ale Institutului Central de Statistică din Bucureşti în 1942-1944 în satele româneşti din stânga Bugului au fost scrise şi publicate în câteva reviste ale timpului (*Sociologie românească, Revista Fundațiilor Regale* ş. a.).

Este îndreptățită concluzia autorilor că în situația complicată din anii 1930 conştiința națională a românilor de la est de Bug, inclusiv tradițiile etno-folclorice, se aflau în decădere, „regimul sovietic luptând pe toate căile pentru lichidarea „rămăşițelor burgheze” în spiritul poporului, mai ales a naționalităților neruse.

O muncă deosebită a înfăptuit în timpul unei cercetări de teren în iulie-august 1943 etnomuzicologul bucureştean Constantin A.

[17] Gh. Pavelescu, *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistrieni: Credințe şi obiceiuri* // Sociologie românească (Bucureşti), 1943, nr. 1-6. Studiul a fost republicat într-o ediție separată în 1944, la ed. Ramuri din Craiova. Lucrarea lui Gh. Pavelescu a mai fost republicată în Revista de etnografie şi folclor (Bucureşti), 1993, nr. 1–2.

[18] *Revista de etnografie şi folclor,* 1993, nr. 1-2, p. 61

Ionescu. A cercetat 10 localităţi din stânga, Hârjău, Caterinovca, Ghiderim, Zăzuleni, Plopi, Broşteni, Tincău, Jura, Dubău (azi în r. Râbniţa şi Dubăsari) şi or. *Tiraspol*. Întors la Bucureşti, C. A. Ionescu a întocmit colecţia *Colinde din Transnistria*, însoţită de un amplu studiu introductiv al alcătuitorului şi o prefaţă scrisă de Traian Herseni. Lucrarea a fost culeasă la editura din Sibiu. Dar a intervenit cenzura de după 23 august 1944 şi s-a ordonat ca volumul să apară cu titlul *Colinde*, *cu text şi melodie*, fiind omise toate referinţele la Transnistria. Au fost eliminate *Prefaţa* lui Tr. Herseni, *Studiul introductiv* al lui C. A. Ionescu, toate datele despre informatori. Repaginată, culegerea a văzut lumina tiparului la sfârşitul lui decembrie 1944. A fost prima culegere de texte folclorice înregistrate în Transnistria, editată după 1940. I-au lăsat autorului doar 100 de exemplare, pe care acesta le-a dat unor muzicieni, sociologi, oameni de cultură din România. Restul tirajului a fost ars, deşi se făcuseră cele indicate de cenzură.

Cu toate omisiunile restabilite, cu *Prefaţa* lui Tr. Herseni, *Cuvânt înainte*, un nou *Studiu introductiv* de C. A. Ionescu, *Postfaţă* de C. Mohanu, colecţia a fost reeditată la Chişinău abia peste 50 de ani, în 1994, înaintea morţii autorului ei[19]. Colecţia cuprinde 63 de colinde propriu-zise (printre care creaţiile valoroase *Dulful mării*, *Leul*, *Cerbul* ş. a.), 14 cântece de stea, glosar, fişele informatorilor, indicele localităţilor din care s-au cules colindele.

Există informaţie că prof. C. Ionescu a pregătit pentru editare şi o culegere de cântece româneşti lirice, cu note muzicale, înregistrate în Transnistria, dar care a rămas în manuscris, din cauza lipsei de finanţe, dar şi a nepăsării responsabililor de cultură.

În anii imediaţi de după cel de-al doilea război mondial s-au cules unele creaţii folclorice în satele româneşti de pe ambele maluri ale Nistrului şi la est de râul Bug. Lucrul acesta se făcea cu sprijinul Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură de la Chişinău, care forma pe atunci aşa-numita Baza Moldovenească de Cercetări Ştiinţifice a AŞ a Uniunii Sovietice. În activitatea aceasta erau angajaţi colaboratori ai institutului nominalizat, învăţători, studenţi. În actualul Fond de Folclor al Arhivei Centrale a AŞM întâlnim mai des următoarele nume de persoane care au cules (în anii 1945–1950) materiale etno-folclorice în special în satele din stânga Nistrului: M. Ipati (Savin, devenită apoi folcloristă), G. Meniuc (scriitor), M. Serbin, M. Spatari, M. Barcari, N. Lucavşciuc, M. Iliţă, V. Serbul, A. Vareniev ş. a. Aceştia au cules creaţii populare, mai ales, în localităţile transnistriene: Doroţcaia, Ţîbulăuca, Roghi, Doibani I – toate din r. Dubăsari; Butor – Grigoriopol, Caragaş – Slobozia ş. a. În Fondul de Folclor al Arhivei Centrale a AŞM avem şi câteva texte folclorice înregistrate în 1946 la est de Bug (s. Martonoşa, r. Novomirgorod: colindele *Voinicul şi Leul*, *Voinicul şi Dulful mării* ş. a.).

În primii ani postbelici aproape că nu se publica folclor românesc cules atât în satele basarabene, cât şi transnistriene, de teamă ca nu cumva – în felul acesta – să se facă propagandă antisovietică, religioasă. Apăreau doar în presa periodică unele texte de o îndoielnică autenticitate, cu conţinut „nou, socialist”.

Merită a fi menţionată, la tema noastră, culegerea mică de proporţii (44 pag.), editată în limbile „moldovenească” şi rusă), tipărită la Moscova[20]. Aceasta a fost întocmită pe baza unor materiale folclorice culese în câteva raioane din RASSM. În *Cuvânt din partea autorului* E. Lebedeva menţiona că textele folclorice din această culegere au fost înregistrate de ea în timpul a şapte deplasări pe teren (în anii 1920–1930) în r. Balta, Grigoriopol, Tiraspol. Creaţiile folclorice din culegere reflectă „viaţa poporului moldovenesc în perioada de până la revoluţie [1917]” (p. 2). Autoarea regreta că a reuşit să culeagă doar două cântece populare „create în vremea sovietică” (p. 2).

Prefaţa culegerii a fost scrisă de muzicologul rus V. Vinogradov care, ca şi toţi autorii din acea perioadă, vorbea despre lupta de secole a moldovenilor împotriva jugului turcesc şi a moşierilor locali, despre sfârşitul asupririlor de tot felul în 1812, care s-a săvârşit „cu ajutorul armatelor ruseşti” (p. 3), despre viaţa grea a moldovenilor de pe ambele maluri ale Nistrului până la 1917, care după cel de-al doilea război mondial „trăiesc în familia unită a popoarelor Uniunii Sovietice, fiind egali în drepturi, fericiţi şi liberi” (p. 4).

Pe o treaptă nouă, relativ avansată, au fost ridicate studiile etno-folcloristice, inclusiv cele referitoare la românii din Transnistria, începând cu anii 1960. Cercetările de teren au devenit mai sistematice, fiind aplicate metode noi de imprimare a creaţiilor populare, cu utilizarea mai pe larg a tehnicii moderne pe atunci (magnetofoane portative, aparate de fotografiat). În condiţii relativ favorabile folcloriştii de la Institutul de Limbă şi Literatură al AŞ a RSSM efectuau cercetări de teren destul de regulate în majoritatea raioanelor republicii, în acelaşi număr în cele din stânga Nistrului.

[19] *Colinde din Transnistria* Ed. a II-a, Chişinău, 1994.

[20] *Молдавские народные песни* / Записаны Е. Н. Лебедевой, Москва–Ленинград, Музыкальное издательство, 1951

La începutul anilor 1960 au fost culese materiale etno-folclorice, în mod special, într-o serie de localităţi româneşti din raioanele transnistriene: Dubăsari (în 1961), Râbniţa (1964). Acolo au lucrat folcloriştii de la Academia de Ştiinţe: G. Botezatu, M. Savin, A. Hâncu, E. Junghietu, V. Cirimpei, G. Spătaru ş. a., însoţiţi de grupe de studenţi-filologi din Chişinău. Despre activitatea folcloriştilor pe teren se făceau ample dări de seamă la sectorul de folclor, toate materialele înregistrate fiind puse în ordine şi apoi predate în Fondul de Folclor al Arhivei Centrale a Academiei de Ştiinţe, unde se păstrează şi în prezent.

În 1969-1970 folcloriştii de la A Ş M au cercetat *pentru prima dată* 6 localităţi româneşti sau mixte la est de r. Bug, în reg. Nikolaev: Alexandrovka, Novogrigorievka, Şerbani – toate în r. Voznesensk; s. Konstantinovka, r. Arbuzinka, Lâsaia Gora, r. Pervomaisk; în reg. Khirovograd – s. Dobreanka, r. Olşansk.

Munca de teren a folcloriştilor în raioanele transnistriene ale RSSM a continuat în anii 1973-1974.

În 1987 a apărut culegerea menţionată şi mai sus – *Şi cânt codrului cu drag: Folclor moldovenesc din sate nord-caucaziene*. Culegerea cuprinde peste 80 de creaţii populare româneşti, înregistrate de la 20 dintre cei mai buni interpreţi de folclor din „câteva sate aşezate în văi pitoreşti" din nordul Caucazului. Este vorba de următoarele 6 localităţi: *Moldovanovka* (r. Tuapse), *Şabanovskoe* şi *Thamaha* (r. Seversk), *Mecherstuk* (r. Krâmsk), *Moldovka* (r. Adler, azi satul se află în componenţa or. Soci) (p. 3).

În prefaţa importantă, scrisă de alcătuitorul culegerii prof. Iaroslav Mironenco, cititorii sunt informaţi că majoritatea românilor din ţin. Krasnodar sunt veniţi din centrul Basarabiei, satele: Cărpineni, Rădeni, Dănuţeni, Bardar, Grozeşti, Pârâta, Morozeni, Celacăuca Veche, Galbena, Bujor, Frăsineşti, Onişcani (p. 3). Un număr relativ mic de moldoveni din nordul Caucazului sunt veniţi din satele din Bugeac (Cenac şi Beştemac).

Cartea în cauză este *prima, unica* şi, probabil, ultima culegere de folclor românesc, cules în nordul Caucazului şi publicat într-o carte separată.

Folcloriştii de la AŞM au fost *pentru prima oară* la românii din nordul Caucazului în anii 1987–1988. Un grup de specialişti (G. Botezatu, A. Hâncu,

Trei generaţii ale unei familii de ţărani din Podoima–Camenca

E. Junghietu, V. Cirimpei, S. Moraru, I. Buruiană) au cules atunci creații populare în 6 localități din ţin. Krasnodar: Moldovanskoe, Mecherstuk, Șabanovskoe, Thamaha, Moldovanovka, Moldovka. În atenția folcloriştilor s-au aflat toate genurile şi speciile creației populare orale pe care le mai păstrau moldovenii din Caucaz.

Abia în 1994 a putut să apară la Bucureşti *prima carte* despre istoria şi cultura populară a românilor din Transbugia – *Românii de la est de Bug*: *Cercetări etno-sociologice şi culegere de folclor*, elaborată de Anton Rațiu, unul dintre participanții la cercetările sociologice de teren la est de Bug în timpul celui de-al doilea război mondial.

În 1996 a fost editată, tot la Bucureşti, valoroasa antologie *Românitatea transnistriană*, unde sunt reproduse 16 studii importante despre variate aspecte ale istoriei şi traiului populației româneşti de la est de Nistru, semnate de cunoscuți specialişti în domeniu: O. Ghibu (1917, 1941), V. Harea (1923), A. Boldur (1925, 1943), I. Nistor (1925, 1939, 1942), N. Smochină (1938), C. Gh. Constantinescu (1942), C. C. Giurescu (1943), Th. Holban (1968) ş. a.

Femeie în haine tradiționale.
Foto de A. Davâdov, 1983

În 2004 a apărut la Chişinău cartea lui T. Colac *Nistrule, apleacă-ți malul: Folclor poetic din Transnistria*.

În 2006 au văzut lumina tiparului la Editura Enciclopedică din Bucureşti cele 2 volume ale extraordinarei lucrări a lui Anton Golopenția *Românii de la est de Bug*, cu introducere, note şi comentarii de prof. dr. Sanda Golopenția (fiica distinsului etnolog). Reținem din această lucrare: Anton Golopenția şi Ion Apostol, *Folclor românesc din regiunea Voznesensk* (Ucraina); Ion Apostol, *Crăciunul şi Anul Nou la românii de la est de Bug*; Anton Rațiu, *Folclor din județele Pervomaisk*, *Znamenka*, *Voznesensk*, *Melitopol*, *Mariupol şi Donețk*; Ion Chelcea, *Folclor din Soldatska, Belousovka şi Şerbani*.

În 2007 a fost tipărit vol. I al lucrării de excepție în două volume, elaborată în cadrul sectorului Folclor al Institutului de Filologie al A. Ş. M. – *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului (Texte inedite*). Cel de al doilea volum va apare în viitorul apropiat la Tipografia Centrală din Chişinău. Astăzi, mai mult ca oricând, se impune reeditarea comentată a culegerilor de materiale etno-folclorice înregistrate în Transnistria şi publicate până la cel de-al doilea război mondial de către P. Chioru (1927, 1928), C. Neniu şi E. Lebedeva (1935), N. Smochină (1939), care de mult timp sunt rarități bibliografice.

În concluzie, subliniem că starea în care se află actualmente creațiile folclorice şi etnografice la românii de la est de Nistru, mai ales la cei de pe teritoriul Ucrainei şi Rusiei, este extrem de nefavorabilă. Ei au rămas şi continuă să-şi ducă viața în mediul imensului spațiu al slavilor de răsărit. Sub pericolul deznaționalizării totale se află mai cu seamă românii de la est de Bug, din nordul Caucazului (pe teritoriul Ucrainei şi Federației Ruse). Posibilitate de redresare a situației nu mai există, după câte se vede. Totuşi, cunoaşterea, continuarea studierii acestei moşteniri este o datorie sfântă a savanților, în primul rând.

GENUL *LITURGHIEI* ŞI REALIZAREA LUI ÎN CREAȚIA COMPOZITORILOR MOLDOVENI

Dr. ***Larisa BALABAN,*** *conf.interimar, AMTAP*

LITURGY AS A GENRE AND ITS REALIZATION IN THE WORKS OF MOLDOVAN COMPOSERS

*In the article the most significant and vivid phenomena of the Moldovan religious music of the end of the XIX*th *– XX*th *centuries – Liturgy - are analyzed on the basis of choral compositions and also the aspects of their performance are discussed. The article dwells upon the influence of the Byzantine, Slavic and West-European cultures on the formation of the Moldavian church singing and on composers' work of the end of the XIX*th *- the beginning of the XXI*th *centuries.*

The main goal of the article is to research this musical religious genre of the Moldavian choral culture; to determine interconnection of the musical works to the traditional genre samples of the cult music; to characterize the compositional peculiarities of musical works from interpretational point of view.

Revenirea artei corale la sensurile sacre a condiționat un interes sporit pentru genurile corale religioase în muzica contemporană. Creația reprezentanților remarcabili ai culturii corale religioase din trecut G.Musicescu, M.Berezovschi stă la baza muzicii bisericeşti naționale şi a inspirat activitatea compozitorilor moldoveni contemporani S.Buzilă, V.Ciolac, T.Zgureanu, N.Ciolac. Una din premisele majore ce a condiționat valorificarea intensă a genurilor corale religioase în creația compozitorilor moldoveni este dezvoltarea rapidă a artei interpretative profesioniste şi a celei de amatori. Activitatea interpretativă a întemeietorilor artei corale moldoveneşti, muzicieni-dirijori de talia lui G.Musicescu, M.Berezovschi [1], dar şi a unor dirijori contemporani – T.Zgureanu, N.Ciolac, V.Ciolac – a susținut arta autohtonă de cântare corală în tendința de a atinge anumite trepte ale măiestriei interpretative.

Muzica corală religioasă – parte componentă şi esențială a fenomenului muzical coral – reprezintă o artă multiseculară, cu tradiții profunde, care a încorporat practica generoasă a cântării bisericeşti din epocile anterioare, a elaborat procedee şi modalități artistice noi, atingând anumite culmi spre începutul secolului al XXI-lea în Republica Moldova.

Din momentul apariției sale, *Liturghia* a fost un gen cu specific aparte, a suportat în procesul dezvoltării ulterioare mai multe schimbări ce au marcat toate elementele sale structural-constituente: principiile de alcătuire ale formei, componența interpretativă, modalitățile şi procedeele de dinamizare a materialului muzical, şi, fapt deosebit de important, a înrâurit asupra componentelor stilistice determinant-calitative ale acesteia. Evoluția genului *Liturghiei,* până la Gavriil Musicescu, pe parcursul activității lui şi ulterior, a fost supusă dictatului implacabil dar obiectiv al cerințelor timpului, iar la o anumită etapă de devenire s-a intersectat cu preocupările artistice şi bisericeşti ale compozitorului – unul din cei mai fideli slujitori ai idealurilor morale religioase [2]. O consecință binecuvântată a acestei slujiri a devenit ciclul de cântări intitulat *Imnele Sfintei Liturghii* pentru cor şi pian, editat în anul 1900.

În *Liturghie* sunt incluse cântări ce aparțin slujbelor religioase obişnuite, precum şi unele cântări ale sărbătorilor mari. G.Musicescu a utilizat aproape în întregime textul *Liturghiei lui Ioan Gură de Aur*, din *Liturghia* compozitorului moldovean lipsind *Tatăl Nostru, Să se umple gurile noastre* şi *Crezul*. În *Liturghia* pe care ne-am propus s-o analizăm sunt incluse toate compartimentele obligatorii ce corespund cu momentele esențiale ale slujbei ortodoxe şi o serie de cântări ce pot fi schimbate între ele, interpretate la anumite sărbători.

Atât părțile principale, obligatorii (constante) ale *Liturghiei*, cât şi cele ce pot fi înlocuite, sunt prezentate de G.Musicescu în mai multe variante, în *Liturghie* fiind incluse cântări semnate de diferiți compozitori şi diverse tipuri de cântări (greceşti, sârbeşti, bulgăreşti, din diferite localități ş.a.). G.Musicescu este autorul celor mai multe cântări ale *Liturghiei*: 32 din 52. Cele mai reprezentative modele ale cântărilor dovedesc influența diferitelor tradiții liturgice – a cântării psaltice şi a celei creştin-ortodoxe ruse, a muzicii catolice occidentale; autorul caracterizează suportul lor intonativ, particularitățile facturii, ale conducerii vocilor, mijloacele armonice şi arhitectonica [3].

Varietatea stilistică a cântărilor poate deveni o problemă serioasă de interpretare. Musicescu

şi-a creat *Liturghia* mizând mai întâi de toate pe posibilităţile tehnice ale colectivelor corale cu care lucra el însuşi. Astfel, corul Mitropoliei din Iaşi era la acea vreme cel mai bun colectiv care interpreta lucrările maestrului. Însuşi compozitorul şi dirijorul a avut un rol important în dezvoltarea culturii interpretative profesioniste din România. În diverse surse documentare şi bibliografice putem găsi descrierea particularităţilor metodelor de dirijare corală ale lui G.Musicescu, menţiuni despre specificul lucrului cu un colectiv coral.

Din punct de vedere al genurilor, creaţia lui G.Musicescu etalează *liturghia, imnul,* precum şi *concertul religios* desfăşurat în timp [3]. Orientarea concertistică se manifestă întâi de toate prin introducerea acompaniamentului instrumental (pian) care se îmbină cu o sonoritate intensă timbrală a paletei corale (completarea vocilor până la opt).

Spectrul plurivalent al metodelor, principiilor şi mijloacelor de expresie utilizat de compozitor şi subordonat ideii generale de slujire şi proslăvire a Domnului justifică estimarea *Imnurilor Sfintei Liturghii* ca fiind un gen ciclic, desfăşurat al concertului liturgic. Imnurile Sfintei Liturghii de G.Musicescu reprezintă o incontestabilă realizare în procesul de evoluţie al acestui gen, care a condiţionat pentru cel puţin jumătate de veac dezvoltarea lui ulterioară, a exercitat şi continuă să exercite o influenţă primordială asupra muzicii corale religioase moldoveneşti şi constituie o etapă de maturitate a acesteia.

Imnele Sfintei Liturghii de Mihail Berezovschi (1922) sunt destinate interpretării în cadrul slujbelor religioase bisericeşti de sărbătoare. Ciclul include cântări - imnuri compuse de M.Berezovschi şi unele cântări mai importante, semnate de autori ruşi, selectate sau aranjate pentru cor de însuşi compozitorul. În *Imne* sunt incluse de asemenea melodii bisericeşti basarabene vechi, cântarea veche *Simonov,* melodii sârbeşti în diferite armonizări sau aranjamente [4].

Noutatea artistică a *Imnelor Sfintei Liturghii* de M.Berezovschi ţine de tratarea specială a unui material muzical eterogen sub aspect stilistic, fapt ce a influenţat benefic procesul de devenire a muzicii profesioniste care s-a format prin contopirea legităţilor de dezvoltare a muzicii ortodoxe religioase (bizantină, slavonă) şi prin asimilarea simultană a unor influenţe ale culturii muzicale spirituale occidentale.

Simplitatea aparentă a arhitectonicii, a limbajului armonic şi a melodicii cântărilor *Liturghiei* lui M.Berezovschi (cele mai reprezentative exemple au fost descrise în text) reclamă colectivului coral care va cânta aceste creaţii ale muzicii religioase posedarea unor anumite dexterităţi de interpretare, condiţionate de diversitatea facturii corale, de multivocalitatea constantă (stabilă) şi cea alternativă (instabilă). Alături de ţesătura muzicală de tip imitativ se întâlnesc segmente de monodie corală care trec într-o factură plurivocală şi în pedale. Pe lângă o factură corală distinctă figurează şi melodii scrise pentru cor şi solist. În *Liturghie* sunt prezente şi cântări cu un ritm silabic, fără metru, notate sub două forme: de ansamblu vocal monoritmic cu cântarea pe câteva (două) sunete ale unei silabe sau de recitativ liturgic, în care sunt arătate doar consunările armonice de sprijin cu notarea muzicală a cadenţelor. Cele mai dificile pentru interpretare sunt lucrările lui M.Berezovschi şi lucrările religioase cu forme ample de concert – concertele propriu-zise, parţial *Heruvicurile*, care abundă în *divisi* ce complinesc factura până la şase voci, constituindu-se într-o plurivocalitate de tip alternativ.

Interpretarea *Liturghiei* lui M.Berezovschi, care a fost un cunoscător fin al posibilităţilor expresive ale sonorităţii corale, este accesibilă în egală măsură pentru un colectiv profesionist şi de amatori, datorită diversităţii variantice a componenţei corale, prevăzută de autor (cor mixt, bărbătesc şi pentru 3 voci egale).

Operele întemeietorilor creaţiei corale religioase moldoveneşti aparţin celei mai valoroase ramuri ale sale, oglindind practica armonizării melodiilor tradiţionale.

Imnele Sf.Liturghii a lui Ioan Gură de Aur pentru cor feminin la 4 voci ale lui Vladimir Ciolac (1993), după cum relatează însăşi autorul, constituie o verigă specifică ce uneşte tradiţiile muzicii religioase ale trecutului cu contemporaneitatea. Tratarea stilistico-compoziţională a ciclului din 14 părţi de bază, adresat pe plan funcţional serviciului divin, s-a dovedit a fi oarecum mai liberă de problemele ce ţin de predestinarea strictă de cult. Este justificată alegerea concepţiei dramaturgice a lucrării, având în vedere tendinţa compozitorului spre structurile armonioase, plastice şi desăvârşite [5].

Constatăm şi intenţia compozitorului de a reconstitui trăsăturile specifice ale melodiilor liturgice tradiţionale din punct de vedere constructiv, dar şi figurativ-semantic, fapt ce ne-a permis să raportăm *Imnele Sf.Liturghii* de V.Ciolac la tradiţiile *de interpretare* a genurilor canonice.

Stilistica şi limbajul muzical al *Liturghiei*

presupun abordarea acesteia de către un colectiv coral cu pregătire profesionistă elevată, deloc obligatoriu pentru stranele bisericeşti. Iată de ce în unele cazuri vor apare dificultăţi în procesul de interpretare ce vor viza alterarea treptelor, formulele ritmice punctate, grupurile de triolete, procedeele polifoniei imitative, accesibile doar colectivelor corale distinse.

Liturghia de V.Ciolac este destinată utilizării în practica de cult. Acest fapt ne este confirmat de un şir de particularităţi: ordinea în care sunt fixate părţile obligatorii şi cele ce pot fi schimbate; „regizarea" mijloacelor folosite, orientate spre tradiţia muzicală corală rusă – cantabilitatea melodiei, caracterul prelung al acesteia, sonoritatea „de fanfară", stilul solemn, sobru al discursului sonor (şi apropierea prin aceasta de concertele *sacre partes*); lipsa unei ornamentări melismatice; corelaţiile dintre tonalităţile apropiate; funcţionalitatea armonică; selectarea bine gândită a planurilor modal-tonale în genere şi a fiecărui compartiment în parte. Specificul liturgic al creaţiei se manifestă prin logica relaţiilor tematice, dependenţa intonaţională de cântările tradiţionale bazate pe formule şi legităţi proprii ale cadenţelor şi prin includerea recitaţiilor în unele compartimente.

Intenţia autorului de a păstra tradiţiile slujbei bisericeşti creştin-ortodoxe a condiţionat determinarea concepţiei componistice a *Liturghiei Nr.1 şi Nr.2* de Serafim Buzilă (1991). *Liturghia Nr.1* de S.Buzilă conţine una din variantele cele mai complete ale textului canonic, inclusiv textul citit de preot, cu indicaţii asupra momentelor respective ale ritualului. Originalitatea acestei lucrări rezidă în extinderea elementului muzical al slujbei de către compozitor, care a completat şi a înnoit chiar şi acele compartimente unde se utilizează doar simple repetări, cum ar fi ecteniile. Paleta bogata de culori tonale, sesizată atât de fin de autor, pune într-o lumină nouă tratarea textului canonic care, totuşi, nu vine în discordanţă cu tradiţia.

Liturghia Nr. 2 de S.Buzilă se bazează pe un tematism propriu; autorul utilizează totodată şi melodii bisericeşti vechi armonizate de el sau de alţi compozitori, împrumutându-le din alte surse. Spre deosebire de *Liturghia Nr.1*, în care lipsesc indicaţiile pe glasuri ale melodiilor, în lucrarea dată autorul preferă să apeleze la melodiile bisericeşti tradiţionale ale glasurilor, fapt ce ne îndreptăţeşte presupunerea conform căreia modelul din care s-a inspirat autorul este cel al *liturghiei psaltice.*

Menţionăm că autorul nu indică intenţionat semnele de alteraţie la cheie, deşi discursul se axează pe funcţionalitatea armonică, în limitele gândirii tonale. Este evident faptul că el a urmat principiile moderne de notare a partiturilor, apropiate de stilistica avangardistă, unde semnele de alteraţie sunt puse, de regulă, în faţa notei; totuşi, aceasta nu trebuie să inducă în eroare interpreţii, cărora le recomandăm să ţină cont nu atât de sesizarea auditivă a intervalului, cât de perceperea tonalităţii.

Am constatat că în ambele *Liturghii* ale lui S.Buzilă cele mai importante inconveniente de ordin interpretativ pentru un colectiv profesionist, cu atât mai mult pentru posibilităţile limitate ale unui cor bisericesc, ţin de utilizarea unui limbaj armonic complex, cu alteraţii abundente, contrapunerile în raport de secunde mici sau cromatice ale acordurilor, modulaţiile în tonalităţi îndepărtate care au fost depistate în majoritatea cântărilor.

În opinia noastră, specificul individual-creativ al concepţiei artistice a *Liturghiei* rezidă în respectarea tradiţiilor de *armonizare,* având în vedere atenţia deosebită pe care compozitorul o acordă mijloacelor armonice în procesul lucrului asupra expresivităţii materialului muzical.

Imnele Sf. Liturghii ale lui Ioan Gură de Aur de Teodor Zgureanu (1997) sunt constituite din compartimente obligatorii pentru o slujbă religioasă ortodoxă. Arhitectonica lucrării se deosebeşte printr-o contrapunere contrastantă a compartimentelor cu organizare texturală diferită (ţesătură omofon-armonică, segmente monodice, dublări în octave, caracter imitativ, deseori pe un fundal de pedală ce are un rol de contrapunct, cadenţe de tip coral).

Specificul *Liturghiei* este determinat de adoptarea unei abordări de sinteză a monodiei bizantine de cult corelate cu melosul naţional vocal românesc, echilibrate de gândirea eterofonică şi polifonică în procesul de transpunere muzicală a textului. Analiza creaţiilor muzicale arată că metoda polifonică a constituit una dintre soluţiile originale utilizate de către compozitor pentru a defini contururile imaginilor şi stărilor întruchipate în *Liturghie*, mai ales a celei de tristeţe evlavioasă, în „transpunerea" ei corală. Aceste procedee de întruchipare figurativă şi „comentariul" muzical sunt manifestări ale tradiţiilor slujbelor religioase din cele mai vechi timpuri, iar utilizarea lor în *Liturghie* probează generalizarea firească a valorilor muzicii de cult prin prisma concepţiei compozitorului T.Zgureanu.

Dificultăţile la interpretarea *Liturghiei* apar din necesitatea de a respecta puritatea şi corectitudinea intonaţiei în condiţiile reînnoirii corelaţiilor tonal-funcţionale (modurile diatonice alterate, modalismul, polimodalismul), şi a complexelor armonice (stratificarea sonorităţilor disonante de structură non-terţară). Acest fapt este deosebit de important mai ales în compartimentele unde este activat pe scară largă sistemul de alteraţii care, fiind corelat cu apariţia unor tonuri de sensibilă ale altor tonalităţi, necesită o pregătire profesionistă adecvată a coriştilor în interpretarea *a cappella*, determinând totodată şi acordajul obligatoriu la camerton al dirijorului. Consunările cluster sunt de asemenea atribuite grupului celor mai dificile probleme ale cântării corale, având în vedere precizia emiterii intonative şi verificarea permanentă a auzului în procesul de interpretare.

Expresivitatea artistică pregnantă şi plină de individualitate a cântărilor *Liturghiei* lui T.Zgureanu, care presupune într-o anumită măsură şi interpretarea acestora în afara serviciului divin, ca piese de concert de sine stătătoare, în auditorii largi de ascultători, dovedeşte cum un gen tradiţional se poate bucura, datorită autorului, de o *interpretare* originală.

Păstrarea celor mai bune tradiţii ale artei dirijorale, bogata experienţă practică, o intuiţie vocal-corală dezvoltată, cunoaşterea profundă a esenţei şi posibilităţilor expresive ale vocii umane, care-l caracterizează pe Nicolae Ciolac, şi-au găsit manifestare în *Liturghie* (2001). Treizeci de cântări pentru cor *a cappella* au format un ciclu amplu pe texte biblice, autorul accentuând că *Liturghia* a fost scrisă anume pentru slujba religioasă.

De asemenea, după cum a mărturisit însuşi compozitorul, el este autorul materialului melodic al tuturor părţilor *Liturghiei*. Renunţând la sursele liturgice, ale căror importanţă structurală este cunoscută, compozitorul a căutat să obţină o libertate cât mai mare în tratarea textelor canonice. În pofida afirmaţiei autorului despre prezenţa în *Liturghie* a unor motive melodice în spiritul celor populare moldoveneşti, sesizarea proprie a sonorizării muzicale a textelor bisericeşti coincide mai curând cu natura intonativă a surselor de cult şi a celor vocale populare ruse.

Stilistica cântărilor *Liturghiei* este destul de sobră şi include factura omofon-armonică, utilizarea posibilităţilor armoniei tonal-funcţionale cu respectarea normelor clasice de conducere a vocilor, modulaţii în tonalităţi apropiate, elemente polifonice, sonoritate diatonică, moduri alternative episodice. Atât coriştii cât şi dirijorul vor întâmpina anumite dificultăţi în interpretarea părţilor *Liturghiei* unde nu există separarea pe măsuri. Interpretarea acestor tipuri de cântări impune oportunitatea sprijinirii şi sesizării unităţii ritmice a pulsaţiei.

Compozitorul a notat cu stricteţe indicaţiile de tempo, agogice şi dinamice ale partiturii. Factura şi compoziţia lucrării fusese concepută de autor ca având un caracter de ansamblu dinamic susţinut de o „auzire" precisă a nuanţei, prin intermediul combinaţiei gradaţiilor dintre intensitate şi timbru, realizate de către compozitor: astfel, în procesul de lucru al corului asupra *Liturghiei* poate fi evitată tendinţa de echilibrare dinamică prin intermediul aşa-zisului „ansamblu artificial".

N.Ciolac nu s-a îndepărtat în *Liturghia* sa de tradiţiile componistice ale muzicii bisericeşti ortodoxe. Lucrarea poate fi interpretată atât în biserică (de coruri profesioniste şi cele de amatori care posedă o bună pregătire), cât şi pe scena de concert pentru un auditoriu larg.

Bibliografie

1. NAGACEVSCHI E. *Mihail Berezovschi – dirijor de cor şi compozitor.* - Chişinău, 2002. - 92P.

2. BREAZUL G. *Gavril Musicescu. Schiţă monografică.* – Bucureşti, 1962. - 223P.

3. BALABAN L. *Imnele sfintei Liturghii pentru cor mixt şi pian de Gavriil Musicescu: comentariu şi recomandări metodice de însuşire // Probleme metodico-didactice în învăţământul artistic superior.* Anuar ştiinţific: Muzică, Teatru, Arte plastice. – Chişinău: Grafema Libris, 2005. – P.74-79.

4. БАЛАБАН Л. *Гимны святой Литургии М.А.Березовского: жанровые и композиционные особенности // Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova*. Vol.III. Seria «Ştiinţe socioumanistice» (Asistenţă socială, Sociologie, Filosofie, Istoria Românilor şi Antropologie, Istorie Universală, Pedagogie, Psihologie, Culturologie, Studiul artelor). – Chişinău: CEP USM, 2006. – C.543-547.

5. BALABAN L. *Tradiţii şi inovaţii în Imnele sfintei Liturghii de V.Ciolac // Educaţia artistic-spirituală în contextul învăţământului contemporan.* Materialele Conferinţei Internaţionale. (Bălţi, 19-21 mai, 2005). Volumul I. – Bălţi, 2005. – P.77-81.

MAESTRUL GLEBUS SAINCIUC ŞI DIMENSIUNEA CREAŢIEI

Dr. hab. ***Tudor STAVILĂ***

Arta plastică din Republica Moldova nu poate fi concepută astăzi fără operele neobositului şi pitorescului Glebus Sainciuc, care a devenit un simbol neoficial al Chişinăului, cartea lui de vizită. Reprezentant de vază al artelor plastice naţionale, maestrul Glebus Sainciuc face parte din generaţia pictorilor consacraţi care au „eliberat" încă la finele anilor 50–începutul anilor 60 ai secolului XX pictura din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească de „rigorile" aşa-numitului „realism socialist", alături de Mihai Grecu, Valentina Rusu-Ciobanu, Igor Vieru, Ada Zevin şi Eleonora Romanescu.

Sub aspect cronologic, creaţia Maestrului este "deschisă" de lucrarea *Vinificatorii* (1947), executată după terminarea celui de-al doilea război mondial, fiind continuată de *Tractoriştii*, la care a lucrat împreună cu V.Rusu-Ciobanu (1950), urmată de pânza *Ferma de lapte* (1956) şi *Masa Mare* (1960), un tablou programatic, cu ample deschideri perspectivale, ce relevă o bogată gamă de caractere, abordate, ca şi în alte cazuri, cu o doză considerabilă umor.

Un loc de seamă în creaţia lui Glebus Sainciuc îl ocupă portretul, care a devenit o prioritate în activitatea sa pe parcursul ultimilor 5 decenii. Pânzele lui se caracterizează prin originalitatea manierei stilistice individuale. Portretele, realizate de Glebus Sainciuc, redau cu expresivitate şi rafinament lumea interioară a omului, faţă de care pictorul manifestă o mare dragoste şi stimă. Printre ele se fac remarcate *Elava* (1962), *Grigore Vieru* (1966), *Maria Bieşu* (1967), *Academicianul Vasile Anestiadi* (1972), *Ion Creangă* (1978), *Igor Vieru* (1979), *Academicianul Petru Soltan* (1983) şi multe altele. În toate chipurile create Maestrul Glebus Sainciuc a scos în evidenţă, prin procedee plastice selecte, trăsăturile şi particularităţile specifice ale personajelor, apelând la o pictură decorativă, utilizând din plin particularităţile liniei de contur.

Glebus Sainciuc în atelier. 2007

Un capitol aparte în creația lui Glebus Sainciuc îl constituie *şarjele* unor renumiți interpreți, actori, scriitori, muzicieni, artişti plastici, precum şi *bagatelele*, un gen mai puțin practicat la noi, înseamnând „lucruri de valoare mică, fleac” dare care denotă un spirit profund şi sofisticat al autorului.

Glebus Sainciuc este promotorul unui domeniu nou în arta plastică națională – masca. Continuând tradițiile artei populare, măştile executate în tehnica *papier maché* şi, uneori, prin forme sculpturale în ceramică, şamotă, fiind „jucate” în scenă de însuşi creatorul lor, căpătă noi valențe artistice.

Măştile sale reprezintă chipurile de oameni pe care i-a cunoscut personal. Anastasia Lazariuc, Gheorghe Zamfir, Liviu Ciulei (colegul lui de la arhitectură din Bucureşti), Eugen Coşeriu, Sofia Rotaru, Nicolae Sulac, Dumitru Caramitru, Mihai Dolgan, Alexandr Soljenițân, Eugen Simion, Ion Druță, Jean-Paul Sartre ş.a., par a fi prezenți aievea în atelierul său în calitate de spectatori ai creației Maestrului. Măştile ocupă un loc important în creația plasticianului, fiind o simbioză din pictură, sculptură şi măiestria actoricească a autorului, care cu mare subtilitate şi pasiune îi parodiază pe eroii săi.

„Sunt un om mereu vesel”, spune maestrul Sainciuc. Toate operele sale, uneori în aparență simple şi cu un subiect cotidian, sunt pline de acțiune interioară ce animează personajele, conferind tablourilor de gen, portretelor, şarjelor, bagatelelor, măştilor o putere de expresie aparte.

Creația Maestrului se remarcă printr-un limbaj plastic inconfundabil. Multe din operele Artistului au devenit deja *antologice*, fără ele nu poate fi conceput fenomenul *şcolii de pictură moldovenească din Basarabia*. Arta lui Glebus Sainciuc este purtătoare de un mesaj spiritual, intelectual, moral select.

Şi în timpurile mai dure, şi în cele mai bune Glebus Sainciuc rămâne acelaşi: artist liber, în plus – om de omenie, neafectat de viciile societății şi evoluțiile politice, *prieten al tuturor oamenilor* pe care i-a cunoscut şi care îl cunosc.

Glebus Sainciuc este şi capul unei dinastii remarcabile de artişti plastici, din care fac parte: soția – distinsa pictoriță Valentina Rusu-Ciobanu, fiul – Lică Sainciuc şi nepoata Nana Plămădeala, care este solul artelor noastre la Paris. La 90 de ani, ca şi în tinerețe, este energic şi plin de vervă creatoare. Veacul său rodnic continuă.

Vă dorim, Maestre, multă sănătate! Să vă însoțească mereu optimismul şi dragostea de viață care atât de frumos persistă în întreaga dumneavoastră creație!

Glebus Sainciuc. ***Nepoata de la Paris. U/p, 1961***

Glebus Sainciuc. ***Autoportret. U/p, 2007***

Gheorghi PÂRVANOV, preşedintele Bulgariei

Preşedintele Bulgariei, dr. Gheorghi Pârvanov, a adus o contribuţie substanţială la dezvoltarea ştiinţelor istorice, aprofundarea şi consolidarea relaţiilor de colaborare moldo-bulgare şi cooperarea ştiinţifică între cele două state. În calitate de preşedinte al Bulgariei, (ales la 18 noiembrie 2001 şi reales în această funcţie pe 29 octombrie 2006) Gheorghi Pârvanov, promovează activ politica de integrare europeană a Bulgariei, de încadrare efectivă a ţării în comunitatea mondială, de cooperare reciproc avantajoasă cu ţările vecine, inclusiv cu Republica Moldova. Preşedintele Gheorghi Pârvanov s-a manifestat ca un susţinător activ al diasporei bulgare din ţara noastră, adept al fondării Universităţii de Stat din Taraclia. În cadrul Acordului de colaborare ştiinţifică, semnat în 2002, au fost realizate un şir de proiecte comune de cercetare, cu participarea, din partea Moldovei, a cercetătorilor de la Institutul Patrimoniului Cultural, Institutul de Istorie, Stat şi Drept, Grădina Botanică. În prezent sunt în derulare proiectele *Elaborarea reţelei genetice a speciilor de Gorun, Stejar pedunculat şi Stejar pufos în Europa de Sud-Est* şi *Probleme sociale de colaborare interstatală între Moldova şi Bulgaria în noile condiţii politico-economice*.

La 22 mai 2008 a fost semnat şi Acordul de colaborare între Academia de Ştiinţe a Moldovei şi Academia Agricolă din Bulgaria, care a deschis noi oportunităţi de cooperare pentru institutele de cercetare din domeniul agriculturii.

Decizia de a-i acorda lui Gheorghi Pârvanov titlul de Doctor Honoris Causa al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, a fost luată la 9 martie curent în cadrul şedinţei CSŞDT.

◇◇

Ion UNGUREANU, actor şi regizor

Ion Ungureanu s-a născut la 2 august 1935 în satul Opaci, raionul Căuşeni. A absolvit *facultatea arta actorului* din cadrul renumitei Şcoli teatrale „B. Şciukin” din Moscova (1960); *cursurile superioare de regie* pe lângă Institutul Teatral „A. Lunacearski” din Moscova (1964). În 1960-1972 a activat în calitate de actor şi regizor la Teatrul „Luceafărul” din Chişinău, din 1964 – regizor-şef. Perioada aceasta a fost cea mai prodigioasă în activitatea teatrului, extrapolând tradiţia vahtangoviană în arta naţională.

Din 1972, stabilindu-se cu traiul la Moscova, Ion Ungureanu a montat un şir de spectacole după piesele lui Ion Druţă – *Păsările tinereţii noastre*, (1972) la Malâi Teatr; *Sfânta sfintelor* (1976) şi *Biserica Albă* (1988) la Teatrul Armatei, unde este angajat ca regizor între 1976–1989. Aceste spectacole au intrat în istoria teatrului, contribuind la promovarea dramaturgiei poetice druţiene în afara hotarelor Moldovei.

În 1990 Ion Ungureanu a fost ales deputat în primul parlament al Republicii Moldova; ministru al culturii şi cultelor (1990-1994). A publicat peste 400 de eseuri, articole, interviuri, abordând tema artei, culturii, probleme sociale şi politice.

Activitatea polivalentă a lui Ion Ungureanu a fost înalt apreciată: este Maestru Emerit în Arte al Federaţiei Ruse (1981), Artist al Poporului (1989), Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova (1990). Pentru realizări remarcabile în teatru şi creaţia televizuală a fost distins cu prestigioase premii naţionale şi internaţionale.

Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al AŞM la 26 martie curent, a luat decizia de a-i acorda lui Ion Ungureanu titlul de Doctor Honoris Causa al AŞM, *pentru contribuţii substanţiale aduse la dezvoltarea artei teatrale în calitate de actor şi regizor, promovarea culturii naţionale în afara hotarelor republicii.*

Mihai VOLONTIR, actor

Actorul Mihai Volontir s-a născut la 9 martie 1934 în s.Glinjeni, r-nul Rezina.

A absolvit şcoala pedagogică din Orhei (1954). În 1957, debutează pe scena bălţeană ca actor în spectacolul *Chiriţa în Iaşi*. De atunci încoace, şi-a consacrat viaţa Teatrului Naţional „V.Alecsandri" din Bălţi, creând o galerie impresionantă de personaje. Din start şi pe parcursul întregii vieţi este preţuit pentru jocul firesc, emoţionant, autentic. S-a lansat ca actor de cinema la studioul „Moldova-film" (1967) în pelicula cinematografică a lui Gheorghe Vodă şi Vlad Ioviţă *Se caută un paznic* în rolul lui Ivan Turbincă. A obţinut Premiul Naţional al R.S.S.M. în anul 1971.

Fiind remarcat ca un actor de mare prestanţă, a fost invitat să se producă în filme montate la studiouri din Rusia. Rolul ţiganului Budulai (care-şi caută libertatea şi fericirea) din serialul TV *Ţiganii* (1979) i-a adus celebritate actorului. Succesul acestui serial i-a determinat pe autori să revină, în 1984, la această lucrare, *Întoarcerea lui Budulai* fiind o continuare a primului film. Mihai Volontir a fost distins cu Premiul Naţional al Federaţiei Ruse (1980), Premiul „Fraţii Vasiliev" (Rusia, 1980).

În anul 1984 lui Mihai Volontir i s-a conferit titlul de Artist al Poporului. Popularitatea sa fabuloasă denotă un talent actoricesc cu totul deosebit, el fiind una dintre primele personalităţi notorii ale culturii naţionale distinse cu Ordinul Republicii.

În 2000 a fost desemnat în topul celor mai buni actori de cinema ai secolului XX.

La 30 aprilie a.c., prin decizia CSŞDT al AŞM, lui Mihai Volontir i s-a conferit titlul de Doctor Honoris Causa al AŞM, pentru succesele obţinute în vederea dezvoltării artei teatrale şi cinematografice şi cu ocazia jubileului de 75 de ani.

Glebus SAINCIUC, artist plastic

Glebus Sainciuc s-a născut la 19 iulie 1919 la Chişinău. Între anii 1931-1940 a studiat la şcoala generală din Chişinău, după care urmează Facultatea de Arhitectură a Politehnicii din Bucureşti (1942-1944), iar între 1944-1947 face studii la Şcoala Republicană de Arte Plastice „Ilia Repin". Din 1957 Glebus Sainciuc a început să participe la expoziţii reprezentative naţionale şi internaţionale. Pe parcursul a mai bine de 50 de ani Maestrul a avut numeroase expoziţii personale în Moldova (Chişinău), Federaţia Rusă (Moscova), Azerbaidjan (Baku), Ucraina (Odesa, Lvov), România (Cluj, Piatra-Neamţ, Iaşi), Uzbekistan, Franţa şi Belgia.

Autor al mai multor lucrări de pictură şi grafică, apreciate înalt în ambianţa culturală din Republica Moldova şi personalitate remarcabilă prin atitudinea sa civică, artistul Glebus Sainciuc se distinge prin originalitatea stilului, incontestabil talent actoricesc şi umor subtil, fiind considerat unul dintre cei mai prodigioşi portretişti.

Pentru creaţiile sale de mare valoare artistică Glebus Sinciuc a fost menţionat cu Medalia de argint a EREN din URSS (1971), distins cu titlul de Maestru Emerit în Artă (1976), cu Premiul de Stat (1980), titlul de Artist al Poporului (1991), Ordinul Republicii (1998), iar în 1999 – cu Premiul pentru întreaga activitate şi contribuţii la prosperarea artelor plastice. La Ediţia a VI-a a Salonului Internaţional de Carte pentru Copii, care s-a desfăşurat în zilele de 17-20 aprilie 2002, la Chişinău, i s-a conferit distincţia *Pentru fidelitate Salonului şi măiestrie deosebită*.

Prin decizia CSŞDT al AŞM din 30 aprilie a.c., lui Glebus Sainciuc i-a fost acordat titlul de Doctor Honoris Causa al A.Ş.M. pentru activitate prodigioasă în domeniul artelor plastice şi cu ocazia jubileului de 90 de ani.

UN CERCETĂTOR TENACE AL CULTURILOR AGRICOLE

Dr. hab. Valentin CELAC la 70 de ani

Biolog, domeniul ştiinţific: botanica, genetica şi ameliorarea plantelor. Doctor habilitat în ştiinţe biologice (1990).

Valentin Celac s-a născut la 26 februarie 1939 în s. Hâjdieni, r. Orhei, într-o familie de agricultori. A absolvit şcoala primară în satul natal şi şcoala medie în s. Susleni, Orhei (1956). În 1962 a absolvit facultatea de agronomie a Institutului Agricol din Chişinău, în continuare activează în funcţie de agronom-şef în colhozul *Patria* s. Cociulia, r. Comrat. În 1964 este admis în doctorantură la Academia de Ştiinţe a Moldovei, unde efectuează cercetări cu tema *Studiul biologiei înfloririi şi a citocariologiei genului Triticum L.* sub conducerea acad. A. Ciubotaru. Din 1967 activează la Grădina Botanică a AŞM în funcţia de cercetător ştiinţific inferior, cercetător ştiinţific superior (1973) şi şef al Laboratorului embriologie şi biotehnologie (1990-1996). În anul 1970 susţine teza de doctor în ştiinţe biologice.

Activitatea ştiinţifică a lui Valentin Celac este centrată pe studiul structurii morfologice şi funcţionale a cromozomilor în mitoză şi meioză, a mecanismelor morfofuncţionale ale sistemului de reproducere sexuată (sporogeneză, gametogeneză, înflorire, polenizare, fecundare, embriogeneză şi endospermogeneză), atât în aspect filogenetic (1964-1985), cât şi ecologic şi genetico-ameliorativ (1985-2008) la unele plante spontane şi culturi agricole. Caracteristic pentru cercetările sale ştiinţifice este utilizarea unui set de metode citologice, citogenetice, citoembriologice (microscopia fotonică şi electronică), hibridologice, floristice, genetico-ameliorative (mutageneza indusă, selecţia sintetică şi semenologică la plantele leguminoase pentru boabe: soia, arahide, năut, fasoliţă, linte, latir etc.).

Pentru prima dată, V. Celac a stabilit polimorfismul cariotipic ce determină morfologia, cariograma şi confirmă structura genomică a speciilor tetraploide (A, B) şi hexaploide (A, B, D) a tuturor speciilor spontane şi cultivate ale seriei poliploide a genului Triticum L. Concomitent, au fost efectuate încrucişări şi creaţi hibrizi intraspecifici, studiată citogenetica lor şi stabilită natura aloploidă a speciilor poliploide de grâu. Studiul biologiei înfloririi şi polenizării la speciile de grâu în aspect ecologic a evidenţiat sistemul genetic auto-alogam de înflorire-polenizare şi evoluţia acestui sistem la speciile genului *Triticum (L.)* şi alte păioase (1964-1975).

A efectuat cercetări floristice şi citogenetice la plantele monocotiledonate din Moldova şi în premieră a determinat numărul, morfologia şi dimensiunile cromozomilor la următoarele 5 specii: *Juncus tenageae, J. juzepskii, J. atratus, Typha laxmannii* şi *T. foveolata* (1974-1975).

Cercetările complexe citoembriologice, efectuate la diverse specii de plante, i-au permis să stabilească evoluţia sistemului de reproducere, norma de reacţie şi gradul adaptiv. A evidenţiat pentru prima dată fenomenul apogamiei la grâu (1990). A elaborat un nou concept, potrivit căruia nu există periodicitate în fructificare la stejar, iar nivelul recoltei de ghindă şi uscare sunt în relaţie directă cu factorii ecologici şi biotici exogeni. Astfel, a fost determinat la stejar un nou tip de embriogeneză, numit *Fagales* – tip (1991-1995).

În 1990, Valentin Celac a susţinut teza de doctor habilitat în ştiinţe biologice cu tema: *Sistemul de reproducere în aspect evolutiv la speciile de grâu (Triticum L.).*

La invitaţia academicianului V. Remeslo în 1973, V. Celac organizează şi conduce Laboratorul de citogenetică în Institutul de Ameliorare şi Seminologie a Grâului din or. Mironovka (Ucraina). Participă în expediţiile complexe de cercetare a resurselor genetice ale plantelor păioase, organizate de VIR (Leningrad) în Georgia, Armenia şi

Azerbaidjan (1974-1976), colectează şi studiază un genofond bogat de grâu, secară, aegilops etc. şi publică lucrări originale în domeniul geneticii, ecologiei şi filogeniei grâului (1980-1985). Realizează lucrări privind încrucişarea reciprocă intraspecifică la grâu şi intragenerice a grâului cu secara, pirul şi aegilopsul şi creează un şir de alopoliploizi, studiază genetica şi citogenetica acestor hibrizi. Stabileşte particularităţile eredităţii şi variabilităţii caracterelor genotipice, afinitatea genotipică şi evoluţia speciilor la grâu. Pentru prima dată, determină provenienţa speciilor *T. polonicum, T. ispahanicum, T. turanicum, T. spelta* etc. (1974-1980); expune sintagma despre însoţirea recombinaţiilor şi a mutaţiilor la hibridare (1979). Prin mutageneza experimentală la speciile diploide de grâu *T. monococcum L.* şi *T. sinskajae Filat. et Kurk.* induce autotetraploizi şi efectuează studiul lor citogenetic (1976-1995), argumentează ipoteza plasmogamiei ca fenomen genetic de creare a variabilităţii genetice în ontogeneză (1989).

Din 1994 Valentin Celac se include în tematica ştiinţifică a Institutului de Genetică al A.Ş.M., iniţiind cercetări genetico-ameliorative la arahide. În 1996 se transferă cu serviciul din Institutul de Botanică în Institutul de Genetică al A.S.M. în calitate de şef al Laboratorului genetică şi ameliorare a culturilor leguminoase, îndeplinind această funcţie până în 2008. În prezent activează ca cercetător ştiinţific principal. În procesul selecţiei mutagenice apreciază dozele optime de iradiere şi inducere a variabilităţii genetice utile la arahide, năut şi linte şi creează un material nou, valoros pentru ameliorare (1994-2005).

Investigaţiile lui V. Celac în domeniul geneticii şi ameliorării (1987-2008), realizate la culturile leguminoase pentru boabe, s-au soldat cu crearea nu numai a unui vast material iniţial pentru ameliorare, dar şi a 18 soiuri noi apreciate de Comisia de Stat pentru Testarea Soiurilor de Plante (3 soiuri de arahide, 3 de năut, 2 de fasoliţă, 5 de soia, 2 de linte, 1 de latir şi 2 de bob), dintre care 11 soiuri mai performante cu potenţialul de producţie major şi rezistenţă sporită la factorii exogeni sunt omologate şi brevetate în Moldova (1999-2008). În prezent, la Comisia de Stat pentru Testarea Soiurilor de Plante a RM se află 6 soiuri de culturi leguminoase pentru boabe (3 de soia, 1 de năut, 1 de bob şi 1 de latir).

Dintre 9 specii de plante leguminoase pentru boabe, cultivate în ţară, 2 specii noi – arahidele (1999) şi fasoliţa (2003) se implementează graţie investigaţiilor ştiinţifice ale lui Valentin Celac. Concomitent, el a elaborat şi tehnologiile de cultivare a acestora (2002, 2005). Activează în vederea reconsiderării culturilor leguminoase în Moldova (1998-2008). În comun cu fostul Institut de Cercetări Ştiinţifice şi Proiectări Tehnologice în Industria Alimentară (2000–2007) a elaborat şi implementat tehnologii noi de procesare a materiei prime a soiurilor noi de leguminoase (năut, fasoliţă, soia, latir, linte etc.) pentru alimentare şi industria de prelucrare a Republicii Moldova.

Rezultatele cercetărilor ştiinţifice ale lui V. Celac sunt reflectate în circa 340 lucrări, inclusiv 8 monografii, 16 culegeri tematice, 24 brevete şi cereri de brevete de invenţie, o parte dintre care sunt citate în monografii, manuale şi articole de prestigiu (Батыгина Т. Б. Эмбриология пшеницы, Л.,1974; Культурная флора СССР. Т. 1, Пшеница, L. «Колос», 1979; Батыгина Т.Б. Хлебное зерно, Л.,1987; Жученко А. Адаптативный потенциал культурных растений, «Штиинца», 1988; Чеботарь А. Эмбриология кукурузы, «Штиинца», 1972; Palii A. Genetica, „Muzeum”, 1998; Siminel V. Ameliorarea specială a plantelor agricole, Chişinău, 2004; Grati V. Citologia, Chişinău, 2006 etc.).

Lucrările lui V. Celac, au fost apreciate în cadrul Saloanelor Internaţionale de Cercetare şi Inventică (România, Moldova, Croaţia) cu 18 medalii de aur, argint şi de bronz, diferite trofee şi 35 de diplome de excelenţă. Pentru contribuţii în domeniul inventicii i s-a conferit titlul şi insigna de *Inventator de Elită* (România, 2004), Diploma Specială şi Ordinul Leonardo Da Vinci (2008) al Forumului Inventatorilor Români.

Pentru realizările valoroase, înregistrate în cercetare, Valentin Celac a fost ales membru titular al Academiei Internaţionale de Ştiinţe Ecologie şi Protecţie Vitală de pe lângă ONU (Rusia, 2005). A fost distins cu medalia „Meritul Civic” (2001) şi Diplome de recunoştinţă ale AŞM

Verticalitatea, hărnicia, sârguinţa deosebită, principialitatea, exigenţa faţă de sine şi de colegii săi, sunt calităţile care întregesc portretul acestui valoros cercetător.

În numele Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică al A.Ş.M. şi colectivului Institutului de Genetică şi Fiziologie a Plantelor al AŞM îl felicităm cordial pe Valentin Celac cu prilejul împlinirii unei vârste onorabile şi îi urăm multă sănătate, fericire şi noi realizări semnificative în cercetare.

Acad. Teodor Furdui,
prim-vicepreşedinte al AŞM
Prof. univ. Nicolae Bărbăcaru,
director ştiinţific al Institutului de Genetică
şi Fiziologie a Plantelor al AŞM

SAVANT ŞI CHIRURG DE VOCAŢIE, DESCHIZĂTOR DE DRUMURI ÎN MEDICINĂ

Acad. Gheorghe GHIDIRIM la 70 de ani

n. 20 martie 1939, s. Palanca, azi r-nul Ştefan Vodă

Medic, domeniul ştiinţific: chirurgie generală şi laparascopică. Doctor habilitat în medicină (1983), profesor universitar (1986). Membru titular al AŞM (1993).

Dezvoltarea medicinei contemporane autohtone, în special a chirurgiei, este strâns legată de numele unuia dintre cei mai populari medici – cel al academicianului Gheorghe Ghidirim, savant cu înaltă autoritate atât în cercurile ştiinţifice, cât şi printre oamenii de rând, onest şi curajos apărător al valorilor spirituale ale neamului. Este un medic şi chirurg plin de har, de o imensă iubire de oameni, înzestrat cu gândire strategică, cu capacitatea de a intui şi determina caracterul tainic şi calea de dezvoltare a maladiei, de a prevedea prodromul evoluţiei chirurgiei cu zeci de ani înainte. Impactul activităţii sale se răsfrânge nu numai asupra ştiinţei medicale şi a comunităţii medicilor, dar şi a societăţii în întregime, şi se va prelungi în timp. Şi dacă chirurgul contemporan tratează pacienţii prin metode mai perfecte şi cu mai mare fermitate, aceasta se datorează faptului că asemenea personalităţi marcante ca acad. Gh.Ghidirim au ridicat chirurgia pe umerii lor.

Acad. Gh.Ghidirim este şi un manager de vază în domeniul medicinei, care, de rând cu foştii miniştri şi rectori ai Universităţii de Stat de Medicină şi Farmacie, prof. univ. N.Testemiţanu, acad. V.Anestiade, acad. I.Ababii, mem. cor. E.Gladun, dr. T.Moşneaga au pus baza tradiţiilor medicinei autohtone. Activitatea sa ştiinţifică şi chirurgicală se caracterizează prin anvergură şi cutezanţă, iar concepţiile sale servesc ca imbold pentru dezvoltarea ocrotirii sănătăţii şi ştiinţei medicale.

Caracterul său integru şi firea de luptător s-au manifestat din plin încă în perioada de studii. După absolvirea cu eminenţă a şcolii de şapte ani din satul natal Palanca, Gh.Ghidirim hotărăşte să-şi continue studiile la Colegiul de medicină din or. Tighina, unde este înmatriculat fără a susţine examenele de admitere. Aici însă, chiar de la bun început, se confruntă cu unele probleme de ordin lingvistic: toate disciplinele erau ţinute în limba rusă, limbă pe care el pe atunci n-o cunoştea. Împrejurările în care s-a pomenit l-au silit să se manifeste ca personalitate ambiţioasă şi plină de forţă, depunând o muncă asiduă pentru a se situa mereu printre primii. Şi a izbutit, absolvind cu eminenţă Colegiul de medicină. Dar bucuria succesului n-a fost de lungă durată: tentativa de a-şi continua studiile la Institutul de Medicină din Chişinău eşuează. El însă nu-şi pierde curajul şi hotărăşte să lucreze ca felcer în raionul de baştină Olăneşti. Aici deseori trebuia nu numai să stabilească de sine stătător diagnoza, dar şi să ia decizii, de care, în mare măsură, depindea soarta pacientului. Această responsabilitate enormă l-a făcut să se maturizeze mult mai repede decât alţi colegi şi să conştientizeze profund problemele medicinei practice, fapt ce i-a marcat ulterior activitatea de medic şi cercetător.

Cele mai mari dificultăţi, cu care s-a confruntat Gh.Ghidirim în această perioadă, erau condiţionate de morbiditatea şi mortalitatea înaltă a copiilor, fapt ce l-a determinat să-şi continue studiile la Facultatea de pediatrie a Institutului de Medicină. Fiind o fire sociabilă şi receptivă, cu spirit de iniţiativă şi organizare, în scurt timp devine un lider în organizaţiile studenţeşti. Chiar din primele zile începe să frecventeze cercurile ştiinţifice studenţeşti de pe lângă catedrele de chirurgie, chirurgie pediatrică, anatomie topografică şi chirurgie operatorie, conduse de iluştrii savanţi chirurgi prof. univ. Nicolae Anestiadi, mem. cor. al Academiei de Medicină din fosta URSS Natalia Gheorghiu, prof. univ. Valentina Parfentieva. Rapoartele ştiinţifice pe care le prezenta dumnealui în cercurile studenţeşti, erau apreciate înalt atât de colegii săi, cât şi de profesori.

Graţie cunoştinţelor sale profunde în domeniul literaturii române, capacităţii de a declama cu

pasiune versuri din creația marelui poet Eminescu, Gh.Ghidirim ajunge să fie unul din cei mai populari studenți de la institut. Deja în această perioadă se evidenția prin capacitatea de a-şi organiza regimul de lucru, ceea ce i-a permis să devină unul din cei mai buni studenți, dar şi să practice sportul, pentru care avea o deosebită predilecție. Obține performanțe deosebite la luptă liberă, devenind în anii 1957-1958 campion al republicii. După absolvirea cu excelență a facultății, Gh.Ghidirim este angajat la Catedra de chirurgie operatorie şi anatomie topografică, unde şi-a continuat studiile la subordinatură. Se consacră unei probleme majore a chirurgiei din acea perioadă – elaborarea bazei ştiințifice şi practice pentru obținerea plastiilor vasculare cu material eterogen din peritoneul conservat în soluții de formalină de 0,25 procente, propuse de conferențiarul N.Cuznețov.

Şi totuşi, ca savant şi chirurg, acad. Gh.Ghidirim s-a format la Catedra de chirurgie a USMF „N.Testemițanu" – una din cele mai renumite catedre de chirurgie abdominală din fosta URSS, unde fusese invitat de prof. N.Anestiadi pentru a-şi continua studiile la doctorantură. Interesele sale ştiințifice au fost axate pe studierea în perioadele pre-, intra- şi postoperatorie a hemodinamicii la bolnavii cu diferite afecțiuni grave ale plămânilor, precum chistul hidatic, bronşectazii, abscesele şi cancerul pulmonar. Aceste investigații i-au permis să evidențieze, pentru prima dată, sensibilitatea înaltă a tensiunii venoase periferice şi centrale în cazul afecțiunilor pulmonare şi manifestarea celor mai profunde tulburări ale hemodinamicii în timpul intubației.

Prima sa lucrare ştiințifică, *Particularități ale fluxului sanguin venos la intervențiile chirurgicale ale plamânilor*, a fost prezentată în anul 1965 la Congresul al IV-lea al chirurgilor şi publicată în *Rapoartele ştiințifice ale Congresului*. Aceste date au servit ca bază pentru teza de doctor în ştiințe medicale *Modificările presiunii venoase şi ale altor indici hemodinamici la bolnavii cu afecțiuni chirurgicale ale pulmonului*, pe care a susținut-o cu brio în 1969.

Din anul 1970, când Gh.Ghidirim devine conferențiar şi este transferat la Catedra de chirurgie a Facultății de pediatrie, interesele sale ştiințifice sunt concentrate asupra afecțiunii pancreasului, tractului digestiv şi a căilor biliare. Aceste studii de pionierat au fost publicate în revistele de prestigiu *Журнал Хирургия* şi *Вестник хирургии*, fiind apreciate înalt de specialiştii din domeniu, inclusiv de renumitul profesor chirurg V.Filin, cu care Gh.Ghidirim a început să colaboreze la sfârşitul anilor '70.

În urma acestei conlucrări au fost determinate particularitățile etiopatogeniei, tabloului clinic, diagnosticului şi tratamentului pancreatitei acute. În premieră a fost argumentată tactica miniinvazivă organomenajantă în tratamentul pancreatitei acute, care se utilizează până în prezent. În comun cu prof. V.Filin, acad. Gh.Ghidirim publică 2 monografii fundamentale: *Pancreatită traumatologică* (Chişinău, 1980) şi *Modificările presiunii venoase şi ale altor indici hemodinamici la bolnavii cu afecțiuni chirurgicale ale pulmonului* (Chişinău, 1982), care au avut o mare rezonanță în rândul specialiştilor chirurgi.

În 1983 susține cu succes teza de doctor habilitat *Complicațiile pancreatitei acute: etiopatologie clinică, diagnostic şi tratament* în cel mai prestigios institut chirurgical din fosta URSS – Institutul Unional de Chirurgie Clinică şi Experimentală, condus de redutabilul chirurg B.Petrovski.

Acad. Gh.Ghidirim, în comun cu discipolii săi, pentru prima dată în republica noastră şi în țările CSI, a realizat colecistectomia laparoscopică. Împreună cu dr. A.Ghereg a fondat chirurgia endoscopică, iar în comun cu prof. W.Pories (Carolina de Nord, SUA) a elaborat bazele chirurgiei bariatrice în Moldova. De asemenea, acad. Gh.Ghidirim a realizat în premieră rezecția pancreato-duodenală în caz de cancer cu asemenea localizare.

Activitatea ştiințifică a acad. Gh.Ghidirim nu se limitează doar la domeniul chirurgiei. Dumnealui, în colaborare cu acad. I.Ababii, prof. G.Şroit şi mem. cor. E.Gladun, pregăteşte şi editează o monografie de interes larg, de uz cotidian în medicina contemporană *Stimularea imunității locale în tratamentul procesului inflamator* (Chişinău, 2004). Monografia *Hemoragiile digestive superioare nonvariceale*, scrisă cu participarea discipolilor săi E.Cicala, E.Guțu, Gh.Rojnoveanu, A.Dolghii, întregeşte experiența de peste 25 de ani a clinicii conduse de acad. Gh.Ghidirim. Este autor a peste 300 de lucrări ştiințifice, 4 monografi, ultimele din ele devenind cărți de căpătâi ale specialiştilor din domeniul chirurgiei.

O atenție deosebită acad. Gh.Ghidirim acordă pregătirii cadrelor de chirurgi practicieni şi celor ştiințifice de înaltă calificare. În prezent, în fiecare spital din republică activează cu succes numeroşii săi discipoli.

Şcoala ştiințifică, fondată de acad. Gh.Ghidirim, este constituită din 12 doctori în ştiințe şi 10 doctori habilitați, medici practicieni de un înalt profesionalism, care efectuează cele mai complexe intervenții chirurgicale.

E incontestabil meritul dumnealui în organizarea sistemului de ocrotire a sănătăţii şi a ştiinţelor medicale. Fiind deputat al poporului în Sovietul Suprem al URSS, iar din 1990 până în 1994 – ministrul sănătăţii al Republicii Moldova, acad. Gh.Ghidirim, după cum menţiona ex-ministrul sănătăţii din fosta URSS, renumitul chirurg B.Petrovski, a adus o contribuţie considerabilă la îmbunătăţirea asistenţei medicale a populaţiei din Republica Moldova, obţinând o reducere a mortalităţii în cazul mai multor maladii, inclusiv a bolilor acute ale abdomenului.

În această perioadă acad. Gh.Ghidirim a organizat şi a susţinut colaborarea specialiştilor practicieni şi a savanţilor din domeniul medicinei cu colegii din România şi din alte ţări ale Europei, cu instituţiile medicale din Statul Minnesota (SUA), încadrarea Republicii Moldova în Asociaţia Medicală a Ţărilor Balcanice etc.

Acad. Gh. Ghidirim, în comun cu mem. cor. I. Corcimaru, a participat la organizarea Secţiei de Ştiinţe Medicale a AŞM. În anul 1993 a fost ales în calitate de academician coordonator, deţinând această funcţie pe parcursul a 8 ani. Rezultatele activităţii sale ştiinţifice, didactice şi organizatorice au fost apreciate la justa lor valoare de comunitatea ştiinţifică din ţară şi de cea internaţională. Pe parcursul a peste 30 de ani se află în fruntea uneia din cele mai prestigioase catedre a Universităţii de Stat de Medicină şi Farmacie „N.Testemiţanu". Timp de 10 ani a fost Preşedinte al Asociaţiei Chirurgilor din Republica Moldova. În prezent este preşedinte al Ligii Medicale din Republica Moldova, redactor-şef al Buletinului AŞM *Ştiinţele Medicale*, membru al numeroaselor colegii de redacţie de nivel naţional şi internaţional. Pentru merite deosebite în dezvoltarea medicinei i s-a conferit distincţia de stat „Om emerit" şi este decorat cu cel mai înalt ordin – Ordinul Republicii.

Acad. Gh.Ghidirim este membru de onoare al Academiei de Ştiinţe Medicale din România, membru al Societăţii Mondiale de Chirurgie, membru al Societăţii Internaţionale de Chirurgie Hepato-Pancreato-Biliară, membru al Societăţii de Chirurgie Laparoscopică din SUA etc.

Acad. Gh.Ghidirim s-a realizat pe deplin ca savant, chirurg, organizator al sistemului de sănătate, ca Om. Cu prilejul jubileului, îl felicităm călduros şi îi dorim viaţă lungă, sănătate şi succese întru dezvoltarea ştiinţei medicale şi practice!

Acad. Teodor Furdui

Acad. Gheorghe Duca

UN UNTELECTUAL DISTINS

Dr. hab. Alexandru DÎRUL la 80 de ani

Lingvist, domeniul ştiinţific: gramatică, stilistică, cultura vorbirii. Doctor habilitat în filologie (1987).

Născut la 21 martie 1929 în satul Lunca, raionul Dubăsari, într-o familie de ţărani harnici, Alexandru Dîrul învaţă carte în satul natal, unde a făcut primii 7 ani de şcoală, apoi la Dubăsari. Luându-şi atestatul de maturitate, îşi continuă studiile la Facultatea Istorico-Filologică a Universităţii de Stat din Chişinău, Secţia de limbă şi literatură moldovenească, distingându-se prin seriozitate, consecvenţă şi tenacitate în pregătirea seminarelor şi a examenelor. După absolvirea facultăţii (1952), îşi face doctoratul pe lângă Catedra de limbă şi literatură moldovenească din cadrul acestei facultăţi. În anul 1957 devine titular la sus-numita catedră activând în funcţia de lector, iar în anul următor este angajat prin concurs în funcţia de cercetător ştiinţific inferior la Sectorul de limbă contemporană de la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a A.Ş. a fostei U.R.S.S., fiind avansat în 1961 în funcţia de cercetător ştiinţific superior. În 1958 îşi susţine teza de doctor în filologie cu tema *Raporturi spaţiale exprimate de prepoziţii*, şi în 1987 teza de doctor habilitat intitulată *Opoziţiile negaţie-afirmaţie în limbă*.

Paralel cu activitatea de cercetare, dumnealui a desfăşurat o susţinută activitate de organizator al ştiinţei academice, fiind director adjunct al Institutului de Limbă şi Literatură al A.Ş.M. (1969 – 1981), director adjunct al Institutului de Lingvistică al A.Ş.M. (1988 – 1991). A condus Sectorul de cultivare a vorbirii, teoria

traducerii şi stilistică (1969 – 1981), a fost şef al Secţiei de limbă contemporană (1981 – 1988), iar până în 2008 s-a aflat în fruntea Sectorului de gramatică.

În întreaga sa activitate de cercetător ştiinţific, activitate care s-a întins pe o perioadă de mai mult de jumătate de secol, din noiembrie 1957 şi până în prezent, Alexandru Dîrul s-a impus prin modestie, perseverenţă şi hărnicie, lucrând statornic şi cu dăruire de sine la soluţionarea unor probleme importante din sfera lingvisticii româneşti şi de lingvistică generală. Domeniile de care a fost preocupat cu precădere Domnia Sa sunt gramatica, lexicologia, semantica, stilistica, cultivarea vorbirii etc. În tot acest răstimp, Alexandru Dîrul a publicat peste 280 de lucrări, printre care se numără monografii, capitole din lucrări colective, studii, articole apărute în reviste de specialitate naţionale şi internaţionale. Dintre acestea merită a fi menţionate monografiile: *Cercetări asupra prepoziţiei în limba moldovenească* (1963), *Негативно-аффирмативные противопоставления* (1986), *Schiţe de gramatică funcţional-semantică a limbii române* (2002), *Categoriile gramaticale din perspectiva unităţilor limbii de diferite nivele* (2005), precum şi o serie de lucrări colective, unele dintre care l-au avut şi în calitate de coordonator: *Curs de gramatică istorică a limbii moldoveneşti* (1964), *scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti* (1978), *Varietăţi funcţional-stilistice ale limbii moldoveneşti contemporane* (1984), *Capitole de stilistică* (1990), *Mic dicţionar de termeni lingvistici* (2008) etc. Pasionat în mod special de probleme de gramatică, dumnealui şi-a adus contribuţia şi la promovarea cunoştinţelor de limbă română, participând la scrierea a diverse manuale, printre care manualele de sintaxă (1957) şi de morfologie (1959) pentru şcoala medie, precum şi cursul de morfologie pentru facultăţile de litere (1970).

O caracteristică esenţială a studiilor lui Alexandru Dîrul o constituie faptul că problemele discutate sunt abordate şi dintr-o perspectivă teoretică. Astfel, lucrările semnate de dumnealui se evidenţiază printr-o informaţie bogată şi printr-o selecţie riguroasă a faptelor cercetate. Pornind de la observaţii de detaliu, autorul a ştiut să extragă amănuntul semnificativ şi să se ridice la stabilirea unor principii generale. În acelaşi timp, fidel orientărilor tradiţionaliste, Alexandru Dîrul este atent la schimbările survenite în lingvistica actuală, fiind oricând deschis pentru idei noi şi dând dovadă de o receptivitate deosebită faţă de noile direcţii de cercetare ce apar în domeniul lingvisticii contemporane. O probă a acestei afirmaţii o constituie lucrările recente, în care descrierea structurii gramaticale se face pornindu-se de la conţinut, şi nu de la formă. Or, o descriere a structurii gramaticale a limbii, bazată pe principiul semantic, implică obligatoriu recurgerea la metode noi de cercetare. Astfel, anume Domniei Sale îi aparţin primele încercări de tratare a gramaticii limbii române dintr-o perspectivă funcţional-semantică.

Omagiatul a participat şi la un număr considerabil de foruri ştiinţifice naţionale şi internaţionale, prezentând rezultatele muncii sale la Chişinău, Bucureşti, Iaşi, Cluj, Cernăuţi, Moscova, Sankt Petersburg, Kiev, Minsk, Kalinin etc.

Fiind un cercetător dotat cu o remarcabilă capacitate de a explica subtilităţile limbii române, Alexandru Dîrul a militat pentru o bună pregătire filologică a tinerilor, pentru care Domnia Sa a reprezentat şi reprezintă un permanent exemplu de dăruire pentru cercetarea limbii noastre. În decursul anilor, mai mulţi tineri cercetători şi-au scris tezele de doctorat sub îndrumarea dumnealui. Majoritatea dintre aceştia au devenit buni specialişti în domeniul lingvisticii. Pe lângă aceasta, Alexandru Dîrul a participat, în calitate de referent oficial, la susţinerea unui număr considerabil de teze de doctor şi de doctor habilitat în filologie. Aportul său în pregătirea unor cadre profesioniste s-a manifestat şi în calitatea sa de preşedinte al Consiliului specializat de susţinere a tezelor de doctorat din cadrul institutului, funcţie pe care a deţinut-o timp de mai mulţi ani.

Înzestrat cu o mare capacitate de muncă, dumnealui este unul dintre cei mai activi colegi în procesul discutării, redactării şi reviziei finale a lucrărilor colective. A activat şi continuă să activeze în calitate de membru permanent al colegiului de redacţie la diferite publicaţii periodice ale Institutului (*Limba şi literatura moldovenească, Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară, Buletinul Institutului de Lingvistică*), a fost redactor responsabil al unui număr mare de lucrări colective şi individuale. Este membrul Consiliului ştiinţific al Institutului de Filologie al AŞM, precum şi fost membru al unor comitete şi comisii ştiinţifice cu mare valoare decizională pentru mişcarea de renaştere naţională şi pentru restabilirea adevărului şi repunerea limbii române în drepturile ei fireşti. Merită a fi menţionată, în această ordine de idei, Comisia republicană interdepartamentală pentru studierea istoriei şi dezvoltarea limbii din Republica Moldova, unde a prezentat un amplu referat despre necesitatea revenirii la alfabetul latin.

Munca sa de cercetare şi de promovare a limbii române a fost înalt apreciată. Dumnealui este Învăţător Emerit al Republicii Moldova, laureat al Premiului de Stat, laureat al premiului Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Doctorul habilitat în filologie Alexandru Dîrul este un intelectual distins, cu înalte calităţi morale, care crede în valorile perene ale neamului. Am admirat la dumnealui simplitatea şi fineţea cu care ştie să se apropie de oameni, să-i ajute şi să-i încurajeze. Evocându-l acum la împlinirea a 80 de ani, îi dorim sărbătoritului multă sănătate şi bucuria unor noi împliniri.

Dr. în filologie Ion Bărbuţă,
Dr. hab. în filologie Elena Constantinovici

O VIAȚĂ DEDICATĂ ŞTIINȚEI

Acad. Alexandru ROŞCA la 75 de ani

n. 27 aprilie 1934, azi r-nul Teleneşti

Filosof, domeniul ştiinţific: filosofie socială şi politologie. Doctor habilitat în filosofie (1988). Membru corespondent (1992) şi membru titular (2000) al AŞM.

Activitatea ştiinţifica rodnică şi îndelungată a academicianului Alexandru Roşca este bine cunoscută de către comunitatea academică şi universitară din Republica Moldova şi din afara ei. Este un savant consacrat în domeniul filosofiei sociale şi politologiei.

Acad. A. Roşca a conceptualizat problematica dezvoltării libere a individului, a edificat cadrul teoretico-metodologic de examinare a oraşului şi satului ca elemente ale unui sistem integru, a elaborat concepţia proceselor integrative în sistemul „oraş-sat" şi a relevat rolul acestor procese în crearea condiţiilor propice dezvoltării potenţialului uman. Domnia sa a identificat condiţiile obiective şi subiective ale activizării individului ţinând cont de perspectiva modernizării societăţii şi depăşirii paternalismului social din perioada precedentă. În prezent este preocupat de cercetarea problemelor social-filosofice privind corelaţiile dintre economia de piaţă, libertatea, egalitatea şi echitatea socială, dintre libertatea, socializarea şi securitatea individului, dintre eficientizarea sistemului politic, coeziunea socială şi dezvoltarea durabilă.

Acad. A. Roşca este autor a cca 200 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 6 monografii: *Dezvoltarea liberă a fiecăruia* (1980); *Интеграционные процессы на селе и всестороннее развитие личности* (1984); *Programul alimentar - manifestare a grijii partidului faţă de om* (1985); *Интеграционные процессы в системе „город-село" как основа формирования всесторонне развитой личности* (1988); *Объективное и субъективное в повышении социальной активности личности* (1991); *Algoritmi ai tranziţiei: aspecte social-filosofice* (2007). Aceste şi alte lucrări ştiinţifice au apărut în baza mai multor proiecte ştiinţifice instituţionale, acad. A.Roşca fiind conducătorul acestora mai bine de 30 de ani. A prezentat referate şi comunicări la 14 conferinţe ştiinţifice unionale şi 18 internaţionale (Moscova, Sverdlovsk, Cernăuţi, Plovdiv, Iaşi, Galaţi, Sinaia, Atena), la cel de-al XIX-lea Congres Mondial de Filosofie (Moscova, 1993) şi la cca 30 de forumuri republicane.

Din 1964 până în 1977, A. Roşca a activat la Universitatea de Stat din Moldova iniţial în calitate de asistent, mai apoi de lector, lector superior şi conferenţiar universitar, manifestându-se ca un pedagog iscusit. Din 1977 şi până în prezent activează în cadrul AŞM, fiind ales în diferite funcţii de conducere (sef de sector şi de secţie, director al Institutului de Filosofie, Sociologie şi Drept, academician coordonator al Secţiei de Ştiinţe Umaniste şi Arte a AŞM).

A. Roşca a fost redactor-şef al revistelor *Buletinul Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Moldoveneşti. Ştiinţe sociale: filosofie, drept, etnografie, studiul artelor, arheologie* (1990) şi *Filosofie şi Drept* a Institutului de Filosofie, Sociologie şi Drept al AŞM (1991-2002). Este membru al colegiului redacţional al revistei internaţionale *Общество и экономика* (Moscova, din 1998), membru al colegiului redacţional al ediţiei *Analele Facultăţii de Drept şi Administraţie Publică* a Universităţii Ecologice „Dimitrie Cantemir" (Iaşi, România) şi al *Buletinului Ştiinţific al Academiei Ecologice din România* (Iaşi).

În prezent, academicianul A. Roşca exercită funcţiile de preşedinte al corpului academic din cadrul Secţiei de Ştiinţe Socio-Umaniste a AŞM şi de preşedinte al Consiliului specializat pentru conferirea gradelor ştiinţifice de doctor şi doctor habilitat de pe lângă Institutul Integrare Europeană şi Ştiinţe Politice al AŞM. A pregătit 16 doctori şi 3 doctori habilitaţi în ştiinţe.

Activitatea ştiinţifică desfăşurată pe parcursul a 45 de ani de muncă asiduă a fost înalt apreciată de comunitatea academică, acordându-i-se titlul de membru corespondent (1992) şi de membru titular (2000) al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. A fost membru titular al Academiei Central-Europene de Ştiinţe şi Artă (Timişoara, România), membru asociat al Institutului Francez de Relaţii Internaţionale (Paris), membru al Academiei Balcanice de Ştiinţă, Cultură Liberă şi Dezvoltare Durabilă „Denis Jersov" (Sofia). În anul 1999 i s-a conferit titlul onorific de *Om emerit*.

În numele colegilor, aducem sincere felicitări acad. A. Roşca în legătură cu aniversarea a 75-a, urându-i la mulţi ani, noi succese şi realizări.

Dr.Victor Ţvircun,
Directorul Institutului Integrare Europeană şi Ştiinţe Politice;
Dr. Pantelimon Varzari,
Şeful Sectorului Politologie

MĂIESTRIA DE A RETRĂI MIRACOLUL UNEI NOI VIEȚI

Acad. Gheorghe PALADI la 80 de ani

n. 9 mai 1929, Chişinău

Medic, domeniul ştiinţific: obstetrică şi ginecologie. Doctor habilitat în medicină (1966), profesor universitar (1967). Membru titular al AŞM (1993)

Este cunoscut faptul că ştiinţa adevărată e aidoma unui miracol, iar descoperirile ştiinţifice impresionează în egală măsură, la fiecare etapă a dezvoltării civilizaţiei. Însă nu mai puţină uimire şi bucurie generează miracolul naşterii unei noi vieţi.

E o mare fericire să ai posibilitatea de a activa într-un domeniu care îţi oferă momente uluitoare de înălţare în legătură cu minunea venirii pe lume a unei noi fiinţe. Destinul, dintotdeauna binevoitor şi blând cu el, i-a hărăzit acest noroc academicianului Gheorghe Paladi, obstetrician şi ginecolog, care asistă zi de zi la miracolul repetat al vieţii.

La vârsta de 6 ani este admis la şcoala primară din Buiucanii Vechi, suburbia Chişinăului. Îi plăcea să citească mult, să zăbovească asupra cărţilor, fapt pentru care era lăudat de preotul de la biserică, care îi permitea deseori să citească în glas din cărţile sfinte. A avut norocul să-l aibă ca director al şcolii pe profesorul I.Poroseci, care se bucura de o mare autoritate în sat. Acest îndrumător îl încuraja la învăţătură, ajutându-l să-şi continue studiile la Liceul de elită „Aleco Russo" din Chişinău.

Fiind sârguincios şi cu mare râvnă de carte, într-un an face studii pentru doi ani. Însă nu i-a fost dat să absolvească liceul. Erau vremuri grele, condiţionate de cel de-al doilea război mondial, şi Gheorghe Paladi a fost nevoit să plece în România, la Constanţa, unde se afla fratele său mai mare. Soarta i-a fost favorabilă şi în aceste împrejurări. Ca printr-o minune, scapă viu şi nevătămat în urma bombardamentelor repetate ale eşalonului în care se afla. Norocul nu l-a părăsit nici în noile condiţii sociale, create odată cu instaurarea puterii sovietice. Şi-a continuat studiile în şcoala medie nr.4 din Chişinău. Aceasta, la fel ca şi şcoala nr.1 din Bălţi şi Colegiul agricol din satul Cucuruzeni, poate fi considerată şcoală de elită, pentru că de aici, de asemenea, şi-au luat startul viitorii specialişti de forţă, care şi-au adus contribuţia substanţială la dezvoltarea ştiinţei, medicinei, agriculturii şi altor domenii de activitate intelectuală.

Absolveşte şcoala medie cu eminenţă la vârsta de 16 ani. Probabil, aşa a fost să fie ca să-şi lege destinul de mai departe de medicină: Institutul de Medicină, transferat din Kislovodsk, a fost amplasat aproape de Buiucanii Vechi, iar matuşca Margareta, soţia fratelui său, care ţinea foarte mult la el, tot îl îndemna să devină medic. Fireşte, se înmatriculează la Institutul de Medicină, fiind cel mai tânăr dintre studenţi. Aici, ca şi mulţi alţi colegi de-ai săi, se confruntă cu mari probleme. Erau ani grei de foamete, studenţii primeau câte 400 de grame de pâine pe zi, pe cartele, iar bursele mici nu le permiteau să-şi potolească foamea. În afară de aceasta, mai exista şi bariera lingvistică, şi studenţii moldoveni trebuiau să depună eforturi mari pentru a însuşi limba rusă. Dar chiar şi în aceste împrejurări norocul nu l-a părăsit. A avut parte de cei mai buni profesori şi colegi.

A absolvit Institutul în anul 1951 la vârsta de 20 de ani, făcând parte din cea de-a doua promoţie de medici – „promoţia de aur" – care a pus bazele sistemului de ocrotire a sănătăţii. Medicina devine cu adevărat „aerul vieţii" sale, după cum avea să mărturisească.

Multiplele probleme cu care s-a confruntat după facultate, în calitate de şef de ambulatoriu al Direcţiei căii feroviare Ungheni, l-au convins de necesitatea perfecţionării şi aprofundării cunoştinţelor şi deprinderilor, obţinute în anii de studii la institut. A fost nevoie de mai bine de un an, ca să treacă mai multe praguri, ajungând până la Moscova, pentru a obţine dreptul de a studia la secundariatul clinic. Dintr-un îndemn lăuntric, după cum mărturiseşte academicianul Gheorghe Paladi, deşi pe atunci majoritatea studenţilor de la medicină

aveau rezerve față de specialitatea obstetrică şi ginecologie, dumnealui decide în favoarea acesteia, devenind ordinator clinic la Catedra de obstetrică şi ginecologie.

Şeful de catedră, profesorul universitar A.Kocerghinski, în comun cu profesorul M.Mihlin, şeful Catedrei de biochimie, îi propune viitorului savant să cerceteze una din cele mai actuale probleme de pe atunci, dar care rămâne actuală şi în prezent – interrelația dintre făt şi organismul mamei. Rezolvarea ei necesita noi abordări şi metode de studiu. În acest scop, a fost nevoit să plece la Moscova pentru a însuşi metoda izotopilor, care pe atunci era pe cale de a se afirma. Revenind la Chişinău, organizează crearea în cadrul Institutului de Medicină a Laboratorului de izotopi, unde îşi realizează teza de doctor în ştiințe cu tema *Schimbul de fosfor la mamă şi făt (studiu experimental cu utilizarea fosforului radioactiv 32)*, pe care o susține cu brio în anul 1958. Lucrarea a fost una de pionierat în domeniul obstetricii. Specificul proceselor metabolice ale organismului mamei şi al fătului a fost reflectat în două monografii: *Glucocorticoizii în sistemul mamă-placentă-făt* şi *Unele particularități ale homeostaziei mamei şi fătului*.

Activitatea ştiințifică, didactică şi practică deja în anul 1959 îi crease o înaltă autoritate printre colegii de breaslă. Astfel, în 1959 este desemnat specialist principal în obstetrică şi ginecologie al Ministerului Sănătății al Republicii Moldova. Studiind problema privind acordarea serviciilor medicale în domeniul ginecologiei, s-a confruntat cu o infecție parazitară – toxoplasmoza, care afecta dezvoltarea fătului în timpul sarcinii. Fiind responsabil de acordarea serviciilor medicale ginecologice, era şi firesc să-şi axeze atenția asupra acestei probleme. Elaborează o concepție nouă privind diagnosticul şi tratamentul maladiei provocate de toxoplasmoză. Demonstrează semnificația reacțiilor imune în stoparea maladiei toxoplasmice, toxicitatea preparatului *Daraprim*, folosit pe larg în tratamentul acestei infecții.

Investigațiile complexe, efectuate în perioada anilor 1963-1966, i-au permis să argumenteze o nouă metodă de tratament, să evidențieze simptomatica acestei maladii şi să determine cauzele ce conduc la afectarea fătului. Aceste realizări au fost generalizate în teza de doctor habilitat *Diagnosticul şi tratamentul toxoplasmozei în obstetrică*, pe care o susține în 1966. Lucrarea a trezit un mare interes din partea Ministerului Sănătății al Republicii Moldova şi Ministerului Sănătății al fostei URSS.

Peste un an i se conferă titlul didactic de profesor universitar, devenind cel mai tânăr profesor în domeniul obstetricii şi ginecologiei din ex-URSS. În 1967, la vârsta de 38 de ani, este desemnat în funcția de şef al Catedrei obstetrică şi ginecologie. Aici creează un anturaj de adepți consolidați care au contribuit la pregătirea cadrelor de calificare înaltă.

Interesele ştiințifice nu s-au limitat numai cu cercetările efectuate în cadrul tezelor de doctor în ştiințe şi doctor habilitat. Este preocupat şi de studierea fiziologiei şi patologiei sistemului feto-placentar. Pentru prima dată în obstetrică stabileşte rolul şi semnificația lichidului amniotic în menținerea homeostaziei sistemului feto-placentar şi în reflectarea diferitor patologii obstetricale. Acest studiu a creat posibilitatea de a prelungi sarcina în cazurile ruperii premature a pungii amniotice prin substituția conținutului amniotic cu soluție fiziologică, de a maturiza fătul şi de a preveni infectarea uterină a acestuia.

În baza cercetărilor efectuate pentru prima dată în țară, la sfârşitul anilor ‘60, a fost introdusă în practică o nouă metodă de intervenție intraamnională, transcervicală de întrerupere a sarcinii, care se utilizează până în prezent în clinicile obstetricale atât din țară, cât şi din statele-membre ale CSI.

O altă problemă ştiințifică, studiată de către acad. Gh.Paladi, constituie patogenia, clinica şi diagnosticul tumorilor benigne uterine. În urma acestor cercetări au fost formulate indicații de tratament conservativ şi operativ, propunându-se în debut o nouă metodă de tratament nehormonal al miomului uterin, ceea ce a permis reducerea intervențiilor chirurgicale în cazul acestei patologii. Rezultatele cercetărilor au fost oglindite în monografiile *Patogenia, clinica şi tratamentul miomului uterin* şi *Terapia conservativă a bolnavilor cu miom uterin*.

În calitate de specialist principal în obstetrică şi ginecologie al Ministerului Sănătății al Republicii Moldova şi consultant al Ministerului Sănătății din ex-URSS, întreprinde studii epidemiologice complexe privind afecțiunile ginecologice, pe care le efectuează în diferite regiuni geografice. Ca rezultat, a fost determinat rolul factorilor climaterici, geografici şi profesionali în răspândirea diferitor disfuncții ginecologice. În baza acestor investigații, în anul 1988 a fost editată monografia *Aspectele epidemiologice ale afecțiunilor ginecologice în Republica Moldova*.

Sunt bine cunoscute metodele de diagnostic şi tratament, propuse de Domnia sa, privind controlul permeabilității trompelor uterine cu ajutorul ultrasonografiei; de tratament al sindromului coagulării intravasculare diseminate a plasmei congelate; de diagnostic şi tratament al hemostazei în perioada sarcinii şi naşterii; ceea ce a redus considerabil cazurile de deces la naştere etc. Au fost

perfecţionate metodele endoscopice în ginecologie, inclusiv cea laparoscopică şi operaţiile cezariene în cadrul naşterilor premature.

În 1993, pentru valoroasa activitate ştiinţifică, organizatorică şi practică prof. univ. Gh. Paladi este ales în calitate de membru titular al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, fără a parcurge etapa de membru corespondent.

În cadrul Academiei de Ştiinţe acad. Gh.Paladi a creat Centrul de Cercetări Medicale şi Socio-Demografice ale Familiei, care efectuează cercetări privind studierea evoluţiei proceselor demografice, de îmbătrânire a populaţiei, evoluţia instituţiei familiei, toleranţa etnică, socializarea adolescenţilor etc. Investigaţiile au fot generalizate în monografia *Familia: probleme sociale, demografice şi psihologice* şi în trei culegeri de lucrări ştiinţifice.

Printre activităţile prioritare ale acad. Gh.Paladi menţionăm organizarea serviciului obstetric-ginecologic în Republica Moldova, ce-a permis îmbunătăţirea calităţii serviciilor medicale acordate mamelor şi nou-născuţilor. Chişinăul devine un centru atractiv pentru comunitatea internaţională. Sub tutela acad. Gh.Paladi au fost organizate două Congrese unionale, trei Congrese republicane, trei simpozioane unionale şi o conferinţă a medicilor pediatri, obstetricieni şi ginecologi.

Academicianul Gh.Paladi este fondatorul unei şcoli ştiinţifice constituite din 30 de doctori în ştiinţe şi doctori habilitaţi, care activează atât în cadrul Universităţii de Stat de Medicină şi Farmacie „N.Testemiţanu", cât şi în alte instituţii medicale.

Este autorul a peste 400 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 15 monografii. Cele 4 manuale de ginecologie şi obstetrică sunt de mare utilitate în instruirea medicilor specialişti de performanţă.

Academicianul Gheorghe Paladi s-a manifestat nu numai ca savant redutabil, organizator chibzuit al serviciilor medicale. Este un medic strălucit înzestrat cu o rară capacitate de a dărui căldură, de a face bine semenilor săi, fără să aştepte vreo recompensă. Activitatea sa ştiinţifică, organizatorică şi practică s-a bucurat de o apreciere înaltă în ţară şi peste hotare. Este distins cu Ordinul Republicii şi cu alte distincţii de stat. A fost ales membru al colegiilor de redacţie ale diverselor reviste medicale internaţionale şi membru de onoare al diferitor societăţi ştiinţifice internaţionale.

Cu ocazia împlinirii onorabilei vârste, Vă dorim din suflet, domnule academician, ca norocul hărăzit de soartă să Vă însoţească şi în continuare, pentru a retrăi din plin şi cu dăruire de sine miracolul neîntrerupt al vieţii.

Academician Teodor Furdui
Academician Gheorghe Duca

UN PROMOTOR DE SEAMĂ AL ŞTIINŢEI LINGVISTICE

Membru corespondent Anatol CIOBANU la 75 de ani

n. 14 mai 1934, com.Ruseni, azi r-nul Edineţ

Lingvist, domeniul ştiinţific: gramatica limbii române, lingvistica generală (contrastivă) şi sociolingvistica. Doctor habilitat în filologie (1973), profesor universitar (1976). Membru corespondent al AŞM (1992).

Reprezentant de frunte al lingvisticii româneşti şi al vieţii noastre culturale, slujitor al adevărului în ştiinţă şi promotor activ al graiului matern, profesorul Anatol Ciobanu, şef de catedră la Universitatea de Stat din Moldova, împlineşte, la 14 mai 2009, vârsta de 75 de ani.

Legându-şi destinul pentru totdeauna de Facultatea de Litere a USM, domnul Anatol Ciobanu, pe parcursul celor 53 de ani de muncă pedagogică şi ştiinţifică, avea să devină Magistru al miilor de dascăli-filologi. A urcat la cea mai înaltă treaptă universitară, conştientizând încă în anii activităţii de debut la facultate că fără cercetări ştiinţifice profesorul universitar nu şi-ar încununa opera pedagogică. Pentru un titular de catedră, susţine reputatul pedagog şi savant, „e o condiţie *sine qua non* să facă, în mod constant, investigaţii ştiinţifice", să-şi creeze o concepţie proprie şi s-o promoveze prin publicaţii şi prin orele de curs.

Aria intereselor ştiinţifice a prof. A. Ciobanu cuprinde sintaxa, corectitudinea limbii vorbite

şi scrise, sociolingvistica, lingvistica generală, limba latină ş. a. Toate domeniile de cercetare sunt acoperite cu studii de valoare în circa 630 de publicaţii, inclusiv peste 35 de volume (monografii, manuale, suporturi didactice, dicţionare).

Sintaxa (funcţională, transformaţională, contrastivă) şi cultivarea limbii (norma literară) s-au aflat în atenţia lui Anatol Ciobanu pe o perioadă de peste patru decenii. Nu a neglijat nici morfologia. Amintim pe această linie următoarele lucrări de referinţă: *Sintaxa propoziţiei* (1977), *Sintaxa frazei* (1984), *Sintaxa şi semantica (Studiu de lingvistică generală*) (1987), *Синтаксис полусвязочных глаголов* (în 2 vol., 1976, 1978), *Sintaxa practică (Cu elemente de analiză transformaţională*) (1991), *Probleme dificile de gramatică* (1969), *Să scriem şi să vorbim corect* (1970), *Limba maternă şi cultivarea ei* (1988), *Punctuaţia limbii române* (2000). În domeniile sociolingvistică şi lingvistică generală (contrastivă – tipologică) prof. A. Ciobanu abordează probleme ca: rolul nefast pentru limba română vorbită în fosta RSSM al bilingvismului rus-naţional, cauzele erodării factorului „conştiinţă naţională" la românii moldoveni din Basarabia, caracterul pseudoştiinţific al „teoriei" despre cele două limbi est-romanice („moldoveneasca" şi româna), postulatele metodologice în lingvistică, locul semanticii şi logicii în gramatică etc. Studiile şi articolele ştiinţifice şi publicistice la aceste direcţii sunt scrise cu diverse prilejuri (conferinţe, colocvii naţionale şi internaţionale) şi fixează aria preocupărilor lui Anatol Ciobanu, mai ales, în ultimele două decenii.

În anii de Renaştere Naţională (1987-1990) a luptat, cu potrivire de gând, de vorbă şi de fapte, pentru adevărul ştiinţific şi istoric privind alfabetul latin, limba de stat şi unitatea lingvistică moldo-română. Venerabilul savant A. Ciobanu se interesează astfel constant de situaţia sociolingvistică în Republica Moldova, călăuzindu-se, într-un anumit sens, de principiul: „savantul nu-şi poate permite să rămână în turnul său de fildeş" (E. Coşeriu), deoarece pe vorbitor îl interesează şi politica lingvistică. „Dânsul are un loc al său în sociolingvistica modernă ce merită recunoaştere din partea comunităţii ştiinţifice din ţară şi din afara ei" (acad. Silviu Berejan).

Prof. A. Ciobanu este preocupat, de asemenea, de studiul şi cunoaşterea limbii şi culturii latine. A elaborat şi a publicat (în colaborare) câteva manuale şi dicţionare de limbă latină: *Lingua latina. Manual pentru instituţiile de învăţământ superior* (1996, 687 p.), *Limba latină* (manuale pentru licee, 1995, 2005), *Mic dicţionar latin-român de expresii consacrate* (2002). A scris câteva studii şi articole ştiinţifice şi a elaborat programe, care au condus la apariţia la USM a specialităţii *Limba latină – limba şi literatura română*, la înfiinţarea *Catedrei de Filologie Clasică*. Ţinem să amintim, în acest context, că marele lingvist român şi apologet al clasicismului antic, Vasile Bogrea (1881-1926), pledând pentru susţinerea şi cunoaşterea civilizaţiei greco-latine în societatea modernă românească, scria că necunoaşterea acesteia (inclusiv a limbilor greacă şi latină) „ar osândi spiritul tineretului nostru la o deplorabilă superficialitate". Avem mereu nevoie, afirma Bogrea, de „lumina gândului latin", ce „luminează cea mai sfântă icoană din biserica sufletului românesc" (V. Bogrea. *Pentru învăţământul clasic*). Şi azi, pentru noi, punerea în drepturile ei a limbii latine este un imperativ deosebit de actual, problemă pe care omagiatul nostru nicidecum nu a lăsat-o în afara preocupărilor sale.

Problemele care s-au aflat în atenţia membrului corespondent al AŞM A. Ciobanu au avut şi continuă sa aibă un larg ecou în rândul filologilor din Republica Moldova (şi nu numai). Conceptul său lingvistic l-a expus în peste 250 de comunicări prezentate la diferite conferinţe ştiinţifice, simpozioane, congrese (naţionale, regionale, internaţionale) organizate în oraşele Chişinău, Iaşi, Suceava, Bucureşti, Timişoara, Aix-en-Provence, Kiev, Moscova, Lvov, Sankt Petersburg, Tbilisi ş. a. Este meritorie contribuţia sa la pregătirea cadrelor de cea mai înaltă calificare: 4 doctori habilitaţi şi 29 de doctori în filologie, reuşind astfel să creeze o adevărată şi influentă Şcoală ştiinţifică de sintaxă romanică şi lingvistică generală. Este preşedinte al Consiliului ştiinţific specializat pentru conferirea gradelor ştiinţifice de doctor habilitat şi doctor în filologie. *Doctor Honoris Causa* al Universităţii de Stat „Al. Russo" din Bălţi. Este decorat cu Ordinul Republicii, cu medaliile „D. Cantemir", „M. Eminescu".

Profesorul Anatol Ciobanu este omul ce ştie să aprecieze munca colegilor săi. Este receptiv, sociabil, cu deschidere spre comunicare, un mare bărbat al neamului.

La mulţi ani buni şi fericiţi, domnule profesor!

Dr. hab., prof. univ. Vasile Pavel

SAVANT ŞI SCRIITOR

Acad. Constantin POPOVICI la 85 ani

n. 21 mai 1924, s.Romancăuţi, azi reg.Cernăuţi, Ucraina

Filolog, domeniul ştiinţific: literatura universală şi comparată, istoria literară, eminescologie, folcloristică. Doctor habilitat în filologie (1974), profesor universitar (1988). Membru corespondent (1989) şi membru titular (1995) al AŞM.

Acad. Constantin Popovici a avut fericitul prilej să se ocupe de domenii ştiinţifice variate: eminescologie, comparativistică; a studiat relaţiile literare moldo-ucrainene-ruse, teatrul ucrainean din Moldova în sec. al XIX-lea, a scris memorii.

Un component semnificativ al moştenirii ştiinţifice a acad. Constantin Popovici îl reprezintă cercetările sale etnografice şi folclorice cuprinse într-o serie de lucrări colective dedicate legăturilor literare moldo-ucrainene-ruse, apărute în anii 1970-1980. Printre acestea se numără: «Сторінки літопису» şi «Нариси української літератури та фольклору», în care este analizată moştenirea folclorică a populaţiei ucrainene din Moldova, creaţia unor personalităţi strălucite care s-au ocupat de patrimoniul folcloric şi etnografic, precum Ion Creangă, Mihail Koţiubinskii, Taras Şevcenco şi alţii; numeroasele antologii de folclor, inclusiv «Співає Стурзовка», «Satul Petrunea la cântec şi la joc», «В земле наши корни» şi multe altele. Autorul s-a preocupat în mod deosebit de studierea istoriei folclorului, familiarizând cititorii cu viaţa şi opera unor celebri culegători de folclor popular, printre care D. Panico, Bevza, Chelari etc.

În ceea ce priveşte opera literară a lui Constantin Popovici, el poate fi considerat pe bună dreptate un clasic al literaturii ucrainene contemporane. Creaţia sa, consacrată satului său de baştină din Bucovina – Romancăuţi, a înscris o pagină aparte în literatura moldovenească şi în istoria relaţiilor literare moldo-ucrainene. Până în anul 1918 acest spaţiu al Bucovinei făcea parte din aşa zisa Bucovină rusească din componenţa Basarabiei şi era populată de ruteni. Scriitorul academician semnează două romane: «Бентежний світанок» (”Răsăritul alarmant”), «Скривджені долі» (“Sorţile tragice”), inspirate din realităţile baştinei. Prima carte este dedicată unei perioade scurte, dar foarte consistente în evenimente, de la revoluţia burgheză din februarie 1917 până la răscoala de la Hotin de la sfârşitul lui ianuarie 1919. Continuând cronologic şirul evenimentelor, a doua lucrare descrie viaţa ucrainenilor din Basarabia şi Bucovina de Nord în anii 20-30 ai sec. XX. A treia lucrare, întitulată «На крутих перегонах», a fost editată recent.

Scriitorii, creaţia cărora conţine descrieri etnografice ale ucrainenilor basarabeni, au folosit diverse metode de cercetare. Dacă A.Ş. Afanasiev-Ciujbinskii a valorificat aşa-zisa metodă a expediţiilor de traseu, utilizată de etnografia contemporană, investigând un spaţiu întins din bazinul Nistrului, atunci P.A. Nestorovskii a locuit câteva luni la rând în mijlocul populaţiei pe care o cerceta, folosind metoda scufundării îndelungate în mediu.

Valoarea etnografică a lucrărilor acad. C. Popovici constă în faptul că dânsul s-a născut şi a crescut în mijlocul poporului, care ulterior a devenit obiectul cercetărilor sale. Din copilărie a asimilat frumuseţea şi particularităţile limbii ucrainene vorbite, folclorul şi diversitatea imensă a culturii tradiţionale.

Spre deosebire de A.S. Afanasiev-Ciujbinskii

şi P.A. Nestorovskii, acad. C. Popovici n-a urmărit să pună în evidenţă viaţa tradiţională a poporului. În cele mai multe cazuri, viaţa cotidiană se reduce la rol de fundal pe care se desfăşoară evenimentele descrise de autor. Mai mult decât atât, romanele sale dovedesc cât de bogat în informaţii etnografice poate fi textul în care autorul descrie evenimentele cruciale ale Basarabiei şi Bucovinei anilor 1917-1930, poziţionate foarte departe de problemele ştiinţei etnografice. Iar puterea expresiei artistice selecte îi face complici la evenimentele derulate pe cititori de diferite vârste şi obârşie.

Conform afirmaţiilor cercetătorului ucrainean A. Romaneţ, în primul roman al lui C.Popovici este conservat mediul lingvistic al oraşelor. Materialele etnografice şi poetice despre diverse etnii din Nordul Basarabiei i-au permis lui C. Popovici să reproducă specificul regiunii şi imediat au atras atenţia lui Mihail Koţiubinskii. În romanul lui C. Popovici sunt foarte subtil şi expresiv abordate relaţiile sociale dintre ţărani, situaţia femeii în societate şi familie, influenţa familiei asupra educaţiei copiilor etc. Cuvântul artistic devine un factor de mobilizare etnică, care influenţează nemijlocit conştiinţa umană.

În timpul de faţă în Republica Moldova practic numai acad. C. Popovici scrie proză în limba ucraineană. Pe lângă aceasta, el îşi mai scrie lucrările în limbile română şi rusă. În persoana sa se îmbină perfect talentul de scriitor şi cel de savant-filolog. O trăsătură comună a creaţiei acad. C. Popovici este dragostea pentru omul simplu, pentru viaţa şi soarta lui şi prin prisma acestui sentiment sunt tratate relaţiile interetnice din Moldova.

Ţinem să menţionăm că academicianul Popovici din tinereţe studiază viaţa şi opera marelui romantic Mihai Eminescu, fapt care a influenţat întreaga sa creaţie scrisă în răstimp de mai bine de jumătate de secol.

În luminoasa zi de naştere a academicianului Constantin Popovici, îi doresc în numele colegilor săi multă sănătate şi energie creativă!

Dr. hab. în istorie Veaceslav Stepanov

CTITORUL MEDICINEI VETERINARE

Membru corespondent Eugen ZGARDAN la 80 de ani

n. 8 iunie 1929, s.Tătărăuca Veche, azi r.Soroca

Medic veterinar. Domeniul ştiinţific: zootehnie. Doctor habilitat în medicină veterinară (1986), profesor universitar (1988). Membru corespondent al AŞM (1993).

Printre ctitorii medicinei veterinare autohtone, ai căror rezultate ştiinţifice, pedagogice şi organizatorice sunt recunoscute, este şi membrul corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, profesor universitar, doctor habilitat în medicină veterinară Eugen Zgardan.

Profesorul Eugen Zgardan s-a născut la 8 iunie 1929 în satul Tătărăuca Veche judeţul Soroca, într-o familie de funcţionari, care i-au altoit în suflet de mic copil dragostea faţă de natură, faţă de animalele domestice, fapt ce i-a determinat destinul.

După absolvirea în anul 1947 a Colegiului Zooveterinar din Grinăuţi, iar mai apoi şi a Universităţii de Medicină Veterinară din Lvov, în 1954 obţine diploma de medic veterinar. Pe parcursul anilor 1954-1956 activează ca lector la Colegiul Veterinar din Cricova. În perioada 1956-1973 este colaborator al Institutului de Cercetări Ştiinţifice în domeniul Zootehniei şi Medicinei

Veterinare, iar ulterior devine şef al Laboratorului de helmintologie, pe care l-a fondat.

În anul 1963 susține teza de doctor în medicină veterinară la Institutul de Helmintologie „K. I. Skriabin" din Moscova, iar în 1986, la acelaşi institut, şi teza de doctor habilitat. În anul 1988 i se conferă titlul de profesor universitar, iar în 1993 este ales membru corespondent al Academiei de Ştiințe a Moldovei.

Activând ca cercetător ştiințific, îl preocupa ideea de a organiza pregătirea cadrelor naționale în domeniul medicinei veterinare pe lângă Universitatea Agrară din Chişinău. Visul său s-a realizat în 1973, când, în comun cu un grup de specialişti entuziaşti, a fondat Facultatea de Medicină Veterinară din cadrul Universității Agrare de Stat din Moldova. Timp de două decenii (1974 - 1994), profesorul universitar Eugen Zgardan activează cu succes în funcția de decan al acestei facultăți, contribuind prin înalta sa competență şi autoritate la obținerea prestigiului ei deosebit atât în republică, cât şi peste hotare.

Prelegerile şi seminarele sale ştiințifico-practice, fiind de primă importanță pentru formarea viitorilor specialişti, nu numai că se memorizează pentru totdeauna în ingramele studenților, cultivându-le dragoste pentru medicina veterinară, dar şi trezesc interes deosebit la toți cei care deja activează în acest domeniu.

Membrul corespondent Eugen Zgardan este fondator al şcolii ştiințifice în domeniul helmintozelor la animale (ovine, bovine, porcine). Direcția principală o constituie studierea epizootologiei regionale a helmintozelor la animale (anoplocefalotozele, echinococoza, strongilatozele gastrointestinale şi pulmonare, cisticercozele, dicrocelioza etc.). A elaborat un program integral de măsuri privind prognozarea, diagnosticul, combaterea şi profilaxia acestor maladii, care a fost implementat în sectorul zooveterinar. A fondat şi a dezvoltat concepția ştiințifică despre poliparazitism. A semnat importante studii consacrate reinvaziei şi superinvaziei animalelor cu agenți ai monieziozei, adaptării sezoniere a trichostronhilidelor față de invazierea ovinelor de diferită vârstă. A demonstrat eficacitatea imunostimulatorilor şi a vaccinărilor polivalente, a urmărit verificarea antihelminților şi influența lor asupra organismului.

Profesorul Eugen Zgardan a înființat şi a condus pe parcursul a 30 de ani Catedra de parazitologie din cadrul Facultății de Medicină Veterinară. În procesul de învățământ a participat nemijlocit la instruirea a 30 de promoții de medici veterinari, numărând 2453 de specialişti, dintre care 340 din diferite țări, şi peste 3000 de zootehnicieni din sectorul agroindustrial. A contribuit esențial la crearea şi propagarea unei imagini de succes a Facultății de Medicină Veterinară din Chişinău.

Profesorul Eugen Zgardan a adus o contribuție deosebită la pregătirea cadrelor ştiințifice de înaltă calificare, îndrumând elaborarea şi susținerea a 4 teze de doctor habilitat şi a 5 teze de doctor în medicină veterinară şi biologie.

Pe parcursul anilor de activitate profesorul Eugen Zgardan a publicat 170 lucrări ştiințifice, metodice şi recomandări practice. Principalele rezultate ale investigațiilor sale ştiințifice au fost expuse în monografiile: *Helmintozele animalelor domestice* (1974), *Cestodozele animalelor domestice* (vol.1 – 1982, vol.2 – 1984), *Parazitozoonoze, probleme la sfârşit de mileniu în România* (1999); *Poliparazitismul la om, animale, plante şi mediu* (2001).

De o mare anvergură şi valoare, cu semnificație aplicativă, sunt lucrările: *Helmintofauna la ovine, bovine şi porcine*; *Epizootologia, patogenitatea, tratamentul şi profilaxia trichostrongilidozelor la ovine*; *Reinvazia şi superinvazia animalelor cu agenții etiologici ai monieziozei şi a trichostrongilidozelor prin utilizarea meilor-indicatori* etc.

Pentru realizările deosebite în activitatea didactică şi de cercetare, în anul 1989 profesorului Eugen Zgardan i s-a conferit titlul onorific de „Lucrător emerit al Învățământului public al Republicii Moldova". A fost distins cu medalia „Pentru progresul medicinei veterinare româneşti" (1997); „Diploma de Recunoştință a Academiei de Ştiințe a Moldovei" (1999), medaliile „Academicianul K. I. Skriabin" (1983); „Pentru Vitejie în Muncă" (1984); „Meritul Civic" (1993); „Dimitrie Cantemir" (2004).

Exprimăm sentimente de înaltă prețuire şi admirație membrului corespondent Eugen Zgardan, dorindu-i sănătate, prosperitate şi longevitate creativă.

Acad. T. Furdui
Acad. B. Gaina
M. cor. Gh. Cimpoieş
Dr. Gh. Tudorache

UN SAVANT SOBRU ŞI CU SACRIFICIU DE SINE

Acad. Tatiana CONSTANTINOV la 70 de ani

n. 25 iunie 1939, s. Sucleia, r-nul Slobozia

Geograf, domeniul ştiinţific: climatologie, agroclimatologie şi geoecologie. Dr. hab. în geografie (1992), prof. univ. (2001). Membru corespondent (1995) şi membru titular (2000) al AŞM

Acad. Tatiana Constantinov este una din personalităţile marcante în materie de geografie, climatologie şi geoecologie, fondator al Institutului de Geografie, reorganizat ulterior în Institutul de Ecologie şi Geografie.

În linii mari, trebuie de menţionat două calităţi distincte ale acad. Tatiana Constantinov. Prima este spiritul său de sacrificiu, devotamentul faţă de valorile academice, munca fără preget în numele ştiinţei, dar şi cumsecădenia, înţelepciunea, comportarea echitabilă, constructivă şi împăciuitoare. A doua calitate se referă la aria vastă a intereselor sale ştiinţifice. Pe parcursul a patru decenii a obţinut rezultate importante în domeniul geografiei fizice, climatologiei, topoclimatologiei, agroclimatologiei, precum şi a geoecologiei, protecţiei mediului şi folosirii raţionale a resurselor naturale.

S-a născut la 25 iunie 1939 în satul Sucleia, raionul Slobozia, într-o familie de oameni muncitori. Studiile primare le-a obţinut în satul natal, iar cele medii – la şcoala medie nr.11 din oraşul Tiraspol. Ataşamentul faţă de natură şi mediul ambiant a determinat destinul Tatianei Constantinov: după absolvirea în anul 1956 a şcolii medii, este înmatriculată la Facultatea de Geografie a Institutului Pedagogic de Stat „Taras Şevcenco" din or. Tiraspol.

În acea perioadă Facultatea de Geografie atinse culmea înfloririi procesului didactic. Majoritatea profesorilor erau personalităţi admirabile, care au adus o contribuţie esenţială în pregătirea cadrelor în domeniul geografiei, precum şi în rezolvarea diverselor probleme ştiinţifice din domeniu. Graţie conferenţiarilor universitari Vera Verina, I.Şrira, I.Procopeţ, D.Onilov, Tatiana Constantinov a devenit captivată de mai multe obiecte.

În anul 1961, proaspăta absolventă a Institutului Pedagogic este repartizată la şcoala medie din s. Crasnoe în calitate de profesoară de geografie şi biologie. În anul 1968 susţine examenele la doctorantură, la specialitatea climatologie. Studiile de doctorand le efectuează la Catedra de climatologie a Institutului de Hidrometeorologie din Odesa.

Prima lucrare ştiinţifică, *Regimul temperaturilor înalte pe suprafeţele construcţiilor din oraşul Chişinău*, a publicat-o în 1971, în culegerea de lucrări ştiinţifice a Institutului de Hidrometeorologie *Meteorologia, climatologia şi hidrologia*, v.7. Elaborarea şi prezentarea tezei de doctor în ştiinţe cu denumirea *Caracteristicile complexo-probabile ale climei Moldovei şi utilizarea lor în scopuri practice* a fost efectuată în termenii stabiliţi pentru studiile în doctorantură şi este prima lucrare complexă, consacrată caracteristicii climei ţării. Teza a fost susţinută cu brio în 1962 la Universitatea de Stat din Odesa. În temeiul acestor investigaţii a fost argumentat conceptul formării regimului climatic în zona de interferenţă a atmosferei ţării noastre şi în teritoriile cu relief dezmemorat şi cu grad înalt de valorificare a acestora.

După încheierea în 1971 a studiilor la doctorantură este angajată în calitate de cercetător ştiinţific inferior în Secţia de Geografie a AŞM, îndeplinind această funcţie timp de 5 ani. Aprofundează cercetările sale în climatologie, argumentând necesitatea dezvoltării topoclimatologiei şi climatologiei regionale.

În anul 1976 este aleasă în calitate de colaborator ştiinţific superior şi, în acelaşi an, graţie axării cercetărilor ştiinţifice a Secţiei de Ştiinţe Biologice şi Chimice a AŞM pe elaborarea bazei ştiinţifice şi practice a sistemului adaptiv al agriculturii, creează în cadrul Secţiei de geografie Laboratorul de agroclimatologie. În această perioadă Tatiana Constantinov desfăşoară cercetări complexe de pionierat privind nivelul de asigurare a vegetaţiei culturilor de câmp în diferite perioade de creştere cu resurse naturale, inclusiv de căldură şi umezeală, în scopul utilizării potenţialului climatic pentru obţinerea roadei stabile. Investigaţiile le efectuează cu ajutorul unei metode complexe proprii, fapt ce i-a

permis să studieze resursele agroclimatice teritoriale cu relief complex.

În debut determină structura în spațiu și în timp a resurselor climatice în perioada vegetației, evaluează componenta climei în diverse landșafturi și suportul ei în productivitatea complexelor natural-teritoriale, legitățile variabilității meteoparametrilor microclimei ce caracterizează condițiile termice și umidități în perioada vegetației. Aceste rezultate au servit drept bază științifică în organizarea producerii agricole în raioanele cu relief complex, în determinarea direcțiilor de specializare a agriculturii în diferite raioane și regiuni, în argumentarea structurii plantațiilor cu suprafețe însămânțate și efectuarea unor măsuri agrotehnice concomitent, au pus în evidență mecanismele formării potențialului climatic și agroclimatic al landșafturilor în funcție de eterogenitatea suprafețelor *subiacente*.

Investigațiile sus-menționate au creat prodromul unei direcții științifice noi în climatologie în țara noastră – agroclimatologia – și s-au soldat în anul 1992 cu teză de doctor habilitat întitulată *Resursele agroclimatice ale teritoriilor cu relief complex (bazele teoretice ale evaluării și metodele evidenței în problemele practice)*. Teza de doctor habilitat a fost susținută cu succes în cel mai prestigios institut științific din ex-URSS – Institutul de Georgrafie al Academiei de Științe a Federației Ruse.

Ulterior, problemele asupra cărora se răsfrâng interesele științifice ale doamnei T.Constantinov se diversifică în vederea studierii și altor componente ale mediului ambiant și protecției lui (apelor, aerului, vegetației). Argumentează necesitatea organizării pe teritoriul țării a monitoringului mediului ambiant. În comun cu alți colaboratori elaborează măsuri de protecție a mediului ambiant și metode de hartografiere a constituenților acestuia.

În spectrul de activitate a acad.T. Constantinov un loc deosebit îi revine creării hărților fenomenelor naturii și a impactului antropic al mediului ambiant care se utilizează pe larg în societate. Pentru instituțiile pre-universitare și universitare a fost elaborat un set de atlasuri. Circa 20 de hărți care reflectă starea contemporană a mediului ambiant sunt destinate agricultorilor, oamenilor de afaceri, ecologiștilor etc. De o mare popularitate și recunoștință se bucură *Harta situațiilor geoecologice a Moldovei*, *Republica Moldova*, *Menținerea biodiversității* etc.

În comun cu alți cercetători, la finele anilor ‘80 ai secolului trecut a elaborat în premieră conceptul, structura și conținutul sistemului informațional geografic, în baza căruia a fost creată banca de date *Resurse climatice și agroclimatice ale teritoriului Republicii Moldova* și *Fenomenele meteorologice nefavorabile*. SIG a fost înalt apreciat de comunitatea științifică și a fost reluat în diferite țări. A devenit o bună și frumoasă tradiție organizarea *Simpozion Internațional Geografic*, ajuns la a 12-a ediție.

Un mare răsunet printre specialiști îl au investigațiile ecologo-geografice ale localităților urbane, realizate sub conducerea acad. T.Costantinov, rezultatele cărora au fost generalizate în monografia colectivă *Chișinăul: probleme ecologo-geografice*.

Elaborările științifice ale acad. T.Constantinov sunt generalizate și prezentate în lucrările: *Fenomenele meteorologice stihiinice în Ucraina și Moldova*; *Condițiile și resursele naturale ale Moldovei; Schema complexă teritorială a protecției naturii Moldovei*; *Resursele naturale*; *Modificările regimului termic și condițiile de iernare a culturilor termofile* etc.

A publicat circa 280 de lucrări științifice, inclusiv 6 cărți, a participat la pregătirea și editarea edițiilor colective *Primul Raport Național cu privire la Diversitatea Biologică*; *Strategia Națională și Planul de acțiune în domeniul Diversității Biologice*; *Primul Raport Național de schimbare a climei*; *Raportul Național privind starea mediului ambiant al Republicii Moldova* etc. În paralel cu activitatea științifică și managerială, ține prelegeri *Meteorologia* și *Climatologia* la Universitatea Pedagogică de Stat din Tiraspol și la Universitatea de Stat din Chișinău.

Merită remarcată și activitatea acad. T. Constantinov ca manager: doi ani a îndeplinit funcția de director adjunct pentru știință, doi ani – de director al Secției de Geografie, reorganizează Secția de Geografie în Institut de Geografie, pe care-l conduce timp de 15 ani, iar în anul 2006 reorganizează Institutul de Ecologie și Geografie prin contopirea Institutului de Geografie cu Institutul Național de Ecologie, deținând funcția de director.

Prezintă cu succes știința Moldovei în Centrul Internațional pentru studiul Bazinului Mării Negre din cadrul cooperării economice a țărilor riverane Mării Negre, în Consiliul coordonator interstatal pe problema *Protecția rațională a complexelor naturale ale Nistrului*, este membră a Consiliului Interstatal (CSI) pe problemele geografiei fundamentale etc.

Competența științifică deosebită i-a permis acad. Tatiana Constantinov, în calitate de director al Institutului de Geografie, și ulterior – al Institutului de Ecologie și Geografie, să formeze colective de cercetători de înaltă calificare, capabile să realizeze investigații cu caracter interdisciplinar. Numai după 3 ani de la susținerea tezei de doctor habilitat este aleasă în calitate de membru corespondent, iar încă peste 5 ani – membru titular al AȘM, fiind prima femeie academician din țară.

În numele comunității științifice, o felicităm cu ocazia aniversării, dorindu-i multă sănătate, îi exprimăm recunoștința pentru sacrificiile aduse pe altarul științei și realizările în domeniul geografiei, climatologiei, agrometeorologiei și ecologiei.

Acad. Teodor Furdui
acad. Gheorghe Duca
dr. Valentina Ciochină
dr. Alexandru Chirilov

SAVANT DE VAZĂ, ILUSTRU PEDAGOG

Acad. Alexei SIMAŞCHEVICI la 80 de ani

Fizician, domeniul ştiinţific: fizica semiconductorilor şi energetica fotovoltaică. Doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice (1979), profesor universitar (1980). Membru corespondent (1989) şi membru titular (1992) al AŞM.

Născut la 27 iunie 1929 în Chişinău. În anul 1947 a absolvit şcoala medie din Chişinău. A absolvit Facultatea de Fizică şi Matematică (1952) şi doctorantura Universităţii de Stat din Chişinău (1955). A activat în calitate de asistent, lector superior, conferenţiar (1955-1967), şef al Catedrei Fizica Semiconductorilor la Universitatea de Stat din Chişinău (1967-1995). A elaborat şi a predat timp de mai bine de 45 de ani un şir de cursuri normative şi speciale, care au stat la baza formării tineretului studios la specialitatea Fizica materialelor semiconductoare. În perioada aflării profesorului A.Simaşchevici în fruntea catedrei au fost pregătiţi peste 600 de specialişti, o bună parte din ei fiind cetăţeni din Vietnam, Algeria, Siria, Cuba, Germania, Columbia, Mexic etc. În acest timp colaboratorii catedrei au susţinut 7 teze de doctor habilitat şi peste 50 teze de doctor în ştiinţe. Sub conducerea nemijlocită a prof.univ. A.Simaşchevici au fost susţinute 22 de teze de doctor în ştiinţe fizico-matematice. În anii 1995-2000 este academician coordonator al Secţiei de Ştiinţe Matematice, Fizice şi Tehnice a A.Ş.M., şef de laborator (2000-2001), director adjunct (2001-2002), director interimar al Institutului de Fizică Aplicată (IFA) al A.Ş.M. (2002-2005), director al Centrului Ştiinţa Materialelor al IFA al A.Ş.M. (2005-2008), consultant ştiinţific (din 2008).

Este fondatorul şcolii ştiinţifice din Republica Moldova în domeniul materialelor semiconductoare de tip II-VI şi al heterostructurilor în baza lor. A efectuat cercetări complexe ale proprietăţilor electrofizice ale heterojoncţiunilor (joncţiunilor formate de semiconductori diferiţi) pe baza compuşilor semiconductori de tip II-VI şi III-V, în urma cărora a fost elaborată tehnologia de obţinere a straturilor subţiri ale compuşilor semiconductori II-VI cu banda interzisă largă (CdS, CdSe, CdTe, ZnSe, ZnTe) şi a soluţiilor solide pe baza lor (monografia *Эпитаксиальные пленки соединений* $A^{II}B^{VI}$, 1978) şi tehnologia de obţinere a diferitelor structuri (heterojoncţiuni, structuri metal-semiconductor, metal-dielectric-semiconductor, semiconductor-dielectric-semiconductor) în baza compuşilor II-VI şi III-V (*Эпитаксиальные p-n переходы ZnTe-CdSe* // Неорганические мат., 1968, t. 4, ed. 10, p. 1803; *Electrical properties of ZnTe-ZnSe heterojunctions* // Thin Solid Films, 1974, v. 20). Au fost determinate condiţiile de dopare a seleniurii de zinc pentru obţinerea radiaţiei de recombinare în regiunea albastră a spectrului (monografia *Электрические и люминесцентные свойства селенида цинка*, 1984). Ca rezultat al cercetărilor fundamentale ale materialelor şi structurilor sus-numite, a fost determinat mecanismul de transport al sarcinilor electrice şi au fost elaborate diagramele energetice ale heterojoncţiunilor cercetate (monografia *Гетеропереходы на основе полупроводниковых соединений* $A^{II}B^{VI}$, 1980). A fost obţinută în premieră electroluminescenţa de injecţie a purtătorilor minoritari în materialele II-VI şi a fost demonstrată posibilitatea injecţiei în componenta cu banda largă a heterojoncţiunii (*О собственном рекомбинационном излучении гетеропереходов ZnSe-ZnTe* // Физика твердого тела, 1965, t. 7, p. 1244). A fost studiat efectul electron-voltaic în heterojoncţiunile formate de aceste materiale, demonstrându-se posibilitatea dirijării proprietăţilor heterojoncţiunilor sub influenţa radiaţiei laser (*Импульсное сужение p-n перехода при двухфотонном возбуждении* // Письма в ЖЭТФ, 1971, t. 14, p. 85). Cercetarea spectrelor de radiaţie a materialelor II-VI a permis determinarea spectrului energetic al defectelor

native şi al impurităţilor în materialele de tip II-VI. A fost demonstrată posibilitatea elaborării diferiţilor senzori şi dispozitive pentru optoelectronică (fotodetectoare, ţinte pentru vidicon, detectori de radiaţie ionizantă, elemente de memorie optică ş.a.). În ultimii ani, atenţia i-a fost axată pe cercetările în domeniul conversiei energiei solare şi elaborării celulelor fotovoltaice, inclusiv a celulelor fotoelectrochimice în baza siliciului, materialelor II-VI şi III-V şi a oxizilor conductivi şi transparenţi (*New material sfor solar energy conversion* // Physics and applications of non-crystalline semiconductors in optoelectronics. Kluwer Press, 1997, p. 391; *nZnSe-pZnTe-nCdSe tandem solar cells* // Solar Energy Materials and Solar cells, 1997, v. 46, p. 323; *Photoelectrochemical processes at electrolytemultinary layered semiconductors interface* // J. of Photochemistry and Photobiology A. Chemistry, 2001, v. 139, p. 181). O realizare de ultima ora a acad. A. Simaschevici sunt celulele cu două faţete, care se înscriu printre performantele mondiale în domeniu (Izotype bifacial silicon solar cells obtained by ITO spray pyrolysis, Materials Science and Engineering B, 159-160 (2009) 282-285).

Este autor a peste 550 de lucrări, printre care 4 monografii, 26 de brevete de invenţii. A participat în calitate de raportor şi de membru al comitetelor de organizare la numeroase conferinţe şi simpozioane internaţionale, în anii 1967-1969 a activat în calitate de profesor invitat la Institutul de Petrol şi Gaze din Bumerdes (Algeria). Este preşedinte al Comisiei de experţi în domeniul fizicii a Consiliului Naţional pentru Acreditare şi Atestare, membru al Societăţii de Energii Renovabile din România.

A fost deputat şi membru al Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. (1985-1990).

Este distins cu titlurile de laureat al Premiului de Stat (1983) şi de „Om Emerit" (1996), decorat cu ordinele „Insigna de onoare" (1986), „Gloria Muncii" (1999), cu medaliile „Meritul Civic" (1995) şi „Dimitrie Cantemir" (2000).

Marea diversitate de interese, numeroasele preocupări, cordialitatea în relaţiile cu colegii şi tinerii discipoli, nivelul înalt intelectual – toate acestea îi permit academicianului Alexei Simaşchevici să ocupe binemeritat treapta superioară pe scara ierarhică, grea şi anevoioasă, a ştiinţei.

Cei ce vă cunosc vă aduc cele mai alese urări de bine, sănătate, dorindu-vă şi pentru viitor rezultate de rezonanţă în activităţile Domniei Voastre nobile.

La mulţi ani!

Acad. A. Andrieş, m.cor. L. Culiuc, prof. D.Nedeoglo, prof. D.Şerban

SE NASC ŞI ÎN MOLDOVA SAVANŢI DE TALIE MONDIALĂ

Acad. Ion BOSTAN la 60 de ani

n. 31 iulie 1949, s. Brînza, r-nul Cahul

Inginer, domeniul ştiinţific: maşinologie şi fiabilitatea maşinilor. Doctor habilitat în ştiinţe tehnice (1989), profesor universitar (1990). Membru corespondent (1993) şi membru titular (1995) al AŞM.

În istoria evoluţiei ştiinţei, culturii şi economiei se înscriu doar personalităţile cu capacităţi intelectuale deosebite, care consideră o datorie de onoare de a oferi lumii ceea ce s-a investit în ei şi aduc o contribuţie considerabilă la prosperarea societăţii. Printre acestea, graţie realizărilor proeminente în domeniul maşinologiei şi fiabilităţii maşinilor, se plasează şi membrul titular al Academiei de Ştiinţe a Moldovei Ion Bostan, savant remarcabil şi manager de prestigiu în pregătirea cadrelor inginereşti.

Academicianul Ion Bostan, la fel ca şi majoritatea oamenilor de ştiinţă contemporani, s-a născut la ţară, într-un sat pitoresc din sudul republicii, situat pe malul Prutului. A văzut lumina zilei la 31 iulie 1949, într-o familie de oameni gospodari din satul Brânza, judeţul Cahul.

Spiritul inventiv l-a moştenit de la tatăl său, care era un bun mecanic. Încă din copilărie manifesta o curiozitate deosebită pentru tehnică. De fiecare dată, când tatăl său repara tractorul, el îl asista cu mare interes, străduindu-se să-i surprindă orice mişcare. Era elev în clasa a patra, după câte îşi aminteşte, când

într-o bună zi tatăl său a adus acasă un generator electric, pe care împreună l-au pus în funcțiune. Fiind impresionat de succesul tatălui, a hotărât să-şi uimească colegii de şcoală. Rămas singur acasă, i-a invitat să le demonstreze ce a însuşit mai nou de la tata. Băieții țineau de un capăt al sârmei, iar el încerca să pornească generatorul. La un moment dat, când au fost conectate clemele, s-a creat curent electric şi toți prietenii săi au fost aruncați în praful din curte. Au tras atunci cu toții o sperietură zdravănă, dar această primă experiență inginerească i s-a întipărit în memorie pentru toata viața.

După absolvirea în anul 1964 a şcolii de 8 ani din satul natal este înmatriculat la şcoala-medie internat nr. 1 din oraşul Cahul. Era firesc ca după experiența şi cunoştințele din şcoală, dar şi deprinderile obținute de la tatăl său, să facă o pasiune aparte pentru fizică. Cu atât mai mult, cu cât a avut noroc şi de un profesor foarte bine pregătit, care reuşea să atragă elevii prin maniera sa de a expune materialul şi prin darul deosebit de a transmite cunoştințele.

În anul 1966 susține cu succes examenele de admitere la facultatea de mecanică a Institutului Politehnic din Chişinău. Decizia de a-şi consacra viitoarea activitate ingineriei şi construcției de maşini a fost luată în ultimul moment, în timp ce parcurgea drumul de la Institutul de Medicină spre Universitatea de Stat, fiind impresionat de mijloacele de transport din oraş.

Viitorul academician s-a format în climatul distins al Institutului Politehnic din Chişinău (actualmente Universitatea Tehnică a Moldovei), al cărui rector era renumitul savant academician Sergiu Rădăuțan, fondatorul acestei instituții de învățământ superior de elită, care a pregătit generații de ingineri, tehnicieni şi alți specialişti atât de necesari pentru republică.

După absolvirea facultății, pe parcursul a doi ani a activat în funcție de inginer-tehnolog la Uzina „Moldovahidromaş" din Chişinău. Aici a avut posibilitatea nu numai de a-şi aplica cunoştințele în practică, dar şi de a acumula experiență în organizarea procesului de construcție a maşinilor. În acelaşi timp, conştientizează necesitatea de a-şi perfecționa cunoştințele şi în acest scop, în 1972, îşi face studiile la şcoala superioară de ingineri din oraşul Moscova.

Din luna martie 1973 viitorul academician şi-a legat destinul de cel al *Alma Mater*, fiind angajat în calitate de inginer superior în Secția de cercetare din această instituție de învățământ. În 1976 este înmatriculat la doctorantură, iar peste un an îşi susține cu brio teza de doctor în ştiințe tehnice la Institutul Tehnic din or. Saratov, Federația Rusă, fapt unic în istoria pregătirii şi susținerii tezelor de doctor în tehnică în ex-URSS.

Domeniul de activitate ştiințifică, căruia i s-a consacrat, constituie noile tehnologii de construcție a maşinilor, în special, elementul constructiv de bază al acestora – transmisiile mecanice, ce determină fiabilitatea maşinilor. Către finele anilor ´80 ai secolului trecut în urma investigațiilor complexe angrenaj – transmisie – tehnologie – metode de calcul – proiectare, elaborează teoria fundamentală a angrenajului cu profil neevolventic, metode de calcul şi proiectare a transmisiilor, ceea ce i-a permis, în urma modelării matematice a angrenării cu mişcare precesională, să propună o gamă largă de profile noi pentru angrenajul precesional, care asigură continuitatea funcției de transfer, multiplicitate înaltă a angrenajului şi performanțe deosebite transmisiilor.

În baza acestor metode originale şi a teoriei elaborate a fost creat un nou tip de transmisie mecanică – transmisie planetară precesională cu angrenaj multipar, care se deosebeşte radical de cele clasice prin construcție, principiul de transformare a mişcării şi angrenaj. Aceste realizări l-au plasat pe poziția de lider în domeniul respectiv printre savanții de specialitate.

Concomitent, au fost elaborate noi tehnologii de construcție de maşini ce permit fabricarea prin frezare, moletare şi rectificare cu mişcare precesională a sculei, fabricarea profilelor evolventice cicloidale, epicicloidale, hipocicloidale, epihipocicloidale şi octoidale, utilizate în practica mondială pentru transmisiile clasice, iar pentru transmisiile precesionale – pentru toată gama de profile. În scopul sporirii capacității portante au fost propuse şi realizate tehnologii noi de modificare longitudinală şi de profil a dinților angrenajului precesional.

Aceste elaborări cu caracter inovațional unic i-au permis să fondeze o nouă direcție ştiințifică în construcția de maşini – transmisii planetare precesionale, care în scurt timp a devenit recunoscută pe plan internațional în teoria mecanismelor şi maşinilor, plasându-l pe savant printre marii inventatori ai lumii.

Performanțele înalte ale transmisiilor planetare precesionale cinematice şi-au găsit aplicare în practică prin modulul electromecanic precesional al mecanismului de acționare a hidrolocatorului – parte componentă a complexului robotizat de extragere a concrețiunilor fero-manganice de pe fundul Oceanului Planetar, prin modulele electromecanice precesionale cu traductori de poziționare a aparatului cosmic de zbor şi de rotire a antenei aparatului cosmic, printr-o gamă largă de mecanisme de acționare a roboților industriali cu precizie de poziționare înaltă etc.

Capacitatea portantă şi fiabilitatea ridicată a transmisiilor precesionale, asigurate de angrenajul multipar, a permis elaborarea unei game de reductoare precesionale de putere şi de hidromotoare precesionale cu performanțe majore, în care au fost îmbinate funcțiile hidromotorului şi reductorului. Transmisiile precesionale şi-au găsit o implementare largă prin roti-motor, cutii de viteză şi variatoare,

punte conducătoare a mijloacelor de transport şi tehnicii agricole.

Zice-se, că dacă omul este cu adevărat talentat, el e talentat în toate. Această sintagmă se referă pe deplin şi la domnul academician Ion Bostan, care graţie talentului înnăscut şi cunoştinţelor profunde, dar şi prin muncă asiduă şi perseverenţă a reuşit să obţină realizări remarcabile atât în domeniul maşinologiei, transmisiei mecanice fine, cât şi în conversia energiilor regenerabile şi altele necesare pentru ştiinţă şi practică. În comun cu un grup de colegi de la Universitatea Tehnică a elaborat şi a instalat pendulul Foucault, orologiul gravitaţional ce permite înregistrarea continuă a orei locale.

Caracteristic pentru activitatea ştiinţifică şi inovaţională a acad. Ion Bostan este axarea investigaţiilor sale pe problemele socio-economice majore ale ţării, printre care şi elaborarea instalaţiilor şi tehnologiilor de utilizare a energiei regenerabile.

Erudiţia înaltă, precum şi formaţia sa ca inginer de vocaţie i-a permis să elaboreze două tipuri industriale de minihidrocentrale: o minihidrocentrală pentru pomparea apei şi una polifuncţională pentru producerea energiei electrice şi pomparea apei, dar şi o instalaţie eoliană cu turbină cu ax vertical cu concentratoare ale fluxului de vânt în scopul obţinerii energiei renovabile atât de necesare pentru ţara noastră, care nu dispune de resurse energetice.

Aceste realizări dovedesc orizontul larg al unui savant de distinsă ţinută academică, cu contribuţii teoretice şi aplicative semnificative, confirmate prin numeroase invenţii care au fost apreciate cu medalii de aur la Saloanele internaţionale „Eureca", „UNESCO" etc.

Este de menţionat, că acad. I.Bostan a fost onorat cu medalia „Henri Coandă", instituită în memoria celui mai mare inventator român din toate timpurile, al cărui principiu strategic era următorul: decât să studiezi ceea ce au inventat alţii, mai bine inventează tu şi supune analizei inginereşti propriile tale invenţii.

Calităţile deosebite, spirituale şi profesionale, ale acad.I.Bostan, rector al Universităţii Tehnice din 1992 încoace, îi asigură instituţiei un viitor de succes. Experienţa bogată de cercetător ştiinţific, precum şi cea de pedagog excelent, munca remarcabilă de manager iscusit şi responsabilitatea înaltă sunt de un real folos în formarea şi perfecţionarea cadrelor inginereşti. Relaţiile de colaborare a UTM cu universităţile de profil din întreaga lume sunt prolifice, instituţia condusă de Ion Bostan fiind comparată cu cele mai renumite universităţi tehnice din ţările occidentale. Nu întâmplător, a fost ales în calitate de preşedinte al Reţelei universitare internaţionale de la Marea Neagră.

Ca pedagog, academicianul Bostan s-a dovedit a fi un dascăl de vocaţie şi un cadru didactic de elită. Pentru prestigiul internaţional de care se bucură a fost invitat să ţină prelegeri la universităţile tehnice din România, Germania, SUA, Slovacia.

Realizările sale ştiinţifice, manageriale şi didactice au fost apreciate la justa valoare. În anul 1989 susţine teza de doctor habilitat în ştiinţe la specialitatea maşinologie şi organe de maşini în una din cele mai însemnate universităţi tehnice din lume – Universitatea Tehnică de Stat din or. Moscova „N.Bauman". În 1977 devine Laureat al Premiului de Stat în domeniul Ştiinţei şi Tehnicii al Republicii Moldova, în 1989 – Inventator Emerit al Republicii Moldova, în 1993 – Inventator de Elită din România, iar în 1994 este decorat cu cea mai înaltă distincţie de stat – Ordinul Republicii. În anul 2005 devine Laureat al Concursului Naţional de Susţinere a Ştiinţei şi Inovării la nominalizarea „Inovatorul anului - 2005".

Devotat principiului, potrivit căruia un adevărat dascăl este, în primul rând, creator de şcoală ştiinţifică, academicianul Ion Bostan a fondat şcoala ştiinţifică în domeniul teoriei mecanismelor şi organelor de maşini.

Activitatea sa ştiinţifică s-a materializat prin editarea a 4 monografii, 290 de articole ştiinţifice, publicate în reviste de specialitate de prestigiu, 130 de certificate de autor şi patente. Monografiile *Transmisii precesionale cu angrenaj multiplu*, *Angrenaje pentru transmisii precesionale*, *Transmisii Planetare precesionale* şi *Sisteme de conversie a energiilor regenerabile* au devenit cărţi de căpătâi pentru specialiştii în domeniu. S-a remarcat şi ca redactor-şef şi fondator al revistei *Meridian ingineresc*, şi ca iniţiator şi conducător al Asociaţiei Inginerilor din Republica Moldova.

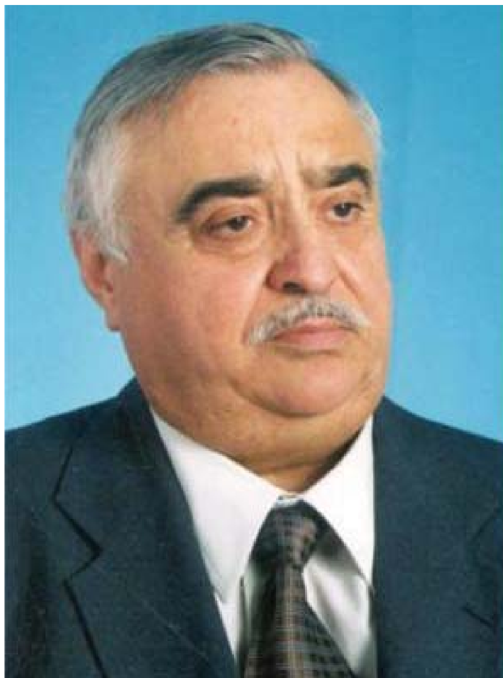
Indiscutabil, academicianul Bostan este un deschizător de drumuri în domeniul teoriei mecanismelor şi tehnicii. În anul 1993, graţie semnificaţiei activităţii ştiinţifice şi manageriale, este ales în calitate de membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, iar peste doi ani – de membru titular (academician). Este membru al Academiei Internaţionale a Şcolii Superioare din Moscova, membru de onoare al Academiei Româno-Americane, membru de onoare al Academiei Tehnice din România etc.

Suntem siguri că toţi cei care îl cunosc rămân impresionaţi de frumuseţea sufletească şi calităţile umane deosebite, maniera elegantă şi simplă de expunere şi, nu în ultimul rând, de perspicacitatea şi modestia savantului.

Cu ocazia frumosului jubileu de 60 de ani, Vă dorim din suflet, domnule academician, sănătate, forţă de muncă creatoare şi noi realizări de performanţă în dezvoltarea ştiinţei.

Academician Teodor Furdui
Academician Gheorghe Duca
Membru corespondent Ion Tighineanu

Membru corespondent al A.Ş.M. Eugeniu HRIŞCEV (6.02.1942 – 29.03.2009)

La 29 martie 2009 s-a stins din viaţă membrul corespondent Eugeniu Hrişcev, doctor habilitat, profesor universitar, rector al Academiei de Studii Economice în perioada 1994-2001. Plecarea sa la cele veşnice constituie o grea pierdere pentru comunitatea ştiinţifică din ţară şi pentru toţi acei care l-au cunoscut.

Eugeniu Hrişcev s-a născut la 6 februarie 1942 în satul Pelinei, raionul Cahul. A absolvit Facultatea de economie a Institutului Politehnic din Chişinău (1970); doctorantura la Universitatea de Stat din Leningrad (1974–1977). A activat în calitate de asistent, lector superior la Catedra de economie a muncii a Institutului Politehnic din Chişinău (1970–1974); conferenţiar, profesor, prodecan al Facultăţii de economie şi şef al Catedrei de planificare a industriei a Universităţii de Stat din Moldova (1977–1991), şef al Catedrei de management general (1991–2002) şi rector (1994–2001) al Academiei de Studii Economice din Moldova. Din 2002 a fost profesor la această instituţie de învăţământ superior.

Aria intereselor sale ştiinţifice a inclus bazele teoretice şi metodologice ale dirijării dezvoltării eficiente a diverselor forme de organizare a muncii şi producţiei, economia, organizarea, normarea şi stimularea muncii în firma contemporană, rolul şi problemele managementului inovaţional la etapa actuală, rolul ştiinţei în dezvoltarea businessului mic şi mijlociu etc. Rezultatele investigaţiilor didactico-ştiinţifice sunt reflectate în 264 de lucrări, inclusiv 14 monografii şi cărţi, zeci de broşuri şi articole apărute în reviste de specialitate. Sub îndrumarea lui au fost susţinute 54 de teze de doctor şi 8 teze de doctor habilitat. A prezentat comunicări la numeroase manifestări ştiinţifice republicane şi internaţionale, inclusiv în Rusia, România, SUA, Franţa, Ungaria etc. A fost membru al colegiului de redacţie al revistei *Economie şi Sociologie.*

Pentru merite deosebite în perfecţionarea procesului instructiv educativ, activitate metodico-didactică intensă şi profesionalism înalt, în 1996, a fost distins cu Ordinul „Gloria Muncii", iar în 2000 – cu Ordinul Republicii. A fost ales Doctor Honoris Causa al Universităţii Nebraska din Omaha, SUA.

A plecat prea devreme dintre noi savantul şi profesorul Eugeniu Hrişcev. A avut mari planuri pentru viitor, dar o boală nemiloasă i-a curmat viaţa. Activitatea şi opera lui vor rămâne ca un reper în ştiinţa şi spiritualitatea noastră.

Dumnezeu sa-l odihnească în pace!

Gh. Duca, Teodor Furdui, Ion Tighineanu, Mariana Şlapac, Boris Gaina, Ion Guceac

Membru corespondent al A.Ş.M. Gheorghe COZUB (30.08.1937-17.04.2009)

La 17 aprilie curent, în Vinerea Mare înainte de Paşti, a decedat subit ilustrul savant vinificator Gheorghe Cozub, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei din 1993. Prin dragostea sa faţă de ocupaţia milenară a poporului din care îşi trage rădăcinile şi prin agerimea clocotitoare a minţii sale neobosite a ajuns să fie respectat şi onorat ca un magistru al vinificaţiei nu doar aici, la noi, ci şi în cele mai vestite ţări producătoare de vinuri ca Franţa, Spania, Italia şi altele.

Gheorghe Cozub s-a născut la 30 august 1937 în satul Cuhureştii de Sus, azi raionul Floreşti. A absolvit Şcoala de Vinificaţie şi Viticultură din Chişinău (1956), Institutul Industriei Alimentare din or. Odesa, Ucraina (1961) şi doctorantura la aceeaşi instituţie (1970).

A activat în calitate de inginer-tehnolog la fabrica de vinuri din s. Cazaclia, r-nul Ceadâr-Lunga (1961-1963), şef adjunct al secţiei de producere a Direcţiei generale pentru viticultură şi vinificaţie a Ministerului Industriei Alimentare a Moldovei (1963-1966), director al Fabricii experimentale de producere a vinului de tip Heres, director adjunct pentru probleme de ştiinţă al AP Ialoven (1973-1978), vicepreşedinte al Asociaţiei Moldvinprom (1978-1983), viceministru al viticulturii şi vinificaţiei (1983-1986), conferenţiar la Universitatea Tehnică din Moldova (1986-1989). A fost preşedinte al Filialei Germane *Giulting Korken în Moldova* (1998-2001); director general al Fabricii de Vinuri S.A. *Imperial Vin* din r-nul Cantemir (din 2001); preşedinte al Uniunii Producătorilor şi Exportatorilor de Vinuri din Moldova (din 2004).

În 1989 a susţinut teza de doctor habilitat în ştiinţe tehnice. Cercetările sale ştiinţifice ţin de domeniul tehnologiei şi utilajului pentru industria vinului. Este fondator al tehnologiei complexe de producere a vinului de tip *Heres*, implementată în Moldova, Ucraina, Rusia şi Bulgaria, autor al tehnologiei de producere a 50 de vinuri şi coniacuri, inclusiv vinurile *Heres* (sec, tare şi desert), *Nobil, Dionis, Struguraş, Sănătate,* coniacul Belîi aist, coautor al coniacului Ambasador ş.a. Este autorul Legii viei şi vinului, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova în 1994. A coordonat elaborarea Concepţiei dezvoltării complexului viti-vinicol al Republicii Moldova până în anul 2020. A publicat peste 200 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 12 monografii.

A fost preşedinte al Consiliului ştiinţific specializat pe lângă Institutul Naţional al Viei şi Vinului pentru conferirea gradelor ştiinţifice de doctor şi doctor habilitat la specialitatea Tehnologia produselor alimentare, alcoolice şi nealcoolice (2000-2005). A participat la numeroase conferinţe, simpozioane şi expoziţii republicane şi internaţionale organizate în Moldova, Ucraina, Rusia, România, Franţa, Italia, SUA, Germania, Mexic, Portugalia, Bulgaria, Polonia.

Începând cu anul 1995, Gheorghe Cozub a adus o contribuţie esenţială la organizarea a 18 ediţii a expoziţiei internaţionale *ExpoVin Moldova*, a concursurilor internaţionale de vinuri şi distilate *Wines & Spiritus Contest Winners,* a Conferinţei internaţionale *In wine.*

Savantul Gheorghe Cozub a fost apreciat cu cele mai înalte titluri onorifice şi distincţii de stat: inginer emerit al Republicii Moldova, vinificator emerit al Franţei, dublu laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova, ordinele «Insigna de Onoare», Drapelul Roşu de Muncă, Gloria Muncii, Ordinul Republicii.

Dumnezeu sa-l ierte şi să-l odihnească în pace!

V. Voronin, Z. Greceanîi, I. Dodon, A. Gorodenco,
A. Gurin, Gh. Duca, T. Furdui, I. Guceac, B. Gaina

Dr. hab. Nicolae RAEVSCHI
29.12.1929 – 13.05.2009

Pe 13 mai 2009, după o boală grea, s-a stins din viaţă Nicolae Raevschi, doctor habilitat în filologie, cercetător ştiinţific principal al Institutului de Filologie al AŞM.

Nicolae Raevschi s-a născut la 29 decembrie 1929 în s. Cosăuţi, Soroca.

Absolvent al Facultăţii de Istorie şi Filologie de la Universitatea de Stat din Moldova (1955).

După absolvirea studiilor de doctorat la Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a URSS (1958), este angajat la Sectorul de istorie a limbii din cadrul Institutului de Limbă şi Literatură al AŞ a RSSM. Având o bună pregătire lingvistică, N. Raevschi se încadrează în activitatea de cercetare ştiinţifică a Institutului. Pe parcursul a mai multor decenii N. Raevschi abordează o tematică variată privind istoria limbii (provenienţa lexicală, relaţiile cu slavii etc.). Munca în acest domeniu s-a materializat printr-o serie de studii şi articole, cum ar fi: *Curs de gramatică istorică*…(în colaborare, 1964, 1991), *Scurt dicţionar etimologic*… (în colaborare, 1978), *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice* (1988), aceasta servind şi în calitate de teză de dr. hab., grad ştiinţific obţinut cu succes în 1998.

Lucrarea *Scurt dicţionar etimologic*…, distinsă cu Premiul de Stat al RSSM, în 1989, s-a învrednicit de recenzii elogioase ale unor specialişti în materie din România, Germania, fosta Iugoslavie etc. Astfel, revista californiană „Romance Philology" (nr. 4, 1989) publică o recenzie semnată de cunoscutul romanist suedez Alf Lombard, iar revista germană „Balkan-Archiv" (nr. 4, 1979) vorbeşte despre lucrarea în discuţie ca despre „o senzaţie neaşteptată" şi felicită cu această ocazie Academia de Ştiinţe de la Chişinău. Recenzii cu înalte aprecieri găzduiesc şi revistele germane („Zeitschrift für Romanische Philologie", nr. 98, 1982; „Besprechung aus Südost-Forchungen", nr. 40, 1981). O altă revistă de lingvistică, „Balkanika", editată la Zagreb, menţionează faptul că avem de a face cu „o admirabilă contribuţie în romanistică". La lucrarea menţionată au fost făcute multe referinţe şi în studii lingvistice de altă natură. Drept mărturie pot servi cele peste 250 de trimiteri la dicţionar în volumul *La romanité dans le sud-est de l'Europe* de acad. Haralambie Mihăescu, zeci şi zeci de alte trimiteri la această lucrare în primele trei tomuri ale *Dicţionarului etimologic ucrainean* etc.

Pe lângă munca de cercetare, N. Raevschi a contribuit la pregătirea cadrelor, sub îndrumarea sa fiind pregătiţi 3 doctori în filologie, iar în calitate de profesor universitar la Facultatea de Filologie de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău a predat un ciclu de cursuri de gramatică istorică a limbii române, gramatică comparată a limbilor romanice, derivatologie, istoria limbii latine.

Membru în colegiul redacţional al revistei „Buletinul Institutului de Lingvistică".

A participat la congrese, simpozioane şi sesiuni ştiinţifice în străinătate (Iaşi, Bucureşti, Moscova etc.).

Pentru merite deosebite în activitatea ştiinţifică N. Raevschi a fost decorat cu medalia "*Meritul Civic*" (1995) şi cu Diploma de Onoare a AŞM (1996).

Amintirea lui va rămâne veşnic în memoria noastră.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Colectivul Institutului de Filologie al AŞM